

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Конспект лекцій
з дисципліни для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)»

Електронний ресурс

Харків – 2025

УДК 378.14:001.89:316.42 (075.8)

С 69

Рецензенти:

Лідія Газнюк – д-р філос. наук, професор, професор кафедри теоретичної та практичної філософії імені професора Й. Б. Шада філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Михайло Бейлін – д-р філос. наук, кандидат технічних наук, професор, професор кафедри гуманітарних наук Харківської академії фізичної культури.

*Затверджено до розміщення в мережі Інтернет рішенням Науково-методичної ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 9 від 23 квітня 2025 року)*

С 69 **Соціально-гуманітарні** дослідження розвитку суспільства : конспект лекцій з дисципліни для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» [Електронний ресурс] / уклад. Н. Г. Богданова. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. – (PDF 304 с.)

У конспекті лекцій з дисципліни «Соціально-гуманітарні дослідження розвитку суспільства» наведено критерії оцінювання результатів навчання, шкалу оцінювання, тематичний план дисципліни, конспект лекцій, питання до іспиту і перелік літератури із зазначеної дисципліни.

Засвоєння курсу сприяє розвитку критичного мислення здобувачів і навичок аналізу соціальних явищ минулого та сьогодення у світі.

Видання призначене здобувачам денної та заочної форм навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти інженерно-педагогічних спеціальностей.

УДК 378.14:001.89:316.42 (075.8)

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2025

© Богданова Н. Г., уклад., 2025

ЗМІСТ

1. <i>Вступ</i>	4
2. <i>Мета та завдання навчальної дисципліни</i>	5
3. <i>Критерії оцінювання результатів навчання. 4. Шкала оцінювання з навчальних дисциплін</i>	6
5. <i>Програма навчальної дисципліни</i>	7
6 Конспект лекцій	
Розділ 1 Культурологічні дослідження розвитку суспільства	
Тема 1. Сутність культури. Культурологія як наука	12
Тема 2. Типологія культури.....	30
Тема 3. Історичні типи культури.....	43
Тема 4. Генеза і сучасний стан української культури.....	63
Тема 5. Культурні сценарії діяльності.....	74
Тема 6. Міжкультурна комунікація.....	87
Тема 7. Вербальна і невербальна комунікації.....	100
Тема 8. Культура та етнос.....	117
Розділ 2 Суспільство у вимірах релігієзнавчого аналізу	
Тема 9. Релігія як предмет дослідження. Релігієзнавство як наука	131
Тема 10. Етнонаціональні релігії.....	141
Тема 11. Світові релігії.....	152
Тема 12. Нетрадиційні релігії.....	166
Тема 13. Історичні форми критичного аналізу релігії.....	174
Тема 14. Історія і сучасний стан релігій в Україні.....	183
Розділ 3 Естетичні виміри особистості і суспільства	
Тема 15. Естетика як філософська наука	191
Тема 16. Історія естетичної думки.....	199
Тема 17. Історія розвитку української естетичної думки.....	209
Тема 18. Основні естетичні категорії як ступені духовно-практичного осягнення світу людиною.....	218
Тема 19. Мистецтво як предмет естетичного аналізу і форма духовно-практичного ствердження людини у світі.....	227
Тема 20. Художня творчість як об'єкт естетичного аналізу. Проблема художньої творчості в естетиці.....	237
Розділ 4 Особливості функціонування моралі у суспільстві	
Тема 21. Етика як філософська наука про мораль.....	246
Тема 22. Мораль як культурно-історичний феномен.....	254
Тема 23. Історія етичних вчень.....	265
Тема 24. Етичні категорії.....	273
Тема 25. Морально-етичні аспекти глобальних проблем сучасності.....	287
7. <i>Питання до іспиту</i>	296
8. <i>Перелік рекомендованої літератури</i>	300

1. ВСТУП

Сьогоднішній світ – багатогранне суспільство. Формування духовного світу членів суспільства, особливо молодих, має актуальне значення.

Основна мета цієї дисципліни полягає у тому, щоб виробити у студентів правильне розуміння соціально-гуманітарних проблем, джерел їхнього виникнення і можливих шляхів їх розв'язання; допомогти студентам освоїти досягнення, що накопичені культурологією, релігієзнавством, естетикою та етикою з метою наступного використання для всебічного удосконалення життєдіяльності суспільства в цілому й окремих соціальних груп.

Головне призначення пропонованого конспекту лекцій з дисципліни «Соціально-гуманітарні дослідження суспільства» полягає в тому, щоб допомогти студентам – майбутнім фахівцям різних сфер суспільної діяльності – оволодіти систематизованими науковими знаннями із вищезазначеного навчального курсу.

Конспект лекцій розраховано на вивчення основ культурологічних, релігієзнавчих, естетичних та етичних знань і може використовуватися студентами всіх спеціальностей денної та заочної форм навчання. Його розроблено таким чином, щоб студенти користувалися ним при підготовці до: практичних занять, написання рефератів, тестування та складання іспиту.

Засвоєння студентами закладів вищої освіти дисципліни «Соціально-гуманітарні дослідження розвитку суспільства» дозволить їм креативно мислити, мати навички соціальної активності і використовувати знання при аналізі реалій сучасного суспільного життя.

У сучасних умовах швидких змін в різних сферах у світі та розбудови і розвитку української спадщини проходить формування плюралізму думок у здобувачів і розмаїття поглядів на основні проблеми суспільного життя. Аби не блукати лабіринтами соціальних процесів юнакам і дівчатам, потрібен духовний стрижень, який вони набувають вивчаючи дисципліну «Соціально-гуманітарні дослідження суспільства». Вивчення цього курсу – це одна з головних передумов входження кожної людини у загальнокультурний світовий процес.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою вивчення навчальної дисципліни є формування світоглядно-методологічної культури студентів, розкриття особливостей сучасної соціально-гуманітарної картини світу для удосконалення здатності реалізувати себе як члена суспільства, здатності зберігати та примножувати релігійні, естетичні, моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про розвиток суспільства, техніки і технологій, формування здатності цінувати та поважати різноманітність і мультикультурність; ознайомлення студентів з роллю та місцем України у світовому соціально-культурному просторі.

Основні завдання вивчення дисципліни:

- опанування основних понять соціально-гуманітарних наукових напрямків та теорій;
- засвоєння наукових підходів до аналізу сучасних проблем культурного, релігійного та соціального життя;
- ознайомлення з реформами у культурній, релігійній та соціальній сферах в Україні;
- навчання студентів аргументовано тлумачити причинно-наслідкові зв'язки різних подій у культурному та соціальному житті України і світу, визначати роль суб'єктивних факторів;
- створення мотивації до самонавчання та особистісного розвитку.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

Знати:

- базові уявлення про основи культурології, релігієзнавства, естетики та етики;
- механізми соціально-історичної зумовленості розвитку та функціонування системи соціально-гуманітарних відносин;
- спеціально-наукові теоретичні та прикладні методи пізнання;
- принципи розвитку та функціонування соціально-гуманітарних систем країн світу;
- особливості функціонування соціально-гуманітарної системи України у контексті євроінтеграції та геополітичних змін;
- закономірності становлення та діяльності основних соціально-гуманітарних інститутів суспільства;
- принципи функціонування соціально-гуманітарних систем тощо.

Уміти:

- вдало застосовувати загальнотеоретичні поняття та конструкції під час розв'язання конкретної життєвої ситуації;
- працювати із спеціальною та навчальною літературою;
- використовувати знання при аналізі реалій сучасного суспільного життя;
- здійснювати аналіз соціально-гуманітарних проблем та протиріч суспільства і людини;
- прогнозувати наслідки процесів, що відбуваються у соціально-гуманітарній сфері.

Володіти:

- понятійно-категоріальним апаратом культурології, релігієзнавства, естетики та етики;
- навичками самостійного аналізу та оцінки особливостей суспільно-гуманітарного розвитку суспільства;
- креативним і системним мисленням;
- здатністю осмислювати власний життєвий досвід та масштаб своєї долі у межах часу та свого суспільства;
- навичками соціальної активності;
- етикою громадських взаємин.

3. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Якісні критерії оцінювання результатів навчання
90-100 балів («Відмінно»)	Здобувач/здобувачка демонструє високий рівень володіння теоретичним матеріалом, засвоєно матеріал в повному обсязі, вміє його застосовувати для вирішення практичних питань. Володіє термінами, логічно та послідовно викладає матеріал.
70-89 балів («Добре»)	Здобувач/здобувачка демонструє достатньо високий рівень володіння теоретичним матеріалом, але допускає окремі незначні помилки при логічному викладенні матеріалу, що, тим не менш, дозволяє вільно користуватися надбаними навичками на практиці, приймати відповідні рішення. Завдання-рішення приймаються з незначними помилками
50-69 балів («Задовільно»)	Здобувач/здобувачка демонструє засвоєння теоретичного матеріалу, але має неточності в розумінні окремих тем та питань, що ускладнює пошук вірних відповідей при прийнятті рішень-завдань. Допускає окремі помилки у визначенні термінів.
0-49 балів («Незадовільно»)	Теоретичний зміст курсу не засвоєно, практичні навички відсутні.

4. ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№	Види робіт здобувача	Оцінка
1.	Робота на лекціях (конспект лекцій)	0-5
2.	Доповіді на практичних заняттях	0-35
3.	Активна робота на практичних заняттях (доповнення до доповідей на практичних заняття)	0-10
4.	Написання реферату для денної форми навчання	0-10
	Виконання контрольної роботи для заочної форми навчання	0-10
5.	Складання іспиту	0-40
	Всього за навчальну дисципліну	0-100

5. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Соціально-гуманітарні дослідження суспільства

Розділ 1

Культурологічні дослідження розвитку суспільства

Тема 1. Сутність культури. Культурологія як наука

Шлях людства від природного стану до культури. Культура як особлива якість людського існування. Історія становлення поняття «культура» та його сутність. Поява терміну «культурологія», її мета, методи та категоріальний апарат.

Культурологічні школи: суспільно-історична, натуралістична, соціологічна, символічна; їх представники та характеристика.

Культурологічні теорії: еволюціоністська, аксіологічна, антропологічна, циклічного розвитку, теологічна, ігрова; їх представники та характеристика.

Особливості культурологічних концепцій українських учених: Г. Сковорода, М. Костомаров, Г. Шевченко, М. Драгоманов, І. Франко.

Функції культури. Взаємозв'язок культури з різними формами суспільної свідомості: політикою, правом, мистецтвом, мораллю, філософією, наукою.

Тема 2. Типологія культури

Підстави типології культури: галузі культури, форми культури, види культури.

Домінантна культура.

Субкультура та контркультура: їх особливості, види та їх характеристика.

Сільський і міський види культур, їх особливості та характеристика.

Регіональна типологія культур. Характерні риси та особливості арабомусульманського, африканського, далекосхідного, індійського та латиноамериканського культурних регіонів.

Тема 3. Історичні типи культури

Особливості розвитку давніх цивілізацій. Культурні особливості Сходу та Заходу. Давньосхідна модель світу. Соціокультурна типологія та історія у східному типі культури (Давній Єгипет, Месопотамія, Дворіччя, Давня Індія, Давній Китай).

Західна модель світу. Греко-римська культура (Давня Греція, Давній Рим).

Особливості культури Середньовіччя. Християнський тип культури.

Характерні риси культурного розвитку епохи Відродження. Науково-технічний розвиток в епоху Відродження.

Культура Нового часу. Особливості культури епохи Просвітництва, її науковий потенціал. Нові ідеї та їх розвиток.

Культура XIX-початку XX ст.

Сучасна західна культура.

Тема 4. Генеза і сучасний стан української культури

Періодизація української культури та її розвиток на початкових етапах. Витоки української культури. Культура Київської Русі (IX-XI ст.) та періоду феодальної роздробленості (XII – середина XIII ст.): мальована кераміка, міфологія, язичництво, побутово-обрядова творчість, сакральна архітектура, літописання, образотворче мистецтво.

Культура України у XIV – першій половині XVIII ст.: народна дума, просвітницька діяльність, українське «козацьке» бароко, іконопис, українська духовна музика, друкарство.

Українське національно-культурне відродження (кінець XVIII-початок XX ст.): романтизм, модернізм, авангардизм, імпресіонізм, етнографія.

Новітня українська культура (друга половина XX - початку XXI ст.): реалізм, постмодернізм, конструктивізм. Народна, елітарна та масова культура. Роль засобів масової інформації в сучасній культурі.

Тема 5. Культурні сценарії діяльності

Поняття про культурний і життєвий сценарії.

Культура мислення.

Культура спілкування.

Культура навчання.

Культура праці.

Тема 6. Міжкультурна комунікація

Культура як сукупний спосіб життя.

Міжкультурна комунікація: поняття, структура та основні риси.

Культурний шок і його негативні та позитивні наслідки.

Толерантність і емпатія як специфічні риси комунікативних процесів.

Тема 7. Вербальна і невербальна комунікації

Вербальна комунікація. Мовна взаємодія і мовний етикет.

Типи та форми міжкультурного мовного контакту. Мова як символічний код культури.

Невербальна комунікація. Символіка жестів.

Дім у системі цінностей і комунікативних зразків.

Тема 8. Культура та етнос

Етнокультурні стереотипи. «Схід» і «Захід» як соціокультурна проблема.

Національний характер: американці.

Національний характер: англійці.

Національний характер: японці.

Національний характер: китайці.

Національний характер: українці.

Розділ 2

Суспільство у вимірах релігієзнавчого аналізу

Тема 9. Релігія як предмет дослідження. Релігієзнавство як наука

Сутність і походження релігії. Релігія як сфера духовної культури, її елементи, структура, функції. Ранні форма релігійності та їх характеристика. Містицизм як духовно-релігійний феномен. Давні містерії і таємні спілки.

Поняття «релігієзнавство», його предмет і принципи. Структура релігієзнавства. Релігійна свідомість, її особливості та структура. Релігія та нерелігійні форми суспільної свідомості. Релігійний світогляд: загальні риси та його компоненти.

Релігійна діяльність та релігійні організації. Вплив релігії на характер

духовного типу суспільства.

Тема 10. Етнонаціональні релігії

Іудаїзм.
Індуїзм.
Конфуціанство і даосизм.
Синтоїзм.
Зороастризм.
Джайнізм і сикхізм.

Тема 11. Світові релігії

Буддизм та його основні течії.
Християнство: виникнення і загальні принципи віровчення.
Православ'я: особливості віровчення, культу та організації.
Католицизм: особливості догматики, культу та організації.
Протестантизм: виникнення і особливості віровчення, культу та організації.
Ранній протестантизм. Пізній протестантизм.
Іслам: загальні принципи віровчення. Основні течії у сучасному ісламу.

Тема 12. Нетрадиційні релігії

Класифікація неорелігій.
Церква уніфікації (об'єднання).
Рух Харе Крішна.
Віра багаї.
Церква саєнтології.
Сатанізм.

Тема 13. Історичні форми критичного аналізу релігії

Вільнодумство Стародавнього світу.
Середньовічне вільнодумство.
Вільнодумство епохи Відродження і ранніх буржуазних революцій.
Радикальні форми вільнодумства. Французький атеїзм XVIII ст. і войовничий марксистсько-ленінський атеїзм.
Природно-наукове вільнодумство.
Сучасні організації вільнодумців.

Тема 14. Історія і сучасний стан релігій в Україні

Релігійно-культурні зрушення на землях сучасної України у I тис. н. е.
Софійний характер київського християнства.
Рух за незалежну Українську церкву.
Українська Греко-Католицька церква.
Конституційні гарантії і правове регулювання свободи совісті в Україні.
Сучасний стан релігії в Україні. Закон України «Про заборону релігійних організацій, пов'язаних з Росією» від 20.08.2024 р.

Розділ 3

Естетичні виміри особистості і суспільства

Тема 15. *Естетика як філософська наука*

Формування предмету естетики і генезис естетики як філософської науки. Введення терміну «естетика». Естетичні проблеми як самостійна область теоретичних знань. Практичне значення естетичних знань.

Особливості естетичної свідомості. Структура естетичної свідомості: естетичне почуття, естетичний смак, естетичний ідеал.

Естетична діяльність. Мистецтво як форма естетичної діяльності. Природа у структурі естетичної діяльності. Естетичний досвід.

Природа художнього образу. Естетичне втілення художнього образу. Естетичне сприйняття художнього образу.

Тема 16. *Історія естетичної думки*

Специфіка естетики Сходу. Особливості розвитку античної естетики. Закладання основ естетичної проблематики у творах філософів Античності.

Естетичні ідеї Середньовіччя та Відродження.

Самоосмислення мистецтва в основних художньо-естетичних течіях XVII-XIX ст. (бароко, класицизм, рококо, романтизм, реалізм, імпресіонізм).

Еволюція художніх стилів і напрямів у період Новітнього часу. Постімпресіоністична традиція (фовізм, кубізм, футуризм, сюрреалізм, експресіонізм, абстракціонізм, поп-арт).

Класична естетика.

Тема 17. *Історія розвитку української естетичної думки*

Естетичні ідеї Київської Русі.

Формування естетичних ідей на теренах України у XIII-XVIII ст.

Естетична думка в Україні у XIX- на початку XX ст.

Розвиток української естетики у другій половині XX ст. - першій половині XXI ст.

Тема 18. *Основні естетичні категорії як ступені духовно-практичного осягнення світу людиною*

Естетичне як універсальна категорія естетики.

«Прекрасне» як категорія естетики. Прекрасне і потворне.

Естетичний зміст категорії «трагічне».

Естетичний зміст категорії «комічне». Види реалізації комічного.

Вияв піднесеного, героїчного та низького у мистецтві.

Тема 19. *Мистецтво як предмет естетичного аналізу і форма духовно-практичного ствердження людини у світі*

Предмет мистецтва. Національне та інтернаціональне у мистецтві. Народність мистецтва. Функції мистецтва.

Теорії походження мистецтва.

Художня культура суспільства. Зміст та форма у мистецтві.

Видова специфіка мистецтва. Особливості різних видів мистецтва.

Тема 20. Художня творчість як об'єкт естетичного аналізу. Проблема художньої творчості в естетиці

Визначення поняття «творчість». Структурні елементи творчості та їх характеристика.

Види художньої творчості. Специфіка творчого процесу.

Поняття «художник». Природа творчої особистості.

Поняття «задатки та «геніальність» та їх особливі риси. Рух від задатків до геніальності.

Розділ 4

Особливості функціонування моралі у суспільстві

Тема 21. Етика як філософська наука про мораль

Предмет етики. Мораль як соціальний феномен. Структура і функції моралі.

Загальні моральні поняття. Поняття моральної свідомості.

Прикладна етика. Моральний досвід. Етика ділового спілкування.

Моральний світ особистості. Моральні виміри особистості і суспільства.

Тема 22. Мораль як культурно-історичний феномен

Виникнення моралі і родоплемінні відносини.

Мораль у Стародавньому світі.

Мораль у феодальному світі.

Мораль у буржуазному суспільстві.

Мораль у XX- початку XXI ст.

Тема 23. Історія етичних вчень

Етичні вчення Стародавнього світу.

Етичні вчення Середньовіччя (XI-XV ст.) Етичні вчення епохи Відродження (XV-XVI ст.).

Етичні вчення Нового часу та епохи Просвітництва (XVII-XIX ст.).

Етичні вчення XX - початку XXI ст.

Тема 24. Етичні категорії

Категорії добра і зла як абсолютні координати моралі.

Моральний обов'язок та совість. Моральний вчинок.

Свобода та відповідальність.

Честь та гідність.

Моральні смисли любові.

Щастя як етична категорія.

Сенс життя як моральна проблема. Моральні цінності.

Тема 25. Морально-етичні аспекти глобальних проблем сучасності

Глобальні проблеми у світлі загальнолюдських моральних цінностей. Національна еліта – духовний щит на порозі глобалізації.

Екологічна поведінка і культура. Повага до живого світу – основа сучасного гуманізму.

Турбота про здоров'я альтернативи не має.

Золоте правило моралі і сучасність. Життя є благо, вищого за яке немає.

Смертна кара: етичні аргументи «проти». «За» та «проти» евтаназії.

6. КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Розділ 1

Культурологічні дослідження розвитку суспільства

Тема 1. Сутність культури. Культурологія як наука (1 година)

План

1. Шлях людства від природного стану до культури. Культура як особлива якість людського існування. Історія становлення поняття «культура» та його сутність. Поява терміну «культурологія», її мета, методи та категоріальний апарат.
2. Культурологічні теорії: еволюціоністська, аксіологічна, антропологічна, циклічного розвитку, теологічна, ігрова; їх представники та характеристика.
3. Особливості культурологічних концепцій українських учених: Г. Сковорода, М. Костомаров, Г. Шевченко, М. Драгоманов, І Франко.
4. Функції культури. Взаємозв'язок культури з різними формами суспільної свідомості: політикою, правом, мистецтвом, мораллю, філософією, наукою.

1. Шлях людства від природного стану до культури. Культура як особлива якість людського існування. Історія становлення поняття «культура» та його сутність. Поява терміну «культурологія», її мета, методи та категоріальний апарат

Шлях людства від природного стану до культури є важливою темою в історії цивілізації, яка розглядає перехід від первісного існування до соціальних, культурних і технологічних досягнень людства. Це питання пов'язане з розвитком людської свідомості, організацією суспільства, освоєнням природних ресурсів і виникненням перших культурних форм.

Природний стан: первісне існування

Природний стан людства можна охарактеризувати як час, коли люди жили в умовах дикої природи, залежали від природних ресурсів і вели малий спосіб життя, зокрема мисливство і збиральництво. Люди в цей період були тісно пов'язані з природою і мали мінімальний вплив на навколишнє середовище. Основними ознаками цього періоду є:

- *Мисливство і збиральництво.* Перші люди жили як мисливці і збирачі, що вимагало постійного переміщення у пошуках їжі, води та притулку.
- *Відсутність сталих осель.* Житло було тимчасовим, зазвичай це були печери або намети, які забезпечували захист від негоди та диких тварин.
- *Колективний спосіб життя.* Люди об'єднувалися в племена чи родові групи, де взаємодія з іншими членами групи була необхідною для виживання.

Цей період можна характеризувати як *суспільство без власності*, без чіткої соціальної ієрархії, без організованих державних чи правових структур. Люди жили в природному, неструктурованому стані, де основною метою було виживання.

Перехід від природного стану до культури відбувся поступово і був пов'язаний з рядом важливих подій і відкриттів, які стали основою для розвитку людської цивілізації.

Поява землеробства

Однією з найбільших змін, що започаткувала розвиток культури, стало *поява землеробства*. Це дозволило людям оселитися на одному місці, оскільки тепер вони могли вирощувати свої ресурси, зокрема зернові культури, що забезпечувало стабільність продовольчого забезпечення.

- *Осілість*. Завдяки землеробству люди почали залишатися в одних місцях, замість того, щоб постійно переміщатися у пошуках їжі. Це стало основою для створення сталих поселень і перших сільських громад.

- *Поява тваринництва*. З виникненням землеробства, люди почали одомашнювати тварин, що дало змогу отримувати м'ясо, молоко, шкіру, а також використовувати тварин як робочу силу.

Розвиток соціальних структур і ієрархії

З переходом до осілого способу життя виникла потреба в *організації суспільства*. Люди почали створювати перші соціальні структури, що включали поділ праці, ієрархії та спеціалізацію.

- *Розподіл праці*. Люди почали розподіляти обов'язки — одні займалися землеробством, інші — ремеслами, треті — торгівлею чи військовими справами. Це призвело до утворення класів і соціальних груп, а також виникнення перших державних інституцій.

- *Виникнення приватної власності*. З появою осілого способу життя та землеробства виникло поняття приватної власності на землю та інші ресурси. Це стало основою для економічних відносин, торгових угод і суперечок за володіння майном.

Розвиток релігії та мистецтва

Зі створенням більш складних суспільних структур почала виникати потреба в *релігійних та культурних практиках*, які об'єднували людей і забезпечували моральні та етичні основи для соціальної взаємодії.

- *Релігія та духовність*. Релігійні вірування стали важливою частиною життя. Люди почали поклонятися богам, вірили в магію та духовні сили, що допомагали їм у землеробстві та повсякденному житті. Релігійні обряди стали основою соціальної згуртованості.

- *Мистецтво і писемність*. З часом з'явилися перші *форми мистецтва* (живопис, скульптура, музика), а також *писемність*, яка дозволила зберігати та передавати знання наступним поколінням. Це стало основою для розвитку літератури, науки і освіти.

Поява перших цивілізацій

З розвитком землеробства, торгівлі та соціальних структур утворювалися *перші цивілізації*, які мали складні соціальні, політичні та економічні структури. Це можна віднести до таких стародавніх цивілізацій, як *Месопотамія, Єгипет, Індія, Китай, Греція та Рим*.

• Будівництво міст і держав. Поява великих міст, таких як Ур, Вавилон, Мемфіс, дозволила створити більш організоване управління, інфраструктуру та економічні системи.

• Законодавство та уряд. Виникли перші правові системи та законодавства (наприклад, Кодекс Хаммурапі в Месопотамії), що регулювали взаємини між людьми, власність та права.

• Торгівля і економіка. З розвитком торгівлі між різними народами виникла потреба у створенні більш складних економічних систем, що включали грошову одиницю, банки і торгові мережі.

Культура як результат розвитку

Культура людства стала результатом розвитку розуміння, вміння взаємодіяти з навколишнім світом, а також створення засобів для організації та підтримки суспільства. Культура включає в себе:

• Моральні та етичні норми. Розвиток культурних норм і законів дозволив людям жити разом у більш складних соціальних умовах. Ці норми регулюють поведінку людей у суспільстві, забезпечуючи стабільність.

• Інтелектуальний розвиток. Зі створенням писемності і системи освіти почався розвиток наукових знань і філософії, що стало основою для подальших культурних досягнень.

Культура як свідомість і самовираження

Культура також стала способом вираження ідентичності і свідомості нації або групи. Розвиток літератури, музики, мистецтва дозволив людям висловлювати свої почуття, думки та ідеї, передавати історичний досвід і зберігати культурну спадщину.

Таким чином, лях людства від природного стану до культури є складним і багатограним процесом, який включає в себе не лише зміни в економічних і соціальних структурах, а й у розвитку людської свідомості. Це перехід від життя в дикій природі до організованих суспільств з розвиненими культурами, моральними системами, мистецтвом і наукою.

Культура як особлива якість людського існування є однією з центральних тем гуманітарних наук, яка стосується того, як культура впливає на формування особистості та суспільства, визначає наші погляди, цінності та способи взаємодії з навколишнім світом. Культура є тим, що робить людину не просто біологічною істотою, а соціальною, моральною, духовною особистістю, здатною створювати і змінювати навколишнє середовище. Вона є відображенням духовної та матеріальної діяльності людей і базується на знаннях, символах, нормах і цінностях.

Культура як людська діяльність

Культура можна розглядати як комплекс людської діяльності, яка є відображенням особливостей життя і взаємодії людей у суспільстві. Вона охоплює всі сфери життя:

• Матеріальна культура. Всі створені людьми об'єкти, які використовуються для задоволення потреб і для досягнення певних цілей. Це включає технічні досягнення, архітектуру, предмети побуту, транспортні засоби тощо.

• Духовна культура уособлює інтелектуальні, емоційні та етичні досягнення людства, такі як наука, мистецтво, релігія, філософія, мова. Вона виражає внутрішній світ людини та її здатність до самоусвідомлення.

Культура — це результат колективної творчості, який визначає спосіб життя, цінності і уявлення людей про навколишній світ.

Культура як система символів та значень

Культура є набором символів, що використовуються для комунікації, передавання знань і цінностей між поколіннями. Мова, ритуали, традиції, мистецтво, наукові теорії — усе це частини культури, що допомагають людині усвідомлювати своє місце в світі та взаємодіяти з іншими людьми.

• Мова як основний символ. Мова — це один з основних інструментів культури. Через мову ми передаємо знання, виражаємо емоції, будуємо стосунки, формуємо соціальні зв'язки. Мова є основним способом вираження культурних уявлень і цінностей.

• Ритуали та традиції. У кожній культурі є свої ритуали, що забезпечують зв'язок між минулим і майбутнім, допомагають людям передавати свою спадщину. Наприклад, свята, обряди, родинні традиції є важливими елементами культури, що допомагають сформувати почуття спільності.

• Мистецтво. Мистецтво є універсальним способом вираження культури, воно відображає світогляд, ідеали, переживання, емоції, які переживає людство в певний момент часу. Мистецтво є не лише способом самовираження, але й способом пізнання світу і пошуку сенсу життя.

Культура як спосіб організації соціальних відносин

Культура визначає, як люди взаємодіють між собою, як організовуються соціальні відносини. Звичаї, норми, закони — усі ці елементи є частинами культурної системи, що регулює поведінку людей у суспільстві.

• Соціальні норми і цінності. Кожна культура має свої норми та цінності, які регулюють поведінку індивідів у суспільстві. Наприклад, у різних культурах можуть існувати різні уявлення про родину, повагу до старших, правила поведінки на публіці тощо.

• Інститути культури. Важливими елементами культури є соціальні інститути, такі як релігія, освіта, право, політика, економіка, які допомагають організувати суспільство, забезпечити його функціонування і розвиток. Ці інститути визначають, як люди взаємодіють, приймають рішення і розв'язують конфлікти.

Культура як інструмент розвитку особистості

Культура не тільки формує суспільство, але й є важливим фактором розвитку індивідуальності. Кожна людина є продуктом своєї культури, яка впливає на її світогляд, цінності, поведінку та самовираження.

• Ідентичність. Культура визначає ідентичність особистості, зокрема національну, етнічну, соціальну, релігійну. Вона допомагає людині зрозуміти своє місце в суспільстві, зрозуміти, що важливо для неї, які її цінності і переконання.

• Соціалізації: Процес входження індивіда в культуру суспільства називається соціалізацією. Протягом цього процесу людина освоює соціальні ролі, норми та цінності, що є важливими для існування в цьому суспільстві.

Культура як фактор розвитку цивілізації

Культура є рушійною силою для розвитку цивілізації. Без культури, яка включає в себе знання, ідеї, технології та інновації, не було б розвитку науки, техніки, економіки та суспільних інститутів.

• Наука і технології. Культура є основою для розвитку науки і техніки, оскільки саме культура створює умови для накопичення знань, їх систематизації та передачі наступним поколінням. Це дозволяє розвивати нові технології, покращувати якість життя, робити людство більш конкурентоспроможним.

• Ідеї та ідеології. Культура дає змогу розвивати філософські ідеї, ідеології, релігії, які стають основою для змін в суспільстві, розвитку політики, соціальних відносин.

Культура як спосіб пристосування до світу

Культура допомагає людині пристосуватися до навколишнього середовища, вирішувати проблеми, забезпечувати свої потреби і мрії. Вона є універсальним засобом адаптації, що дозволяє людині пережити виклики природи і суспільства.

• Адаптація до природного середовища. Люди за допомогою культури вчилися домінувати над природою, створювати зручні умови для життя, використовувати природні ресурси, будувати житло та створювати технології.

• Адаптація до соціального середовища. Культура допомагає людині орієнтуватися в складних соціальних відносинах, вирішувати конфлікти, формувати громадську думку і підтримувати соціальну стабільність.

Таким чином, *культура* — це особлива якість людського існування, яка формує наші світоглядні уявлення, соціальні практики, емоції і повсякденну діяльність. Вона є основою для формування індивідуальної та колективної ідентичності, сприяє розвитку знань і технологій, забезпечує соціальну інтеграцію та адаптацію до навколишнього світу. Культура не тільки зберігає традиції та цінності, але й постійно розвивається, змінюючи спосіб життя та взаємодії людей з середовищем, що їх оточує.

Історія становлення поняття «культура» та його сутність — це важливе питання для розуміння еволюції самого терміну та його значення в різних історичних, соціальних і наукових контекстах. Поняття культури має глибокі корені в історії людської цивілізації і є однією з основних категорій гуманітарних наук.

Походження поняття «культура»

Термін «культура» походить від латинського слова "*cultura*", яке означало **обробіток землі, виховання** або **виращування**. У античності це слово використовувалося в контексті догляду за землею, а також для позначення розвитку особистості. У подальшому, з розвитком цивілізацій та філософії, його значення значно розширилося.

Становлення поняття в античності

В античні часи поняття культури було тісно пов'язане з поняттям "виховання" або "освіти". Грецькі філософи, зокрема Платон і Арістотель, використовували поняття "культури" для позначення високого рівня розвитку людини, її моральних і розумових якостей.

- Платон вважав культуру ключем до розвитку ідеальної держави, в якій люди повинні були б займатися самовдосконаленням через освіту та моральне виховання.

- Арістотель визначав культуру як процес розвитку розуму і виховання через етичні добродієності, що дозволяє людині жити в гармонії з іншими.

У цей час культура розглядалася як сукупність моральних, інтелектуальних і фізичних якостей людини.

Культура в період Ренесансу та Нового часу

У період Ренесансу, з відродженням інтересу до античної спадщини, поняття культури знову набуло нового змісту, зокрема у зв'язку з гуманістичними ідеями, що фокусувалися на розвитку особистості, здобутті знань і естетичному самовираженні.

- Еразм Роттердамський і інші гуманісти вважали культуру шляхом до морального вдосконалення людини. Вони підкреслювали важливість освіти та розвитку розумових здібностей.

- Італійський філософ Джованні Піко делла Мірандола у своїй видатній праці «О достоїнствах людини» стверджував, що людина має здатність до самовдосконалення через освіту та пізнання, що було частиною культури того часу.

Культура в класичній філософії XVIII-XIX ст.

У XVIII столітті, в епоху Просвітництва, поняття культури стало ще більш широко вживаним. Ідеї філософів цього періоду, таких як Іммануїл Кант і Гегель, розвивали концепцію культури як процесу історичного розвитку, який формує не лише індивідуальність, але й ціле суспільство.

- Іммануїл Кант вважав, що культура є основою для розвитку моральних якостей та розумового вдосконалення людини. Вона дозволяє досягти гармонії між індивідуальними бажаннями і загальними соціальними нормами.

- Гегель розглядав культуру в контексті розвитку історії духу, вбачаючи її у формуванні суспільства, яке переживає певні етапи еволюції. Для Гегеля культура — це процес самореалізації духу через мистецтво, релігію і філософію.

5. Культура в XX столітті: ширше тлумачення

У XX столітті з розвитком соціальних наук поняття культури зазнало значного розширення. Тепер культура вже не обмежувалася тільки естетичними або інтелектуальними досягненнями, а охоплювала всі аспекти життя суспільства, зокрема повсякденну поведінку, звичаї, норми, матеріальні й духовні цінності.

- Едуард Тейлор, англійський антрополог, одним з перших дав вичерпне визначення культури в антропології: культура — це «сума знань, вірувань,

мистецтва, моралі, законів, звичаїв і будь-яких інших здібностей і звичок, які набуває людина як член суспільства». Це визначення було основою для подальших наукових розробок в галузі культурології.

• *Клод Леві-Строс* (структураліст) розглядав культуру як сукупність символічних систем, що визначають людські стосунки, мову, релігію, ритуали тощо. Він наголошував на важливості символічного аспекту культури, вважаючи, що вона визначає структуру суспільства.

Сутність поняття «культура» сьогодні

Сьогодні поняття «культура» охоплює значно ширший спектр значень і може включати в себе:

1. *Матеріальна культура* — це всі предмети і технології, які виробляються людьми, зокрема будівлі, інфраструктура, техніка, транспорт тощо.

2. *Духовна культура* — це знання, ідеї, релігійні вірування, мистецтво, наука, освіта, моральні й етичні норми, які формують світогляд та поведінку людей.

3. *Соціальна культура* — це норми, звичаї, правила взаємодії людей у суспільстві, соціальні інститути (сім'я, школа, релігійні організації, державні установи).

4. *Індивідуальна культура* — це розвиток особистості, її здатність до самоосвіти, морального вдосконалення, самовираження через мистецтво, мову та інші форми діяльності.

Таким чином, культура сьогодні є складним і багатогранним феноменом, що включає в себе не лише матеріальні та інтелектуальні досягнення людства, але й впливає на соціальні зв'язки, поведінку, моральні цінності та навіть спосіб життя кожної людини.

Поняття культури еволюціонувало від простої ідеї обробітку землі та виховання до розуміння складної системи соціальних, моральних, духовних і матеріальних аспектів людського існування. Сьогодні культура визначається як сукупність знань, цінностей, норм, традицій, форм і символів, які об'єднують людей в певні соціальні групи і сприяють розвитку суспільства в цілому.

Поява терміну «культурологія», її мета, методи та категоріальний апарат — це важлива тема, що охоплює процес становлення культурології як окремої науки та її роль у розумінні культури. Культурологія вивчає культуру з різних перспектив, досліджує її структуру, еволюцію, функції, взаємодії між різними культурними процесами, а також місце культури в житті суспільства. Давайте розглянемо цей аспект більш детально.

Термін «культурологія» (від лат. "**cultura**" - культура і грец. "**logos**" - наука, вчення) почав активно вживатися в кінці 19 — на початку 20 століття, хоча ідеї, що лежать в основі цієї науки, були присутні значно раніше. Однак як самостійна наукова дисципліна культурологія оформилася лише в середині ХХ ст.

Перші кроки становлення культурології відносяться до початку XIX ст., коли культура почала розглядатися як сукупність матеріальних і духовних досягнень людства, що становлять основу розвитку цивілізацій.

Першими етапами стали роботи філософів та істориків культури, таких як Йоганн Готліб Фіхте, Вільгельм фон Гумбольдт та Шарль Лалу.

Власне термін «культурологія» був введений в науковий обіг в середині ХХ ст., зокрема в роботах радянських і західних філософів і соціологів, які почали інтегрувати культуру як предмет для системного вивчення, намагаючись дослідити її в контексті соціальних, економічних, політичних та історичних процесів.

Культурологія, на відміну від філософії культури чи соціології, акцентує свою увагу на цілісному вивченні культури як явища, що охоплює всі аспекти людського життя — від мистецтва до наукових теорій, від релігії до побутових звичаїв.

Мета культурології

Основною метою культурології є глибоке розуміння та інтерпретація культури як цілісної системи. Вона прагне:

- Дослідити феномен культури у всіх її формах — матеріальних, духовних, соціальних і символічних.

- Проаналізувати еволюцію культури. Як культура змінюється, адаптується до нових соціальних і економічних умов, як взаємодіють різні культурні традиції.

- Зрозуміти функції культури. Вивчення ролі культури у формуванні особистості, суспільства, історії та цивілізацій.

- З'ясувати вплив культури на соціальні процеси. Як культура впливає на політичні, економічні та соціальні зміни в суспільствах.

- Порівняти різні культурні традиції. Аналіз взаємодії та взаємовпливу культур, вивчення культурної різноманітності.

Методи культурології

Культурологія використовує широкий спектр методів для дослідження культури, які залежать від конкретних цілей і об'єкта дослідження. Основні методи включають:

- Історичний метод дозволяє досліджувати еволюцію культури, її зміни і перетворення через час. Це важливо для розуміння того, як культурні феномени виникали, розвивалися та взаємодіяли між собою.

- Соціологічний метод аналізує взаємозв'язок культури і соціуму. Вивчає, як культура формує суспільні інститути, а також як соціальні умови впливають на культурні практики і цінності.

- Порівняльний метод застосовується для порівняння різних культур, культурних традицій, систем цінностей, щоб виявити схожості та відмінності між культурами.

- Філософський метод включає аналіз основних принципів і засад культури, її глибинних смислів, що допомагає розкривати суть культурних явищ і зрозуміти їхній зв'язок з іншими аспектами людського життя, такими як мораль, етика та естетика.

- Феноменологічний метод полягає у безпосередньому вивченні культури з точки зору її учасників. Цей метод дозволяє досліджувати культурні явища через досвід людей, що є носіями цієї культури.

•Етнографічний метод вивчення культури шляхом спостереження за повсякденним життям людей, аналізу їхніх звичаїв, традицій, ритуалів, що дозволяє зрозуміти внутрішні механізми культури.

Категоріальний апарат культурології

Категоріальний апарат культурології — це система основних понять і категорій, які використовуються для опису, аналізу та пояснення культурних явищ. Найважливіші категорії включають:

•Культура — основне поняття, яке об'єднує все те, що створює людство у процесі своєї діяльності, зокрема матеріальні й духовні цінності.

•Цивілізація — система розвитку культури в широкому історичному контексті, яка об'єднує певні культурні, соціальні, політичні й економічні аспекти життя.

•Мистецтво — одна з ключових форм духовної культури, яка через образи, символи та емоції виражає світогляд і мораль суспільства.

•Мораль — система норм і принципів, що визначають поведінку людини в культурному контексті.

•Символ — культурна одиниця, яка має певне значення в контексті конкретної культури (наприклад, релігійні чи національні символи).

•Традиція — передача культурних цінностей, знань, звичаїв від покоління до покоління.

•Ідентичність — самоусвідомлення людини або соціальної групи як частини певної культури, нації чи соціуму.

•Глобалізація — процес взаємодії та взаємопроникнення культур у контексті світового розвитку, що має великий вплив на зміни в локальних культурах.

Завдання культурології

Культурологія ставить перед собою кілька ключових завдань:

•Зібрати, описати та систематизувати культурні явища. Дослідники намагаються класифікувати і вивчити культурні практики, традиції, мистецтво, релігію тощо.

•Визначити соціальні функції культури. Як культура сприяє збереженню соціальної стабільності, розвитку особистості, формуванню соціальних зв'язків.

•Розкрити процеси культурної еволюції та трансформації. Як культури змінюються в часі та просторі, які фактори визначають ці зміни.

•Досліджувати взаємодію між культурами. Як культури взаємодіють, впливають одна на одну, а також як культура є фактором конфліктів чи гармонії між різними соціальними групами.

Висновок. Культурологія, як наука, виникла з необхідності систематизувати знання про культуру та надати йому наукову основу. Вона вивчає культуру з усіх боків — від матеріальних до духовних аспектів, від індивідуального до глобального. Її метою є глибоке розуміння культурних процесів, їхнього впливу на суспільство, людину та цивілізацію в цілому. Техніки і методи, що використовуються в культурології, дозволяють зробити наукові висновки про розвиток і функціонування культур, що є необхідним для розв'язання багатьох сучасних проблем.

2. Культурологічні теорії: еволюціоністська, аксіологічна, антропологічна, циклічного розвитку, теологічна, ігрова; їх представники та характеристика

Культурологічні теорії допомагають зрозуміти різні аспекти розвитку культури, її природу та механізми.

1. Еволюціоністська теорія

Еволюціоністська теорія культури сформувалася в контексті наукового розуміння розвитку життя на Землі через етапи еволюції, і була адаптована до культурології. В основі цієї теорії лежить ідея, що культура розвивається поступово, від простих форм до складніших, подібно до біологічних організмів.

Представники

• Едуард Тейлор (1832-1917 рр.). Англійський антрополог, який вважав, що культура проходить три основні етапи: дикість, варварство і цивілізацію. Тейлор також вводив поняття «культури» як сукупності знань, вірувань, мистецтва, моралі, законів, звичаїв і всіх інших здібностей і звичок, здобутих людиною як членом суспільства. Він розглядав релігію, мистецтво і техніку як важливі складові культурного розвитку.

• Льюїс Генрі Морган (1818-1881 рр.). Американський антрополог, що розглядав розвиток людства через три стадії: дикість (початкові суспільства), варварство (середні суспільства) і цивілізацію (розвинені суспільства). Він наголошував на розвитку економічних і соціальних структур в цих стадіях.

Основна ідея. Культура розвивається лінійно від простих форм до складніших. Кожна наступна стадія розвитку є прогресом на основі попередньої. Це дозволяє порівнювати різні культури та соціальні системи в межах еволюційного процесу. У процесі розвитку культуру можна вивчати через вивчення її інститутів, ритуалів, побуту.

2. Аксіологічна теорія

Аксіологічна теорія культури зосереджена на аналізі цінностей і їх впливу на культурний розвиток. Вона стверджує, що культура залежить від певних цінностей, які диктують поведінку, норми і правила в суспільстві. Ці цінності можуть бути моральними, етичними, релігійними або естетичними.

Представники

• Макс Вебер (1864-1920 рр.). Німецький соціолог і економіст, який вважав, що економічні та соціальні процеси безпосередньо зумовлені цінностями, зокрема, релігійними переконаннями. Його дослідження релігії (наприклад, протестантської етики і духу капіталізму) показало, як певні релігійні цінності впливають на економічний розвиток.

• Еміль Дюркгейм (1858-1917 рр.). Фундаментальний представник соціології, який підкреслював роль колективних свідомості і цінностей у формуванні культури. Він розглядав соціальні факти як норми, цінності і закони, які не лише впливають на поведінку індивідів, а й формують культуру.

Основна ідея. Цінності визначають напрям розвитку культури, і саме через ці цінності люди встановлюють соціальні правила і норми. Під культурними цінностями маються на увазі релігійні, моральні, естетичні,

політичні й економічні переконання, що визначають культурну практику і взаємодію індивідів у суспільстві.

3. Антропологічна теорія

Антропологічна теорія культури акцентує увагу на тому, що культура є невід'ємною частиною людської природи. Вона вивчає культуру через призму соціальних взаємодій, розуміння людей, їх поведінки, і через те, як вони адаптуються до середовища.

Представники

• Клод Леві-Строс (1908-2009 рр.). Французький антрополог, один із засновників структурної антропології, вважав, що культура розвивається через глибокі структури, які лежать в основі людських звичаїв і обрядів. Леві-Строс стверджував, що всі культури мають спільні структурні риси, які визначають їх соціальні і культурні практики.

• Броніслав Малиновський (1884-1942 рр.). Один з основоположників функціоналізму в антропології. Він вважав, що культура є набором соціальних функцій, які виконують певні ролі в суспільстві. Культура зберігається, бо вона виконує важливі функції для підтримки соціального порядку.

Основна ідея. Культура є універсальним явищем, що формується через людську діяльність, яка визначається соціальними структурами, потребами і середовищем. Кожна культура має свої специфічні риси, але всі культури мають спільні елементи, які допомагають вирішувати соціальні, економічні та психологічні завдання.

4. Теорія циклічного розвитку

Циклічна теорія культури стверджує, що цивілізації та культури не розвиваються лінійно, а проходять цикли розвитку, що включають етапи підйому, розквіту, занепаду і відновлення. Ідея циклічності характерна для багатьох історичних і культурних процесів.

Представники.

• Фернан Бродель (1902-1985 рр.). Французький історик, який розглядав історичний розвиток як багатоетапний процес, який включає довгострокові, середньострокові і короткострокові цикли. Він вважав, що культурний розвиток цивілізацій можна описати через ці цикли.

Основна ідея. Цивілізації і культури проходять через цикли, подібні до природних процесів, де кожен етап розвитку включає в себе періоди підйому, розквіту, занепаду та відновлення. Циклічний підхід дозволяє розглядати культуру як безперервний процес змін.

5. Теологічна теорія

Теологічна теорія культури вважає, що культура є результатом божественного втручання. Розвиток культури відбувається в контексті божественного задуму або як відповідь на релігійні потреби людини.

Представники

• Августин Аврелій (354-430 рр.). Християнський філософ, який вважав, що культура є частиною божественного плану. Розвиток людства має божественний сенс, і культура є способом реалізації божественних цілей.

• *Томас Аквінський (1225-1274 рр.)*. Середньовічний теолог і філософ, який вважав, що культура є результатом божественного створення, і що розуміння Божого задуму допомагає правильно формувати культуру та суспільні норми.

Основна ідея. Культура є частиною божественного порядку, і її розвиток пов'язаний із божественними принципами. Людська діяльність повинна бути орієнтована на виконання божественного плану через релігійні та моральні практики.

6. Ігрова теорія

Ігрова теорія культури розглядає культуру як систему "ігор", в яких люди взаємодіють один з одним, дотримуючись певних соціальних правил, які визначають їхню поведінку.

Представники

• *Йоган Хейзінга (1872-1945 рр.)*. Нідерландський культуролог і соціолог, у своїй книзі "*Homo Ludens*" стверджував, що гра є основою культурного розвитку і що без ігрових елементів не існує справжньої культури.

• *Ервін Гофман (1922-1982 рр.)*. Психолог і соціолог, який аналізував соціальні взаємодії через концепцію "гра", вважаючи, що поведінка людини в суспільстві нагадує гру, де кожен індивід виконує роль у відповідь на зовнішні вимоги.

Основна ідея. Культура є сукупністю соціальних ігор, де кожен індивід або група має свої ролі та правила, які визначають їх взаємодію та поведінку в суспільстві.

Висновок. Усі ці теорії пропонують різні підходи до розуміння культури. У той час як еволюціоністська теорія наголошує на прогресі і розвитку, аксіологічна вивчає вплив цінностей на культуру, антропологічна акцентує увагу на соціальних структурах, циклічна теорія розглядає культуру як процес, що повторюється, теологічна пов'язує культуру з божественним, а ігрова теорія розглядає соціальні взаємодії через призму гри. Усі ці підходи допомагають краще зрозуміти складну природу культурних процесів.

3. Особливості культурологічних концепцій українських учених:

Г. Сковорода, М. Костомаров, Г. Шевченко, М. Драгоманов, І Франко

Культурологічні концепції українських учених, філософів та діячів культури, таких як Григорій Сковорода, Микола Костомаров, Тарас Шевченко, Михайло Драгоманов і Іван Франко, стали важливими етапами в розвитку української культурної думки. Вони по-своєму розуміли природу культури, її роль в історії, в суспільстві та у житті нації, а також проблему національної ідентичності.

Григорій Сковорода (1722-1794 рр.)

Григорій Сковорода був видатним українським філософом, поетом, педагогом, богословом і культурним діячем. Його концепція культури була глибоко гуманістичною і духовною, оскільки він вважав, що справжня культура полягає у пошуку істинного сенсу життя через самопізнання та розвиток внутрішньої духовності.

Основні ідеї Г. Сковороди:

• Філософія самопізнання та внутрішнього розвитку. Г. Сковорода вважав, що основною метою людини є пошук внутрішнього «злагоди» і гармонії через самопізнання та моральне вдосконалення.

• Природа як універсальна цінність. Природа, за Г. Сковородою, є джерелом мудрості та божественної істини, а людина повинна досягати гармонії з природою та своєю суттю.

• Теорія «сродної праці». Це ідея, що кожна людина повинна займатися тією справою, яка відповідає її природним нахилам і внутрішнім здібностям. Через це, на думку Г. Сковороди, можна досягти не лише матеріального добробуту, але й духовного зростання.

• Протистояння матеріалізму. Г. Сковорода різко критикував матеріалістичні тенденції, акцентуючи на важливості духовних цінностей і самовдосконалення.

Вплив на культуру. Г. Сковорода мав великий вплив на розвиток української культури, оскільки його погляди допомогли сформуванню концепції національної духовності, яка стояла на захисті внутрішньої свободи людини і її моральної автономії. Його праці мали важливе значення для розвитку національної ідентичності.

Микола Костомаров (1817-1885 рр.)

Микола Костомаров був видатним українським істориком, філософом і публіцистом, який досліджував історію, культуру та політику України. Він також активно працював над розвитком української національної ідеї, аналізуючи її через призму історії та етнографії.

Основні ідеї М. Костомарова:

• Національна ідентичність. М. Костомаров стверджував, що культура та історія українського народу мають свою самобутність і не повинні підлаштовуватися під чужі зразки. Важливість національної культури для існування нації стала основною темою його праць.

• Роль народної культури. М. Костомаров вважав, що народна культура, зокрема фольклор і традиції, є основою національної ідентичності. Він приділяв велику увагу вивченню народних пісень, обрядів та звичаїв.

• Погляд на історію через національний досвід. Він акцентував на важливості історії для формування національної свідомості. М. Костомаров вважав, що українська нація повинна бути незалежною і самодостатньою.

• Вплив на культуру. Костомаров став одним із основоположників української національної історіографії та культурології, підкреслюючи важливість збереження української культурної спадщини. Його ідеї були важливими для формування сучасної української національної ідентичності.

Тарас Шевченко (1814-1861 рр.)

Тарас Шевченко — український поет, художник, громадський діяч. Його творчість стала не тільки визначною подією в українській літературі, але й виразним етапом у розвитку національної культури.

Основні ідеї Т. Шевченка:

• Соціальна справедливість і національна самосвідомість. Т. Шевченко підкреслював значення боротьби за національну свободу і гідність українського народу. Його поезія стала виразом боротьби за соціальні і національні права.

• Висока роль національної культури. Т. Шевченко вважав, що культура повинна служити національному відродженню, що культура є інструментом боротьби за свободу та незалежність.

• Елементи фольклору у творчості. Його поезія багата на народні мотиви, і він активно використовував елементи українського фольклору, що допомогло зміцнити ідентичність національної культури.

• Вплив на культуру. Т. Шевченко став символом національного відродження, а його творчість стала основою розвитку української літератури та культури в цілому. Вона стимулювала розвиток патріотичних почуттів серед українців і сприяла утвердженню ідеї національної незалежності.

Михайло Драгоманов (1841-1895 рр.)

Михайло Драгоманов був видатним українським істориком, публіцистом, філософом і соціальним діячем, який розвивав ідеї демократії, національної незалежності та культурної самобутності.

Основні ідеї М. Драгоманова:

• Ідеї демократичного та національного відродження. М. Драгоманов підкреслював важливість боротьби за національну незалежність, не втрачаючи демократичних ідеалів. Він вважав, що нація може розвиватися лише за умов демократичних перетворень.

• Роль народної культури і освіти. М. Драгоманов віддавав велику увагу розвитку народної освіти як основі для культурного розвитку нації. Він був великим прихильником народного виховання, оскільки вірив, що тільки через освіту нація може розвинути свою культуру.

• Суспільний прогрес і культура. Він вірив у здатність культурних і соціальних змін привести до покращення життя людей, і культуру розглядав як невід'ємну частину прогресу.

• Вплив на культуру. М. Драгоманов став важливою фігурою в розбудові ідеї української нації та культурного відродження. Його ідеї про національну самобутність та демократичний розвиток знайшли відгук у середовищі українських інтелектуалів того часу.

Іван Франко (1856-1916 рр.)

Іван Франко — український письменник, філософ, політичний діяч. Він був одним із ключових діячів української культури кінця XIX - початку XX ст. і мав великий вплив на розвиток української літератури, філософії та національної ідеї.

Основні ідеї І. Франка:

• Ідея національної культури та самостійності. І. Франко вважав, що нація може зберегти свою культуру тільки за умови її самостійності і

незалежності. Він активно виступав за національну самобутність і за культурне відродження України.

• Соціальний і культурний прогрес. І. Франко був прихильником ідеї, що культура і освіта повинні бути основою соціального прогресу. Вірив, що культура має не лише зберігати національні традиції, але й рухатись вперед, бути динамічною і відкритою до нових впливів.

• Погляд на народну культуру. І. Франко уважно вивчав народну культуру, її фольклор і традиції, вважаючи її основою для розвитку національної ідентичності.

• Вплив на культуру. І. Франко був основоположником української модерної літератури, філософії та національної ідеї. Він значно вплинув на формування сучасної української культури через свої твори, публіцистику та громадську діяльність.

Висновок. Усі ці українські мислителі і діячі культури, кожен по-своєму, розвивали ідеї, які сприяли зміцненню української національної культури, розвитку соціальних і політичних ідей, а також підвищенню національної самосвідомості. Вони акцентували на важливості культурної самобутності, національної освіти і демократичних принципів для розвитку української нації.

4. Функції культури. Взаємозв'язок культури з різними формами суспільної свідомості: політикою, правом, мистецтвом, мораллю, філософією, наукою

У житті людей культура виконує цілий ряд функцій. Головною функцією культури, на думку багатьох вчених, є людинотворча, або гуманістична. Всі інші функції так чи інакше пов'язані з нею і навіть впливають з неї.

Однією з найважливіших функцій будь-якої культури є передача соціального досвіду. Тому її називають *інформаційною*. Культура виступає єдиним механізмом передачі соціального досвіду від покоління до покоління. Адже, крім культури, суспільство не має інших способів передачі досвіду, нагромадженого попередниками. Саме через це культуру не випадково вважають соціальною пам'яттю людства, а розрив культурних зв'язків між поколіннями призводить до її втрати (феномен "манкуртизму") з усіма негативними наслідками.

Іншою провідною функцією є *пізнавальна*. Вона тісно пов'язана з першою і впливає з неї. Культура, яка концентрує в собі кращий соціальний досвід багатьох людських поколінь, набуває здатності створювати сприятливі умови для його пізнання і засвоєння. Наприклад, через казки людина розвиває здатність сприймати і переживати уявне та дійсне, вчиться розрізняти добро і зло, правду і кривду.

Регулятивна функція культури пов'язана, перш за все, з визначенням (регуляцією) різних сторін, видів суспільної і особистої діяльності людей. У праці, побуті, міжособистісних відносинах культура так або ж так впливає на поведінку людей та їхні вчинки, на вибір тих чи інших матеріальних і духовних цінностей. Регулятивна функція культури спирається на такі нормативні системи, як мораль і право.

Семіотична, або знакова (семіотика – вчення про знаки), функція також досить важлива для розвитку культури. Являючи собою певну знакову систему, без оволодіння якою досягнення культури стають неможливими. Так, мова – засіб спілкування людей; літературна мова – важливий засіб оволодіння національною культурою. Специфічні мови потрібні для пізнання особливого світу музики, живопису, театру.

Ціннісна (ціннісно-орієнтаційна) функція відображає важливий якісний стан культури. Саме система цінностей формує у людини певні ціннісні потреби і орієнтацію. За характером і якістю цих потреб і духовних орієнтирів особи роблять висновки про рівень її культури. Моральні й інтелектуальні потреби і запити виступають основним критерієм відповідної оцінки серед людей.

Комунікативна функція зводиться до передачі історичного досвіду через культурні набутки та формування на цій основі різноманітних способів і типів спілкування між людьми.

Інтегративна функція виражається в здатності об'єднувати людей незалежно від їх світогляду та ідеології, національності і певні соціальні спільноти, а народи – в світову цивілізацію

Гуманістична (полягає в адаптації та життєстверджувальній ролі культури для кожної людини у сприянні формування гуманістичних цінностей та ідеалів).

Ці функції розмежувати не можливо бо вони як єдине ціле у культурному розвитку.

Взаємозв'язок культури з різними формами суспільної свідомості: політикою, правом, мистецтвом, мораллю, філософією, наукою — це важлива тема для розуміння того, як культура впливає на інші соціальні, політичні та інтелектуальні сфери, і як ці сфери, у свою чергу, формують культуру. Культура не існує у вакуумі, вона взаємодіє з іншими аспектами суспільного життя, і їхні взаємозв'язки допомагають створювати більш цілісне бачення розвитку цивілізацій.

1. Культура і політика

Політика і культура завжди були тісно взаємопов'язаними. Культура впливає на політичні процеси через формування світогляду, цінностей і норм, які підтримуються в суспільстві, тоді як політика сприяє формуванню культурних ідеологій, що в свою чергу можуть змінювати культуру.

• Політичні ідеології часто базуються на культурних цінностях. Наприклад, ідеї свободи, рівності і прав людини, які стали основою сучасних демократичних рухів, виникли в контексті певних культурних процесів.

• Політика може маніпулювати культурою, використовуючи її як інструмент для формування національної ідентичності, підтримки влади, мобілізації мас. Наприклад, у тоталітарних режимах культура часто контролюється державою, а мистецтво, література, медіа використовуються для просування офіційної ідеології.

• Культурна політика — це управлінська діяльність держави щодо

розвитку культури, збереження національної спадщини, підтримки художньої творчості і наукових досліджень. Вона визначає, як суспільство ставиться до культури і на які культурні продукти виділяються ресурси.

2. Культура і право

Право і культура взаємопов'язані через те, що правові норми часто відображають культурні уявлення про справедливість, мораль та соціальні відносини, а культура, в свою чергу, підтримує чи змінює правові норми.

• Право є важливим інструментом формування соціальних відносин, і в багатьох випадках правові системи базуються на культурних уявленнях про добро і зло, про права людини, про власність і свободу.

• Культура впливає на інтерпретацію законів. Наприклад, у різних культурах однакові правові норми можуть мати різне тлумачення і застосування. Релігійні чи традиційні уявлення про сім'ю, свободу і рівність часто визначають специфіку законодавства в кожному суспільстві.

• Права людини — це один із прикладів того, як культура і право взаємодіють. Ідеї про гідність людини, рівність перед законом, право на свободу і власність є результатом еволюції культурних і моральних уявлень.

3. Культура і мистецтво

Мистецтво є однією з основних форм культурного самовираження і взаємодії людини з навколишнім світом. Воно не тільки відображає культуру, але й активно впливає на неї, формуючи естетичні та моральні норми суспільства.

• Мистецтво як відображення культури. Мистецькі твори (картини, музика, літературні твори) є своєрідними дзеркалами культури, вони відображають ідеї, вірування, переживання, емоції, соціальні й політичні процеси, які відбуваються в суспільстві в конкретний історичний момент.

• Мистецтво як інструмент змін. Мистецтво може стати інструментом для соціальних змін, викликів, протестів проти існуючого стану справ. Наприклад, у літературі, музиці, театрі часто виражаються ідеї боротьби за права людини, за свободу і справедливість.

• Мистецтво впливає на формування культурних ідентичностей, оскільки воно є тим каналом, через який люди можуть спілкуватися на рівні емоцій та символів, виражати своє бачення світу.

4. Культура і мораль

Мораль є невід'ємною частиною культури, оскільки визначає правила, норми і цінності, за якими люди живуть, взаємодіють між собою і оцінюють свої вчинки. Мораль тісно переплітається з релігією, правом і етикою, і ці відносини залежать від конкретної культурної традиції.

• Мораль формує основу культури. У кожній культурі існують свої моральні принципи, які визначають, що є правильним, а що — неправильним. Вони можуть бути пов'язані з релігійними, соціальними чи економічними уявленнями.

• Мораль і культура взаємодіють в процесі соціалізації, допомагаючи людині розвивати етичне ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до природи.

• Мораль і етика — це категорії, що виникають з культурного контексту. Традиції, звичаї, релігійні вірування та інші культурні чинники визначають, які моральні норми будуть панувати в суспільстві.

5. Культура і філософія

Філософія і культура взаємопов'язані через те, що філософія є засобом глибокого осмислення культурних явищ, а культура, в свою чергу, надає філософії конкретні приклади для роздумів.

• Філософія культури — це окремий напрям філософії, який вивчає природу культури, її функції, роль у розвитку людини та суспільства. Філософи, такі як Гегель, Ніцше, Шпенглер, намагалися виявити основні закони культурного розвитку, понять ідеї свободи, творчості та самовдосконалення.

• Філософія як відображення культурних ідеалів. Від самого початку філософські системи були невід'ємною частиною культури, адже вони намагалися сформулювати загальні принципи людського існування, зокрема через пошук сенсу життя, питання етики, політики та наукового пізнання.

6. Культура і наука

Наука і культура взаємодіють через прагнення до пізнання та вдосконалення суспільства. Наукові досягнення часто стають частиною культури, а культура, в свою чергу, формує інтереси і пріоритети наукових досліджень.

• Наука як частина культури. Всі наукові відкриття та теорії — це частина культурної спадщини людства, адже вони змінюють світогляд, стосунки між людьми і їхню діяльність.

• Наука впливає на розвиток культури, дозволяючи людям розширювати межі своїх можливостей, змінювати технології, організацію праці, ставлення до природи та до інших народів.

Висновок. Культура є невід'ємною частиною всієї суспільної свідомості, і її взаємодія з політикою, правом, мистецтвом, мораллю, філософією та наукою утворює складну, взаємопов'язану систему, де кожна сфера взаємодіє з іншими, створюючи цілісну картину розвитку суспільства. Кожен з цих елементів не тільки відображає культурні цінності, але й активно впливає на формування нових культурних норм, традицій і практик.

Тема 2. Типологія культури (1 година)

План

1. Підстави типології культури: галузі культури, форми культури, види культури.
2. Домінантна культура. Субкультура та контркультура: їх особливості, види та їх характеристика.
3. Сільський і міський види культур, їх особливості та характеристика.
4. Регіональна типологія культур. Характерні риси та особливості арабомусульманського, африканського, далекосхідного, індійського та латиноамериканського культурних регіонів.

1. Підстави типології культури: галузі культури, форми культури, види культури

Підстави типології культури: галузі культури, форми культури, види культури — це важлива тема, яка дозволяє зрозуміти, як класифікуються різні аспекти культури для кращого аналізу та порівняння. Типологія культури дозволяє систематизувати та організувати знання про культуру, розкриваючи її різноманіття та багатогранність. Розглянемо основні підходи до типології культури: галузі культури, форми культури та види культури.

Галузі культури

Галузі культури — це окремі сфери діяльності, у яких культура проявляється у специфічних формах і функціях. Кожна галузь культури має свої особливості, предмети дослідження, структуру та функції в житті суспільства. Основні галузі культури включають:

- *Мистецтво* (образотворче мистецтво, музика, театр, література, кіно, танець) — створення і сприйняття художніх творів, що виражають емоції, ідеї, мораль, естетичні цінності. Мистецтво є потужним інструментом для формування суспільних ідеалів і цінностей.

- *Наука* — сукупність знань, систематизованих у певні теорії, які сприяють розвитку суспільства через вивчення природи, людини та суспільства. Наука постійно взаємодіє з іншими галузями культури, впливаючи на технології, освіту, медицину, економіку.

- *Мораль* — система норм і цінностей, що регулює взаємодії між людьми в суспільстві, визначаючи, що є добрим, а що — злим. Мораль є основою для формування правових норм та соціальних відносин.

- *Релігія* — культурна форма, яка включає в себе віру в надприродне, систему обрядів, церковні практики, що сприяють духовному розвитку та об'єднанню людей у суспільствах.

- *Освіта* — це галузь культури, що забезпечує передачу знань, навичок, цінностей від одних поколінь до інших. Освітня система не тільки передає інформацію, але й виховує особистість, формує погляди на світ.

• Право — система норм, що регулює відносини між людьми та установами в суспільстві. Право забезпечує соціальну стабільність, захищає права і свободи людини.

• Політика — це галузь культури, що займається організацією та управлінням суспільством, формуванням політичних ідеологій, визначенням шляхів розвитку країни та держави.

Кожна з цих галузей займається певною сферою людської діяльності та має свою специфіку і роль у суспільстві. Вони взаємодіють одна з одною, сприяючи розвитку культури в цілому.

Форми культури

Форми культури — це способи існування і прояву культури в різних аспектах людської діяльності. Кожна форма культури є специфічним способом вираження культурних цінностей і норм, і вони можуть варіюватися залежно від суспільних умов, історичного періоду, географічного розташування тощо.

• Матеріальна культура — це сукупність фізичних об'єктів, створених людьми в процесі їх діяльності. Сюди входять архітектура, технології, предмети побуту, засоби виробництва. Матеріальна культура є основою для розвитку економіки та побутових умов людей.

• Духовна культура — це сфера, що охоплює знання, ідеї, переконання, релігійні вірування, моральні норми, мистецтво та науку. Духовна культура відповідає за інтелектуальний і емоційний розвиток особистості, а також формує соціальні зв'язки та взаємодії.

• Соціальна культура — це система норм, цінностей, звичаїв і традицій, що регулюють соціальні відносини в суспільстві. Вона включає в себе організацію сімейних відносин, громадськість, соціальні групи, а також всі форми колективної діяльності.

• Інтелектуальна культура — це культура знань, мислення та освітніх досягнень. Вона зосереджена на розумовому розвитку індивіда та соціуму, а також на створенні, збереженні та трансляції знань через літературу, науку, філософію.

Види культури

Види культури — це підрозділи культури, які виділяються на основі різних критеріїв: географічних, історичних, соціальних, релігійних, національних тощо. Види культури допомагають вивчити її різноманіття та особливості на різних етапах розвитку.

• Національна культура — це культура, характерна для певної нації, що включає в себе мову, традиції, звичаї, національні свята, вірування, мистецтво та інші культурні особливості, що визначають ідентичність нації.

• Регіональна культура — це культура, притаманна певному регіону чи території, і може включати в себе локальні звичаї, діалекти, мистецтво, особливості повсякденного життя, що відрізняються від інших регіонів в межах однієї країни чи навіть в межах однієї нації.

• Світова культура — це культура, що охоплює людство в цілому, і включає в себе універсальні цінності, досягнення і продукти людської

цивілізації, що мають глобальне значення (наприклад, досягнення в науці, мистецтві, моральних нормах).

• *Масова культура* — це культура, що створюється та споживається широкими верствами населення, зазвичай за допомогою медіа та комерційних каналів. Масова культура охоплює кіно, музику, моду, рекламу, шоу-бізнес, і має великий вплив на звички, погляди та смаки людей.

• *Елітарна культура* — це культура, яка створюється і споживається обмеженою групою осіб, з високим рівнем освіти та культурної підготовки. Вона включає в себе класичне мистецтво, наукові досягнення, філософію, що вимагають специфічного розуміння та здатності до аналізу.

• *Популярна культура* — це культура, що звертається до широких мас, має популярність серед людей і здебільшого орієнтована на розвагу, дозвілля, комерційні інтереси (наприклад, телевізійні шоу, сучасна музика, спорт).

Висновок. Типологія культури допомагає систематизувати знання про культуру, дозволяє краще розуміти її різноманітність і складність. Галузі культури, форми культури і види культури визначають різні аспекти культурного життя і взаємодії людини з навколишнім світом. Кожен з цих підходів дозволяє глибше вивчити культуру як явище, що формує наше бачення світу і взаємодію з іншими людьми, суспільствами та цивілізаціями.

2. Домінантна культура. Субкультура та контркультура: їх особливості, види та їх характеристика

Домінантна культура — це культура, яка займає переважне становище в суспільстві, має найбільший вплив на формування суспільних норм, цінностей і поведінки. Вона часто визначає основні орієнтири для соціального життя та взаємодії, а також є тією культурою, яка знаходить відображення в інституціях, політичних системах, засобах масової інформації, освіті тощо.

Домінантна культура є тією, яка має більшу соціальну, економічну, політичну або культурну силу в певному суспільстві. Вона може охоплювати більшість населення або бути культурою певної соціальної групи, яка здобула значну політичну або економічну владу.

Основні риси доміантної культури

• *Нормативний вплив.* Домінантна культура визначає, що є "нормальним", "правильним" чи "привабливим". Це можуть бути певні цінності, вірування, правила поведінки, які підтримуються більшістю суспільства.

• *Мова та символи.* Мова, що використовується в суспільстві, часто є основним елементом доміантної культури. Це також стосується символів, які визначають ідентичність цієї культури (наприклад, національні герби, прапори, свята, традиції).

• *Інституційний вплив.* Домінантна культура має великий вплив на інститути держави, релігії, освіти, економіки та правової системи. Вона визначає, які цінності і норми прийнятні для громадських інституцій.

Визначення через контекст і взаємодію з іншими культурами

Домінантна культура зазвичай є контрастом до підлеглих культур (меншин або субкультур). Вона може нав'язувати свої цінності та погляди

іншим групам або навіть витіснити меншості з культурного простору. Прикладом можуть слугувати:

- Етнічні меншини. Культура домінуючої нації або групи може піддавати асиміляції менші етнічні групи, змушуючи їх змінювати свою культуру, мову або традиції.

- Релігійні меншини. Релігійні меншини можуть стикатися з домінуванням іншої релігії, яка формує публічне життя, закони та мораль.

Функції домінантної культури

- Соціальна інтеграція. Домінантна культура забезпечує інтеграцію суспільства, створюючи загальні норми, стандарти і цінності, які об'єднують людей. Вона сприяє стабільності та координації між різними соціальними групами.

- Політична легітимність. Домінантна культура часто відображає політичні інтереси пануючих класів або державних структур, створюючи норми і цінності, що легітимізують владу.

- Соціальна мобільність. Для людей, які належать до підлеглих культур, можливість інтегруватися в домінантну культуру часто стає шляхом до соціального підвищення, розвитку кар'єри або досягнення певних привілеїв.

Домінантна культура і процеси глобалізації

У глобалізованому світі домінантна культура часто не обмежується лише певною країною або нацією. Завдяки мас-медіа, технологіям та інтернету, західна (зокрема американська) культура (або "культура споживання") стала домінувати в багатьох країнах світу. Це виражається у:

- поширенні англійської мови як міжнародної;
- масовому впливі західної моди, музики, кіно;
- використанні західних економічних моделей і цінностей;
- уніфікації культурних звичаїв через глобальні мережі, торгові марки та бренди.

Проблеми та наслідки домінування культури

Хоча домінантна культура може сприяти єдності та стабільності, її вплив також може мати негативні наслідки:

- Культурна асиміляція. Культури меншин можуть втрачатись під впливом домінуючої культури. Менші групи часто змушені відмовлятися від своїх традицій, мов, звичаїв, щоб інтегруватися в суспільство.

- Культурне насильство. Домінування однієї культури може призвести до маргіналізації інших культур або навіть до дискримінації. Наприклад, мовні, етнічні або релігійні меншини можуть бути заблоковані в доступі до ресурсів або суспільних благ.

- Одноманітність. Унаслідок домінування однієї культури знижується культурне розмаїття, що може призвести до зменшення інновацій, втрати унікальних культурних рис і традицій.

Приклади домінантної культури

- Сучасний західний світ. Західна культура, зокрема американська, є прикладом домінантної культури в багатьох частинах світу. Вона включає в себе:

- Поширення західних цінностей. індивідуалізм, ринкова економіка, демократичні свободи, свобода слова.
- Вплив у кінематографії (Голлівуд), музиці (поп-музика), технологіях (ІТ-компанії).
- Зростаюче використання англійської мови як міжнародної.
- Колоніальні імперії. Історично домінантні культури часто супроводжувалися колоніалізмом, коли культура імперії накладалася на культури колонізованих народів, що призводило до культурної асиміляції або витіснення.

Таким чином, домінантна культура має величезний вплив на суспільні відносини, економіку, політику і навіть індивідуальну поведінку. Вона встановлює стандарти і правила, які визначають, як повинна організовуватися суспільна і приватна діяльність. Водночас домінування однієї культури може призводити до зниження культурної різноманітності та викликати соціальні напруження. Важливо розуміти цю динаміку для того, щоб сприяти більш інклюзивному і різноманітному суспільству.

Субкультура та контркультура: їх особливості та види та — це важлива тема для розуміння соціальних процесів, які відбуваються в суспільстві, а також взаємодії між домінантною культурою та різними культурними групами. Субкультури та контркультури часто виникають як реакція на основні культурні норми і цінності, пропонуючи альтернативи або виражаючи незадоволення поточним станом справ у суспільстві.

Субкультура — це культурна група, яка має власні цінності, норми, стилі життя, що відрізняються від основної культури суспільства, але не заперечують її в повній мірі. Субкультура формується в межах домінуючої культури, але виділяється певними особливостями, такими як мова, стиль одягу, музичні смаки, ритуали, поведінкові норми тощо.

Особливості субкультури

- Часткова відмінність від основної культури. Субкультури можуть мати свої власні правила, цінності, мову, символи, але вони не відкидають повністю загальноприйняті норми суспільства.

- Ідентичність. Члени субкультури часто мають спільне відчуття належності до певної групи, що визначає їхню індивідуальність.

- Молодіжний характер. Багато субкультур формуються серед молоді, оскільки саме в цей період особистість шукає свою ідентичність і відмінність від батьківських цінностей.

- Неформальність. Субкультури, як правило, не мають чіткої організаційної структури і їхні правила часто є неформальними.

Види субкультур

- Молодіжні субкультури. Найбільш поширені в сучасному світі, оскільки молоді люди часто прагнуть виразити свою індивідуальність. Приклади: панки, хіпі, готи, металісти, репери.

- Професійні субкультури. Культури, що утворюються всередині певних професійних груп, мають свої специфічні правила і мову. Наприклад, субкультури лікарів, художників, вчених або програмістів.

- Тематичні субкультури. Виникають на основі інтересів, таких як фанати фентезі, кінофільмів, комп'ютерних ігор, а також спортивних команд. Це може бути, наприклад, субкультура "Star Wars" або фанати певного спортивного клубу.

- Ідеологічні субкультури. Групи, що ґрунтуються на певних ідеологіях або світоглядах, таких як екологічні активісти або релігійні течії (наприклад, рух за рівність прав жінок).

Прикладом можуть слугувати:

- Xini. Молода контркультурна група 1960-1970-х рр., яка виступала за мир, любов, свободу і відмову від споживацтва. Вони створили свій стиль одягу, мову і ритуали, які відрізняли їх від загальноприйнятих норм того часу.

Контркультура: особливості та види

Контркультура — це культурна група, що прямо протистоїть основній культурі суспільства, відкидаючи її основні цінності, норми і правила. Контркультура не тільки має відмінності від домінуючої культури, але й активно виступає проти її елементів, прагнучі змінити або повалити існуючий порядок.

Особливості контркультури

- Протистояння домінуючій культурі. Контркультура часто виникає як реакція на соціальні, політичні чи економічні проблеми, коли певна група людей хоче відкинути або змінити існуючі норми і цінності.

- Активізм. Члени контркультури часто не просто відрізняються від домінуючої культури, а активно борються за зміни через протести, революції, культурні рухи.

- Ідеологічна опозиція. Контркультура зазвичай пропонує альтернативні погляди на соціальні, політичні чи економічні питання, виступаючи проти несправедливості або соціального устрою.

Види контркультури:

- політичні контркультури. Це рухи, які спрямовані на зміну політичного порядку. Наприклад, протестні рухи 1960-х років у США, які виступали проти війни у В'єтнамі, або рухи за громадянські права афроамериканців.

- соціальні контркультури. Можуть виступати проти певних соціальних норм або практик, таких як сексуальні меншини, які борються за свої права, або феміністські рухи, що борються за рівність жінок.

- антиспоживчі контркультури. Групи, які виступають проти споживацької культури та матеріалізму. Наприклад, рухи за екологічне життя та проти надмірного споживання.

Прикладом можуть слугувати:

- Панки. Рух, який виник в 1970-х рр. як протест проти політичної та соціальної ситуації. Панки виступали за анархізм, протестували проти комерціалізації музики і культури, і відмовлялися від традиційних соціальних норм.

3. Субкультура і контркультура: порівняння

<i>Характеристика</i>	<i>Субкультура</i>	<i>Контркультура</i>
<i>Основна мета</i>	Відмінність від доміантної культури, але без прямого протистояння	Протистояння та спротив доміантній культурі
<i>Норми та цінності</i>	Збереження певних норм, але в іншій формі	Активне заперечення основних норм та цінностей
<i>Тип відносин з доміантною культурою</i>	Співіснування, часткова інтеграція	Відмова від співіснування, бажання змінити або зруйнувати
<i>Приклад</i>	Хіпі, готи, металісти	Панки, радикальні політичні рухи, феміністки
<i>Соціальна роль</i>	Альтернатива основній культурі	Протест та зміна суспільних структур

Висновок. Субкультура і контркультура є важливими аспектами культурного різноманіття та соціальних процесів. Субкультури пропонують альтернативні погляди та стилі життя в межах існуючої культурної системи, не заперечуючи її повністю. Контркультури ж виступають проти домінуючих норм і намагаються змінити або перевернути існуючі соціальні структури. Обидва явища відображають динаміку соціальних змін, боротьбу за ідентичність і культурну автономію, а також виявляють непокору у відповідь на існуючі соціальні проблеми.

3. Сільський і міський види культур, їх особливості та характеристика

Сільська і міська культура: їх особливості та характеристика

Сільська і міська культури відрізняються за своїми соціальними, економічними, культурними та психологічними аспектами. Ці два види культури виникають в різних умовах життя та взаємодії з природою, що зумовлює їхні відмінності в стилі життя, цінностях, традиціях, соціальних взаємодіях і світогляді.

Сільська культура: особливості та характеристика

Сільська культура — це культура, яка формується на основі життєдіяльності людей, що проживають на селі, і тісно пов'язана з природою та аграрною економікою. Сільська культура часто зберігає стародавні традиції, звичаї та спосіб життя, який

ґрунтується на взаємодії з землею та природними ресурсами.

Особливості сільської культури

• Аграрна економіка. Основна діяльність людей на селі пов'язана з сільським господарством (землеробство, скотарство, садівництво), що визначає значну частину сільської культури.

• Тісний зв'язок із природою. Сільські жителі мають глибоке розуміння природних циклів, сезонних змін, важливість землі та природних ресурсів для свого існування.

• Традиціоналізм. Сільські громади зазвичай зберігають стародавні звичаї, ритуали, народні традиції і обряди. Важливе значення має родина, релігія, а також старі ремесла та майстерність.

• Колективізм і взаємодопомога. В селі важлива роль колективної праці. Люди часто допомагають один одному в роботі, зокрема в сезонні роботи (збирати врожай, будувати хати тощо).

• Спільна культура і обмежений вплив зовнішнього світу. Сільська культура часто залишається менш підданою зовнішнім культурним впливам і змінам, оскільки сільські громади ізольовані та мають більш замкнуте життя.

Прикладом можуть слугувати:

• Свята і обряди. У сільських громадах часто зберігаються традиційні свята, такі як свята врожаю, різдвяні обряди, обряди на честь сезонних змін. Ці обряди зазвичай пов'язані з релігійними віруваннями та сільськогосподарським циклом.

Міська культура: особливості та характеристика

Міська культура — це культура, яка формується на основі життєдіяльності людей, що проживають у містах. Міські культури є більш динамічними, інноваційними та відкритими до зовнішніх впливів, ніж сільські. Вони розвиваються на основі індустріальної, інформаційної та сервісної економіки, що суттєво змінює стиль життя міських жителів.

Особливості міської культури:

• Індустріалізація та урбанізація. Міська культура тісно пов'язана з розвитком промисловості, торгівлі, сфери послуг, науки та техніки. Люди в містах зайняті в різноманітних галузях: від інтелектуальних професій до роботи на фабриках і офісах.

• Анонімність і індивідуалізм. У містах люди часто є анонімними для інших, що сприяє розвитку індивідуалізму. Це виявляється в індивідуальних прагненнях, кар'єрних амбіціях, стилі життя.

• Скорочення соціальних зв'язків. Міське життя може бути менш колективістським, ніж сільське. В місті люди часто живуть окремо від родичів, і соціальні зв'язки можуть бути слабшими, ніж у селі.

• Різноманітність і мультикультуралізм. Міста є місцями, де зустрічаються різні культури, національності, етноси. Це створює культурне різноманіття, яке виявляється в мові, традиціях, мистецтві та способах життя.

• Сучасність і інновації. Міська культура активно реагує на зміни в науці, техніці, мистецтві і музиці, створюючи нові тренди, моду і технології.

Прикладом можуть слугувати:

• Модні тенденції і сучасні течії. У містах часто виникають нові культурні течії, такі як сучасне мистецтво, музичні напрямки (реп, електроніка), мода і технології, які

швидко поширюються серед міської молоді.

3. Порівняння сільської та міської культур

<i>Характеристика</i>	<i>Сільська культура</i>	<i>Міська культура</i>
Економіка	Аграрна (сільське господарство)	Індустріальна, інформаційна, сфера послуг
Зв'язок із природою	Тісний, залежність від природних циклів	Менший зв'язок, міське життя орієнтоване на технології та індустрії
Соціальна структура	Тісні соціальні зв'язки, колективізм	Анонімність, індивідуалізм, менш тісні зв'язки
Традиції обряди	Збереження народних традицій і обрядів	Більше відкритості до інновацій, зміни у святах та ритуалах
Культурний вплив	Зазвичай ізольоване, менш піддане зовнішнім впливам	Відкрите до зовнішніх культурних і соціальних змін
Розвиток культури	Консервативний, збереження стародавніх форм	Динамічний, постійна зміна і розвиток культурних форм

Висновок. *Сільська культура і міська культура* мають свої унікальні риси, зумовлені економічними, соціальними та технологічними умовами їхнього розвитку. Сільська культура зберігає традиціоналізм, зв'язок з природою та колективізм, а міська культура є більш індивідуалістичною, динамічною і відкритою до зовнішніх культурних впливів. Вони взаємодіють між собою, і часто міста служать центрами для розвитку нових ідей і культурних течій, які згодом можуть потрапляти в сільське середовище.

4. Регіональна типологія культур. Характерні риси та особливості арабомусульманського, африканського, далекосхідного, індійського та латиноамериканського культурних регіонів

Регіональна типологія культур — це класифікація культур на основі географічних, історичних, соціальних і економічних особливостей певних регіонів чи територій. Цей підхід дозволяє виокремити відмінності між культурами різних частин світу, а також зрозуміти, як фактори, такі як клімат, економіка, політика, релігія та інші, впливають на формування культурних особливостей.

Основні принципи регіональної типології культур

Регіональна типологія культур ґрунтується на аналізі різних аспектів життя людей, таких як:

- *Географічне розташування.* Клімат, природні ресурси та територіальні особливості відіграють важливу роль у формуванні культури.

- *Історичні та політичні умов.* Історичний контекст, зокрема, вплив колонізації, війни, політичні зміни, також впливають на формування певних

культурних рис.

• Економіка. Відмінності в економічних структурах (сільське господарство, промисловість, послуги) можуть визначати культурні традиції та цінності.

• Соціальні і релігійні особливості. Релігійні впливи, а також соціальні структури та норми можуть сильно варіюватися залежно від регіону, що також відображається на культурних рисах.

Типи регіональних культур

Європейська культура

○ Особливості. Європейська культура є результатом тисячолітнього розвитку, починаючи від античних часів до сучасності. Вона включає багатство мов, релігій (переважно християнство, але також іслам та інші), культурних традицій, філософії, мистецтва і політики.

○ Різновид. В межах Європи можна виділити численні підтипи культур, які відрізняються залежно від історичних та політичних умов: англосаксонська, романська, германська, слов'янська, балканська культури тощо.

○ Вплив. Європейська культура мала потужний вплив на світову цивілізацію, зокрема через колоніалізм, науку, мистецтво та філософію.

Азіатська культура

○ Особливості. Азія — це континент, який охоплює численні культурні зони. Серед основних релігійних і культурних впливів — буддизм, індуїзм, даосизм, конфуціанство, іслам, а також величезна кількість мов, традицій і мистецьких форм.

○ Різновиди. У межах Азії виділяють такі великі культурні зони, як Південна, Східна, Південно-Східна, Центральна та Західна Азія, кожна з яких має свої особливості: японська, китайська, індійська, арабська, перська культури тощо.

○ Вплив. Азія є колыскою стародавніх цивілізацій (Інд, Китай, Месопотамія) і, на відміну від Європи, зберегла численні традиційні елементи культури до наших часів.

Африканська культура

○ Особливості. Африканські культури багаті на усні традиції, музику, ритми, а також на соціальну організацію, що ґрунтується на родових зв'язках. Африка відзначається великим культурним різноманіттям, оскільки на континенті розташовані понад тисячу різних народів і мов.

○ Різновиди. Північна Африка (арабські культури), Субсахарська Африка, Західна Африка, Центральна Африка та Східна Африка мають власні традиції в мистецтві, музиці, релігії та соціальних структурах.

○ Впливи. Африка була місцем численних імперій та культурних обмінів, а також пережила великий вплив європейської колонізації, що змінювало культурні ландшафти континенту.

Латиноамериканська культура

○ Особливості. Латиноамериканська культура є результатом взаємодії корінних народів Америки, європейських колонізаторів (переважно іспанців і португальців) та африканських рабів. Вона відзначається великою етнічною та

культурною різноманітністю, де зберігаються як традиції корінних народів, так і європейські елементи.

○ Різновиди. В межах Латинської Америки можна виділити культури країн, таких як Мексика, Бразилія, Аргентина, Колумбія, Чилі тощо, кожна з яких має свої особливості в мистецтві, музиці та соціальних практиках.

○ Впливи. Іспанська та португальська колонізація мали величезний вплив на релігію, мову, мистецтво і культуру Латинської Америки.

Океанійська культура

○ Особливості. Культури народів Океанії (Австралія, Нової Зеландії, Папуа-Нова Гвінея, острови Тихого океану) характеризуються традиційними, первісними уявленнями про природу, зв'язком з духовним світом, а також сильною ідентичністю корінних народів.

○ Різновид. Австралійська аборигенна культура, маорі в Новій Зеландії, культури Полінезії, Меланезії, Мікронезії.

○ Впливи. Океанія була об'єктом колонізації, що вплинуло на локальні культури, хоча тут все ще зберігаються сильні традиції та мови, які відрізняються від решти світу.

Методи регіональної типології культур

1. Історичний метод. Дослідження того, як історичні події та процеси (наприклад, колонізація, війни, революції) формували культурні відмінності між регіонами.

2. Географічний метод. Вивчення того, як природні умови (клімат, географія, природні ресурси) впливають на соціально-економічний розвиток культур.

3. Соціально-економічний підхід. Аналіз того, як типи економіки, соціальна структура, урбанізація або сільське господарство визначають культурні практики, традиції та світогляд.

4. Антропологічний підхід. Дослідження культури через вивчення традицій, ритуалів, звичаїв, мистецтва та релігії народів різних регіонів.

Таким чином, регіональна типологія культур дозволяє глибше зрозуміти багатогранність людського досвіду через різноманітність культур, що існують у різних частинах світу. Вона допомагає побачити, як природні умови, історичні фактори, економічні структури та соціальні зв'язки створюють унікальні культурні ландшафти в різних регіонах. Регіональна типологія є важливим інструментом для вивчення культурної різноманітності і для кращого розуміння глобальних культурних процесів та взаємодії між різними цивілізаціями.

Характерні риси та особливості арабо-мусульманського, африканського, далекосхідного, індійського та латиноамериканського культурних регіонів.

Кожен культурний регіон світу має свої унікальні риси, що визначаються географічними, історичними, соціальними та релігійними умовами. Нижче розкрито основні характеристики арабо-мусульманського, африканського, далекосхідного, індійського та латиноамериканського культурних регіонів.

Арабо-мусульманський культурний регіон

Характерні риси

• Релігія. Мусульманство є основною релігією, що глибоко впливає на всі сфери життя, включаючи політику, соціальні норми, мораль та етику. Принципи ісламу, що базуються на Корані та хадісах (розповідях про життя пророка Мохаммеда), є основою духовної та соціальної організації.

• Мова. Арабська мова є основною мовою спілкування і культури в арабських країнах, хоча в деяких країнах є інші мови (наприклад, перська в Ірані, турецька в Туреччині).

• Ісламська культура. Існує велика увага до шанування традицій, родинних цінностей і духовності. Архітектура (наприклад, мечеті, палати, базари), література (поезія, релігійні тексти), а також декоративне мистецтво (арабески, каліграфія) є важливими елементами культури.

• Соціальні структури. Існує чітка соціальна ієрархія, де велика роль відводиться родині та релігії. У більшості арабських країн патріархальні структури домінують у суспільному житті.

Впливи

• Історія і наука. Арабо-мусульманська цивілізація в середньовіччі була важливим центром науки, медицини, астрономії та філософії. Відомі вчені, такі як Ібн Сіна (Авіцена) та Аль-Хорезмі, зробили великий внесок у розвиток світової науки.

Африканський культурний регіон

Характерні риси

• Мови та етнічні групи. Африка є домом для більш ніж 2000 різних мов і численних етнічних груп. Важливими мовними родинами є нілотська, бантуська, афразійська.

• Традиційні вірування: Крім християнства і ісламу, у багатьох частинах Африки зберігаються традиційні африканські релігії, що включають віру в духів, предків та магічні практики.

• Традиційні мистецтва та ремесла. Африка відома своїми яскравими і виразними формами мистецтва, зокрема скульптурою, текстилем, музикуванням (наприклад, барабани, танці), а також кольоровими тканинами та ювелірними виробами.

• Соціальні організації. У традиційних африканських громадах важливим є колективізм, родова система та громадські обов'язки. Однак на сучасному етапі багато африканських країн переживають процес урбанізації, що веде до зміни соціальних структур.

Впливи

• Колоніалізм. Багато африканських країн зазнали сильної колоніальної експансії, що залишило в їх культурах сліди європейської архітектури, мови та політичних структур.

• Музика і танець. Африка має багатий музичний спадок, включаючи джаз, реггі, афробіт та інші стилі, які стали популярними по всьому світу.

Далекосхідний культурний регіон

Характерні риси

• Конфуціанство, даосизм, буддизм. У Східній Азії основними релігійно-філософськими системами є конфуціанство, даосизм та буддизм, які значною мірою визначають моральні норми, соціальні зв'язки та організацію влади.

• Мова. Китайська, японська, корейська та в'єтнамська мови належать до різних мовних сімей, але спільними для них є ієрогліфічні системи письма, особливо в Китаї і Японії.

• Повага до авторитету та родини. Однією з основних цінностей є відданість родині та повага до старших, а також шанування державних структур.

• Мистецтво та естетика. Важливими елементами є каліграфія, живопис, архітектура (наприклад, пагоди), чайна церемонія (особливо в Японії), а також збереження традиційних ремесел.

Впливи

• Синтез культур. Далекосхідна культура є результатом синтезу різних культурних традицій: китайської, індійської, японської. У японському культурному контексті, наприклад, великий вплив мав буддизм і конфуціанство, але збереження японських традиційних цінностей також мало велике значення.

Індійський культурний регіон

Характерні риси

• Релігія: Індія є батьківщиною індуїзму, буддизму, джайнізму та сикхізму. Індуїзм має величезний вплив на соціальну організацію, ритуали, мистецтво та літературу.

• Кастова система: Історично в Індії існувала складна соціальна система, відома як кастова система, яка визначала соціальний статус та обов'язки.

• Мова і література: Хінді, бенгальська, тамільська, телугу та багато інших мов є важливими для культурного життя Індії. Індійська література має багатий спадок, включаючи епічні твори, такі як «Махабхарата» і «Рамаяна».

• Мистецтво та архітектура: Індійська архітектура відома своєю величчю (наприклад, Тадж-Махал), а також музикуванням (індуська класична музика), танцями (катхак, барратнатям).

Впливи

• Культура і філософія. Індійська культура мала великий вплив на філософські та релігійні течії в Азії, включаючи розвиток буддизму та даосизму, а також вплив на сучасні соціальні рухи через йогу та медитацію.

Латиноамериканський культурний регіон

Характерні риси

• Мови. Офіційними мовами в більшості латиноамериканських країн є іспанська та португальська, хоча є також місцеві мови, наприклад, національні мови індіанських народів.

• Культура змішаних етносів. Латиноамериканська культура є результатом злиття корінних індіанських традицій, європейських (зокрема іспанських і португальських) культур і африканських елементів, принесених

через рабство.

• Релігія. Переважно католицизм, хоча є також значні громади протестантів і корінних релігій.

• Соціальні відносини. Важливим є сімейний устрій, де родина відіграє центральну роль, а також взаємодія з великими спільнотами.

Впливи

• Музика і танці. Латиноамериканська культура відома своїми музичними стилями — сальса, румба, танго, регетон, що є основою національної ідентичності.

Висновок. Визначають не тільки соціальні та релігійні аспекти життя, а й впливають на мистецтво, музику, філософію, політику та інші сторони людської діяльності. Різноманітність культурних традицій та спадщини кожного регіону дозволяє зрозуміти багатство людської цивілізації і важливість збереження культурної ідентичності.

Тема 3. Історичні типи культури (2 години)

План

1. Особливості розвитку давніх цивілізацій. Культурні особливості Сходу та Заходу. Давньосхідна модель світу. Соціокультурна типологія та історія у східному типі культури (Давній Єгипет, Месопотамія, Дворіччя, Давня Індія, Давній Китай).
2. Західна модель світу. Греко-римська культура (Давня Греція, Давній Рим).
3. Особливості культури Середньовіччя. Християнський тип культури.
4. Характерні риси культурного розвитку епохи Відродження. Науково-технічний розвиток в епоху Відродження.
5. Культура Нового часу. Особливості культури епохи Просвітництва, її науковий потенціал. Нові ідеї та їх розвиток.
6. Культура XIX-початку XX ст.
7. Сучасна західна культура.

1. **Особливості розвитку давніх цивілізацій. Культурні особливості Сходу та Заходу. Давньосхідна модель світу. Соціокультурна типологія та історія у східному типі культури (Давній Єгипет, Месопотамія, Дворіччя, Давня Індія, Давній Китай)**

Особливості розвитку давніх цивілізацій

Давні цивілізації, що розвивалися на різних континентах у різні історичні періоди, мали спільні риси, але також суттєві відмінності, обумовлені географічними, соціальними, економічними та культурними умовами їх існування. Розглянемо ключові особливості розвитку таких цивілізацій, як давній Єгипет, Месопотамія, Індія, Китай, а також цивілізації Мезоамерики.

Культурні особливості Сходу та Заходу

Культурний поділ на Схід і Захід є одним із основних концептів, що допомагає пояснити різницю в суспільних, релігійних, політичних та економічних структурах, які визначають історичний розвиток різних регіонів світу. Цей поділ зумовлений багатьма факторами, включаючи географію, релігію, філософські течії, соціальні норми та світогляд. Хоча сучасний світ стає дедалі більш глобалізованим, ці культурні риси все ще помітно відрізняються, хоч і переплітаються.

Філософія та світогляд

Захід: індивідуалізм і раціоналізм

•Індивідуалізм. Західна культура акцентує увагу на особистісній свободі та праві кожної людини на самовираження. Від Ренесансу, через Просвітництво, до сучасних поглядів на демократію, індивідуальні права й автономію особистості є основою західного світогляду.

•Раціоналізм. Західна культура розвивається на основі логічного мислення, науки і технологій. Дослідження природи, спостереження за світом через призму науки стали одними з основних принципів розвитку Західної цивілізації.

•Секуляризм. У багатьох західних країнах релігія та церква стали відокремленими від політичних і соціальних структур, що сприяло розвитку науки, технологій і критичного мислення.

Схід: колективізм і духовність

•Колективізм. Культура Сходу більше акцентує увагу на колективних інтересах, сімейних зв'язках та обов'язках перед суспільством. Тут особисте життя часто підпорядковується інтересам родини, громади та нації.

•Духовність і релігійні традиції. Східна культура глибоко вкорінена в релігійні практики та філософські системи, такі як буддизм, конфуціанство, даосизм та індуїзм. Ці вірування фокусуються на внутрішньому спокої, моральних принципах і гармонії з природою та суспільством.

•Гармонія з природою. Для багатьох культур Сходу важливо жити в гармонії з навколишнім світом, що відображається в даоській концепції "Дао" (Шлях) і в китайській філософії Ін і Ян.

Релігія та духовні практики

Захід: християнство, секуляризація

•Християнство. В Західному світі християнство стало основою розвитку культури, політики та етики, особливо в Європі та північних країнах. Християнські цінності, такі як любов до ближнього, спасіння душі та моральність, стали основою моральних норм.

•Секуляризація. В останні століття в багатьох західних країнах спостерігається процес секуляризації, де релігійні інститути та релігійне мислення відіграють меншу роль у суспільному житті.

Схід: багато релігійних течій

•Індуїзм, буддизм, даосизм. Релігія на Сході зазвичай пов'язана з більш багатим та складним міксом ритуалів, філософій та метафізичних вірувань. Індуїзм, буддизм та даосизм, зокрема, фокусуються на внутрішньому

самовдосконаленні, переродженні, досягненні просвітлення та гармонії з Всесвітом.

•Шлях до духовного вдосконалення. На Сході часто відсутній концепт "спасіння" душі, характерний для західних релігій. Натомість акцент робиться на практиках, які ведуть до гармонії (наприклад, йога в Індії чи медитація в буддизмі).

Соціальні структури та норми

Захід: індивідуальні права та свободи

•Індивідуальні права. В західних культурах існує велика увага до індивідуальних прав і свобод. Демократія, свобода слова, права жінок і меншин є основними досягненнями сучасного західного суспільства.

•Рівність і демократія. Західні країни активно розвивали концепцію громадянських прав, рівності перед законом і демократії. Одна з основних цінностей — це рівність людей та їх право на самовизначення.

Схід: соціальна ієрархія і колективізм

•Повага до старших і ієрархія. Східні суспільства більше орієнтовані на підтримку ієрархії, повагу до старших, роль сім'ї та колективу. Тут часто діють суворі соціальні норми та традиції, і вибір особистості залежить від соціального контексту та очікувань громади.

•Роль родини. Родина на Сході є найважливішою соціальною одиницею, і збереження її честі та благополуччя має першочергове значення.

Мистецтво та естетика

Захід: реалізм і індивідуалізм

•Реалізм і гуманізм. Західна культура в мистецтві акцентує увагу на реалістичному зображенні світу, на індивідуальних переживаннях, емоціях і поглядах. Це яскраво проявляється в живопису, літературі та музиці, особливо в епоху Ренесансу та Просвітництва.

•Логіка композиції. Західне мистецтво прагне до чіткої композиції та вираження людської індивідуальності. Важливими є концепти лінійності, об'єктивності та наукового підходу до художнього зображення.

Схід: абстракція і гармонія

•Абстракція і духовний вимір. На Сході мистецтво часто прагне відобразити не зовнішній світ, а духовний стан або гармонію між людиною та природою. Мистецтво Сходу менш орієнтоване на реалістичне зображення та більше на символізм, абстракцію та емоційний відгук.

•Пейзаж і символізм. В китайському та японському мистецтві важливе значення має природний пейзаж, символічне зображення елементів природи (гора, річка, дерево) як вираження внутрішнього світу людини.

Політика та державний устрій

Захід: демократія і республіканізм

•Демократичні інститути. Західні країни, особливо після епохи Просвітництва, активно розвивали демократичні інститути, таких як вибори, розподіл влади і захист прав людини. Це зробило демократію основною формою правління.

• Глобалізація. Захід часто виступає як центр глобалізації, через що його політичні ідеї мають великий вплив на світову арену.

Схід: авторитаризм і централізоване управління

• Централізована влада. Багато східних країн, зокрема Китай, Індія, Японія, історично мали централізовану владу, де імператори, фараони або інші авторитарні лідери мали величезний вплив на всі сфери життя.

• Конфуціанські ідеї управління. Влада на Сході часто була обґрунтована конфуціанським принципом "гармонії" в державі, де керівництво є моральним і відповідальним перед народом.

Таким чином, культурні особливості Сходу та Заходу мають глибоке коріння в історії, релігії, філософії та соціальних структурах. Східна культура традиційно орієнтована на гармонію, колективізм, духовність та глибоке шанування родини, в той час як західна культура розвивалася через індивідуалізм, раціоналізм та науковий підхід. Однак, у сучасному глобалізованому світі ці дві культурні традиції почали взаємодіяти і впливати одна на одну, створюючи нові можливості для культурного обміну і розвитку.

Давньосхідна модель світу

Давньосхідна модель світу, що виникла в результаті розвитку цивілізацій на Близькому Сході, в Індії, Китаї та інших регіонах, мала свої особливості, які відрізняли її від західних уявлень про світ. Східні концепції світу часто поєднували релігійні вірування, філософські погляди та культурні традиції, формуючи унікальну картину світу, в якій важливу роль відігравали гармонія, циклічність, взаємозв'язок людини з природою та надприродні сили.

1. Циклічність світу

Для багатьох давніх східних цивілізацій характерною була ідея циклічності часу та космосу. Відмінно від західних уявлень, де час розглядався лінійно (початок, розвиток, кінець), на Сході домінувала концепція, згідно з якою всі процеси повторюються в циклах.

• Індійська концепція (колесо сансари). В індуїзмі, буддизмі та джайнізмі важливе місце займає поняття сансари — безкінечного кола перероджень. Людина, що досягає духовного просвітлення, може вийти з цього кола і досягти нірвани, але цей процес нескінченно повторюється, доки не буде досягнуто повного очищення.

• Китайська концепція (Ін і Ян). У китайській філософії існує ідея гармонії протилежних сил (Ін і Ян), яка символізує циклічну природу Всесвіту. Час і природа в китайській думці рухаються в постійних циклах, де одна сила постійно перетворюється в іншу, зберігаючи баланс.

2. Гармонія і баланс

Давньосхідні культури часто підкреслювали важливість гармонії і балансу між людиною, природою та космосом. Ці концепції пронизували всі аспекти життя — від філософії до практичних аспектів повсякденного існування.

• Конфуціанство. У конфуціанстві, яке було основою політичних і моральних норм в Китаї, головним принципом є гармонія між людьми, сім'єю, суспільством і природою. Тут важливою є ідея підтримки порядку через

моральне виховання, де кожен виконує свою роль відповідно до соціального статусу.

- Даосизм. У даосизмі гармонія з природою та всесвітом досягається через практики, які допомагають людині бути в гармонії з природними циклами. "Дао" (Шлях) втілює основний принцип всесвіту, до якого потрібно пристосуватися.

3. Релігійні вірування і роль богів

Давні східні цивілізації, як правило, були політеїстичними, і кожен аспект життя людини був пов'язаний з певним божеством або духовними силами, які керували природними явищами та людськими долями.

- Єгипетська релігія. В Єгипті вірили в богів, які були тісно пов'язані з природними явищами (сонце, Ніл, земля). Наприклад, Ра був богом сонця, а Осіріс — богом підземного світу. Це було важливим аспектом не тільки релігії, а й державної влади.

- Індуїзм. Індуїзм вважав світ створеним і підтримуваним численними богами і божественними силами. Одним із основних понять була ідея дхарми — морального закону, що регулює людські вчинки і дозволяє зберігати баланс у світі.

- Буддизм. Буддизм, хоча і не має конкретного бога-творця, пропонує концепцію карми, що визначає життя і переродження. Людина повинна слідувати шляху до просвітлення через медитацію та моральне вдосконалення, щоб вийти з кола перероджень.

4. Символічні уявлення про Всесвіт

У багатьох давньосхідних культурах існували особливі символи, що відображали уявлення про Всесвіт, його структуру та природу.

- Індійський космос. Індійські уявлення про світ були надзвичайно символічними. Всесвіт уявлявся як космічне дерево, яке корінням росте в підземний світ, а його верхівка досягає небес. Космос був багатоетапним і багатопшаровим, з небесами, світом людей та підземними царствами.

- Китайський космос. Китайська модель світу була заснована на принципах даосизму і конфуціанства, де Всесвіт був організований за принципом рівноваги між Ін (темне, жіноче) і Ян (світле, чоловіче). Вся природа, як і людське життя, вважалася результатом взаємодії цих сил.

5. Природа і Всесвіт

Природа відігравала важливу роль у давньосхідних світоглядних системах. Людина, згідно з багатьма традиціями, була лише частиною великого космічного порядку, який потрібно було підтримувати.

- Природа як вчитель. Для китайців, японців і індійців природа була вчителем і джерелом мудрості. Її цикли мали велике значення для розуміння етапів життя та космічної гармонії. Мудрість могла бути досягнута через споглядання природи і вивчення її законів.

- Пошук єдності з природою. Практики йоги та медитації в Індії, даосизм і інші філософські течії на Сході пропонували шляхи досягнення внутрішньої гармонії з навколишнім світом.

6. Соціальна організація та ідеали

Давні східні моделі світу також визначали соціальну організацію і роль людини в суспільстві.

- Китай. У Китаї існувала ідея "небесного порядку", що втілювалася в династійній системі правління. Імператор був посередником між людьми та божественними силами, і його завданням було підтримувати порядок і справедливість.

- Індія. В Індії соціальна система, що базувалася на кастовій системі, також відображала космічний порядок. Кожна особа мала своє місце в цьому порядку, що визначалося дхармою (моральними обов'язками).

Таким чином, давньосхідна модель світу ґрунтувалася на визнанні гармонії та циклічності, взаємозв'язку людини і природи, а також визнанні надприродних сил, що впливають на світ. Це була концепція, яка поєднувала релігійні, філософські та соціальні аспекти життя, де важливе місце займала духовна практика і досягнення внутрішнього балансу. Східні моделі світу пропонують бачення людського існування як частини більшого космічного порядку, в якому головне завдання людини — підтримувати цю гармонію через моральне і духовне вдосконалення.

1. Давній Єгипет

Характеристики:

- Географічне розташування. Давній Єгипет сформувався навколо річки Ніл, що була головним джерелом життя. Ніл забезпечував родючі землі для землеробства, що стало основою економіки цивілізації.

- Культура та релігія. Єгиптяни мали політеїстичну релігію, де фараон був не тільки політичним лідером, але й богом на землі. Це призвело до величезного впливу релігії на політичні та соціальні структури. Величезне значення в житті єгиптян мали похоронні обряди, що відображалося в архітектурі (піраміди) та мистецтві.

- Досягнення. Розвиток писемності (єгипетські ієрогліфи), високий рівень в астрономії, архітектурі та медицині. Будівництво величезних пірамід і храмів є одними з найбільших архітектурних досягнень.

- Економіка. Землеробство, яке базувалося на регулярних розливах Нілу, стало основою економіки Єгипту. Також значну роль відігравала ремісничо-торговельна діяльність.

2. Месопотамія

Характеристики

- Географічне розташування. Месопотамія, що знаходиться між річками Тигр і Єфрат, мала дуже родючі землі завдяки регулярним розливам річок. Однак ці розливи були непередбачуваними, що вимагало значних зусиль для розвитку іригаційних систем.

- Культура та релігія. Як і в Єгипті, в Месопотамії панувала політеїстична релігія, що зосереджувалася навколо богів, які уособлювали сили природи. Важливу роль у розвитку культури та політики відігравали храми, що слугували не лише релігійними центрами, а й політичними.

- Досягнення. Розвиток писемності (клинопис), математики, астрономії, права (Наприклад, Кодекс Хаммурапі). Месопотамія також була відома своїми величезними зіккіратами (ступінчастими храмами).

- Економіка. Основою економіки був землеробський сектор, зокрема вирощування зернових культур. Месопотамці також розвивали ремесла та торгівлю, включаючи обмін з іншими цивілізаціями.

3. Індійська цивілізація (Індська цивілізація)

Характеристики

- Географічне розташування. Індська цивілізація розвивалася в долині річки Інду (сучасні Пакистан та частина Індії). Її основною рисою було використання системи іригації для ведення сільського господарства.

- Культура та релігія. Індійці розвивали релігію, що з часом трансформувалася в індуїзм, а також появу буддизму. Велику роль відігравав філософський підхід до життя, зокрема вчення про перевтілення душ і карму.

- Досягнення. Індійці досягли значних успіхів у математиці (створення десяткової системи числення, концепція нуля), астрономії та медицині.

- Економіка. Основною галуззю економіки було сільське господарство, зокрема вирощування зернових, а також ремесло (ткацтво, гончарство, ювелірне виробництво).

4. Давній Китай

Характеристики

- Географічне розташування. Давній Китай розвивався в долинах річок Хуанхе (Жовта річка) та Янцзи. Річки забезпечували родючі землі, але також були схильні до великих повеней, що вимагало розвитку зрошувальних систем.

- Культура та релігія. Китайці з давніх часів мали багатий пантеон богів, але також існували важливі філософські течії, зокрема конфуціанство, даосизм і буддизм. Конфуціанство відіграло ключову роль у формуванні соціальних норм і політичної системи Китаю.

- Досягнення. Китай був відомий своїми науковими та технологічними досягненнями (створення паперу, друк, порох, компас), а також розвитком філософії і мистецтва.

- Економіка. Китай був основним виробником сільськогосподарської продукції, зокрема рису, а також великим центром ремесел та торгівлі.

5. Цивілізації Мезоамерики (Майя, Ацтеки, Інки)

Характеристики

- Географічне розташування. Мезоамерика охоплює території сучасних Мексики, Центральної Америки і Південної Америки. Майя та ацтеки розвивалися в тропічних лісах і гірських районах, а інки — в Андах.

- Культура та релігія. У цивілізаціях Мезоамерики основну роль відігравала релігія, пов'язана з поклонінням багатьом богам, зокрема богам сонця та дощу. Важливими були ритуали, зокрема жертвоприношення. Майя, ацтеки та інки розвивали високий рівень астрономії та календарних систем.

- Досягнення. Розвинуте письмо (наприклад, майянська писемність), математика, архітектура (піраміди, храми), агрокультура (терасування, зрошення).

• Економіка. Основу економіки складало землеробство, зокрема вирощування кукурудзи, картоплі, бобових та інших культур. Ці цивілізації також займалися ремеслами та активно торгували з сусідніми народами.

Висновки. Давні цивілізації мали багато спільного в аспекті розвитку суспільних структур, релігійних уявлень, економічної діяльності та наукових досягнень. Однак їхні особливості визначалися географічними умовами, доступом до природних ресурсів, культурними та релігійними традиціями. Всі ці цивілізації, хоча й розвивалися окремо, стали основою для подальшого розвитку людської історії, залишивши глибокий слід у світовій культурі.

2. Західна модель світу. Греко-римська культура (Давня Греція, Давній Рим)

Західна модель світу, що сформувалась у культурі Давньої Греції та Давнього Риму, стала основою для розвитку європейської цивілізації. Ці дві цивілізації, кожна по-своєму, відіграли ключову роль у формуванні основних рис західного світу: раціоналізму, індивідуалізму, демократії, права, мистецтва та філософії.

Давня Греція: основи західної цивілізації

Давня Греція є колыскою західної культури. Її досягнення в галузях філософії, мистецтва, науки та політики стали основою для розвитку більшості сучасних європейських традицій.

• Філософія і раціоналізм. Давньогрецька філософія значно вплинула на західну думку, започаткувавши раціоналістичний підхід до пізнання світу. Філософи, такі як *Сократ*, *Платон* і *Аристотель*, розвивали ідеї, які включали важливість логічного мислення, пошуку істини через розум і досвід, а також питання етики, моралі та політики. Аристотель, наприклад, розвинув систему логіки, яка була основою для наукових методів до Нового часу.

• Демократія. Грецьке місто-держава Афіни стало колыскою демократії. У V столітті до н.е. в Афінах виникла перша демократична система, де громадяни мали право обирати своїх представників і брати участь у прийнятті рішень. Це заклало основу для розвитку політичних ідей і інститутів, які стали основою для сучасних демократій.

• Мистецтво та архітектура. Давня Греція славилася своїми досягненнями в мистецтві та архітектурі. Грецька архітектура вразила світ своїми храмами, серед яких найвідомішим є Парфенон у Афінах. Грецькі скульптори, як *Фідій*, створювали статуї, які досягали величезного рівня реалізму та виразності.

• Театр. Грецький театр став основою для розвитку драматургії в Західному світі. Великі драматурги, як *Есхіл*, *Софокл* і *Евріпід*, заклали основи для розвитку трагедії, а також для формування теоретичних основ драматургії.

Давній Рим: розширення та трансформація грецької культури

Давній Рим, хоча й отримав багато культурних досягнень від Греції, розвивав свою власну модель організації держави, соціальних відносин і культури.

• Політика і право. Однією з основних рис римської цивілізації стало розвиток правової системи. Римське право стало основою для багатьох сучасних правових систем у Європі та світі. Кодекси законів, такі як Дванадцять таблиць і пізніше Римський цивільний кодекс, були основою для встановлення порядку та прав громадян. Римляни розробили системи законів, які забезпечували справедливість, захист прав громадян і підкріплювали авторитет влади.

• Імперія і владарювання. Римляни створили величезну імперію, яка стала найбільшою в стародавньому світі. Римська імперія забезпечила стабільність, захист кордонів і економічну інтеграцію на величезній території, що сприяло розвитку торгівлі, культури та науки. Римська модель імперії стала основою для наступних імперій у європейській історії.

• Архітектура і інженерія. Римляни продовжили грецьку традицію архітектури, але також додали свої інновації, наприклад, арки, куполи та акведуки, які стали важливими конструктивними елементами у будівництві. Однією з найвідоміших архітектурних споруд є Колізей, а також численні римські дороги та акведуки, які до сих пір вражають своєю інженерною майстерністю.

• Культура та наука. Римляни не були такими інноваційними в філософії, як греки, але вони значно розвивали науку, особливо в галузі медицини, географії, історії та інженерії. Відомий римський історик Тім Лівій та філософ Цицерон вплинули на розвиток історіографії та риторики в Західній культурі.

Західна модель світу: вплив на сучасність

Греко-римська культура стала основою для формування західної цивілізації в її численних формах — від ідеї правової держави до розвитку науки і мистецтва. Вона вплинула на багато аспектів сучасного життя:

• Політичні ідеї. Ідеї демократії, що виникли в Афінах, стали основою для розвитку сучасних демократичних систем у Західному світі. Вони пізніше були адаптовані в республіканській і монархічній формах, як у Римі, так і в середньовічних європейських країнах.

• Філософія та наука. Розвиток філософії у Давній Греції визначив напрямок для подальших наукових досягнень у Європі, від Середньовіччя до Нового часу. Традиція раціонального мислення, логіки та пошуку істини заклала основи для наукової революції та технологічних досягнень.

• Мистецтво і література. Римські і грецькі досягнення в мистецтві, архітектурі і літературі стали основою для розквіту європейського мистецтва, особливо в епоху Відродження. Вплив грецьких скульптур, театру та філософії можна побачити в творах таких великих художників, як Мікеланджело і Рафаель.

• Право та правоохоронна діяльність. Римське право стало основою для багатьох сучасних правових систем. Вже у середньовіччі римське право було введено в європейське законодавство, і воно має суттєвий вплив на сучасні юридичні практики в країнах Західної Європи та Америці.

Висновки. Греко-римська культура є основою для формування західної цивілізації, її основних рис і цінностей. Від філософії до мистецтва, від демократії до права — культурні досягнення цих цивілізацій стали наріжним каменем для розвитку суспільства, яке ми маємо сьогодні. Східна культура, зокрема Месопотамія, Єгипет та Індія, принесла інші важливі ідеї, але саме греко-римська традиція виявилася визначальною для західної моделі світу.

3. Особливості культури Середньовіччя. Християнський тип культури

Середньовіччя, яке охоплює період з V до XV століття, було визначним етапом у розвитку західної цивілізації. У цей час формувались основи сучасних європейських культур, а також були закладені релігійні та соціальні структури, що визначали життя людей протягом багатьох століть. Християнство стало домінуючою релігією, що сформувала особливості середньовічної культури, а її вплив можна простежити в релігійних, філософських, мистецьких та соціальних аспектах життя середньовічної Європи.

Християнський тип культури

У Середньовіччі культура мала яскраво виражений релігійний характер, оскільки християнство стало основною релігією, що об'єднувала європейські народи. Вся духовна та культурна діяльність того часу була підпорядкована церкві, а моральні й етичні принципи християнства стали основними орієнтирами для суспільства.

• Релігія як основа життя. Християнство в Середньовіччі стало не тільки релігією, але й основним чинником, який визначав світогляд людей. Всі основні аспекти життя, від політики до моралі, були підпорядковані церковним догмам і канонам. Важливим було розуміння Бога як центральної фігури, а також віра у спасіння через віру і добрі вчинки.

• Церква і культура. Католицька церква була найбільшою соціальною та політичною інституцією того часу. Вона контролювала освітній процес, наукові розвідки, мистецтво та літературу. Монастирі стали осередками освіти та науки, а чернецтво було центральною ланкою в підтримці християнської культури.

Соціальні і політичні структури середньовічної культури

Середньовічна культура тісно пов'язана з соціальними і політичними структурами того часу, де церква і монархія відігравали провідну роль.

• Феодалізм. У середині Середньовіччя основною соціальною та економічною структурою була система феодалізму. Вона визначала взаємовідносини між монархами, феодалами та селянами. Всі ці стосунки мали релігійний підтекст — земля, як дар Божий, належала Богові, а монархи та феодали виступали як земські намісники, що керували від імені Бога. Це підкріплювалося християнським віровченням, яке обґрунтовувало право влади.

• Церква як центр культурного життя. У середньовіччі церква була основним центром освіченості. Монастирі і католицькі школи, а також університети, що виникли на базі церковних установ, виконували функції навчання. Всі основні культурні, філософські та наукові роботи мали

релігійний контекст і часто були присвячені Богові або святим. Церква також була основним центром мистецтва, літератури та музики.

Мистецтво Середньовіччя

Мистецтво середньовіччя, зокрема в Європі, було тісно пов'язане з релігійними темами, які відображали віру в божественний порядок.

• Романський стиль (X-XIII ст.). Романський стиль, характерний для початку середньовіччя, відображав монументальність і строгість. Архітектура цього періоду включала церкви і собори з товстими стінами, маленькими вікнами, що створювали атмосферу суворості і містичного сприйняття світу. У цьому стилі найбільше розвинені були монастирі та храми, що виконували роль духовних центрів.

• Готика (XII-XV ст.). Готика, що розвинулась після романського стилю, була більш орієнтована на висоту, світло та гармонію. Готичні собори, з їх високими арками і величезними вітражами, створювали ефект небесної близькості. Це був стиль, що асоціювався з ідеєю піднесення до Бога. Він був широко розповсюджений у будівництві соборів, таких як Нотр-Дам у Парижі або Собор святого Петра в Римі.

• Мистецтво іконографії. Візантійська іконографія, яка розвивалась паралельно з іншими напрямками середньовічного мистецтва, стала основною формою живопису. Ікони зображували святі образи, що мали не лише релігійне, а й магічне значення, виконуючи роль посередників між людьми і Богом. Ікони були частиною релігійного поклоніння в церквах і монастирях.

Література та філософія

Літературні твори середньовіччя часто мали релігійний характер і були написані в основному на латині, мові церкви та наукових робіт.

• Релігійна література. Літературні твори часто мали морально-релігійний зміст і розповідали про життя святих, мучеників, божественні чудеса та історії спасіння. Одним із яскравих прикладів є "*Божественна комедія*" Данте Аліг'єрі, що описує подорож через пекло, чистилище та рай, і є свого роду алегорією духовного шляху людини.

• Філософія Середньовіччя. Філософія середньовіччя була тісно пов'язана з християнським віровченням. Найвідоміші філософи, такі як *Августин Блаженний* і *Фома Аквінський*, намагалися поєднати віру з розумом. Вони розробляли теологічні концепції, які повинні були узгоджувати християнське вчення з розумними аргументами, зокрема намагалися синтезувати ідеї античної філософії, зокрема Аристотеля, з християнським богослов'ям.

Мораль і етика Середньовіччя

Моральні норми середньовічного суспільства також були глибоко підпорядковані релігії. Основні етичні принципи, такі як любов до Бога, добродієність, смирення, віра в безсмертну душу і життя після смерті, формували поведінку людини. Середньовічне християнство, відображене в моральних повчаннях, наголошувало на важливості милосердя, покаєння і смиренності.

У висновку, необхідно зазначити, що культура Середньовіччя, побудована на християнських принципах, значно відрізнялася від культури

античності, оскільки була орієнтована на духовні цінності та життя після смерті. Християнський тип культури сформував особливу соціальну, політичну і релігійну структуру, де церква була основною інституцією, а релігія — основою культури. Мистецтво, література, філософія та мораль тієї епохи відображали цінності християнства і служили для підтримки світогляду, який став домінуючим у Середньовіччі.

4. Характерні риси культурного розвитку епохи Відродження. Науково-технічний розвиток в епоху Відродження

Епоха Відродження (Ренесанс) — це період в історії культури, який тривав з XIV до XVII ст., і став перехідною фазою між середньовіччям і новим часом. Вона характеризувалася глибокими змінами в соціальному, культурному, науковому та технічному житті Європи, а також відродженням інтересу до античної культури, гуманізму і раціоналізму. Відродження стало основою для розвитку сучасних європейських цивілізаційних цінностей, а також поштовхом до нових наукових досягнень та технічних інновацій.

1. Характерні риси культурного розвитку епохи Відродження

а) Гуманізм як основа культури Відродження

Основною рисою культури Відродження був гуманізм, який надавав особливе значення людській особистості, її гідності, творчим здобуткам та розумовим можливостям. Гуманісти намагалися відновити класичні ідеї Давньої Греції та Риму, орієнтуючись на розум, науку, мистецтво та етику. Вони підкреслювали важливість розвитку людини, її освіченості та можливості досягати величі через знання і самовдосконалення.

• Відродження античної спадщини. Гуманісти вивчали античні тексти, відкриваючи нові аспекти давньогрецької і римської культури, що призвело до відродження античної філософії, мистецтва і літератури. Наприклад, філософи, як *Петруччіо та Еразм Роттердамський*, закликали до повернення до класичних ідеалів.

• Індивідуалізм. Людина в епоху Відродження почала ставати центром уваги. Відродження було періодом розвитку індивідуальності, де підкреслювалася роль людини у розвитку культури і науки. Велика увага приділялася досягненням окремих людей, як, наприклад, художників, філософів і вчених.

б) Розвиток мистецтва

Мистецтво Відродження стало етапом великих змін. Художники зверталися до античної спадщини, вдосконалюючи техніки і стилі, а також започатковували нові підходи до зображення людини і природи. Одним із важливих досягнень стало використання перспективи в живописі, що дозволяло створювати глибину і реалістичність в картинах.

• Видатні художники. Такі художники, як *Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Рафаель, Тиціан*, внесли великий вклад у розвиток живопису, скульптури та архітектури. Їх роботи, як *"Мона Ліза"* да Вінчі або *"Сікстинська капела"* Мікеланджело, стали класичними зразками художньої майстерності,

зображаючи людську натуру, її емоції і красу в максимально реалістичному вигляді.

- Вдосконалення технік. Художники Відродження також удосконалили техніки малювання, використовуючи світлотінь, глибину простору і перспективу, що дозволяло їм досягати більшої реалістичності в своїх роботах.

в) Література та філософія

Літературна та філософська думка епохи Відродження значно відрізнялася від середньовіччя, оскільки вона орієнтувалася на реалістичне зображення людини, її думок і переживань.

- Філософи-гуманісти. Представники цього напрямку, як Петрарка і Джованні Боккаччо, звертали увагу на вивчення класичних античних текстів, а також на особисте вдосконалення людини через освіту. Вони також наголошували на важливості моральної та етичної самоосвіти.

- Літературна творчість. У літературі Відродження розквітав жанр епосу, драми і поезії. Відомими авторами стали Данте Аліг'єрі, чия поема "Божественна комедія" зображує людський шлях через пекло, чистилище і рай, а також Ніколо Макіавеллі, автор знаменитої праці "Принц", яка стала класичним мануалом для політиків і правителів.

2. Науково-технічний розвиток в епоху Відродження

Епоха Відродження також ознаменувалася значними науковими досягненнями, що виявилися в розвитку астрономії, медицини, математики та техніки.

а) Астрономія та географія

Однією з ключових наукових подій епохи Відродження стало визнання геліоцентричної теорії Коперника. До цього часу панувала геоцентрична модель світу, згідно з якою Земля була центром всесвіту. Микола Коперник (1473-1543 рр.) запропонував нову модель, за якою Земля оберталася навколо Сонця, що стало основою для наукової революції.

- Італійський астроном Галілео Галілей розвивав теорії Коперника, використовуючи телескоп для спостережень і доводячи, що Земля не є центром Всесвіту.

- Мореплавання та географічні відкриття. Завдяки науковим досягненням в астрономії та картографії, у XV-XVI ст. відбулися великі географічні відкриття, зокрема відкриття Америки Христофором Колумбом у 1492 р. Це стало можливим завдяки новим технологіям суднобудування та навігації.

б) Медицина та анатомія

У Відродження медицина також переживала значний розвиток. Андреас Везалій, медик з Фландрії, розробив точні анатомічні карти, базуючись на розтині людських тіл, що дозволило значно покращити розуміння будови людського організму.

- Парацельс, лікар і алхімік, вніс важливі зміни у медичну практику, зокрема він відкрив нові методи лікування, використовуючи хімічні препарати замість традиційних трав'яних настоянок.

в) Технічні досягнення

У технічній сфері, Відродження відзначалося розвитком нових винаходів, що дозволили зробити крок вперед у багатьох сферах життя. Одним з найвідоміших винаходів цієї епохи є друкарський верстат, винайдений Йоганном Гутенбергом в середині XV ст.. Це винахід зробив революцію в поширенні знань, дозволивши значно знизити вартість книг і зробити їх доступними для більш широких верств населення.

• Леонардо да Вінчі створив прототипи багатьох механізмів, таких як вертоліт, бойові машини, а також здійснив численні дослідження в області гідродинаміки та механіки.

Таким чином, епоха Відродження стала перехідним періодом від середньовіччя до нового часу, коли відбувалися значні зміни в культурі, науці та техніці. Відродження, з його гуманізмом, розвитком мистецтва і літератури, а також науковими відкриттями, став фундаментом для подальшого розвитку західної цивілізації. Науково-технічні досягнення цієї епохи стали основою для наукової революції, а відкриття в астрономії, медицині та інших галузях мали величезне значення для розвитку людства в наступні століття.

5. Культура Нового часу. Особливості культури епохи Просвітництва, її науковий потенціал. Нові ідеї та їх розвиток

Епоха Просвітництва, яка тривала приблизно з кінця XVII ст. до початку XIX ст., була періодом значних культурних, наукових і філософських змін, що призвели до переходу від феодального суспільства до сучасної індустріальної цивілізації. Це був час інтелектуального пробудження, коли зростала значущість раціонального мислення, науки, освіти, а також з'являлися нові ідеї, що заклали основи для розвитку сучасних демократичних інститутів, прав людини та суспільної рівності.

1. Основні риси культури епохи Просвітництва

а) Раціоналізм і науковий метод

Основною рисою культури епохи Просвітництва була ідея раціоналізму, яка ґрунтувалася на віруванні в силу розуму та здатність людини пізнавати світ через логіку, науку і критичне мислення. Просвітники вважали, що розум і знання є найкращими інструментами для розвитку суспільства, поліпшення людського життя і подолання забобонів та неосвіченості.

• Філософія раціоналізму: Рене Декарт (1596-1650 рр.) та Бенедикт Спіноза (1632-1677 рр.) стали важливими фігурами в розвитку раціоналістичних ідей, що сприяли розвитку наукового методу раціоналізму і концепції механістичного бачення світу.

• Філософія емпіризму: Френсіс Бекон (1561-1626 рр.) і Ісак Ньютон (1642-1727 рр.) розвивали ідеї індуктивного методу пізнання через дослідження природи. Ньютон, зокрема, об'єднав математичні і фізичні знання в єдину наукову теорію, що стала основою для подальших наукових досягнень.

б) Віра в прогрес

Епоха Просвітництва була позначена вірою в можливість прогресу, як у науці, так і в суспільстві. Просвітники вважали, що люди можуть покращувати своє життя через освіту, розвиток науки, поліпшення правових і соціальних інститутів.

• Ідеї соціального прогресу. Теоретики Просвітництва, як *Жан-Жак Руссо* та *Вольтер*, пропонували ідеї про природні права людини, роль держави в забезпеченні соціальної справедливості та рівності. Вони виступали за обмеження влади монархів і за права людини на свободу і рівність.

• Розвиток освіти. Одним із основних завдань Просвітництва було впровадження освіти як основи для розвитку інтелектуального потенціалу людства. У цей період зростає кількість навчальних закладів, університетів, а також видається велика кількість книг, що популяризують наукові досягнення та філософські ідеї.

2. Науковий потенціал епохи Просвітництва

а) Розвиток природничих наук

Одним із важливих аспектів культури Просвітництва було прискорене розвиток природничих наук, зокрема фізики, астрономії, хімії, біології та медицини. Завдяки відкриттям і досягненням цієї епохи наука значно розширила свої горизонти, а нові методи досліджень дозволили робити наукові революції.

• Ісак Ньютон у роботі "Математичні начала натуральної філософії" (1687 р.) відкрив основи класичної механіки, які змінили уявлення про закони природи і простір-час. Ці ідеї стали основою для подальших наукових досягнень.

• Карл Лінней (1707-1778 рр.) створив систему класифікації живих організмів, що лежить в основі сучасної біології.

• Відкриття в хімії. Антуан Лавуазьє (1743-1794 рр.) - батько сучасної хімії, відкрив закон збереження маси і допоміг розв'язати питання про склад води та повітря, що стало основою для подальших досліджень у хімії.

б) Технічні винаходи

У галузі техніки та механіки Просвітництво стало часом значних технічних досягнень. Відкриття в галузі механіки, а також нові інструменти і машини сприяли розвитку промисловості та економіки.

• Технічні винаходи. У цей час з'являються перші парові машини, вдосконалюються виробничі процеси. Це стало основою для пізніших промислових революцій.

• Винахід парової машини. Джеймс Ватт (1736-1819 рр.) створив вдосконалену парову машину, що мала важливе значення для розвитку промисловості і транспорту в наступні століття.

с) Медицина та анатомія

Медицина переживала великий розвиток, що стало можливим завдяки новим науковим методам і досягненням.

• Анатомія та хірургія. Вільям Гарвей (1578-1657 рр.) відкрив кровообіг, що змінювало розуміння роботи людського організму, а також розвивались нові методи хірургії і лікування.

3. Нові ідеї та їх розвиток

а) Філософія та ідеї про права людини

Одним із ключових елементів культури Просвітництва стало прагнення до змін у суспільстві через обговорення нових ідей про права людини, політичні та соціальні реформи.

• Жан-Жак Руссо у своєму творі "Про суспільний договір" (1762 р.) розвивав ідеї про рівність і свободу, стверджуючи, що влада повинна походити від народу, а кожна людина має природне право на свободу та рівність перед законом.

• Вольтер був одним з основних пропагандистів ідеї свободи вираження думок, релігійної толерантності і протидії абсолютизму. Він виступав проти католицизму, що було характерним для інтелектуального клімату того часу.

• Джон Локк розвивав ідеї про природні права людини (життя, свобода, власність) і їх захист через конституційне обмеження влади.

б) Роль енциклопедистів і розвиток освіти

Однією з найбільших ідей епохи Просвітництва було прагнення до широкого поширення освіти. Видатні філософи та письменники, як Дені Дідро та Жан Ле Рон д'Аламбер, створили "Енциклопедію, або Тлумачний словник наук, мистецтв і ремесел" (1751-1772 рр.), що було великим проектом для збору та систематизації всіх наукових знань того часу. Це стало фундаментом для поширення знань і розвитку інтелектуальних рухів.

в) Політичні і соціальні зміни

Ідеї Просвітництва мали значний вплив на політичні рухи того часу. Вони стали основою для різних революцій, таких як Французька революція (1789 р.), і змінили структуру політичної влади в Європі.

• Ідеї про свободу, рівність, братерство, що стали основою Французької революції, розвивалися під впливом просвітницьких концепцій про права людини і обмеження абсолютизму.

Висновки. Епоха Просвітництва стала важливим етапом в історії розвитку людства, оскільки вона принесла значні зміни в культурі, науці, філософії та соціальних інститутах. Віра в розум, науку і прогрес стимулювала розвиток нових ідей, які мали далекосяжний вплив на подальший розвиток Європи і всього світу. Нові підходи до політики, прав людини, освіти та науки визначили напрямок розвитку сучасних демократичних суспільств і заклали основи для подальших культурних та наукових досягнень.

6. Культура XIX-початку XX ст.

Культура XIX – початку XX ст. була періодом великих змін і трансформацій у багатьох аспектах людського життя. Це був час значних соціальних, політичних, економічних і культурних перетворень, пов'язаних з індустріальною революцією, виникненням нових ідей та рухів у мистецтві, науці та філософії. Культура цього періоду відзначалась глибокими контрастами: з одного боку, це була епоха величезних досягнень у науці та техніці, з іншого — це був період соціальних конфліктів, пошуків ідентичності та переживання глибоких змін.

1. Соціально-політичні зміни та їх вплив на культуру

а) Індустріальна революція

Індустріальна революція, що почалася в Англії в кінці XVIII ст. і поступово охопила всю Європу та інші континенти, стала основною рушійною силою змін у XIX ст.. Вона спричинила значні соціальні та економічні зміни, змінивши структуру суспільства.

• Міграція в міста. Розвиток промисловості призвів до урбанізації, що змінило соціальну структуру, збільшивши кількість міського населення. Величезні міста стали центрами індустріального виробництва, а сільське населення, яке раніше було основною частиною економіки, стало менш чисельним.

• Робітничий клас. З'явився новий соціальний клас — робітники, які працювали на фабриках і заводах. Це стало основою для соціальних рухів і боротьби за права трудящих, що мали велике значення для розвитку суспільної думки.

• Класова боротьба. Виникли нові ідеї соціалізму, марксизму та інших течій, що прагнули змінити суспільний порядок і поліпшити умови життя робітників. Карл Маркс і Фрідріх Енгельс стали важливими постатями, чия філософія лягла в основу соціалістичних рухів.

б) Націоналізм і держави

XIX ст. — це період становлення національних держав, що пов'язано з розвитком ідеї націоналізму. Виникають нові нації, національні ідеї, а також боротьба за національну незалежність.

• Національні рухи. У цей період значно зростає національна свідомість, що спричиняє боротьбу за незалежність від імперій (Австрійської, Османської, Російської) або боротьбу за створення нових національних держав (Італія, Німеччина).

• Ідеї націоналізму. Вони відіграли велику роль у становленні сучасних націй і національних держав, а також сприяли розвитку культури через ідеї національної самобутності, пошуку історичних коренів, відродження народних традицій.

2. Культура в мистецтві: нові течії та стилі

а) Романтизм

Романтизм став важливою культурною течією, яка виникла наприкінці XVIII - на початку XIX ст. і була реакцією на раціоналізм Просвітництва, індустріалізацію та соціальні зміни. Він став вираженням емоцій, індивідуалізму, глибокої віри в природу та боротьби за особисту свободу.

• Основні теми романтизму. Захоплення природою, гірськими пейзажами, екзотичними культурами, а також протест проти соціальної несправедливості.

• Художники і письменники. Відомими представниками романтизму були художники Франсиско Гойя і Каспар Давид Фрідріх, письменники Віктор Гюго і Микола Гоголь.

• Емоційність і суб'єктивність. Романтизм наголошував на вираженні внутрішніх переживань, свободи творчості, а також на важливості фантазії і суб'єктивного сприйняття світу.

б) Реалізм

Реалізм виник у середині XIX ст. як протиположність романтизму і прагнув до реалістичного зображення соціальних, економічних і політичних реалій того часу.

• Зображення реальності. Реалісти намагалися зобразити життя таким, яким воно є, без ідеалізації і прикрашення. Вони звертали увагу на соціальні проблеми, бідність, нерівність, несправедливість.

- Художники і письменники. Відомими представниками реалізму були художники Гюстав Курбе, Оноре Дом'є, а також письменники Гюстав Флобер і Чарльз Діккенс.

в) Імпресіонізм

Імпресіонізм, що з'явився в кінці XIX ст., був новим напрямом у живопису, який відрізнявся від традиційних стилів, орієнтуючись на передачу миттєвих вражень від зовнішнього світу.

- Фокус на світлі та кольорі: Імпресіоністи прагнули передати колір, гру світла і тіні, використовуючи швидкі мазки і нові техніки малювання, що дозволяло зберегти рухливість і динамічність природи.

- Художники: Основними представниками імпресіонізму були Клод Моне, П'єр-Огюст Ренуар, Едгар Дега.

3. Наукові та технологічні досягнення

XIX ст. стало епохою науково-технічних досягнень, які справили величезний вплив на культуру та суспільство.

- Технічні інновації: Індустріальна революція принесла численні технічні винаходи, такі як паровий двигун, залізниця, телеграф, що змінили спосіб життя людей і дозволили прискорити комунікацію та транспорт.

- Наукові відкриття: Важливими були відкриття в галузі медицини, фізики, хімії, біології. Наприклад, Чарльз Дарвін зі своєю теорією еволюції в 1859 р. змінив уявлення про походження життя на Землі, а Майкл Фарадей зробив численні відкриття в електромагнетизмі.

- Розвиток соціальних наук: У цей період активно розвивалися нові науки, такі як соціологія, психологія, економіка, що стало основою для глибшого аналізу суспільства і людської поведінки.

4. Культура на початку XX ст.

Наприкінці XIX і на початку XX ст. виникали нові культурні течії, що відображали зміни в суспільстві. Однією з основних рис цього періоду був розрив із традиційними формами мистецтва та пошук нових засобів вираження.

- Модернізм: Відображав реакцію на традиційні культурні форми і прагнув до інновацій і експериментів. Це був час виникнення різноманітних стилів, таких як імпресіонізм, експресіонізм, кубізм, дадаїзм і сюрреалізм.

- Філософія: З'являються нові філософські течії, наприклад, феноменологія та екзистенціалізм, що вивчали питання сенсу життя, свободи, вибору і людської природи.

Таким чином, культура XIX – початку XX ст. була часом величезних змін, коли нові наукові відкриття і технології змінювали спосіб життя людей, а також виникали нові течії в мистецтві, філософії і суспільних науках. Цей період став основою для багатьох важливих культурних і соціальних змін, які визначили розвиток сучасної цивілізації.

7. Сучасна західна культура

Сучасна західна культура є складним і багатограним феноменом, що продовжує розвиватися в умовах глобалізації, технологічного прогресу,

соціальних і політичних змін. Західна культура, що в основному охоплює країни Європи, Північної Америки та Австралії, розвивалася під впливом історичних подій, таких як Просвітництво, Ренесанс, індустріальна революція, дві світові війни, а також сучасні глобальні процеси. Вона також є основою для численних культурних рухів, які визначають сучасні тенденції в мистецтві, музиці, науці, філософії та соціальних структурах.

1. Основні риси сучасної західної культури

а) Індивідуалізм і свобода особистості

Однією з основних рис сучасної західної культури є акцент на **індивідуалізмі**, який вважається важливою цінністю в суспільстві. Відповідно до цієї традиції, індивідуальні права та свободи, самовираження і самореалізація є ключовими аспектами соціального життя.

• Права людини. Західна культура активно підтримує ідеї прав людини, включаючи рівність, свободу слова, свободу віровизнання та право на особисту приватність.

• Психологія та самопізнання. Сучасне суспільство надає великого значення розвитку особистості через освіту, психотерапію, самопізнання, що є частиною популярної культури, що сприяє саморозвитку та пошуку особистої ідентичності.

б) Лібералізм і демократія

Західна культура сформувалася під впливом ідеалів *лібералізму* та *демократії*, які ставлять основними цінностями свободу особистості, рівність перед законом і участь громадян у політичному процесі.

• Політичні системи. Західні країни відомі своїми політичними системами, заснованими на демократичних принципах, виборчих правах, парламентських системах та правовій державі.

• Розвиток громадянського суспільства. У сучасних західних суспільствах активне громадянське суспільство є важливою складовою культури, що включає різноманітні організації, засоби масової інформації та інші форми соціальної активності.

в) Секуляризм і релігійна свобода

Секуляризм, тобто відокремлення релігії від держави та державних інститутів, є важливою рисою західної культури. Релігійна свобода та право на особисту віру і релігійну практику є основними цінностями, однак у сучасному західному суспільстві релігія часто займає менш важливе місце в порівнянні з іншими культурами.

• Різноманіття вірувань. Сучасна західна культура підтримує мультикультуралізм, що дозволяє вільно співіснувати різним релігійним і культурним групам.

• Нейтральність держави. Держава не повинна мати офіційної релігії, і це сприяє розвитку плюралізму та терпимості до різних релігійних та світоглядних поглядів.

2. Сучасне мистецтво та культура

а) Поп-культура і масмедіа

Поп-культура є домінуючим аспектом сучасної західної культури. Вона

охоплює широкий спектр діяльностей, від кіно та телебачення до музики, моди, літератури та інтернет-культури.

- Media і комунікація. Мас-медіа (телебачення, радіо, інтернет, соціальні мережі) стали важливими каналами для формування культурних цінностей та норм у західних суспільствах. Це дозволяє швидко передавати інформацію, що сприяє розвитку глобалізації.

- Музика і кіно. Голлівуд став найбільшим виробником культурних продуктів в індустрії кіно, створюючи фільми, які мають глобальний вплив. Також популярною є *pop-музика*, що зародилася в США та поширилася по всьому світу.

- Інтернет і цифрові технології. Розвиток цифрових технологій і соціальних мереж змінив спосіб спілкування, розваг та доступу до інформації, а також створив нові форми культури, такі як віртуальні спільноти, блогосфера, відеоблоги тощо.

б) Мистецькі течії

У сфері образотворчого мистецтва, літератури, театру та музики західна культура переживає етапи модернізму, постмодернізму і концептуального мистецтва.

- Модернізм. Модернізм у кінці XIX - на початку XX ст. відзначався експериментами у формах, техніках та ідеях. Пабло Пікассо у живопису, Джеймс Джойс у літературі та Ігор Стравінський в музиці були яскравими представниками модерністських рухів.

- Постмодернізм. Наприкінці XX ст. виник постмодернізм, який став реакцією на модернізм, із відмовою від єдиної істини та офіційних канонів у мистецтві. Постмодерністи використовували іронію, колаж, цитування поп-культури, а також перехресні форми мистецтва.

3. Технології та інновації в західній культурі

а) Інформаційні технології і глобалізація

Однією з основних характеристик сучасної західної культури є *глобалізація*, яка значно змінила характер взаємодії між країнами і культурами. Сучасні технології, зокрема інтернет і мобільні технології, дозволяють швидко поширювати культурні продукти на глобальному рівні.

- Інтернет і цифрові медіа. Інтернет став основною платформою для обміну інформацією, що змінило спосіб комунікації, отримання освіти і навіть ведення бізнесу.

- Соціальні мережі. Платформи, такі як Facebook, Instagram, Twitter та інші, вплинули на культуру спілкування, створення громадських рухів і нових трендів у суспільстві.

б) Інновації у сфері науки і медицини

Західні країни традиційно є лідерами в наукових дослідженнях і розробках. Вони активно інвестують у новітні технології, біотехнології, робототехніку та штучний інтелект.

- Штучний інтелект і робототехніка. Інновації в цих сферах формують нові можливості для бізнесу та виробництва, а також змінюють спосіб життя людей, вимагаючи нових етичних і соціальних підходів до технологічних

досягнень.

• Медицина та біотехнології. Західні країни також лідирують у галузі медичних досліджень, таких як генетика, трансплантація органів, створення нових ліків та методів лікування.

4. Соціальні зміни: мультикультуралізм, гендерні питання, екологія

Сучасна західна культура активно реагує на нові соціальні виклики та тенденції, серед яких можна виділити:

• Мультикультуралізм. Відкрите ставлення до культурного різноманіття стало важливою рисою західних країн, зокрема, через міграцію і змішування культур. Мультикультуралізм і міжкультурний діалог стали основними темами сучасної західної культури.

• гендерна рівність і права ЛГБТ. Протягом останніх десятиліть західні суспільства зробили значний крок до забезпечення прав жінок, а також прав ЛГБТ-спільнот. Ці рухи часто стають важливими аспектами сучасної політики і культури.

• екологічні рухи. Західні країни активно займаються питаннями зміни клімату, охорони навколишнього середовища, розвитку сталого розвитку та екологічно чистих технологій.

Таким чином, сучасна західна культура є результатом багатовікових історичних.

Тема 4. Генеза і сучасний стан української культури (2 години)

План

1. Періодизація української культури та її розвиток на початкових етапах. Витоки української культури. Культура Київської Русі (IX-XI ст.) та періоду феодальної роздробленості (XII – середина XIII ст.): міфологія, язичництво, побутово-обрядова творчість.
2. Культура України у XIV – першій половині XVIII ст.: народна дума, просвітницька діяльність, друкарство.
3. Українське національно-культурне відродження (кінець XVIII – початок XX ст.): етнографія, народні промисли, ідеал людини в українській культурі).
4. Новітня українська культура (друга половина XX - початку XXI ст.). Народна, елітарна та масова культура. Роль засобів масової інформації в сучасній культурі.

- 1. Періодизація української культури та її розвиток на початкових етапах. Витоки української культури. Культура Київської Русі (IX-XI ст.) та періоду феодальної роздробленості (XII – середина XIII ст.): міфологія, язичництво, побутово-обрядова творчість**

Періодизація української культури є важливим інструментом для розуміння її розвитку через різні етапи історії України. Від витоків культури до

сучасних часів українська культура пройшла через численні трансформації, які визначались політичними, соціальними та культурними умовами кожного періоду. У цій відповіді розглянемо основні етапи розвитку української культури, починаючи від її витоків до перших етапів її формування.

1. Витоки української культури

Витоки української культури можна простежити до найдавніших часів. Українська культура, як і більшість європейських культур, сформувалась на основі індоєвропейської культурної спадщини. Основними складовими цієї культури були природа, мова, релігія, побутові практики та мистецтво.

Початкові етапи

• Скіфська культура (VII-III ст. до н.е.). На території України в період античності існувала культура скіфів, які були одними з найвідоміших і наймогутніших кочових народів. Їх мистецтво (наприклад, скіфське золото), архітектура і побут надають важливу інформацію про початкові культурні традиції, які згодом вплинули на культуру східноєвропейських народів.

• Слов'янська культура (V-VII ст.). З V ст. н.е. починається формування слов'янських племен на території сучасної України. Слов'яни мали свою мову, релігійні обряди, народні звичаї та мистецтво, які, згодом, стали основою для української культурної традиції.

• Римська та грецька культура (античні впливи). Через контакт із античними цивілізаціями, зокрема греками та римлянами, українські землі отримали великий культурний вплив. Грецькі колонії на південь від сучасної України (на території Криму) сприяли розвитку торгівлі, мистецтва і ремесел, а також залучили місцеві племена до прийняття релігійних, культурних і технологічних нововведень.

2. Культура Київської Русі (IX-XIII ст.)

Київська Русь стала центральною культурною та політичною силою на Східній Європі в середньовіччі, і саме цей період має вирішальний вплив на формування української культури. Культурні процеси того часу тісно пов'язані з християнізацією Київської Русі.

Основні особливості

• Хрещення Русі (988 р.). Важливим етапом у розвитку культури стало прийняття християнства князем Володимиром. Цей момент визначив не тільки релігійний, але й культурний напрямок розвитку Київської Русі. Християнська культура принесла літературу, мистецтво, архітектуру, а також нові філософські та моральні засади.

• Розвиток писемності. З хрещенням починається активне поширення писемності, і в Київській Русі створюється система грамотності, що впливає на розвиток літератури та науки. Виникають перші літописання, а також переклади релігійних текстів.

• Мистецтво та архітектура. В цей час розвиваються іконопис, монастирські комплекси, а також будівництво соборів (найбільш відомий — Софійський собор у Києві). Архітектура того часу поєднувала візантійські та місцеві елементи.

Вплив на культуру

• Формується християнська культурна традиція, яка згодом стає основою в українській культурі.

• Мова та література починають активно розвиватися завдяки перекладам церковних текстів і створенню оригінальних творів.

3. Період Галицько-Волинської держави (XII-XIV ст.)

Цей період був важливим для розвитку української культури, оскільки Галицько-Волинська держава відіграла важливу роль у міждержавних культурних і торгових зв'язках на Заході та Сході Європи.

Особливості культурного розвитку

• Змішування впливів. У цей час відбулося поєднання західноєвропейських (польських, угорських) культурних традицій з візантійським впливом. Галицько-Волинська держава була важливим осередком християнської культури і науки.

• Мистецтво і освіта. Спостерігається розвиток архітектури, будівництва соборів, а також поширення освіти і писемності. Виникають перші школи при монастирях і церквах.

4. Культура Литовсько-Руської доби (XIV-XV ст.)

Після занепаду Київської Русі територія України потрапила під владарювання Литви, яка, зберігаючи певну автономію, сприяла розвитку культури на українських землях. Під час Литовського періоду продовжувалися процеси християнізації та розвиток писемності.

Основні ознаки

• Відновлення книжкової культури. Період Литовської доби характерний активним розвитком книжкової культури, появою нових літературних творів, зокрема релігійного спрямування.

• Поширення західноєвропейських впливів. Література, мистецтво та наука отримували значний вплив з боку Західної Європи, зокрема через Польщу.

5. Ренесанс та Бароко (XVI-XVIII ст.)

На цих етапах українська культура переживала значний вплив Європи, а також свій власний розвиток у контексті боротьби за національну ідентичність.

• Ренесанс. В Україні цього часу спостерігався розвиток наукової думки, освіти та мистецтва. Виникли перші університети, відомі зокрема у Львові та Києві.

• Бароко. В Україні цей стиль втілювався в архітектурі, образотворчому мистецтві та літературі. Особливе місце в культурі цього часу займали монастирі, церковне будівництво та мистецтво.

Таким чином, періодизація розвитку української культури дозволяє простежити етапи її становлення та еволюції з найдавніших часів до початку нової епохи. ***Початкові етапи включають***

1. Скіфську та слов'янську культури, де закладалися основи матеріальної і духовної культури.

2. Київську Русь, з її культурними досягненнями, такими як хрещення та розвиток писемності.

3. Галицько-Волинську державу з її культурними зв'язками з Європою.

4. Литовсько-Руську добу, коли розвивались релігійні та культурні традиції.

Ці етапи становлення української культури показують багатство та різноманітність її елементів, що дозволяє зрозуміти, як культура формувалася в контексті української історії.

Культура Київської Русі та періоду феодальної роздробленості — це два важливі етапи в історії української культури, що визначали основні тенденції розвитку духовного та матеріального життя на території сучасної України. Оскільки культура того часу була багатоаспектною, важливо розглядати її в контексті релігії, міфології, язичництва, а також побутових обрядів та творчості, які впливали на формування української ідентичності.

1. Культура Київської Русі (IX-XIII ст.)

Київська Русь — це період, коли на території сучасної України сформувалася перша велика державна формація. Культура Київської Русі відзначалась синтезом язичницьких традицій і християнських впливів, що створювало унікальний культурний простір.

Міфологія та язичництво

До прийняття християнства в 988 р. на території Київської Русі переважала язичницька релігія, яка мала складну і багатогранну систему вірувань. Язичництво було тісно пов'язане з природними явищами та об'єктами, такими як сонце, вода, земля, дерева та тварини. Люди вірили, що природні сили мають божественну сутність, і поклонялись їм через обряди та жертвоприношення.

Основні божества язичницької релігії:

• Перун — бог грози та війни, який був одним з головних божеств у пантеоні давніх слов'ян.

• Дажбог — бог сонця, урожаю та родючості, який був особливо шанований.

• Мокоша — богиня землі, родючості та домашнього вогнища.

• Велес — бог природи, худоби, а також покровитель торговців та мандрівників.

Міфи та вірування:

• язичницькі вірування Київської Русі були пов'язані з циклічністю природних явищ — зміною сезонів, сільськогосподарським календарем. Наприклад, святкування нового року і урожаю супроводжувалося обрядовими діями, які забезпечували добробут і щастя.

• вірування в духів предків, які впливали на долю живих, а також свята, присвячені родючості та благополуччю, були важливими елементами язичницької культури.

Прийняття християнства та його вплив на культуру

Після хрещення Русі князем Володимиром в 988 році відбувся культурний переворот, який призвів до поступового заміщення язичницьких вірувань християнськими. Це не стало раптовим розривом з минулим, оскільки

багато язичницьких елементів, таких як ритуали, символи, а також обряди, були інтегровані в християнську практику.

•Прийняття християнства призвело до розвитку християнської літератури, культури письма, літописання.

•Архітектура, живопис, іконопис стали основними виразниками нової релігійної ідеології. Створення Софійського собору в Києві — це приклад синтезу християнської архітектури з місцевими традиціями.

•Проте, деякі язичницькі вірування та ритуали, наприклад, поклоніння «родючим» символам (деревам, камінням), зберігалися і в народних звичаях, навіть у християнському середовищі, зокрема в обрядах і святкуваннях.

2. Культура періоду феодальної роздробленості (XII-XIII ст.)

У період феодальної роздробленості, коли Київська Русь розпалася на численні князівства, зберігалася цілісність культурних традицій, але відзначалась певною територіальною та політичною ізоляцією. Зростання важливості місцевих князівств та розвиток місцевих культурних традицій призвели до змін у мистецтві, літературі та обрядовій культурі.

Міфологія та релігійні вірування

Попри прийняття християнства, в народних уявленнях зберігалися старі язичницькі вірування, що перетворилися на різноманітні народні міфи і легенди. Зокрема, існували культові звичаї, пов'язані з природними об'єктами, які зберегли значення навіть в умовах християнського домінування.

Народні міфи та ритуали:

•Відзначення свят, пов'язаних з природними явищами, такими як свято Купала, Масляна, святкування зимового і літнього сонцестояння.

•Символи родючості, пов'язані з язичницькими богами, перетворювалися у обряди та практики, що містили в собі елементи як християнської, так і язичницької традицій.

Побутова і обрядова творчість

Період феодальної роздробленості характеризувався розвитком культури народного побуту, традицій, фольклору та обрядової творчості. Це було часом активного розвитку ритуалів, звичаїв, ремесел і мистецтва.

Побутово-обрядова творчість:

•Образотворче мистецтво. В цей період продовжувався розвиток іконопису, а також з'являються нові форми декоративного мистецтва. Ікони, що писалися в монастирях, ставали важливим елементом релігійної практики.

•Фольклор. Народні пісні, казки, билини, легенди, перекази — все це було важливою частиною культурного життя того часу. Фольклор, зокрема через билини про богатирів, героїв та князів, зберігав зв'язок із міфами і віруваннями давніх часів.

•Традиційні обряди. Спостерігався розвиток обрядових ритуалів, пов'язаних із народженням, весіллям, похоронами та іншими життєвими подіями. Це були як язичницькі, так і християнські елементи, що перепліталися в обрядових практиках.

Висновки. Культура Київської Русі та періоду феодальної роздробленості є важливими етапами в розвитку української культури. Під

впливом язичницьких вірувань і християнства формувалася не лише релігійна, а й побутова культура, мистецтво, фольклор, обрядова творчість, які надалі стали основою для подальшого розвитку української національної ідентичності. Збереження народних вірувань та обрядів навіть після прийняття християнства демонструє глибокий зв'язок між стародавніми культурними традиціями та новими релігійними впливами.

2. Культура України у XIV – першій половині XVIII ст.: народна дума, просвітницька діяльність, друкарство

Культура України у XIV-XVI ст. — це період значних змін і трансформацій, коли народні традиції, релігійні та політичні процеси почали впливати на розвиток літератури, мистецтва, освіти та друкарства. Цей час важливий для формування культурної ідентичності українського народу та його духовних традицій. Розглянемо основні аспекти культурного розвитку цього періоду: народну думу, просвітницьку діяльність і розвиток друкарства.

1. Народна дума

Народна дума — це одна з найбільш важливих форм усної народної творчості в Україні, що сформувалась на межі середньовіччя та Нового часу. Це був етап становлення самобутньої української літератури, що супроводжувався розвитком героїчної поезії. Дума була основним жанром усної народної поезії, який зберігав і передавав важливі моменти історії, народні переживання, патріотизм та боротьбу за свободу.

• Тематика дум. Народні думи здебільшого описували героїчні подвиги народних ватажків, козацьких гетьманів та інших історичних постатей, а також важливі політичні події. Вони висвітлювали боротьбу українського народу проти іноземних загарбників, таких як монголи, поляки, турки та татари.

• Героїзм та патріотизм. Дуже важливими у думах були ідеї національної гідності, вірності традиціям, боротьби за незалежність, що відображали патріотичний дух і національну самосвідомість.

• Структура дум. Думи відзначались чіткою структурою і використанням риторичних засобів. Вони часто мали пісенний характер і виконувались під акомпанемент бандури чи інших народних інструментів.

• Відомі думи. Однією з найбільш знаменитих є дума про "Івана Богун" або про "Козаків і їхніх героїчних ватажків". У думах часто виступають як конкретні історичні особи, так і вигадані персонажі, що стають символами народної боротьби за свободу.

2. Просвітницька діяльність

Протягом XIV-XVI ст. в Україні активно розвивалась просвітницька діяльність, спрямована на підвищення рівня освіти та культурного розвитку серед широких верств населення. Оскільки цей період характеризується численними політичними та соціальними змінами (формування Великого Князівства Литовського, боротьба з польським поневоленням та релігійний вплив православної церкви), освіта та культурне просвітництво були важливими складовими духовної життя.

• Школи та монастирі. Освітні центри того часу здебільшого були пов'язані з православними монастирями, які вели просвітницьку діяльність. Зокрема, відомими осередками освіти стали Києво-Печерська лавра та Лаврський монастир в Києві, де діяли школи для навчання молоді богослов'ю, граматиці, а також природничим і математичним наукам.

• Переклади та літературна діяльність. Просвітницька діяльність включала не тільки навчання, але й переклади з латини, грецької та інших мов. Переклади святих писань, церковних текстів і філософських праць, здійснені в монастирях, стали важливою частиною освіти.

• Філософія і теологія. У цей час також активно розвиваються філософські та богословські школи. Один із важливих напрямків — це Київська богословська школа, представники якої вивчали і коментували роботи східних та західних філософів. Зокрема, в цей період в Україні виникають перші переклади богословських праць, зокрема праць святих отців Церкви.

• Видатні діячі. У цей період активізується діяльність таких культурних діячів, як Філофей, Петро Могила, що мали значний вплив на розвиток просвітництва в Україні.

3. Друкарство

Одним із важливих культурних досягнень України у XIV-XVI ст. було запровадження друкарства, яке відіграло величезну роль у поширенні освіти, культурних традицій та знань серед широких верств населення.

• Перші друкарі та друкарні. У XVI ст. в Україні почало розвиватися книгодрукування, і одним із основних осередків було місто Львів. Відомим першим українським друкарем став Іван Федоров, який у 1574 р. видав першу друковану книгу на українських землях — "Апостол". Це стало важливим етапом у розвитку книжкової культури в Україні.

• Вплив друкарства на суспільство. Друкарство сприяло поширенню освіти, розвитку літератури, культури та науки. Важливими аспектами були видання церковних книг, зокрема Біблії, що зробило доступними духовні тексти для широкого загалу.

• Перша українська друкована книга. Книга "Апостол" Федорова є знаковою не лише через своє богословське значення, але й через використання староукраїнської мови, що сприяло розвитку літературної мови на українських землях.

• Друкарі Львова та Києва. Поряд з Іваном Федоровим, також активно працювали друкарі, як-от Петро Могила і Кирило Транквіліон-Ставровецький, які видали ряд важливих текстів. Вони зробили великий внесок у розвиток української освіти та культури.

У висновку, необхідно зазначити, що культура України в XIV-XVI ст. є періодом, коли відбувається становлення нових культурних і духовних цінностей на основі стародавніх традицій. Важливими елементами цього розвитку стали:

- Народна дума, яка відображала дух народної боротьби і героїзму;
- Просвітницька діяльність, що активно здійснювалась через монастирі, школи і переклади духовних текстів;

- Друкарство, яке стало основним інструментом у поширенні знань і розвитку літератури.

Цей період визначав подальший розвиток української культури і підготував основу для формування національної самосвідомості, що зіграло важливу роль у боротьбі за незалежність у наступні століття.

3. Українське національно-культурне відродження (кінець XVIII – початок XX ст.): етнографія, народні промисли, ідеал людини в українській культурі)

Українське національно-культурне відродження (кінець XVIII — початок XX ст.) — це важливий період в історії України, коли з'явилися потужні рухи, спрямовані на відновлення української національної ідентичності, культури та самобутності. В середині XVIII ст. — на тлі посилення імперського гніту — розпочався процес національного відродження, який тривав до початку XX ст. У цьому контексті важливу роль відігравали етнографічні дослідження, розвиток народних промислів та формування ідеалу людини в українській культурі.

1. Етнографія в українському національному відродженні

Етнографія стала важливим інструментом для відновлення і закріплення української культурної ідентичності. Наприкінці XVIII ст. та в XIX ст. українські вчені та інтелектуали почали активно досліджувати народну культуру, фольклор, мови та традиції. Вони прагнули зафіксувати і зберегти спадщину українського народу, що була під загрозою через асиміляцію з боку Польщі, Росії та Австрії.

- Засновники української етнографії. Одним із перших науковців, який започаткував українську етнографію, був Михайло Максимович. Він зібрав значну кількість фольклорних матеріалів і сприяв розвитку української літературної мови. Його роботи поклали основу для вивчення української народної творчості.

- Іван Франко та Пантелеймон Куліш — видатні українські вчені і письменники, які також активно займалися етнографічними дослідженнями. Франко, зокрема, працював над збиранням та публікацією українських народних пісень, казок і переказів.

- Важливість фольклору. Окремим аспектом етнографічної роботи було вивчення фольклору — пісень, казок, легенд, приказок, ритуалів, що дозволяло зберегти унікальні елементи народної культури і передати їх наступним поколінням.

Етнографія стала основним інструментом національного відродження, оскільки через вивчення народної культури та мови можна було підняти національну свідомість і допомогти відновити незалежність, створюючи основу для національного руху в Україні.

2. Народні промисли

Народні промисли в Україні, що активно розвивалися в кінці 18 століття та у 19 столітті, мали важливе значення для національної самосвідомості. Збереження традиційних ремесел і майстерності сприяло укріпленню

національної культури, адже ці промисли були частиною повсякденного життя українців і відображали їхню неповторну самобутність.

- Ткацтво. Українське ткацтво, особливо на території Полісся, було популярним та різноманітним. Візерунки, що використовувались у тканинах, мали глибоке символічне значення і передавались із покоління в покоління.

- Гончарство. Ще однією важливою частиною народних промислів було гончарство, яке мало широку популярність на всіх українських землях. Вироби українських гончарів відрізнялися особливими техніками і формами, що ставали відомими навіть за межами України.

- Вишивка. Вишивка була одним з найяскравіших аспектів народного мистецтва. Українська вишивка була дуже різноманітною, з характерними регіональними особливостями. Наприклад, вишивка на подільських рушниках або на вишиванках лівобережної України мала свої унікальні ознаки.

- Дерев'яні вироби. У Західній Україні, а також на центральних землях, активно розвивалося різьбярство по дереву, виготовлення меблів, ритуальних предметів і прикрас. Ці предмети відображали духовні потреби та уявлення народу.

Народні промисли стали невід'ємною частиною культурного відродження, оскільки вони не тільки сприяли економічному розвитку, але й були важливою частиною збереження національних традицій. Вони допомагали укріпити самобутність українців, утверджували їхню ідентичність у боротьбі з зовнішніми впливами.

3. Ідеал людини в українській культурі

В цей період в українській культурі формується новий ідеал людини, який відображає глибоке прагнення до свободи, гідності, а також до збереження народної мудрості та традицій. У центрі цього ідеалу стояла постать простого українця — козака чи селянського трудяги, який відображав основні риси українського національного духу.

- Ідеал козака. Національне відродження в Україні відроджує образ козака як символу свободи, боротьби за незалежність і гідність. Козак був не тільки воїном, а й людиною, яка бореться за права своєї землі, за волю свого народу. Цей образ став надзвичайно популярним у літературі, живопису та в усній творчості, а також увійшов в національний фольклор.

- Моральні чесноти. Ідеал людини в українській культурі цього періоду був пов'язаний з ідеалами чесності, працьовитості, відданості рідній землі, родині та традиціям. Також важливими були такі чесноти, як гостинність, повага до старших, народні обряди та ритуали, які зберігали культуру і традиції.

- Відродження народної культури. Відродження культурних традицій, через які можна було підтримувати зв'язок із національними коренями, стало важливим аспектом формування ідеалу людини. Літературні твори, пісні, думи, народні казки відображали образ людини, яка стоїть на сторожі своєї гідності та свободи.

Висновки. Національно-культурне відродження в Україні у кінці XVIII - на початку XX ст. було важливим етапом у розвитку національної

самосвідомості та культурної ідентичності українського народу. В цей період активно розвивались етнографія, народні промисли та формувався ідеал людини в українській культурі. Всі ці елементи сприяли збереженню національних традицій, зростанню національної свідомості та підготовці до подальших важливих етапів в історії України, зокрема боротьби за незалежність.

4. Новітня українська культура (друга половина XX - початку XXI ст.). Народна, елітарна та масова культура. Роль засобів масової інформації в сучасній культурі

Новітня українська культура (друга половина XX - початку XXI ст.) є періодом значних змін, що відображають нові культурні, політичні та соціальні реалії незалежної України. Важливими аспектами цього періоду стали взаємодія народної, елітарної та масової культури, а також роль засобів масової інформації (ЗМІ) у формуванні та розвитку сучасної культури. Розглянемо ці питання детальніше.

1. Народна, елітарна та масова культура в Україні

Українська культура у новітній період розвивається в контексті складних процесів модернізації, глобалізації та пошуку власної ідентичності після здобуття незалежності. Три основні культурні сфери — *народна, елітарна та масова культура* — перебувають у постійному взаємодії та впливають на один одного.

Народна культура

Народна культура в Україні в другій половині 20 століття і на початку XXI ст. зберігає свою самобутність, хоча і переживає процеси модернізації. Це виражається у збереженні традиційних ремесел, обрядів, свят, пісень та танців, які є невід'ємною частиною української ідентичності.

- *Фольклор і традиції.* Українська народна культура продовжує активно розвиватися в сучасності, в тому числі через відродження народних традицій, таких як святкування обрядів, традиційні ремесла (гончарство, вишивка, ковальство), а також через фольклорні гурти та ансамблі, які активно популяризують українські народні пісні й танці.

- *Відродження національної спадщини.* Національне відродження після здобуття незалежності стало важливим стимулом для розвитку народної культури. Кожен регіон України має свої особливості в народному мистецтві та традиціях, що активно підтримуються та популяризуються на державному рівні, зокрема через культурні фестивалі, виставки, ярмарки.

Елітарна культура

Елітарна культура в Україні пов'язана з розвитком високого мистецтва, літератури, музики, театру та кіномистецтва, яке орієнтується на інтелектуальну еліту та культурних діячів.

- *Література.* Українська література в другій половині XX ст. — початку XXI ст. пережила важливі етапи розвитку. Якщо в радянський період українська література була обмежена ідеологічними канонами, то після

здобуття незалежності з'явилась можливість для творчої свободи. Письменники, такі як Юрій Андрухович, Оксана Забужко, Іван Білик, Валерій Шевчук та інші, стали активними авторами, які сприяли розвитку сучасної української літератури.

- Мистецтво і театр. Мистецькі інститути та театри продовжують формувати елітарний культурний простір, зокрема через організацію вистав, літературних та музичних фестивалів. Відомі українські режисери, художники і композитори займаються сучасним мистецтвом, пошуками нових форм вираження.

- Музика. Сучасна українська музика поєднує традиційні елементи з новими формами, від класичної до електронної, рок та поп-музики, зокрема через активний розвиток фестивалів і конкурсів, таких як "Країна мрій" чи "Таврійські ігри".

Масова культура

Масова культура відіграє ключову роль у формуванні культурних смаків, уподобань та поведінки широких верств населення, особливо молоді. Вона включає у себе такі явища, як поп-культура, телебачення, кіно, музика, популярні інтернет-медіа та інші форми масових медіа.

- Масова музика та кіно. Масова культура в Україні розвивається під впливом глобалізації, і, хоча багато українських виконавців популяризують національні традиції, велика частина популярної музики орієнтована на західні стандарти. Важливу роль у цьому процесі відіграють телеканали, радіостанції, онлайн-платформи. Український кінематограф переживає значне відродження в останні десятиліття, з'являються нові таланти, які здобувають міжнародне визнання, наприклад, *Сергій Лозниця* або *Михайл Ілленко*.

- Інтернет-культура. Розвиток інтернет-культури та соціальних мереж також є важливою складовою сучасної масової культури. В Україні багато молодих людей активно створюють контент на YouTube, Instagram та інших платформах, що робить їх учасниками глобального культурного простору.

2. Роль засобів масової інформації в сучасній культурі

Засоби масової інформації (ЗМІ) відіграють критично важливу роль у формуванні сучасної української культури, забезпечуючи швидкий доступ до інформації та змінюючи культурні практики.

- Телебачення. В Україні телебачення є важливим інструментом не тільки для інформаційного забезпечення, а й для культурного впливу. Канали, такі як 1+1, ICTV, UA:Перший, активно займаються виробництвом культурних та розважальних програм, що сприяють популяризації української культури та мистецтва.

- Інтернет і соціальні медіа. Інтернет став домінуючим засобом передачі інформації і є основним інструментом популяризації культурних та національних ініціатив, від мобільних додатків до онлайн-платформ для обміну контентом. Онлайн-ресурси, такі як YouTube, Instagram, TikTok, стали новими каналами комунікації, де молодь активно займається створенням культурних продуктів.

• Роль медіа в формуванні національної ідентичності. В умовах глобалізації медіа стають важливими для формування національної самосвідомості. В Україні створюються спеціальні медіа-програми та фільми, які мають на меті популяризацію української історії, культури, мистецтва та соціальних процесів.

• Культурні фестивалі та події. ЗМІ активно висвітлюють культурні події, такі як Львівський книжковий форум, Odesa International Film Festival, Kyiv Music Fest та інші важливі культурні заходи, що допомагає привернути увагу до сучасної української культури як національної, так і міжнародної.

Висновок. Українська культура є багатогранною і динамічною, що відображає як традиційні культурні цінності, так і нові тенденції, спричинені глобалізацією, розвитком технологій та змінами в політичному житті країни. Взаємодія народної, елітарної та масової культури дозволяє створювати нові культурні форми, що інтегрують українські національні традиції з сучасними світовими тенденціями. У цьому процесі важливу роль відіграють ЗМІ, які не лише забезпечують комунікацію в культурній сфері, але й активно впливають на формування національної самосвідомості та глобальний імідж України.

Тема 5. Культурні сценарії діяльності (1 година)

План

1. Поняття про культурний і життєвий сценарії. Культура спілкування.
2. Культура мислення.
3. Культура навчання.
4. Культура праці.

1. Поняття про культурний і життєвий сценарії. Культура спілкування

Культура охоплює людське життя у всіх його проявах. Культура приборкує прояви ворожих тваринних інстинктів людини. Вона накладає на поведінку людей певні обмеження і заборони, завдяки яким стає можливим соціальне життя, тобто існування і розвиток суспільства. В суспільстві створюються принципово нові «надбіологічні» умови збереження і продовження біологічного життя людського роду. Культура, таким чином, не створює життєву енергію людини, вона лише спрямовує її на розумні цілі. І раціонально організує її використання в умовах людської спільноти.

Культура певним чином програмує життєдіяльність людей, адже кожна окрема особистість живе і діє, вибудовуючи своє індивідуальне життя за програмами, які визначаються соціальними умовами і засвоєними особистістю культурними установками. Такі програми в сучасній науці отримали назву сценаріїв.

Поняття життєвого сценарію ввів у науковий обіг американський психоаналітик Е. Берн. Під життєвим сценарієм він розумів певні моделі поведінки, згідно з якими особистість організує хід свого життя. Безумовно,

людина сама планує своє життя. Але уявлення людей про те, як вони хотіли б його прожити, формується під впливом навколишнього соціального середовища. Так, існують еталонні сценарії життя селянина, аристократа, вченого, бізнесмена тощо.

Отже, *сценарій* – це розгорнутий у певному соціокультурному контексті план дій особистості. Він не завжди чітко усвідомлюється самою людиною і може бути досить розмитим, орієнтовним. Але будь-яка людина, якщо вона діє як розумна істота, завжди має якийсь, хоча б приблизний сценарій, що визначає можливі шляхи і способи її дій (сценарій телефонної розмови). Цей сценарій може бути намічений лише в загальних рисах, у ході розмови він може змінюватися залежно від різних обставин, але без нього навряд чи ми змогли б телефонувати.

Значно складнішими є довготривалі сценарії, які визначають нашу професійну діяльність, форми дозвілля, дружні або любовні стосунки, сімейне життя. Такі сценарії зазвичай формуються у вигляді окремих *цілей, завдань і принципів*. В них по факту життя вноситься свої корективи. У таких сценаріях можна розрізнити два рівні – *культурний та індивідуальний*. На першому рівні сценарій має вигляд сюжету, який визначається об'єктивними умовами життя людини і тим, які знання, норми, цінності та ідеали може вона отримати з навколишнього культурного простору.

Культурний сценарій виступає як соціокультурно обумовлений сценарний план, як основна сюжетна лінія життєвих дій. У просторі культури можуть існувати *еталонні сюжети культурних сценаріїв та інваріантні* – незалежні від конкретних життєвих ситуацій побудови. Але в межах загального культурного сценарію може існувати ціла низка різноманітних варіантів основного сюжету. Кожна людина вибирає якийсь із них залежно від конкретних обставин свого життя і власних індивідуальних рис.

В *індивідуальному сценарії* діяльності сюжет набуває своєрідності, притаманної саме конкретній особистості. Він містить у собі варіативні, не загальноприйняті в даному суспільстві сценарії «репліки» і ходи, в яких відбиваються особистісні і ситуативні моменти.

Культурні сценарії – це платформи, на яких вибудовуються індивідуальні сценарії. Будь-який культурний сценарій, з одного боку, забезпечує відповідність дій людини умовам суспільного життя, її можливу успішність, внаслідок чого поведінка людей стає зрозумілою і передбачливою для інших. Сценарії, таким чином, впорядковують та значно спрощують систему соціальних відносин у суспільстві, але, з іншого боку, стандартизують мислення, що може призвести до негативних наслідків у разі, якщо людина опиниться в життєвій ситуації, яка не збігатиметься із звичними культурними умовами. У цьому випадку людина фактично опиняється наодинці із своїми проблемами, і змушена сама, на свій страх і ризик, винаходити нові, невідомі досі сюжети діяльності. Проте відхилення від усталених моделей поведінки, що виявляються позитивним для людини і суспільства, згодом можуть стати взірцями для нових культурних сценаріїв. Важливе місце серед культурних сценаріїв займають сценарії діяльності. Вони визначають у загальному вигляді

характер, мету, норми поведінки людей, у певній галузі суспільного життя. Першочергове значення в повсякденному житті людей мають сценарії, що визначають культуру мислення, спілкування, праці, навчання, гри, відпочинку.

Культура спілкування — це система соціальних норм, правил і моделей поведінки, яка регулює взаємодію між людьми в різних сферах життя. Вона охоплює як вербальні, так і невербальні аспекти комунікації та визначає, як люди обмінюються думками, емоціями та інформацією в суспільстві. Культура спілкування є важливою частиною загальної культури суспільства, оскільки від її рівня залежить ефективність взаємодії людей і гармонія в міжособистісних відносинах.

1. Основні аспекти культури спілкування

а) Вербальне спілкування

Вербальне спілкування включає в себе усну та письмову мову, яку ми використовуємо для передачі думок, ідей, емоцій. Його основними складовими є:

- Лексика та граматики. У культурі спілкування важливим є правильне використання слів, збереження граматичних норм, а також відповідність мови контексту та співрозмовнику. Це включає вибір відповідних слів, уникнення непотрібних грубих чи нецензурних виразів.

- Тон і манера мовлення. Тон голосу, швидкість мовлення та інтонація мають велике значення для спілкування. Важливою є здатність висловлювати свої думки ясно, логічно та без емоційних крайнощів, що допомагає уникнути непорозумінь.

б) Невербальне спілкування

Невербальна комунікація включає в себе всі форми взаємодії, які не передаються через слова. Це:

- жести. Деякі жести можуть мати різні значення в різних культурах, тому важливо бути обізнаним в невербальних сигналах, які можуть посилити або спотворити смисл сказаного.

- міміка. Вирази обличчя можуть передавати емоції, наміри, ставлення до співрозмовника, і вони часто є більш важливими, ніж слова.

- поза та дистанція. Тіло та фізична відстань між людьми також є частинами невербальної комунікації. Важливо дотримуватись норм і правил щодо особистого простору, зокрема, в різних культурах.

в) Емпатія та слухання

Справжнє спілкування — це не тільки процес говоріння, але й здатність слухати та розуміти співрозмовника. *Емпатія* — це вміння ставити себе на місце іншої людини, розуміти її почуття та реакції. Це важливий аспект культури спілкування, який дозволяє будувати довірливі й відкриті стосунки.

- Активне слухання: Це коли ви не просто чуєте слова співрозмовника, але й намагаєтесь повністю зрозуміти його почуття і наміри, ставите питання для уточнення і даєте зворотний зв'язок.

- Зворотний зв'язок: Культура спілкування також включає здатність давати зворотний зв'язок, що підтверджує вашу зацікавленість в розмові і допомагає уникнути непорозумінь.

2. Принципи культури спілкування

а) Взаємоповага

Одним із ключових принципів культури спілкування є *поважне ставлення* до співрозмовника. Це означає поважати права іншої людини на висловлювання своїх думок, слухати без переривань, дотримуватися етичних норм.

• Терпимість до різних точок зору. У культурі спілкування важливо мати здатність до діалогу, навіть якщо погляди співрозмовника відрізняються від ваших. Це дозволяє уникати конфліктів і сприяє взаєморозумінню.

б) Ввічливість і тактовність

Ввічливість і тактовність — важливі складові культурного спілкування. Ввічливі формулювання, прояви уваги до співрозмовника, уникання грубих висловлювань допомагають створити позитивну атмосферу для взаємодії.

• Етикет спілкування. Важливо дотримуватись етикету залежно від ситуації, наприклад, під час формальних або неформальних бесід. У різних культурах етикет може сильно відрізнятися, тому знання цих особливостей є важливим аспектом культури спілкування.

в) Чіткість і однозначність

Чітке формулювання думок та висловлювань — одна з основ ефективної комунікації. Важливо, щоб ваші слова були зрозумілими та не викликали непорозумінь.

• Уникання двозначностей. У деяких ситуаціях важливо уникати двозначностей або незрозумілих фраз, оскільки це може призвести до непорозумінь і конфліктів.

3. Типи спілкування та їх особливості

а) Інтерперсональне спілкування

Це спілкування між двома людьми або в невеликій групі. Особливість цього виду спілкування полягає в безпосередньому контакті, активному слуханні, вираженні емоцій та думок.

• Тимчасовість та інтимність Інтерперсональне спілкування часто носить більш інтимний характер, оскільки воно проходить в обмеженому колі осіб, що дозволяє виразити особисті почуття та переживання.

б) Масове спілкування

Цей вид комунікації відбувається між спікером або групою осіб і великим числом слухачів. Приміром, це може бути публічна лекція, виступ на конференції або телевізійне шоу.

• Засоби масової інформації. В епоху цифрових технологій масове спілкування стало ще доступнішим завдяки соціальним мережам, інтернет-платформам і відеоконтенту.

в) Міжкультурне спілкування

Цей вид спілкування включає взаємодію між людьми з різних культур, що може бути складним через різні мовні, соціальні та етичні норми.

• Крос-культурна компетентність. У сучасному глобалізованому світі вміння спілкуватися з людьми з різних культур є важливим навиком, оскільки

різні культурні контексти можуть значно впливати на розуміння мови та поведінки.

4. Проблеми культури спілкування

• Конфлікти в спілкуванні: Непорозуміння, емоційні реакції, ігнорування інтересів співрозмовника можуть призвести до конфліктів. Важливо вміти конструктивно вирішувати ці проблеми, дотримуючись культурних норм.

• Інформаційні переваження: У сучасному світі обсяг інформації, яку людина отримує щодня, може бути дуже великим, що створює труднощі в ефективному сприйнятті і відборі важливої інформації.

Залежно від змісту, цілей та засобів розрізняють наступні види спілкування:

1. За змістом:

• матеріальне спілкування, що дозволяє людині здобувати необхідні для нормального життя предмети матеріальної культури, які є умовою індивідуального розвитку;

• когнітивне спілкування як фактор індивідуального розвитку (індивіди взаємно обмінюються знаннями);

• мотиваційне спілкування, що є джерелом додаткової енергії. Людина, у результаті такого спілкування набуває нових інтересів, збільшує свій психоенергійний потенціал;

• діяльнісне спілкування є міжособовим обміном, операціями, діями, вміннями, навичками. Воно має прямий розвиваючий ефект.

2. За метою:

• біологічне спілкування – сприяє самозбереженню організму, є умовою підтримки й розвитку його життєвих функцій;

• соціальне спілкування – обслуговує суспільні потреби, людей, є фактором який сприяє розвитку форм суспільного життя, груп, колективів, організацій, націй, держав.

3. За засобами:

• неопосередковане спілкування потрібно людині для того, щоб навчатися та виховуватися у результаті широкого використання на практиці даних з народження ефективних засобів навчання: умовно-рефлекторного, вікарного, вербального;

• опосередковане спілкування, що допомагає засвоєнню засобів спілкування та вдосконаленню на їх базі здібності до самоосвіти та самовиховання, а також до свідомого управління спілкуванням;

• пряме спілкування, як особистісний контакт;

• непряме спілкування, що здійснюється за допомогою посередників.

Якщо розглядати таку якість спілкування як “ефективність та неефективність”, тобто досягнення мети процесу спілкування, можна виділити наступні два види спілкування:

Ефективне спілкування, яке реалізується за допомогою розумових та директивних засобів (відповідно розумове та директивне спілкування).

Неефективне спілкування, яке відбувається у приймально-поступливих, захисно-агресивних формах (приймально-поступливе, захисно-агресивне спілкування).

У процесі спілкування з розвитком мовлення з'являється можливість урізноманітнити зміст інформації, а у процесі навчання – користуватися різними засобами спілкування. В результаті збагачується його інструментальна сторона. Подальший розвиток спілкування можна уявити як поступове накопичення людиною культури спілкування на основі рефлексії та саморегуляції.

Для того, щоб з'ясувати, що означає поняття культура спілкування, ми звернемося до загального поняття “культура”, визначення якого зазнало значної еволюції. Латинське слово “cultura” мало багато значень – від обробки землі до виховання, освіти, розвитку. У широкому розумінні це поняття означає сукупність проявів людської діяльності, досягнень і творчості народів.

Культура – це здатність людини мислити, пізнавати себе і своє оточення. Саме наявність культури перетворює нас на гуманних, розумних, критично мислячих істот із моральними зобов'язаннями. За допомогою культури ми розрізняємо цінності і робимо вибір, шукаємо сенс існування.

Культура спілкування включає й такий суттєвий компонент, як культура мислення, вона сприяє адекватній орієнтації суб'єкта мови у заданих умовах спілкування а, крім цього, дозволяє йому використовувати закони правильного мислення (закони логіки) для досягнення цілей комунікації.

Під культурою мовного спілкування ми розуміємо високо розвинуте вміння здійснювати комунікацію відповідно до норм, які історично склалися у даному мовному колективі з урахуванням психологічних механізмів впливу на адресата, а також використання лінгвістичних засобів реалізації такого спілкування з метою досягнення запланованого результату.

Культура мовного спілкування – це багатопланове явище, яке можна уявити у вигляді декількох “рівнів”. До першого належать високо розвинуті пізнавальні процеси, насамперед мислення. До другого – сукупність мовних та позамовних знань.

У сучасній когнітивній лінгвістиці загальноновизнаною є наявність загальної бази знань носіїв мови. До складу бази знань входять такі компоненти, як мовні знання (знання мови, принципів мовного спілкування) та позамовні знання (про контекст та ситуації, про адресат, про світ). Третій рівень – це культура мови, яка являє собою суму навичок та вмінь, що забезпечують логічність, експресивність, стилістична адекватність мови тощо. На цьому ж рівні знаходяться навички як правильного нормативного, так і виразного використання невербальних засобів комунікації. Четвертий рівень включає вміння планувати дискусію й керувати нею з метою здійснення мовного впливу на адресата.

Культурологічний погляд на процес виховання вирішує велику кількість проблем, які постали перед педагогами. Вибрати культурологічну позицію на виховання означає аналізувати хід педагогічних подій крізь призму культурних норм життя та найвищих культурних цінностей. Це також означає враховувати

тенденції світової культури та вирощувати молодого громадянина, здатного жити у контексті єдиної світової спільності.

Усе вищесказане дозволяє нам зробити наступні висновки:

1. Поняття “культура спілкування” розглядається як високо розвинуте вміння здійснювати комунікацію відповідно до норм, які історично склалися у даному мовному колективі з урахуванням психологічних механізмів впливу на адресата, а також використання лінгвістичних засобів реалізації такого спілкування з метою досягнення запланованого результату.

2. Найважливішими видами спілкування у людей є вербальне та невербальне спілкування, які розрізняють за змістом, за метою, за засобами.

3. До рівнів культури мовного спілкування належать:

- а) високо розвинуті пізнавальні процеси;
- б) сукупність мовних та позамовних знань;
- в) сума навичок та вмінь, що забезпечують логічність, експресивність, стилістична адекватність мови тощо;
- г) вміння планувати дискусію й керувати нею для здійснення мовного впливу на адресата.

Висновки. Культура спілкування є важливою складовою людських відносин. Вона охоплює як усні, так і невербальні форми комунікації, сприяє розвитку взаємоповаги, розуміння та ефективної взаємодії між людьми. Уміння вести культурну, ввічливу, емпатійну бесіду дозволяє побудувати міцні стосунки, уникнути конфліктів і сприяє соціальній гармонії в суспільстві.

2. Культура мислення

Культура мислення — це система способів і прийомів обробки та інтерпретації інформації, яка визначає, як людина розмірковує, робить висновки, приймає рішення та розв'язує проблеми. Вона є важливою складовою загальної культури і тісно пов'язана з розвитком інтелектуальних здібностей, освітніми та соціальними нормами. Культура мислення також визначає, як ми використовуємо логіку, інтуїцію, емоції та інші когнітивні ресурси в процесі пізнання світу.

1. Основні аспекти культури мислення

а) Когнітивні процеси

Когнітивні процеси — це психологічні механізми, через які ми сприймаємо, пам'ятаємо, обробляємо і використовуємо інформацію. Вони включають:

• **Відчуття і сприймання.** Як ми сприймаємо навколишній світ за допомогою органів чуття. Культура мислення залежить від того, як ми організуємо отриману інформацію та які значення надаємо різним відчуттям.

• **Пам'ять:** Це збереження та відтворення інформації. Вона визначає, як людина запам'ятовує факти, події та досвід. Різні стратегії запам'ятовування можуть формувати культуру мислення: використання асоціацій, структурованої інформації, повторення тощо.

- Розуміння і аналіз. Способи обробки складної інформації, порівняння, співвіднесення фактів, виявлення причинно-наслідкових зв'язків. Це дозволяє людині робити висновки, знаходити рішення для проблем.

- Уява та творчість. Вміння мислити нестандартно, генерувати нові ідеї. Це важлива складова культури мислення, особливо в умовах швидких змін та необхідності інновацій.

б) Логіка та критичне мислення

Логіка є основою раціонального мислення. Вона визначає, як ми будемо зв'язки між ідеями, робимо висновки та оцінюємо достовірність інформації. Культура мислення вимагає здатності застосовувати логіку для вирішення різних проблем, а також важливою складовою є *критичне мислення* — здатність ставити під сумнів інформацію, аналізувати її та оцінювати на основі фактів, доказів і раціональних аргументів.

- Критичне мислення вимагає розвитку навичок аналізу, синтезу та оцінки аргументів, здатності відрізнити факти від перекрученої інформації або маніпуляцій.

в) Емоційний інтелект та інтуїція

Важливу роль у культурі мислення грають емоції та інтуїція, оскільки вони впливають на прийняття рішень і формування переконань. *Емоційний інтелект* дозволяє людині розуміти свої емоції та емоції інших людей, використовувати їх для прийняття більш ефективних рішень і покращення взаємодії з іншими.

- Інтуїція — це здатність приймати рішення на основі невидимих або неусвідомлюваних фактів, часто не потребуючи логічних доведень. Це важлива складова в творчості, наукових дослідженнях, мистецтві.

2. Принципи культури мислення

а) Раціональність та логічність

Раціональність передбачає, що людина має використовувати логіку, об'єктивні дані та розумні аргументи при прийнятті рішень, оцінці ситуації та розв'язанні проблем. Вміння мислити логічно означає спроможність чітко й послідовно висловлювати свої думки, підтримувати свої твердження доказами та аргументами.

б) Об'єктивність та неупередженість

Об'єктивність означає здатність формувати свої думки без впливу особистих симпатій чи антипатій, без пристрастей та упереджень. Культура мислення передбачає намагання бути неупередженим у своїх судженнях, оцінюючи факти та ситуації на основі достовірної інформації.

в) Гнучкість та відкритість до нових ідей

Сучасна культура мислення вимагає від людини здатності адаптувати свої погляди в умовах нової інформації чи змінюваних обставин. Гнучкість мислення передбачає готовність прийняти інші точки зору, а також шукати альтернативні способи вирішення проблем.

з) Самокритичність та рефлексія

Самокритичність — це здатність оцінювати свої думки, ідеї та переконання, виявляти їх слабкі місця і недоліки. Рефлексія передбачає здатність осмислювати свої дії, думки та реакції, що дозволяє вдосконалювати власну культуру мислення.

3. Типи мислення та їх роль у культурі мислення

а) Дедуктивне мислення

Дедукція передбачає виведення загальних висновків з конкретних фактів. Це важлива складова наукового підходу до пізнання та аналітичного мислення, яка дозволяє розв'язувати складні проблеми за допомогою чітких логічних зв'язків.

б) Індуктивне мислення

Індукція, навпаки, передбачає виведення загальних принципів або закономірностей з конкретних спостережень. Це спосіб, за допомогою якого ми робимо прогнози чи формулюємо теорії на основі досвіду.

в) Аналіз та синтез

Аналіз — це процес розбиття складних ситуацій на частини для глибшого розуміння. Синтез — це процес поєднання різних частин у нову, цілісну картину. Обидва ці процеси є основними інструментами в культурі мислення.

г) Творче мислення

Творче мислення включає в себе здатність шукати нові, оригінальні ідеї, нестандартні рішення проблем. Воно є важливим в науці, мистецтві, а також у сфері інновацій.

4. Розвиток культури мислення

а) Освіта та навчання

Освіта є основним чинником, що формує культуру мислення людини. Вона забезпечує розвиток критичного мислення, логічних та аналітичних навичок, а також формує здатність до самопізнання та рефлексії. У сучасному світі особливо важливою є роль *навчання на основі проблем* (проблемно орієнтоване навчання), яке сприяє розвитку глибшого розуміння предмету та творчого підходу до розв'язання завдань.

б) Читання та роздуми

Читання літератури, наукових статей, есе, а також ведення щоденника чи рефлексивних записів допомагають людині розвивати свою здатність до глибокого мислення. Під час читання відбувається інтерпретація різних ідей, оцінка їх на основі власного досвіду та знань.

в) Креативні практики

Заняття творчими видами діяльності (малювання, музика, поезія, створення нових продуктів тощо) допомагають розвивати креативне мислення, яке є частиною культури мислення. Творчість сприяє формуванню нових перспектив та підходів до вирішення старих проблем.

5. Проблеми культури мислення

• Упередженість та стереотипи. Існують певні схильності до використання стереотипів або мислення на основі попередніх досвідів, що може обмежувати здатність до об'єктивного аналізу.

• Низька здатність до критичного мислення. У багатьох випадках люди сприймають інформацію без належного аналізу чи перевірки, що може призвести до формування хибних переконань або маніпуляцій.

• Інформаційний перевантаження. В умовах сучасної інформаційної ери люди часто стикаються з перевантаженням інформацією, що ускладнює процес її ефективного оброблення та аналізу.

Висновок. Культура мислення — це не лише інтелектуальні здібності, а й вміння організувати свої думки, підходити до вирішення проблем раціонально та критично, залишатися відкритим до нових ідей і точок зору. Вона є основою для успішного функціонування в соціумі та розвитку особистості в різних сферах життя.

3. Культура навчання

Протягом розвитку людського суспільства культурні сценарії навчання поступово ускладнювались і вдосконалювались. **Серед них можна виділити:**

Буденно-практичне навчання — це історично перша, найбільш давня форма навчального процесу. Сценарій такого навчання не передбачає якоїсь спеціальної організації навчального процесу. Навчання відбувається стихійно, шляхом залучення підростаючого покоління у трудову діяльність дорослих.

Буденно-практичне навчання, було головною формою навчання на протязі довгого історичного часу, починаючи з первісного суспільства. Ця форма навчання зберігається і дотепер там, де праця не вимагає спеціальної освіти, і оволодіти її секретами можна просто шляхом спостереження і наслідування старшим в домашніх умовах. Характерною особливістю такої форми навчання є нероздільне злиття процесу навчання з життям і неформальне особистісне спілкування вчителя і учня.

Демонстраційне навчання. Ця форма навчання склалась в міру ускладнення завдань навчання. У цій формі навчання організується як особливий процес взаємодії вчителя і учня: учитель показує, що і як потрібно робити, учень копіює дії вчителя. У цій формі навчання вперше відокремлюється від інших видів діяльності і стає самостійним, специфічним її видом. Вчитель демонструє учню способи діяльності не у ході виконання своїх основних трудових завдань, а спеціально для учня. За такою схемою до початку ХІХ ст. в Україні навчали аптекарів. Хлопчику 10-12 років досвідчений фармацевт спеціально пояснював, як готувати ліки — і, тільки з плином часу допускав до самостійної роботи

Сценарій демонстративного навчання вимагає від нього відповідних педагогічних навичок і методичних прийомів: підбору завдань, посильних для учня, послідовного переходу від простих до більш складних завдань. Головним навчальним фактором стає метод повторення. Ще в античні часи повторення стали називати «матір'ю навчання». Учню не стільки пояснюють суть справи, скільки «вчать» прийомам її виконання. Від нього вимагається лише точне повторення дій вчителя, а не розуміння того, що і як потрібно робити. У такій формі навчання вчитель ставить учня в позицію пасивного об'єкта навчання. Індивідуальні особливості особистості учня істотного значення для дій вчителя

не мають. Його справа — продемонструвати знання і вміння, а як вони усвідомлюються учнями — це вже їх справа. Вчитель і учень тут на відміну від буденно-практичного навчання, відчужені один від одного, протиставлені один одному як активний суб'єкт і пасивний об'єкт.

Розвиваюче навчання — третя, більш досконала форма навчального процесу. Вона виникає в Новий час на основі класичної педагогіки (Ян Каменський та інші). Розвиваюче навчання зв'язано з розробкою спеціальних дидактичних прийомів, що збуджують активність учнів. Сценарій навчального процесу тепер орієнтує вчителя не тільки на показ, але і на пояснення, а учня — не просто на повторення і запам'ятовування, а її на розуміння матеріалу і самостійне виконання вправ, що сприяють їх засвоєнню. Центр тяжіння в навчанні переноситься на самостійну роботу учня, а тому він виводиться із пасивної позиції. Залишаючись для вчителя об'єктом педагогічного впливу, учень одночасно отримує можливість виявити себе як активний суб'єкт діяльності. Учитель тут повинен ставитися до учня як до особистості, з наявними у неї індивідуальними психологічними особливостями і враховувати їх для того, щоб досягти максимального навчального ефекту: підбирати посилені саме для учня завдання, які дають можливість йому переходити до успішного вирішення більш складних завдань; підтримувати у ньому бажання вчитися, оцінювати його роботу так, щоб стримувати навчальну діяльність тощо.

Сценарій розвиваючого навчання, на відміну від демонстративного, передбачає, що вчитель не просто вчить, не просто подає істину, справжній вчитель вчить її віднаходити.

Одним із недоліків демонстративного і розвиваючого навчання є те, що вчитель залишається центральною фігурою сценарію навчання. Він залишається провідником у лабіринті знань, умінь і навичок. Саме вчитель визначає для учня, що і як потрібно вивчати, які завдання і у якій послідовності учень має їх виконувати. Він бере на себе повідомлення основної інформації (у формі демонстрацій, бесіди, лекції). Саме вчитель несе відповідальність за навчальну діяльність учня. В більшості випадків цей сценарій педагогічної діяльності вибудовується як наука про принципи, методи, форми діяльності вчителя, а не учня — учні повинні робити те, що велить вчитель.

Креативне навчання. У ХХ ст. поступово починають зароджуватися ідеї нової психолого-педагогічної парадигми: виникають ідеї креативного (від англ. creative — творчий) навчання.

Сценарій креативного навчання передбачає індивідуально-орієнтовану роботу педагога з учнями. У системі освітніх парадигм креативне навчання відносять до феноменологічної моделі освіти (А. Маслоу, А. Комбе, К. Роджерс і інші). Воно передбачає персональний характер навчання з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей учнів, бережливе відношення до їх інтересів і потреб.

4. Культура праці

Культура праці — це сукупність норм, стандартів і моделей поведінки, які регулюють процес виконання праці та взаємодії людей у робочому середовищі. Вона включає в себе не тільки професійні навички і знання, але й етичні, моральні, соціальні та психологічні аспекти, що забезпечують ефективну і гармонійну діяльність на роботі. Культура праці формує спосіб взаємодії між працівниками, роботодавцями, клієнтами і суспільством в цілому.

1. Основні аспекти культури праці

а) Професійні навички і компетентність

Культура праці передбачає високий рівень професіоналізму, що включає володіння необхідними знаннями, навичками та вміннями для виконання конкретної роботи. Це може бути як технічна майстерність, так і здатність вирішувати комплексні завдання, аналізувати ситуації та приймати обґрунтовані рішення.

•Професіоналізм. Високий рівень виконання завдань, точність, відповідальність і відданість своїй справі.

•Постійний розвиток. Прагнення до самовдосконалення та навчання новим технологіям, підвищення кваліфікації.

б) Етика праці

Етика праці — це система моральних принципів, які регулюють ставлення до роботи, виконання професійних обов'язків і взаємовідносини між колегами. Це включає в себе такі якості, як:

•Відповідальність. Дотримання зобов'язань і виконання завдань у встановлений термін. Відповідальність також включає здатність визнавати свої помилки і виправляти їх.

•Пунктуальність. Часова дисципліна, дотримання робочого графіка та своєчасне виконання завдань.

•Чесність і сумлінність. Виконання обов'язків без обману або маніпуляцій, добросовісне ставлення до праці.

•Ініціативність. Проактивність у роботі, здатність пропонувати нові ідеї і рішення, а також готовність до змін і покращень.

в) Колективна культура і взаємодія

Культура праці включає також взаємодію між працівниками і взаємини у колективі. Це важливо для підтримання доброзичливої і продуктивної атмосфери на робочому місці.

•Співпраця і командна робота. Здатність працювати в команді, сприяти досягненню загальних цілей, взаємодіяти з колегами для досягнення результатів.

•Комунікація. Важливість ефективної комунікації в колективі, здатність передавати інформацію чітко і вчасно, слухати і враховувати думки інших.

•Повага і взаєморозуміння. Повага до особистих кордонів і потреб колег, вміння слухати і враховувати різні точки зору.

з) Моральні аспекти праці

Культура праці включає в себе також моральні норми, які визначають правильність і етичність дій на робочому місці. Це включає в себе такі важливі елементи, як:

• Доброчесність і справедливість. Справедливе ставлення до всіх працівників, відсутність дискримінації, забезпечення рівних можливостей для розвитку.

• Гуманізм у відносинах. Забезпечення гідних умов праці, повага до прав працівників, їхнього здоров'я та благополуччя.

д) Здоров'я і безпека праці

Культура праці також включає в себе увагу до фізичного і психологічного здоров'я працівників, а також створення безпечного робочого середовища.

• Охорона праці. Забезпечення безпеки на робочому місці, дотримання стандартів охорони праці, запобігання травмам і нещасним випадкам.

• Психологічний комфорт. Створення умов для психоемоційного здоров'я працівників, підтримка їх мотивації та емоційного добробуту.

2. Принципи культури праці

а) Ефективність і результативність

Основний принцип культури праці — досягнення високих результатів за допомогою ефективного використання ресурсів, часу та зусиль. Це вимагає постійного вдосконалення робочих процесів, оптимізації та використання нових технологій.

б) Відповідальність і самоорганізація

Працівник повинен брати на себе відповідальність за результати своєї роботи, здатність самостійно організувати свою діяльність, управляти своїм часом і виконувати завдання без постійного контролю.

в) Справедливість і рівність

У культурі праці важливе значення має дотримання принципів справедливості, де всі працівники мають рівні можливості для кар'єрного зростання і розвитку, а також рівні умови праці.

г) Гнучкість і адаптивність

У сучасному світі важливою є здатність до адаптації в умовах змінюваних обставин, вміння швидко реагувати на нові виклики, впроваджувати інновації та працювати в змінюваному середовищі.

3. Типи культури праці в різних суспільствах

а) Індивідуалізм у культурі праці

У деяких культурах, таких як в США або Західній Європі, переважає індивідуалізм у праці, де велика увага приділяється досягненням особистості, її ініціативі та самостійності. Такі культури схильні до розвитку лідерства, підприємництва, самовираження.

б) Колективізм у культурі праці

У культурах, таких як Японія або Китай, акцент ставиться на командну роботу, гармонію в колективі та досягнення спільних цілей. Тут важливіше забезпечення стабільності і злагоді в групі, ніж індивідуальні амбіції.

в) Трудова культура у пострадянських країнах

Трудова культура в пострадянських країнах, як правило, має свої особливості, що ґрунтуються на історичному досвіді і колективізмі, але в останні десятиліття вона зазнала змін під впливом глобалізації та сучасних бізнес-підходів.

4. Проблеми культури праці

а) Неорганізованість і низька мотивація

У багатьох випадках у суспільствах можна спостерігати проблеми низької організованості працівників, що може призводити до низької ефективності праці та її неефективного використання.

б) Відсутність балансу між роботою і особистим життям

Проблеми із балансом між робочим і особистим життям можуть призвести до емоційного вигорання, стресів і втоми.

в) Погані умови праці

Незадовільні умови праці, зокрема недостатня безпека, погані умови для фізичного і психологічного здоров'я працівників, можуть негативно впливати на культуру праці та її ефективність.

Висновки. Культура праці є важливим чинником розвитку будь-якої організації та суспільства загалом. Вона забезпечує продуктивність, ефективність і гармонійне функціонування в соціумі. Система моральних, етичних норм, а також високий рівень професіоналізму є основою здорової культури праці, яка сприяє розвитку як індивіда, так і колективу.

Тема 6. Міжкультурна комунікація (1 година)

План

1. Культура як сукупний спосіб життя.
2. Міжкультурна комунікація: поняття, структура та основні риси.
3. Культурний шок і його негативні та позитивні наслідки.
4. Толерантність і емпатія як специфічні риси комунікативних процесів.

1. Культура як сукупний спосіб життя

У науці існує близько 500 визначень поняття „культура”. Саме слово **“культура”** походить від латинського *culture* і в перекладі означає обробіток, вирощування, догляд. У початковому тлумаченні термін “культура” був пов'язаний з уявленням про дію, зусилля на зміну чогось і тому вживався з доповненням, позначаючи культуру чогось: культуру Духу, культуру розуму тощо. Пізніше культуру стали розуміти як “людяність”, як те, що виокремлює людину із природи, варварського стану. Культура стала мірою того, що відрізняє римлянина від варвара, цивілізовану людину від дикуна. Відтак загальним визначенням стало: **культура – це все, що створено людиною на відміну від того, що створено природою.**

У Середньовіччі культурою вважали прагнення ідеалу, бездоганності, а термін «культурний» розуміли як цивілізований. **У добу Відродження** це поняття розглядається як відповідність гуманістичним ідеалам. **У Новий час** термін «культура» вживали, визначаючи ступені виховання, освіти, інтелекту, дотримання норм етики, сукупність художньої та творчої діяльності. **У Новітній час** до цього додали стиль, метод та рівень досконалості, що досягаються в опануванні галуззю діяльності, уміння, процес творення й розподілу цінностей, їхнє використання.

Всесвітня конференція UNESCO 1982 р. визначила культуру як комплекс матеріальних, духовних, інтелектуальних і емоційних рис суспільства, що включає не лише різні мистецтва, а й спосіб життя, основні правила людського буття, системи цінностей, традицій і вірувань.

У чистому вигляді «культури взагалі» не існує. Вона завжди належить певному суб'єктові (суспільству, спільноті, індивіду) і в цьому сенсі це категорія конкретно-історична. Водночас інколи говорять про загальнолюдські цінності культури. Історія людства – це історія становлення таких цінностей. Загальнолюдська культура виникає на основі цілісності світу. Цілісність світу – це взаємозалежність людей та народів, що стала наслідком розвитку виробництва у світовому масштабі.

Але розвиток цілісного світу є суперечливим процесом. Про це свідчить, зокрема, історія останніх двохсот років, які супроводжувалися потужним зростанням значущості національних культур.

Отже, **будова культурної сфери суспільства ієрархічна. Залежно від її носіїв або періодів розвитку виокремлюють:** – культурні епохи (Середньовіччя, Відродження тощо); – національні культури (українська, німецька, французька); – регіональні (американська, слов'янська, арабська); – вікові (молодіжна); – професійні тощо. Цю класифікацію можна поглиблювати аж до культури різних психологічних типів людей. Зазначені види культури необов'язково знаходяться у відносинах жорсткого підпорядкування, а можуть доповнювати одна іншу.

Культура змінює сутність залежно від розуміння сутності людини, яка втілюється в предметній діяльності, ідеях. Виділяють типи світогляду: міфологічний, релігійний та науковий та відповідно три типи культури.

Згідно з формаційним підходом до аналізу культури типи культури співпадають із суспільно-економічними формаціями – на тій підставі, що не існує суспільства взагалі, як немає культури взагалі, а є конкретно-історична форма суспільства та його культури. Разом із тим формаційний підхід абстрагується від етнічних особливостей розвитку. Знімається ця обмеженість через вивчення локальних типів культури.

Локальний підхід розкриває сутність етнічних особливостей, які виступають головним джерелом розмаїття в культурі. Локальний тип культури пов'язаний із проблемою традиції, її існування та поширення.

Складною є проблема систематизації культури й розкриття її структури. Це обумовлено тим, що людство нагромадило величезні

матеріальні й духовні цінності. Культурний процес – це людська діяльність, що спирається на спадщину понад тисячі поколінь, які збагатили культуру знаннями, творчістю, досвідом, навичками, уміннями. Через обмін цінностями розкривається зміст культурного прогресу.

Світова культура – це синтез кращих зразків національних культур, що стали загальнолюдським надбанням.

Національна культура є синтезом цінностей, створених соціальними групами суспільства. Своєрідність національної культури, її неповторність та оригінальність виявляються в духовній сфері, перш за все мові, літературі, музиці, живописі, філософії, традиціях, релігії.

За конкретними носіями виділяється культура міська та сільська, класова та етнічна, професійна та молодіжна, культура сім'ї чи окремої людини. Загальновизнаним є виділення непрофесійної культури, яку іноді називають народною творчістю.

Національна культура стає відомою у світі, коли цінності, розвинуті в ній, стають досягненням людства. Світове значення мала культура Стародавньої Греції та Риму. Пізніше такого значення набули культури Заходу. Світового звучання поступово набуває й українська культура.

На основі видів людської діяльності виділяють матеріальну та духовну культуру. Цей поділ умовний, адже в житті вони взаємопов'язані.

До матеріальної культури належать. Культура праці й матеріального виробництва; культура побуту; культура регіону та місця проживання; особиста культура; фізична культура. Матеріальна культура не рівнозначна матеріальному виробництву. Вона характеризує матеріальну діяльність людей із точки зору її впливу на розвиток особи й створення умов для реалізації творчих здібностей та обдарувань людини.

Духовна культура включає пізнавальну культуру (науку, освіту, філософію), моральну, художню, правову, педагогічну та релігійну.

Існують різновиди культури, які відносяться й до матеріальної, і до духовної сфери, зокрема, політична, економічна, екологічна, естетична.

Можливе виділення інших елементів культури. За ознакою актуальності можна вирізнити сферу культури, що має масове поширення. Кожна епоха створює властиву їй актуальну культуру. Мода проявляється не лише в одязі, музиці, літературі, живописі, а й в ідеях, які рухають діяльністю людей. Актуальність культури – це живий процес, у якому щось народжується, набирає сили, розквітає, а потім завмирає чи зникає взагалі. Культура – це нерозривна єдність традиції та інновації.

Отже, структура культури є багатогранним явищем. Усі її складові взаємодіють, утворюючи єдину систему. Через культуру пізнається людина як суспільна істота й соціально-діяльна особа, реалізується "Я".

Методологічні засади дають змогу розкрити сутність та особливості національної культури. Вона охоплює різні форми національного життя, серед яких географічні, господарські, побутові, ідеологічні, державно-правові, релігійні чинники. Вони забезпечують відтворення економічного та морально-духовного потенціалу нації, формують національну свідомість, інтегрують

культуру нації у світову співдружність. У структурі національної культури виділяються матеріальна, побутова, політична й правова культура, наука, освіта й філософія. Вона характеризує інтегральні моменти національного життя, які забезпечують національно-культурний процес. До них відносяться мова, звичаї, традиції, релігія, художня культура, національний характер, самосвідомість, почуття національної гідності.

Для єдності етносу найважливіше значення має культура, яка дає людям усвідомлення спільності. Культура, і як необхідний компонент, і як одна із властивих етносу особливостей, забезпечує його функціонування.

Кожна з культур – унікальна. На розвиток етнічної культури впливає широке коло чинників: історичний шлях народу, відособлення або взаємовплив з іншими народами; соціальні, економічні, екологічні умови; культурна політика держави тощо.

У процесі творення культури відбувається перехід до нації. **Ознаками нації, окрім спільності походження, мови, традицій, є:** 1) система суспільних відносин – економічних, політичних, соціальних, духовних; 2) відповідно до цього – структурованість суспільства, наявність станів, класів, угруповань; 3) творча еліта; 4) усвідомлення (через еліту) історичного минулого, своєї історичної місії («національна ідея»).

Формування націй відбувалося водночас із розвитком комунікацій, які сприяли поширенню культурних зразків. Постає прошарок людей, які намагаються реалізувати культуру як засіб владного управління культурним процесом, а через нього – суспільством.

Проте ці технології стають не лише механізмом формування націй, а й невід’ємною складовою національної культури, її елементом. Відтак культура в її проявах є вирішальним чинником формування нації. Народи, які прагнуть стати націями, творять власну культуру, державу, систему економічних відносин, оригінальне мистецтво, науку, освіту.

Поширення культурних зразків не обмежується національними кордонами. Розвиток комунікацій сприяє взаємодії народів, зближенню їхніх культур. Тому культуру етносу характеризує сукупність, з одного боку, національно-специфічних, з іншого – запозичених компонентів. При цьому національна культура є цілісною системою.

Наслідки взаємодії культур можуть бути різними. Запозичені елементи можуть витіснити етнічні елементи національної культури, а за радикальним сценарієм вести до зникнення народів. Водночас за певних умов спілкування культур призводить до підкреслення особливостей національної культури. Характер взаємодії культур також може знаходитися в широкому діапазоні – від конфлікту до творчого співробітництва.

Таким чином, **національна культура** – це осмислення місця нації у процесі розвитку людства. Для українського народу – це відкриття, яке утверджує його як самодостатню структуру в співдружності етнічних спільнот і визначає місце, роль і значення в історичному контексті, без міфологізації, на діалектичних засадах.

Українці віками творили самобутню культуру, успадковуючи цінності предків, осмислюючи надбання інших народів. Цим вони не лише розвивали національну культуру, а й робили внесок у скарбницю світової. Характерною особливістю української культури є її відкритість, здатність сприймати й українізувати культурологічні впливи. Завдяки цьому українська культура протягом історії двічі змогла відродитись.

Водночас українська культура століттями розвивалась в лоні польської, російської тощо. Тому вона оцінювалась часто як "провінційна". На її розвиток негативно впливала відсутність державності, національної політики в галузі культури. Сьогодні збереження українського народу, як суб'єкта історичного розвитку, в умовах трансформації людського суспільства актуалізує проблему осягнення історичної спадщини, у якій культурні набуток посідають чільне місце.

2. Міжкультурна комунікація: поняття, структура та основні риси

Міжкультурна комунікація — термін введений у науковий обіг Г. Трейгер та Е. Холл. Міжкультурна комунікація — комунікація між представниками окремих культур, коли один учасник виявляє культурну різницю іншого. Це обмін інформацією, почуттями, думками представників різних культур. Трапляється в бізнесі, туризмі, спорті, особистих контактах, науковому та освітньому світі тощо.

Інший варіант визначення: «Міжкультурна комунікація — адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, що є приналежними до різних національних культур».

Міжкультурна комунікація — наука, яка вивчає особливості вербального та невербального спілкування людей, що належать до різних національних та мовно-культурних спільнот.

Поняття “міжкультурна комунікація” є похідною від понять “культура” та “комунікація”. Комунікація – це обмін інформацією між складними динамічними системами та їх частинами, які в стані приймати інформацію, накопичувати її та ін.. (А. Урсул)

Комунікація – в широкому розумінні соціальне об'єднання індивідів за допомогою мови та знаків, встановлені загальнозначимим набором знань для різноманітної цілеспрямованої діяльності. (К. Черрі)

Комунікація є інформаційним зв'язком суб'єкта з іншим суб'єктом (М. Каган).

В свою чергу, культура розглядається як загальна, універсальна для суспільства(етносу, нації) система ціннісних орієнтацій, стереотипів свідомості та поведінки, форм спілкування та організації сумісної діяльності людей, які передаються з покоління в покоління.

Міжкультурна комунікація характеризується тим, що при зустрічі представників різних культур кожен з них діє у відповідність з культурними нормами. Класичне визначення дано у книзі Верещагіна та Костомарова “Мова і культура”, де міжкультурна комунікація розуміється як адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, які належать до різних

національних культур.

Рівні між культурної комунікації

Між культурна комунікація може відбуватися і бути дослідженою на рівні груп чи на індивідуальному рівні.

Міжособистий рівень комунікації

Кінцевий суб'єкт є людина.

У безпосередньому спілкуванні представники різноманітних культур повинні перебороти не тільки мовні бар'єри, але й бар'єри, які носять немовний характер та відображають етнонаціональну та соціокультурну специфіку сприйняття оточуючого світу, національні особливості мислення, специфічні мімічні та пантомімічні (кінетичні) коди, які використовуються носіями різноманітних лінгвокультурних спільнот.

У міжособистісні комунікації особливу роль ще грають вік, стать, професія, соціальний статус комуніканта.

Міжкультурна комунікація у малих групах

Приймає різні форми: заплановані переговори (наприклад, між представниками урядових та ділових організацій держав з різною культурою), незаплановане спілкування (наприклад, під час туристичних поїздок, на конференціях, під час академічних семінарів).

Комунікація в малій групі, яка складається з представників різних культур, буде плодотворною лише при умові, що її учасники здатні адаптувати свої комунікативні дії до конкретних умов даної групи. Тобто, для ефективної комунікації у малій групі комунікатор повинен адаптуватися до культурних цінностей та вірувань іншокультурних учасників групи.

Міжкультурна комунікація у великих групах

Етнічний рівень між культурної взаємодії прослідковується між локальними етносами, етномовними, історико – етнографічними, етноконфесійними та іншими спільнотами.

У взаємодії культур на етнічному рівні чітко проявляється дві тенденції. З одного боку, взаємне засвоєння елементів культури сприяє інтеграційним процесам, взаємному культурному обміні та збагаченню, а з іншого боку – супроводжується посиленням етнічного самосвідомості, прагненням до закріплення етнічної специфіки. Сама по собі між культурна комунікація на етнічному рівні, яка виражається у посиленні контактів, двомовності, збільшенні кількості змішаних браків і т.п., ще не веде до встановлення культурної спільності. Культура етносу не тільки забезпечує його інтеграцію й стабільність як системи, вона виконує етнодиференціюючу функцію, що полягає у розрізненні “Своїх” та “Чужих”.

Національний рівень між культурної комунікації можливе при наявності національної єдності.

Національна культура виникає як на моноетнічній, так і на поліетнічній основі через загальну господарську діяльність та державно-політичне об'єднання.

Між культурна комунікація на національному рівні – комунікація між субкультурами у середині єдиної національної культури та комунікація між

самими національними культурами.

Такі комунікації нерідко приводять, з одного боку, до національної консолідації, а з іншої – до росту міжнаціональних протиріч у рамках однієї держави чи між державами.

Форми мук культурної комунікації

Акультурація як форма міжкультурної комунікації

В культурології для визначення взаємодії та взаємовпливу культур використовують поняття акультурації. Акультурація представляє собою одночасно процес та результат взаємного впливу різних культур, при якому всі чи частина представників однієї культури переймають норми, цінності, традиції іншої культури. **ФАКТИЧНО:** акумуляція=міжкультурна комунікація.

На основі досліджень акультурацію виокремлюють на 3 типи:

- асиміляція – повне заміщення старої культури новою;
- адаптація – часткове змінення старої культури;
- реакція – повне відторгнення нової культури.

У процесі акультурації вирішується 2 питання для людини: прагнути зберегти свою культурну ідентичність та включатися у чужу культуру.

Комбінація можливих варіантів рішення цих проблем давала наступні чотири основні стратегії акультурації:

- асиміляція
- сепарація – заперечення чужої культури при збереженні ідентифікації зі своєю культурою
- маргіналізація – це одночасна втрата ідентичності з власною культурою та відсутність ідентичності з культурою більшості;
- інтеграція – ідентифікація як зі старою, так і з новою культурою.

Серед факторів, що впливають на характер акультурації, виділяють наступні:

- ступінь диференціації культури, що приймає
- довготривалість контакту
- політико – економічні умови

Культурна експансія як форма між культурної комунікації

Культурна експансія представляє собою розширення сфери впливу домінуючої культури за першочергові межі чи державні границі.

Культурна експансія чітко проявилася у період колоніального переділу Азії та Африки.

У другій половині ХХ ст. Людство стало свідком експансії США. Після другої світової війни вона торкнулася країн Західної Європи, в 1960 р. – Японію, В 1970 р. – країни латинської Америки, в 1990 рр. - Росії. Розповсюдження культурної експансії з заходу на Схід (Вестернізація) представляє собою інтенсивне проникнення західноєвропейського та американського образу життя.

На сьогодні культурна експансія відбувається через сучасні аудіовізуальні засоби – телебачення, радіо, кіно. Продукція США витісняє вітчизняну культурну продукцію.

Сучасна практика міжкультурного співробітництва провідних країн світу виявляє такі характерні особливості культурної складової зовнішньої політики як:

- Культурна експансія (США)
- Спрямована франкофонія (Франція)
- Мультикультуралізм (Канада).

Культурна дипломатія США реалізується через зовнішньополітичні доктрини міжкультурного співробітництва та відповідну ідеологію. Політичний розвиток США не раз доводив той факт, що культурний потенціал відіграє не менш важливу роль у формуванні статусу світового лідера, ніж інші складові глобального лідерства.

Використовуючи позитивний досвід у сфері культурної дипломатії Франції та Великої Британії, які започаткували ідею культурного колоніалізму та розробили культурний механізм тиску на інші держави, США визначили культурну дипломатію ефективним засобом впливу на зовнішню та внутрішню політику інших держав.

Сучасна культурна дипломатія США – це насадження американських цінностей на культурне середовище інших країн, хоча на рівні міжкультурних відносин декларативно пропагуються демократичні принципи поваги до різноманіття, вільного вираження поглядів та переконань, збалансованого обміну культурними цінностями.

Культурна дифузія як форма міжкультурної комунікації представляє собою взаємне проникнення культурних рис і комплексів з одного суспільства в інше при їх торканнях (тобто при культурному контакті). Механізмами цього процесу є міграція, туризм, діяльність місіонерів, війни, торгівля, торгові виставки та ярмарки, наукові конференції, обмін студентами та спеціалістами. Культурна дифузія може відбуватися не тільки між державами та народами, але й між групами – носіями субкультур. Тому розрізняють два її напрямки:

- горизонтальне розповсюдження культурних нововведень спостерігається між рівними за статусом групами, тому його можна називати між груповою культурною дифузією
- вертикальне розповсюдження елементів культури відбувається між суб'єктами з нерівним статусом, його називають стратифікаційною культурною дифузією.

Культурний конфлікт як форма міжкультурної комунікації

Представляє собою зіткнення суб'єктів культури – носіїв різних культурних цінностей та норм. Виділяють декілька видів культурних конфліктів:

- конфлікти між різними етнічними групами та їх культурами (вірмени та азербайджанці);
- конфлікти між релігійними групами (релігійні конфлікти в Європі);
- конфлікти між поколіннями, носіями різних субкультур (конфлікт батьків та дітей);
- конфлікти між частинами єдиної нормативної системи домінуючої культури(наприклад. В рамках однієї групи можуть знаходитися ті , хто по

різному відноситься до абортів);

- конфлікти між традиціями та новаціями у культурі;
- конфлікти між різними лінгвокультурними спільнотами та їх окремими представниками, які виникають внаслідок мовних бар'єрів та інтерпретованих помилок.

3. Культурний шок і його негативні та позитивні наслідки

Культурний шок — це стан спантеличення, втрати орієнтації та емоційного збурення, спричинений раптовим потраплянням людини в незнайоме їй середовище чи іншу культуру. Це шок від нового, від зустрічі з новою культурою.

Суть культурного шоку — конфлікт старих і нових культурних норм та орієнтації, старих — властивих індивіду як представнику того суспільства, яке він покинув, і нових, що представляють те суспільство, що виникло у випадках соціальних революцій тощо.

Здебільшого людина отримує культурний шок, коли потрапляє в іншу країну, яка відрізняється від країни, де вона проживає, хоча й з подібними відчуттями вона може зіткнутися і у власній країні при раптовій зміні соціального середовища. При зіткненні з новою культурою така людина відчуває здивованість та втрату орієнтації.

У людини виникає конфлікт старих і нових культурних норм й орієнтацій; старих, до яких вона звикла, та нових, які характеризують нове для неї суспільство. Це конфлікт двох культур на рівні власної свідомості. Культурний шок виникає, коли знайомі психологічні фактори, що допомагали людині пристосовуватись до суспільства, зникають, а натомість з'являються невідомі та незрозумілі, що прийшли з іншого культурного середовища.

Досвід нової культури є неприємним або шоковим, тому що він може призвести до негативної оцінки власної культури, а також тому що він несподіваний. У межах власної культури створюється стійка ілюзія власного бачення світу, способу життя, менталітету тощо як єдино можливого і, головне, єдино припустимого. Переважна кількість людей не усвідомлює себе як продукт окремої культури, навіть у тих рідких випадках, коли вона розуміє, що поведінка представників інших культур власне і визначається їхньою культурою. Тільки вийшовши за межі своєї культури, тобто зустрівшись з іншим світоглядом, світовідчуттям тощо, можна зрозуміти специфіку своєї суспільної свідомості, побачити відмінність культур.

Люди по-різному переживають культурний шок, неоднаково усвідомлюють гостроту його впливу, що залежить від їхніх індивідуальних особливостей, ступеня подібності чи неподібності культур. До цього можна зарахувати цілу низку чинників, зокрема клімат, одяг, їжа, мова, релігія, рівень освіти, матеріальний добробут, структура сім'ї, звичаї залицяння (сватання) тощо.

Різні фази культурного шоку

Гострий культурний шок (переважно викликаний переїздом до іншої країни), як правило, складається з різних фаз. Однак слід визнати, що не кожен

проходить через ці фази, як також не кожен перебуває достатньо часу в чужому середовищі, аби пройти *певні фази*.

- *«Медовий місяць»*. Протягом такого періоду відмінності між «старою» та «новою» культурою людина сприймає через рожеві окуляри — все є чудовим, ліпшим та кращим. В такому стані людина може захоплюватися новою для неї їжею, новим місцем проживання, новими звичками людей, новою архітектурою тощо.

- *«Примирення»*. По декількох днях, тижнях чи місяцях людина перестає зосереджуватися на незначних розбіжностях між культурами. Однак вона знову прагне їжі, до котрої звикла вдома, ритм життя в новому місці перебування може здаватися їй зашвидкий або занадто повільний, звички людей можуть дратувати тощо.

- *«Адаптація»*. Протягом декількох днів, тижнів чи місяців людина звикає до нового їй середовища і починає вести рутинне життя. На цій стадії людина більше не реагує негативно чи позитивно, бо вже більше не почувається, що є в новій культурі. Вона знову занурена в повсякденне життя, як це вона робила на своїй батьківщині.

- *«Зворотний культурний шок»*. Повернення до рідної культури після адаптації до нової може знову викликати у людини вищеописані фази, котрі можуть тривати не дуже довго або ж так довго, як перший її культурний шок на чужині.

Симптоми культурного шоку

У різних людей культурний шок проходить по-різному. Нижче подаються деякі можливі симптоми:

- Переїдання і відповідне набирання ваги.
- Відсутність апетиту і відповідна втрата ваги.
- Надмірне зосередження на власній гігієні.
- Надмірне контактування з близькими чи рідними в рідній країні.
- Надмірне невдоволення чи ворожість, а також постійне нарікання на країну (культуру) перебування.
- Небажання зустрічей з людьми.
- Збільшена потреба в сні.
- Тривожність у публічних місцях.

Як зарадити в такій ситуації

У певних випадках людина неспроможна зарадити собі з культурним шоком. Деякі люди опускають руки в асиміляції в нову культуру та повертаються додому тоді, як інші настільки вливаються у чужу на початках культуру, що без неї вже не можуть жити і шукають можливостей залишитись там назавжди, аби звільнитись від стресу.

Для успішної адаптації людині слід розвивати такі внутрішні риси, як гнучкість, повагу до інших (це особливо стосується тих, хто перебуває в країнах, що розвиваються, як, скажімо, центрально-африканських країн), відкритість до сприйняття нового, а також чуйність. Всі ці риси тісно пов'язані з продуктивністю життя та пристосуванням до чужої культури.

Моральна підготовленість є чи не найважливішим чинником у доланні

шоку. Коли закордоном людина відчувається розчарованою та знедаленою, то їй слід підтримувати відчуття гумору, стосунки з місцевими, спілкуватися з тими, хто пройшов подібне тощо.

Людині в іншій культурі необов'язково змінювати власну поведінку, однак їй слід розуміти чужу культуру. Важливо спілкуватися з місцевими мешканцями, бути допитливим та відкритим до сприйняття нових та інших підходів до певних речей.^[7]

Практичні поради

- Не сподівайтесь всього одразу. Дозвольте собі повільно адаптуватись до життя в новому середовищі. Ви провели все своє життя, вивчаючи свою власну країну. Не очікуйте, що дізнаєтесь все про іншу країну у такий короткий та насичений проміжок часу, який ви проведете на чужині.

- Приділіть хвилинку собі. Під час перебування за кордоном знайдіть час на власні справи. Вам допоможе читання книг рідною мовою, слухання української музики, спілкування з українськими друзями з вашої групи.

- Потоваришуйте із новими друзями. Намагайтесь якомога більше знайомитись з людьми в новому середовищі. Відвідуйте домівки людей і спілкуйтесь з їхніми сім'ями. Вивчайте традиції людей різних національностей.

- Відпочивайте. Перебуваючи на чужині, знайдіть час для своїх захоплень. Прогуляйтесь по тій місцевості, де ви мешкаєте. Відвідуйте концерти. Зробіть все, що допоможе вам відпочити.

- Досліджуйте. Чим більше ви зможете дізнатися про життя в новому оточенні, тим краще ви будете почувати себе.

4. Толерантність і емпатія як специфічні риси комунікативних процесів

Толерантність і емпатія є важливими складовими ефективних комунікативних процесів, оскільки вони сприяють взаєморозумінню, співпраці та створенню гармонійних взаємин між людьми. У цьому контексті вони не тільки допомагають уникати конфліктів, але й покращують якість взаємодії в різноманітних соціальних, культурних і професійних середовищах. Розглянемо їх специфічні риси та значення в комунікації.

1. Толерантність як специфічна риса комунікативних процесів

Толерантність — це готовність і здатність приймати, поважати, а іноді навіть захищати права і свободи інших людей, незважаючи на їх відмінності в поглядах, переконаннях, культурних, етнічних, релігійних або соціальних ознаках.

а) Основні характеристики толерантності

- Прийняття різноманітності. Толерантність передбачає здатність розуміти і поважати відмінності між людьми, визнавати, що всі мають право на свою точку зору та спосіб життя.

- Відсутність дискримінації. Це готовність не робити упереджених висновків, не судити інших за їхні погляди чи поведінку, а також не проявляти упередженість чи неприязнь на основі відмінностей.

• Важливість взаємоповаги. Толерантність полягає в тому, щоб проявляти терпимість до думок, переконань і звичок, які відрізняються від власних, зберігаючи при цьому повагу до людини як до особистості.

б) Роль толерантності в комунікації

• Запобігання конфліктам. Толерантність допомагає уникати і врегулювати конфлікти, особливо в міжкультурному спілкуванні, де часто виникають непорозуміння через відмінності в традиціях, релігії, поглядах чи соціальних нормах.

• Сприяння ефективному спілкуванню. Люди, які толерантні, можуть вільно виражати свої думки і переконання, не боячись осуду або нападів. Це створює сприятливе середовище для обміну ідеями та досвідом.

• Відкритість до нових ідей. Толерантність дозволяє відкритися до нових поглядів і поглиблювати розуміння різноманітних культур і традицій, що збагачує особистісний досвід і робить комунікацію більш конструктивною.

в) Толерантність в міжкультурній комунікації

Міжкультурна комунікація вимагає особливої толерантності, оскільки культурні відмінності можуть впливати на спосіб сприйняття, інтерпретації інформації та взаємодії. Без толерантності можливі непорозуміння і навіть конфлікти. Здатність до терпимості та взаємної поваги у таких ситуаціях дозволяє створити атмосферу довіри, сприяючи успішній співпраці між людьми з різних культур.

2. Емпатія як специфічна риса комунікативних процесів

Емпатія — це здатність розуміти і переживати почуття іншої людини, ставити себе на її місце, відчувати емоції, що виникають у конкретній ситуації. Емпатія є важливою частиною емоційного інтелекту і взаємодії, особливо в ситуаціях, коли необхідно підтримати інших, проявити співчуття чи зрозуміти мотивацію поведінки.

а) Основні характеристики емпатії

• Емоційна чутливість. Емпатія вимагає здатності уважно прислуховуватися до емоційних сигналів інших людей і бути чутливим до їх настрою, переживань та потреб.

• Розуміння та переживання почуттів іншого. Це не тільки здатність розуміти, що відчуває інша людина, а й вміння «переживати» ці емоції, співпереживати їй у складних ситуаціях.

• Адаптація власної реакції. Емпатія передбачає вміння адекватно реагувати на емоційний стан іншого, забезпечуючи правильну підтримку або заохочення.

б) Роль емпатії в комунікації

• Зміцнення міжособистісних відносин. Емпатія сприяє формуванню довіри та взаємоповаги в комунікації. Люди, які відчувають емпатію один до одного, здатні налагоджувати більш глибокі і продуктивні стосунки.

• Забезпечення більш глибокого розуміння. Вміння співпереживати дозволяє не тільки зрозуміти емоційний стан співрозмовника, але й краще інтерпретувати його повідомлення та наміри. Це особливо важливо в

конфліктних ситуаціях, коли розуміння почуттів може допомогти вирішити непорозуміння.

• Зниження рівня агресії та напруження. У ситуаціях стресу або конфлікту емпатія допомагає знизити рівень агресії та напруги, оскільки дає змогу людині почути і зрозуміти іншу сторону, а не просто реагувати на ситуацію механічно чи емоційно.

в) Емпатія у професійній комунікації

В професійному контексті емпатія важлива для налагодження ефективних відносин з клієнтами, партнерами та колегами. Вміння зрозуміти потреби та емоції інших людей сприяє кращому наданню послуг, підвищенню рівня задоволеності та створенню довготривалих відносин.

3. Взаємозв'язок толерантності та емпатії в комунікації

Толерантність і емпатія тісно пов'язані, оскільки обидва ці елементи передбачають здатність розуміти інших, бути чуйними до їхніх потреб і почуттів. Вони сприяють позитивним комунікативним процесам і допомагають створювати середовище взаємоповаги та співчуття.

• Толерантність дозволяє приймати і поважати відмінності, не вдаючись до осуду, в той час як *емпатія* дає змогу краще зрозуміти внутрішній стан інших, співпереживати і надавати підтримку.

• У поєднанні ці два аспекти допомагають створити культуру комунікації, де всі учасники відчувають себе почутими, зрозумілими та поважаними.

4. Розвиток толерантності та емпатії в комунікативних процесах

а) Освіта та виховання

Розвиток толерантності та емпатії можна досягти через освіту і виховання, орієнтуючи людей на важливість взаємоповаги, уваги до емоційних потреб інших, а також на розвиток критичного мислення щодо стереотипів і упереджень.

б) Активне слухання

Розвиток емпатії можна практикувати через *активне слухання*, де увага зосереджена не лише на словах співрозмовника, але й на його емоціях, настрої, невербальних сигналах.

в) Практики взаємопідтримки

Толерантність та емпатія можуть бути підтримані через участь у програмах, що сприяють розвитку взаємопідтримки, взаємодопомоги та розуміння в спільнотах і робочих колективах.

Висновок. Толерантність і емпатія — це важливі риси комунікативних процесів, які дозволяють зберігати гармонійні стосунки і взаєморозуміння, навіть у ситуаціях, коли виникають конфлікти або різниця в поглядах. Розвиток цих якостей сприяє успішному спілкуванню, формуванню довіри та покращенню якості взаємодії як на особистому, так і на професійному рівнях.

Тема 7. Вербальна і невербальна комунікації **(1 година)**

План

1. Вербальна комунікація. Мовна взаємодія і мовний етикет.
2. Типи та форми міжкультурного мовного контакту. Мова як символічний код культури.
3. Невербальна комунікація. Символіка жестів.
4. Дім у системі цінностей і комунікативних зразків.

1. Вербальна комунікація. Мовна взаємодія і мовний етикет

Мовленнєве спілкування — засіб, у якому як знакову систему використовують мовлення (систему фонетичних знаків, що містить два принципи: лексичний та синтаксичний).

У психології в комунікативному акті нерідко виокремлюють орієнтувальну та виконавчу частини. Перша включає в себе аналіз ситуації взаємодії, формування плану дії, тобто стратегії спілкування, необхідної для досягнення мети. Важливим моментом орієнтації є також оцінювання можливих наслідків певних дій і передбачення нейтралізації негативних результатів. Виконавча частина найчастіше реалізується з урахуванням правил регуляції спільних дій: мовленнєвого етикету, самоподання, зворотного зв'язку.

Під останнім розуміють реакцію суб'єкта на те, що він почув, бо інформацію про це він надсилає у зворотному напрямі. Ця реакція свідчить, чи зрозумів об'єкт отримані сигнали, чи довіряє повідомленню і як емоційно ставиться до партнера та конкретного змісту повідомлення.

Щоб комунікативний акт був успішним, на етапі орієнтації треба звернути увагу на код і контекст. Це сприймання та розуміння ситуації контакту і добір стратегії спілкування. У цьому разі увага концентрується на адресаті (співбесідникові), а не на собі. На етапі виконання контролюються вже власні дії, конструюються повідомлення і підтримується контакт.

Культура мовленнєвого спілкування містить дві складові: культуру говоріння та культуру слухання. Про одну людину кажуть, що вона говорить, як співає, про іншу — що вона вміє не лише слухати, а й чути.

Культура слухання

Дослідження вчених свідчать, що високою культурою слухання відзначаються лише деякі з тих людей, що спілкуються. Водночас невміння слухати нерідко є основною причиною неефективного спілкування, непорозумінь і навіть конфліктів. Чому ми не вміємо часом вислухати і зрозуміти партнера по спілкуванню? Тому що, насамперед, наша увага не стабільна, вона коливається. Так звані думи спотворюють зміст повідомлень. Наш емоційний стан також відволікає увагу від того, про що говорять співбесідники, і ми відключаємося.

Зафіксовано навіть феномен "перцептивне перекручування". Виявилось, що люди здатні змінювати або ж узагалі не сприймати інформацію, яка їм видається небезпечною, тривожить, викликає почуття невпевненості, не

відповідає уявленню про себе чи про картину світу, яка для них є надійною. Якщо людина не хоче, то може не чути критику на свою адресу, або не запам'ятати чиєсь прохання, виконати яке важко.

Слухання — не просто мовчання, а активна діяльність, своєрідна робота, їй передують бажання почути, інтерес до співрозмовника. Те, як людина реагує на повідомлення іншого, залежить від рівня її моральності, її культури.

Важливі значення мають як вербальні, так і невербальні аспекти слухання, передусім слухання "всім тілом". Коли нам цікаво, ми несвідомо повертаємось обличчям до співбесідника, нахиляємось до нього, встановлюємо з ним візуальний контакт, тобто на рівні несвідомого концентрується увага на співрозмовникові. Культурні люди, з високими моральними установками роблять це свідомо.

Найчастіше маємо справу з оцінюванням і зворотним зв'язком, рідше — з тлумаченням (інтерпретацією). Уточнення, підтримка та розуміння спостерігаються дуже рідко.

Щоб слухання було ефективним, відповідало високому рівню культури спілкування, зокрема моральної, оцінні судження та інтерпретації бажано звести до мінімуму або краще зовсім ними не користуватися. У протилежному разі ми починаємо начебто "вимірювати" думки, почуття співрозмовника своїми мірками, порівнювати їх зі своєю шкалою цінностей. Водночас партнер по спілкуванню звертається до нас зовсім з іншим бажанням.

Звичайно, це не означає, що не треба висловлювати власну думку. Проте завжди бажано пам'ятати про мету слухання, особливо в тому разі, коли співбесідник і контакт з ним значимі для нас. Якщо основою спілкування є інформативна функція (наприклад, на лекції) чи функція контролю за мовленням (наприклад, при вивченні іноземної мови), то й вимоги до процесу слухання мають бути належними. У цьому разі можуть мати місце і оцінювання, і інтерпретація.

Розрізняють два види слухання: нереклексивне і рефлексивне. У першому випадку йдеться про уважне слухання з мінімальним мовним втручанням. Нерідко це допомагає людям виразити свої почуття. Інколи таке слухання називають мінімальною підтримкою. Нереклексивне слухання варто застосовувати тоді, коли співрозмовникові важко передати свої почуття (наприклад, він дуже схвилюваний) або коли бар'єром у спілкуванні стає різний статус партнерів.

Рефлексивне слухання передбачає регулярне використання зворотного зв'язку з тим, щоб досягти більшої точності в розумінні співрозмовника. Для цього вживаються запитання-уточнення. Вони допомагають виявити значення, "закодовані" в словах-повідомленнях. Використовуючи мовленнєвий етикет, загальноживані слова, ми вкладаємо в них особистісний зміст. Перевірка правильності того, що почуто, дає змогу не приписувати партнерові якихось власних думок, почуттів і установок щодо конкретного питання.

Розрізняють чотири види реакцій людини під час слухання:

- з'ясування;
- перефразування;

- відбиття почуттів;
- резюмування.

З'ясування полягає у зверненні до співрозмовника за уточненнями та в постановці перед ним "відкритих" запитань (тобто таких, на які не можна відповісти одним словом: "Так" чи "Ні").

Перекладання — це формулювання думки співрозмовника своїми словами з метою визначення точності розуміння. Коли йдеться про відбиття почуттів, це означає, що акцент зроблено в процесі слухання не на змістовній стороні мовлення співрозмовника, а на його емоційних реакціях. Під час зворотного зв'язку ми робимо спробу показати співрозмовникові, що розуміємо його переживання. Дуже часто саме це є важливим для партнера, і саме цього він чекає від нас. До того ж такий зворотний зв'язок може сприяти тому, що той, хто говорить, сам краще розбереться у своїх переживаннях. Він помітить неточність в інтерпретації свого стану, і це допоможе йому краще зрозуміти себе, свої почуття.

Відповіді-уточнення дають змогу певним чином узагальнити думки та почуття відправника інформації. Вони використовуються насамперед з метою оцінки того, чи правильно співрозмовники зрозуміли один одного. Ми кажемо: "Якщо я правильно Вас зрозумів...". Така реакція порівняно швидко приводить до взаєморозуміння та розуміння змісту проблеми. Резюмування також використовується, якщо під час розмови увага переключасться на інше, нерідко другорядне питання. Цей вид треба використовувати в бесіді для того, щоб підбити підсумки. Його корисно також застосовувати з метою попередження та розв'язання конфліктів.

Культура мовлення — це система норм, правил і стандартів, які визначають правильність, доречність, виразність і естетичність мовного спілкування. Вона охоплює як усне, так і письмове мовлення, сприяючи належному використанню мови в різних сферах життя. Культура мовлення є важливим елементом комунікації та визначає, як успішно ми можемо взаємодіяти з іншими людьми в різних соціальних і професійних контекстах.

Основні аспекти культури мовлення:

1. Норми і правила культури мовлення

Культура мовлення ґрунтується на ряді норм, які мають певні стандарти:

- *Граматичні норми* — це правила, що регулюють правильність побудови речень, вживання частин мови, правильне спряження дієслів, відмінювання іменників, прикметників тощо.

- *Фонетичні норми* — правильна вимова звуків і словосполучень, дотримання наголосу і інтонації. Наприклад, неправильно вимовлені слова або неправильний наголос можуть змінювати значення.

- *Лексичні норми* — це вживання слів відповідно до їх значення та контексту. Порушення лексичних норм може призвести до невірної розуміння або неадекватного сприйняття висловленого.

- *Стилістичні норми* — це норми, які визначають використання мови в залежності від ситуації спілкування: офіційного чи неофіційного, урочистого чи повсякденного. Наприклад, слово "спілкуватися" може бути доречним у

розмові з друзями, але для офіційного документа більше підходить "взаємодіяти".

2. Види мовлення і їх особливості

Залежно від мети та ситуації мовлення розрізняють різні види:

- Монологічне мовлення — це мова, що представляє собою одну безперервну думку, висловлену однією особою, наприклад, лекція, промова або інтерв'ю. Тут важливими є чіткість викладу, логічність і аргументація.

- Діалогічне мовлення — це обмін думками між двома або кількома людьми, коли кожен учасник може висловлювати свою думку, ставити запитання, коментувати та відповідати. У цьому випадку важливі слухання, вміння вести бесіду, реагувати на зауваження та питання.

- Письмове мовлення — відрізняється від усного тим, що воно вимагає ретельнішого продумування і структуризації. Письмове мовлення вимагає дотримання правил граматики, пунктуації, стилістики та формальностей.

3. Основні принципи культури мовлення

Існує кілька основних принципів, які визначають високий рівень культури мовлення:

- Чіткість і зрозумілість — важливо, щоб мовлення було зрозумілим для слухача або читача. Недоречне вживання складних слів, заплутаних конструкцій чи діалектів може ускладнити сприйняття інформації.

- Логічність і послідовність — висловлення повинне мати чітку логічну структуру. Ідеї мають бути правильно організовані, щоб слухач чи читач легко зрозумів, що йому хочуть сказати.

- Економія мовних засобів — культурне мовлення не містить зайвих слів або відхилень від теми. Використовувати необхідну кількість слів для досягнення мети спілкування.

- Коректність і ввічливість — важливим аспектом культури мовлення є вміння висловлюватися коректно, не образливо, з повагою до співрозмовника. Особливо це важливо в офіційній ситуації або в культурному середовищі.

4. Естетика мовлення

Естетика мовлення охоплює не тільки грамотність, але й красиву, гармонійну і виразну мову. Це вміння передавати емоції, думки та інші нюанси з урахуванням мовних традицій, ритму, інтонації.

- Тональність і інтонація — правильна інтонація додає виразності мовленню і підкреслює емоційний зміст. Важливо вміти використовувати різні варіанти інтонації в залежності від ситуації — від серйозної до жартівливої.

- Риторичні прийоми — використання метафор, порівнянь, епітетів і інших стилістичних засобів допомагає зробити мовлення більш привабливим і емоційно насиченим.

5. Роль культури мовлення в різних сферах життя

- Офіційно-ділове мовлення — вимагає особливої уважності до мовних норм, адже у цій сфері важлива чіткість, ясність і професіоналізм. Тут мова має бути формальною, без сленгу та неформальних виразів.

- Соціальні відносини та побутове мовлення — у повсякденному житті важливо дотримуватися мовних норм, але не завжди на настільки строгому

рівні, як в офіційних ситуаціях.

• *Мовлення в засобах масової інформації* — журналісти та телеведучі повинні дотримуватися високих стандартів культури мовлення, оскільки вони мають великий вплив на громадську думку. Правильність, ясність та емоційна виразність мають велике значення.

6. Помилки та порушення культури мовлення

• *Граматичні помилки* — невірне вживання відмінків, часів, чисел, що може змінити зміст висловлювання.

• *Лексичні помилки* — вживання слів, які не відповідають значенню або контексту, неправильне вживання синонімів.

• *Стилістичні порушення* — використання неналежного стилю для конкретної ситуації, наприклад, застосування занадто офіційного або надмірно неформального тону в невідповідному контексті.

• *Погана вимова або акцент* — невірна вимова слів, особливо в публічних виступах, може створити негативне враження про мовця.

Висновок. Культура мовлення є важливим аспектом комунікації, який допомагає не лише забезпечити зрозуміле і точне передавання інформації, але й створити позитивне враження про особу, яка спілкується. Вона включає в себе як технічні аспекти правильності мови, так і естетичні — виразність, інтонацію, мовні стильові особливості. Важливо, щоб культура мовлення була розвинута не лише у професійному середовищі, але й у повсякденному житті, оскільки це сприяє успішним взаємодіям у різних сферах.

Вплив особистості на ефективність переконання

Важливий висновок експериментальної риторики полягає в тому, що вплив особистості може певним чином "накладатися" на вплив повідомлення, змінюючи його остаточний результат. Як зазначалося, для прийняття нової думки її спочатку треба сприйняти та зрозуміти. Виявилось, що особистість відправника (комунікатора) не впливає на розуміння та запам'ятовування повідомлення адресатом. Навпаки, якщо комунікатор — авторитетна особа, то аргументація на користь висловленої ним думки гірше запам'ятовується і засвоюється адресатом (немає потреби відслідковувати процес мислення відправника, бо йому довіряють).

Щоб повідомлення відповідало системі цінностей і думок адресата, відправник має викликати в нього довіру. Це буває тоді, коли співрозмовник сприймає його як експерта з конкретного питання і якщо він щирий і чесний. При ідентифікації думка приймається не тому, що вона є об'єктивною істиною, а тому, що її поділяють інші люди (відправник чи група людей, яких він представляє). У цьому разі належність до якоїсь групи чи схожість у думках з відправником важливі для адресата. Головною рисою відправника, яка приводить до ідентифікації, є його привабливість. Формальне прийняття думки, зовнішнє підкорення визначаються ступенем контролю відправника за особистими планами адресата, тобто владою першого.

Значущими для переконуючого впливу є й інші особливості відправника: м'якість, дружнє ставлення, неагресивність. Вони також належать до однієї

групи названих раніше моральних якостей.

Отже, особистість комунікатора, безсумнівно, впливає на ефективність його мовлення. Високий рівень культури спілкування передбачає знання якостей відправника та врахування їх у конкретних ситуаціях відповідно до моральних правил і норм. Звичайно, переконуючий вплив залежить не лише від особистості комунікатора, а й від того, як він вибудовує своє повідомлення.

Логіко-психологічні правила конструювання повідомлень

Існують залежності між ефективністю мовлення та особливостями ситуації, характеристиками аудиторії та характером обговорюваної проблеми. Так, у одних випадках краще впливають емоційні апеляції до аудиторії, в інших — раціональні. Усе залежить від того, з якою аудиторією спілкується людина. Якщо з молоддю, то більше впливає емоційно забарвлена мова, а якщо з літніми людьми або з тими, хто має технічну освіту, краще використовувати раціональні апеляції. Починати виступ, як правило, найкраще з емоційного звернення до людей. Водночас не варто сильно захоплюватись емоційністю та крайніми виразами, бо це часом призводить до ефекту бумерангу.

Вчені, розглядаючи проблеми конструювання повідомлень, порівнювали кульмінаційний порядок їх побудови (найсильніші аргументи наводяться наприкінці), антикульмінаційний порядок (зворотний, коли, навпаки, повідомлення починається із сильного аргументу) та розміщення сильних аргументів усередині повідомлення. Яка ж форма викладу найефективніша?

Виявилось, що кульмінаційний і зворотний порядок дають кращі результати, аніж серединний (із невеликою перевагою першого над другим). Однак у цьому разі важливо враховувати змістовний бік повідомлення та установки слухачів. Якщо вони не дуже зацікавлені предметом повідомлення, то найвагоміші аргументи треба викласти із самого початку. Це кращий спосіб пробудити інтерес та увагу людей. Якщо вони дуже зацікавлені темою розмови, то найцікавіші аргументи варто викласти наприкінці повідомлення. Послаблення аргументації може дещо розчарувати аудиторію.

Що ж до включення контраргументів, то найефективнішими є повідомлення, в яких розглядаються також аргументи протилежної сторони, а не ті, де наводяться докази лише на користь своїх думок. Виняток становлять аудиторії, де знаходяться переважно люди з низьким рівнем освіти. Тут більш ефективним є повідомлення, в якому найчастіше подається одна позиція.

Вирішуючи питання оптимального розміщення основної ідеї в повідомленні, варто згадати про відомий ефект краю. Інформація, що розміщена на початку і в кінці повідомлення, краще сприймається, запам'ятовується, осмислюється, ніж та, що всередині. Нові установки в адресата також краще формуються на початку спілкування.

Тому основну ідею, думку, яку ми хочемо "внести" до його свідомості, доцільно викладати на початку мовленнєвого спілкування. Наприкінці також бажано до неї звернутися, але використавши для цього нові аргументи.

Культура говоріння тісно переплітається з культурою рідної мови, про яку потрібно постійно дбати, особливо на етапі відродження національної самосвідомості. У чудовій молитві до мови, написаній Катериною Мотрич,

розкриваються велич і сила, краса і духовне багатство рідної мови. Ось рядки з неї: «Мово наша! Дзвонкова кринице на середохресній дорозі нашої долі! Твої джерела б'ють десь від магми, тому і вогненна така. А вночі купаються в тобі ясні зорі, тому й ласкава така. То ж зцілювала ти втомлених духом, давала силу, здоров'я, довгий вік і навіть безсмертя тим, що пили тебе, цілющу джерельцю, і невмирущими ставали ті, що молилися на дароване тобою слово. Бо "Споконвіку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог"».

Особливості мовленнєвого етикету

Культура говоріння тісно пов'язана з мовленнєвим етикетом, тобто з правилами вітання, знайомства, прощання, вдячності, вибачення, запрошення, схвалення тощо. Люди, як правило, негативно реагують на порушення вироблених суспільством формул етикету.

Для того щоб ділове спілкування було ефективним, важливо, щоб його учасники обов'язково зверталися один до одного на "Ви" (як до співробітників, так і до клієнтів). Таке звертання — необхідний інструмент підтримання нормальних службових відносин і трудової дисципліни в колективі та встановлення партнерських стосунків з клієнтами. В обов'язковому порядку слід звертатися до іншого на його ім'я та по батькові. Вчасно висловлене слово "дякую" може стати не менш ефективним, аніж грошова премія.

Хворобою нашого часу є багатослів'я. Майже кожній людині здається, що вона знає більше та вмє щось зробити краще, аніж інший, тому їй хочеться говорити самій. Лише вихована людина відчуває, коли треба говорити, а коли слухати інших, навіть тих, хто її критикує.

Отже, мовленнєвий етикет — це складна система мовних знаків, що спирається на моральні правила й вимоги і вказує на ставлення як до інших людей, так і до себе. Культура спілкування — не просто культура вибору ефективних стратегій і тактик, в основі яких лежать гуманістичні комунікативні установки, знання та вміння. Це також результат застосування правил конструювання повідомлень, говоріння та слухання, це активне використання правил і норм гуманістичної етики, постійне дотримання вимог службового етикету.

Отже можемо зробити наступні висновки

• Мовленнєве спілкування або вербальна комунікація — це спілкування, коли як знакову систему використовують мовлення, словесні засоби.

• Механізм мовлення містить три блоки: сприймання, внутрішнє мовлення та говоріння.

• Культура мовленнєвого спілкування має дві складові — культуру говоріння та культуру слухання.

• Культуру мовлення значною мірою визначають індивідуальні особливості комунікатора та використання ним логіко-психологічних правил конструювання повідомлень.

• Культура слухання — це активна діяльність, яка передбачає вміння мовчати та використовувати вербальний зв'язок із співрозмовниками з метою досягнення взаєморозуміння і розв'язання комунікативної проблеми (нерефлексивне та рефлексивне слухання).

• *Культура говоріння* — це знання складових комунікативного акту та вміння його застосовувати у процесі переконуючого і особистісного впливу, передавання інформації та формування відповідних установок, позицій, думок.

• *Мовленнєвий етикет* — це складна система мовних знаків, що спирається на моральні правила та вимоги і вказує на ставлення як до інших людей, так і до себе.

2. Типи та форми міжкультурного мовного контакту. Мова як символічний код культури

Міжкультурний мовний контакт — це процес взаємодії мов різних культур, що відбувається в умовах спільного використання певного мовного середовища або безпосереднього контакту носіїв різних мов. У цьому процесі важливо розглядати не лише мовні, але й культурні аспекти, оскільки мова є не лише засобом комунікації, а й відображенням культурних цінностей, норм і уявлень. Мова виконує роль *символічного коду культури*, через який передаються і зберігаються традиції, звичаї, світогляд і ідентичність народу.

Розглянемо детальніше типи та форми міжкультурного мовного контакту, а також функцію мови як символічного коду культури.

1. Типи міжкультурного мовного контакту

Міжкультурний мовний контакт може мати різні форми, що залежить від рівня взаємодії між культурами та мовами, а також від ситуації і контексту цієї взаємодії.

1.1. Контакт між рідними мовами

Цей тип контакту виникає, коли мовці різних культур спілкуються на своїх рідних мовах. Зазвичай такий контакт відбувається в межах однієї мовної групи чи етнічної спільноти, але з присутністю елементів іноземних мов (наприклад, через глобалізацію, імміграцію або взаємодію з іншими культурами). Проте навіть при використанні рідних мов може відбуватися взаємний вплив, зокрема через запозичення лексики або зміну мовних структур.

• *Приклад.* Коли українці спілкуються між собою, але з впливом елементів російської чи англійської мови (міжнародні терміни, запозичення з інших мов).

1.2. Контакт між мовами, що належать до різних мовних груп

Цей тип контакту відбувається, коли представники різних мовних груп спілкуються між собою, використовуючи свої мови в чистому вигляді, або ж одна з мов є інтерлінгвою (наприклад, англійська як глобальна мова спілкування). У таких ситуаціях може відбуватися *культурна адаптація* мови до конкретних умов спілкування.

• *Приклад.* Контакт між носіями української та англійської мов у бізнес-середовищі чи в академічній сфері.

1.3. Контакт на основі однієї мови (двомовність)

Міжкультурний мовний контакт також може включати використання однієї мови, що служить засобом спілкування для людей з різних культур. Це може бути результатом двомовності або використання *підсумкової мови*. Вона є основним засобом комунікації між людьми різних національностей, які не володіють мовами одне одного.

• Приклад. Використання англійської як мови міжнародного спілкування або французької у дипломатії.

1.4. Підвищена контактність мов (підсумкова мова)

У міжкультурному мовному контакті може виникнути ситуація, коли одна з мов домінує, а інша має вторинне значення, застосовуючись лише в певних соціальних ролях або контекстах. Цей тип контакту можна спостерігати в мовах, де одна з мов має статус державної, а інша є мовою меншини або ж іммігрантської громади.

• Приклад. В Україні українська мова є офіційною, але в побуті або в бізнесі часто використовується російська.

2. Форми міжкультурного мовного контакту

Існують різні форми, через які здійснюється міжкультурний мовний контакт. Це може бути як формальна, так і неформальна комунікація, яка має різні характеристики і функції.

2.1. Вербальні форми контакту

Це безпосереднє спілкування між носіями різних мов, яке здійснюється через усне або письмове мовлення. Вербальний контакт може мати формальний або неформальний характер:

• Формальний контакт — офіційні зустрічі, конференції, переговори, де застосовується мова як інструмент для досягнення цілей.

• Неформальний контакт — спілкування між людьми в побуті, під час неофіційних зустрічей, що також сприяє культурному обміну.

2.2. Невербальні форми контакту

Міжкультурний мовний контакт також може здійснюватися через невербальні засоби спілкування: жести, міміка, пози тіла. У багатьох культурах невербальна комунікація є важливим доповненням до усної мови, а її розуміння може відрізнятися залежно від культурного контексту.

• Приклад. Усмішка, жести, зоровий контакт, манера говорити — все це має культурні відмінності та може сприяти або заважати ефективному спілкуванню.

3. Мова як символічний код культури

Мова є не лише засобом комунікації, а й потужним **символічним кодом культури**. Вона відображає світогляд, цінності, історію та традиції конкретного народу.

3.1. Мова і світогляд

Мова формує й організовує уявлення про світ, визначає спосіб сприйняття дійсності. Кожна культура має свої унікальні мовні категорії, що відображають національні особливості мислення. Наприклад, у деяких мовах існують слова для вираження понять, які не мають аналогів в інших мовах.

• Приклад. Українська мова має слова, що відображають специфіку української культури (наприклад, "господар", "сінь", "честь"), що в інших мовах не мають точних аналогів.

3.2. Мова як носій культури

Мова виступає як **носієв культури**, зберігаючи й передаючи через

покоління традиції, обряди, ритуали, соціальні структури. Через мовні символи та вирази культура транслює свою історичну пам'ять та індивідуальність.

• Приклад. Фольклорні традиції, казки, пісні, ритуали, що передаються через мову, є культурними артефактами, які зберігають етнічну самобутність.

3.3. Мова як інструмент культурної ідентичності

Мова відіграє важливу роль у формуванні культурної ідентичності. Для багатьох народів збереження рідної мови є питанням національної гідності та самовизначення. Збереження та вивчення рідної мови сприяє утвердженню національної культури в глобалізованому світі.

• Приклад. В Україні, відновлення української мови після здобуття незалежності стало важливим елементом національного відродження, і цей процес продовжується.

Мовою культури в широкому сенсі цього поняття називаються ті кошти, знаки, форми, символи, тексти, які дозволяють людям вступати в комунікативні зв'язки один з одним, орієнтуватися в соціокультурному просторі. Культура постає як смисловий світ, що визначає спосіб буття і світовідчужування людей, висловлюючись в знаках і символах.

Під ***знаком*** мається на увазі матеріальний предмет (явище, подія), який виступає в якості об'єктивного заступника деякого іншого предмета, властивості чи відносини і використовується на придбання, зберігання, переробки і передачі повідомлень (інформації, знань). Це упредметнений носій образу предмета, обмежений його функціональним призначенням. Наявність знаку робить можливою передачу інформації технічними каналами зв'язку і її різноманітну - математичну, статистичну, логічну - обробку. Якщо знак - упредметнений носій образу, то символ - це знак, що не має предметного значення, через який відкривається глибокий зміст самого об'єкта. За допомогою символу людина знайшла спосіб передачі інформації засобами, переважаючими можливості мови. Наприклад, герби, емблеми, прапори, образи - "птахтрійка", "голуб миру", - крім наочно-образної форми, передають абстрактні поняття та ідеї. Особливе значення мають образно-символічні системи в релігії, мистецтві ("художні мови"); причому кожен вид мистецтва вводить свій образно-символічна мова: мова музики, танцю, живопису, кіно чи театру і т.п.

Культура виражає себе через світ символічних форм, переданих від покоління до покоління. Символічні форми самі по собі - лише зовнішня сторона культури. Тільки завдяки творчій активності людини символічний світ наповнюється глибоким змістом. Тому визначати поняття культури тільки за допомогою символів, тобто ототожнювати культуру і світ символів, не можна.

Розуміння мови культури і оволодіння їм дає людині можливість комунікації, зберігання і трансляції культури, відкриває йому шлях в культурний простір; тому мова можна назвати ядром системи культури, її головним структурним елементом. Мова культури - це якась універсальна форма осмислення реальності, сприяюча організації нових і вже існуючих понять, образів, уявлень. Культура виступає як знакова система символів, за допомогою яких люди спілкуються один з одним, і загальне розуміння слів,

жестів та інших символів полегшує передачу культурної спадщини.

Зв'язок знакових систем з відбиваною реальністю не є безпосередньою, і тому зрозуміти знакові системи можна лише відповідно до культурного кодом-системою смислорозрізнявальних ознак.

Культура являє собою певне структурно-упорядковане, але історично мінливе єдність основоположних кодів, які управляють її мовою, схемами сприйняття, її цінностями, практичними видами діяльності тощо

Культурний код - це сукупність знаків і система певних правил, за допомогою яких інформація може бути представлена у вигляді набору цих знаків для передачі, обробки та зберігання.

Необхідність в культурному коді виникає тоді, коли відбувається перехід від світу сигналів до світу сенсу. Культурний код - це те, що дозволяє дешифрувати перетворені значення в сенс. Код - це правила формування ряду конкретних повідомлень. Всі коди можуть бути співставленні між собою на базі загального коду, більш простого і всеосяжного. Код дозволяє проникнути на смисловий рівень культури, без знання коду культурний текст виявиться закритим. Культурні коди знаходяться всередині всіх мов культури, але знайти їх непросто - вони проявляють себе при переході з одного рівня сенсу на інший.

Найбільш універсальною знаковою системою є мова. До теперішнього часу склалася наступна загальноприйнята **класифікація мов**:

- **природні** мови як основне і історично первинне засіб пізнання і комунікації (російська, французька, естонська, чеський і т.п.). Природні мови не мають автора, вони виникають і змінюються абсолютно закономірно і незалежно від волі людей, скрізь там, де для цього в історичному розвитку народів створилися відповідні умови. Для них характерний безперервний процес зміни, асиміляції і відмирання. Зміна сенсу слів і понять може бути пов'язано з різноманітними факторами, у тому числі і соціально-політичними. Словниковий запас людини в середньому складає 10-15 тис. Слів, частина з них - активні, які людина використовує, інша частина - пасивні, значення яких він розуміє, але не використовує сам;

- **штучні** мови - це мови науки, де значення фіксоване і існують суворі рамки використання: на відміну від повсякденної мови, наукова мова не допускає багатозначності, оскільки в науці необхідна гранична адекватність сприйняття. Наукове знання прагне уникнути невизначеності інформації, що може призвести до неточностей і навіть помилок. До штучних мов відносяться і мови умовних сигналів, наприклад азбука Морзе, дорожні знаки;

- **вторинні** мови (вторинні моделюють системи) - це комунікаційні структури, надбудовуються над природно-мовним рівнем (міф, релігія, мистецтво).

Оскільки свідомість людини є свідомість мовне, всі види надбудованих над ним моделей можуть бути визначені як вторинні моделюють системи.

Розглядаючи їх природу, можна помітити, що складність структур знаходиться в прямій залежності від складності переданої в них інформації. Так, наприклад, поетична мова - структура великої складності в порівнянні з природною мовою. І якби обсяг інформації, що міститься в поетичному

мовленні і звичайною, був однаковим, художня мова втратила б право на існування.

Художня структура дозволяє передавати такий обсяг інформації, який абсолютно недоступний для передачі засобами елементарної мови. Переказуючи зміст вірша звичайною мовою, ми руйнуємо структуру і, отже, доносимо зовсім не той обсяг і якість інформації.

Властива мови культури багатозначність (полісемантизм) призводить до появи "мов в мовах", тобто самостійних мовних утворень, що формуються в рамках виразних засобів іншої мови або інтегруючих в собі засоби декількох різних мов (наприклад, дипломатичний лексикон або мова моди). Існування таких мов в значній мірі впливає на вихідні мови.

Культура - колективна пам'ять. Але щоб подія стала явищем культури, воно має бути виражене в тексті. Тільки тоді культура може виконувати функцію збереження і передачі інформації. По культурному каналу відомості передаються від покоління до покоління через різноманітні знакові системи, одиниці інформації, через мемофонд, який виражений в текстах. При цьому в сучасній європейській традиції під текстом прийнято розуміти все, що створено штучно: не тільки книги і рукописи, але і картини, будівлі, інтер'єр, одяг.

З теореми Курта Геделя про "неповноту" випливає, що в будь-якій мові, розглянутому ізолювано, в будь-якій знаковій системі укладені суперечливі підстави, які не дозволяють адекватно і вичерпно описувати реальність. Для цього необхідний "метамова", який заповнює неповноту. Саме в семантичному полі мови культури відбувається накопичення, оформлення в текст, а потім за допомогою методів різних наук - дешифрування або розкодування інформації, закладеної в глибинних структурах культури і свідомості.

Серед наук, що вивчають проблему розкодування інформації, виділимо особливо семіотику і герменевтику.

Смуток (від грец. - "Знак") - *наука про знакові системи*. Це сучасна наука, що претендує на створення метамови. Що стоїть біля витоків семіотики англійський учений

Вільям Морріс (1834-1896) вважав, що поняття знаку може виявитися настільки ж фундаментальним для наук про людину, як поняття атома для фізики або клітини для біології, тому можна вивчати культуру суспільства через мову як найважливішу з знакових систем.

Герменевтика - одна з древніх наук; сформувавшись в епоху раннього християнства, вона стала використовуватися в трактуванні релігійних текстів. Сучасна філософська герменевтика, засновником якої вважається німецький філософ **Ганс Георг Гадамер** (1900-2002 рр.), займається інтерпретацією тексту, не тільки реконструюючи, але й конструюючи сенс.

Культурний текст є вираженням глибинного смислового поля культури. Сенс тексту завжди глибше, ніж те значення, яке лежить на поверхні, ніж те, на що чуттєво вказується в культурному тексті.

Ще в XIX ст. німецький логік Г. Фреге вказував, що слід розрізняти поняття "значення" і "сенс". "Значення" слова відбиває загальноприйняті позначення того чи іншого об'єкта чи явища, а сенс - відомості, інформацію про

даному об'єкті, своєрідне розуміння цього об'єкта. За допомогою слова, знаку ми позначаємо його значення і висловлюємо його сенс.

Сенс найчастіше детермінований жорстко словом або знаком, а може бути надано речі чи явища в залежності від культурного контексту, спадкової інформації, часу виголошення або написання, суб'єктивного досвіду.

Культурний сенс - це вироблена історичним досвідом інформація, за допомогою якої певну спільноту людей, що створюють свій спосіб життя і культуру, осягає і розуміє навколишній світ і своє призначення в ньому.

У природних мовах і мовах культури можливе поглиблення рівнів сенсу: прямий сенс, непрямий, переносне значення, прихований зміст і т.п. Наприклад, ритуал поведінки як культурний символ може мати:

- явний сенс, що відноситься до цілям ритуалу і повністю усвідомлюваний виконавцем;
- латентний зміст, що знаходиться на межі свідомості суб'єкта, але здатний бути повністю усвідомленим;
- прихований сенс.

Ці рівні смислів пов'язані з **семантичними параметрами** культурних символів:

- **екзогенетичний** параметр - це ті тлумачення, які здатні дати самі виконавці культурного ритуалу;
- **операційний** параметр - той зміст символу, який розкривається в практиці його застосування (через дії, жести, вираз обличчя, ікони тощо);
- **позиційний** параметр виражає той зміст символу, який впливає зі співвідношення цього символу з іншими символами і з загальним контекстом культури.

Специфіка мов культури полягає в тому, що знаки цих мов не завжди можуть безпосередньо виражати певний зміст, тому що це зміст за своєю сутністю не піддається однозначному висловом. Призначення мов культури полягає в тому, щоб висловити смисли культури, тобто той зміст, який не може бути виражене безпосередньо і однозначно.

Висновок. Міжкультурний мовний контакт є важливим аспектом сучасної комунікації, що охоплює різноманітні форми та типи взаємодії між людьми різних культур. Мова, в свою чергу, є потужним символічним кодом, через який передаються культурні цінності, норми, історична пам'ять та світогляд. Розуміння цього процесу допомагає зберігати культурну ідентичність та сприяє успішному спілкуванню в умовах глобалізації.

3. Невербальна комунікація. Символіка жестів

Невербальна комунікація — це форма комунікації, що не використовує слова, але передає інформацію через жести, міміку, позу, рухи тіла, інтонацію голосу, зоровий контакт та інші невербальні сигнали. Вона становить значну частину міжособистісного спілкування і може допомогти як уточнити, так і змінити значення вербальних висловлювань. Невербальна комунікація є важливим інструментом у передачі емоцій, установок і соціальних сигналів.

1. Основні види невербальної комунікації

Невербальна комунікація включає різні аспекти, які можуть змінювати і доповнювати повідомлення, яке передається словами:

а) Жести

Жести — це рухи тіла, зокрема рук, голови, пальців, що використовуються для підкреслення, доповнення або зміни значення сказаного. Вони можуть бути універсальними або мати культурні особливості.

б) Міміка

Міміка — це вирази обличчя, що передають емоції, почуття і реакції. За допомогою міміки людина може передати радість, сум, здивування, злість, спокій тощо.

в) Поза і рухи тіла

Позу та рухи тіла використовують для того, щоб виявити рівень комфорту, настрою та відкритості. Наприклад, перекреслені руки можуть символізувати закритість або захисну позицію, а відкриті руки — бажання бути відкритим для спілкування.

г) Інтонація голосу

Інтонація — це спосіб, яким вимовляються слова. Вона передає емоції, підкреслює важливість сказаного і дає додатковий контекст для розуміння повідомлення.

д) Зоровий контакт

Зоровий контакт є важливим аспектом невербальної комунікації. Він допомагає виражати інтерес, увагу, довіру або, навпаки, недовіру, агресію або відчуження.

е) Простір і дистанція

Просторова комунікація пов'язана з тим, на якій відстані ми перебуваємо від інших. Це може варіюватися від інтимної дистанції до соціальної чи публічної. Різні дистанції вказують на рівень близькості або формальності взаємодії.

2. Символіка жестів

Жести мають різне значення в різних культурах, що важливо враховувати під час міжкультурного спілкування. Один і той самий жест може означати різне в різних частинах світу.

а) Жести, що виражають позитивні емоції:

- Усмішка — універсальний жест, що часто означає дружелюбність, теплоту, задоволення.
- Покладання руки на серце — жест, що виражає вдячність або щирість.

б) Жести, що виражають негативні емоції:

- Вказівка пальцем — у деяких культурах може вважатися неповагою або навіть агресією.
- Стискання губ — може свідчити про стримування емоцій, незадоволеність чи нервозність.

в) Поширені жестові символи:

- Жест "ОК" (форма кола з пальців) — у більшості культур цей жест має позитивне значення, однак в деяких країнах він може вважатися

образливим або нецензурним.

- Жест "пальці вперед" (відкрита рука з піднятими пальцями) — в одних культурах це знак "стоп", а в інших — символ вітання.

2) Жести у міжкультурній комунікації

У різних культурах одні й ті самі жести можуть мати різне значення.

Наприклад:

- Піднятий великий палець у США це жест схвалення ("ОК"), в той час як в Ірані чи в інших культурах це може бути неприязним або навіть образливим.
- "Великі пальці" або "палець вниз" в європейських країнах цей жест може означати негатив або несхвалення, в той час як у деяких частинах Азії чи на Близькому Сході це вважається традиційним способом вираження.

Тому важливо враховувати культурні відмінності при використанні жестів, щоб не створити непорозумінь або конфліктів.

3. Функції невербальної комунікації

Невербальна комунікація виконує кілька важливих функцій у процесі спілкування:

а) Додаткова функція

Невербальна комунікація може доповнювати і підкріплювати вербальні висловлювання. Наприклад, коли ми говоримо «це чудово», але при цьому усміхаємось і робимо жест "великого пальця", це додатково підкреслює позитивне ставлення.

б) Контрастна функція

Невербальні сигнали можуть суперечити вербальному висловлюванню, наприклад, коли людина говорить «все добре», але її міміка або поза виражають стрес чи незадоволення.

в) Компенсуюча функція

Іноді невербальна комунікація компенсує те, що не сказано словами. Це може бути знак підтримки, заохочення, вираження розуміння або бажання заспокоїти співрозмовника.

г) Регулятивна функція

Невербальні сигнали допомагають регулювати перебіг комунікації. Наприклад, зміна поз або зоровий контакт може сигналізувати про бажання продовжити розмову або ж навпаки — закінчити її.

д) Емоційна функція

Невербальна комунікація є основним способом вираження емоцій. Жести, міміка та інтонація передають емоційний стан людини, допомагаючи співрозмовникам краще розуміти емоційну тональність спілкування.

4. Проблеми невербальної комунікації

Незважаючи на важливість невербальної комунікації, вона може мати й деякі проблеми:

а) Невірне тлумачення невербальних сигналів

Якщо невербальні сигнали не збігаються з вербальними, або якщо жести можуть бути трактовані по-різному в залежності від культурного контексту, можуть виникнути непорозуміння. В таких випадках важливо враховувати

контекст та культурні особливості співрозмовника.

б) Складність точного вираження емоцій

Невербальна комунікація часто піддається інтерпретації, і люди можуть мати різні способи вираження своїх емоцій, що може створювати проблеми в розумінні, особливо у міжкультурному спілкуванні.

в) Неадекватні чи надмірні сигнали

Надмірна або неадекватна невербальна поведінка, наприклад, агресивні жести або надмірна близькість в спілкуванні, можуть створювати незручності або спричиняти непорозуміння.

Висновок. Невербальна комунікація є важливою частиною спілкування і має величезний вплив на ефективність міжособистісних відносин. Вона не тільки доповнює, але й може замінити вербальні вирази, передаючи емоції, ставлення та соціальні сигнали. Символіка жестів і невербальних сигналів може варіюватися в залежності від культурних традицій, що робить їх ключовими для успішної комунікації, особливо в міжкультурних контекстах.

4. Дім у системі цінностей і комунікативних зразків

Дім є не лише фізичним простором, але й важливим культурним, соціальним та емоційним феноменом, що несе в собі значення у різних контекстах. Розглянемо це питання через кілька ключових аспектів.

1. Дім як простір у системі цінностей

Дім є основою багатьох соціальних і культурних цінностей. У різних культурах це поняття має свої унікальні риси, але загалом дім асоціюється з сім'єю, безпекою, комфортом, належністю та ідентичністю. Це місце, де формуються уявлення про родину, традиції, взаємопідтримку, а також про межі приватності.

- Цінність родини та сім'ї. У більшості культур дім тісно пов'язаний із сімейними цінностями. Це місце, де відбувається основне виховання дітей, де формуються основи моралі та етики.
- Безпека та комфорт. Дім є символом безпеки, де людина може знайти притулок від зовнішнього світу, відчуваючи захист і спокій.
- Приватність та індивідуальність. Дім визначає межі приватного простору, де людина може реалізовувати свою індивідуальність, будувати особисті стосунки, відновлювати сили.

2. Дім у комунікативних зразках

Дім також є важливим елементом у системі комунікації, де формується не лише міжособистісна, але й соціальна комунікація. У межах сім'ї, сусідства, громади — дім виступає місцем для соціальних взаємодій, які мають свої норми та правила.

- Сімейні комунікативні зразки. Взаємодія між членами сім'ї часто має свої специфічні моделі. Це може бути виражено через родинні традиції, звичаї, спосіб обміну інформацією (наприклад, спільні вечери, обговорення важливих тем).
- Соціальні комунікації в межах дому. Взаємодія з сусідами чи іншими людьми, які відвідують дім, також визначає його значення в соціальному

контексті. Це місце, де обговорюються важливі питання, зокрема політичні, культурні чи економічні.

- Зразки поведінки. Дім може бути простором, де зберігаються певні культурні й етичні зразки поведінки, які передаються з покоління в покоління. Наприклад, традиції гостинності, роль старших у родині, обов'язки між членами родини.

3. Дім як частина соціальної ідентичності

Зазвичай у контексті дому ми можемо говорити про створення соціальної ідентичності особи або групи. Це стосується не лише матеріальних умов, але й того, як люди ставляться до свого дому, як через нього висловлюють свою ідентичність.

- Ідентичність через простір. Інтер'єр дому, його оформлення, вибір меблів, кольорів і символів може розповісти багато про соціальний статус, культурну приналежність і навіть політичні погляди.
- Міграція та зміна дому. Для багатьох людей зміна місця проживання може означати зміну ідентичності. Наприклад, еміграція з однієї країни в іншу змінює не лише фізичне місце, але й соціальні та культурні контексти життя.

4. Дім у культурних і соціальних наративах

Дім часто використовується в літературі, мистецтві, фільмах та інших формах культурного вираження як символ або метафора. Його значення може змінюватися в залежності від контексту та ідеології.

- Метафора дому. Дім може стати символом стабільності, коріння, безпеки або, навпаки, неволі, обмеження.
- У літературі та мистецтві. Відомі художні твори часто звертаються до образу дому як місця, що виражає внутрішній світ персонажів, їхні емоції, бажання чи страхи.

Висновки. Дім у системі цінностей і комунікативних зразків має багатогранне значення. Він є не лише фізичним простором, а й важливим соціальним, культурним та емоційним об'єктом, який визначає багато аспектів людського життя. У контексті комунікації дім є місцем для взаємодії, для формування відносин, для передавання цінностей. Він впливає на те, як ми сприймаємо себе і навколишній світ, а також на те, як ми взаємодіємо з іншими людьми та культурними середовищами.

Тема 8. Культура та етнос *(1 година)*

План

1. Етнокультурні стереотипи. «Схід» і «Захід» як соціокультурна проблема.
2. Національний характер американців.
3. Національний характер англійців.
4. Національний характер японців.
5. Національний характер китайців.
6. Національний характер українців.

1. Етнокультурні стереотипи. «Схід» і «Захід» як соціокультурна проблема

Це є надзвичайно важливою та актуальною у сучасному світі, де глобалізація, політичні та соціальні зміни, а також культурні взаємодії часто піднімають питання про стереотипи та конфлікти між різними культурами. Розглянемо це питання з кількох важливих аспектів.

1. Етнокультурні стереотипи

Етнокультурні стереотипи — це узагальнені та спрощені уявлення про певні народи, культури чи етнічні групи, які можуть бути як позитивними, так і негативними. Ці стереотипи часто базуються на поверхневих спостереженнях, історичних уявленнях або упередженнях, а не на реальному досвіді чи об'єктивних фактах.

Властивості етнокультурних стереотипів:

- *Універсальність.* Етнокультурні стереотипи присутні в усіх суспільствах і часто взаємопов'язані з національною ідентичністю. Це можуть бути уявлення, що певні риси характерні для всіх представників якоїсь етнічної групи (наприклад, «всі німці суворі й дисципліновані», «всі італійці емоційні»).

- *Негативні стереотипи.* Стереотипи часто сприяють формуванню упереджень і негативного ставлення до інших. Вони можуть призводити до дискримінації, расизму, нетерпимості й соціальної ізоляції.

- *Стереотипи як захист від невідомого.* Вони можуть виникати як спосіб спрощення складної реальності. Люди схильні зводити складні культурні й соціальні явища до простих і зрозумілих образів, щоб полегшити комунікацію та взаємодію з іншими.

2. «Схід» і «Захід» як соціокультурна проблема

«Схід» і «Захід» — це не лише географічні поняття, а й культурні, соціальні та політичні конструкції, які часто асоціюються з певними системами цінностей, способами життя та історичними шляхами розвитку. Тема «Схід» і «Захід» є однією з найбільш важливих у контексті глобальної політики та культурних взаємодій.

Історичні корені

Ідея «Сходу» і «Заходу» з'явилася ще в античності, але найбільш чітко вона стала виражена в епоху колоніалізму та наукової думки Нового часу, коли європейські нації почали визначати себе через контраст з «іншими»

цивілізаціями. Це поділення стало більш помітним у XIX-XX ст., коли Захід почав стверджувати свою культурну, технологічну та економічну перевагу, а Схід — часто зображувався як примітивний, архаїчний та пасивний.

Етнокультурні стереотипи «Сходу» і «Заходу»

- Захід. Традиційно Захід асоціюється з індивідуалізмом, прагматизмом, розвитком науки та технологій, демократією, лібералізмом, капіталізмом, секуляризацією та прагненням до прогресу.

- Схід. Для Сходу характерні стереотипи, що стосуються колективізму, духовності, традиціоналізму, релігійності, інколи – фаталізму, ієрархії та авторитаризму. Схід також часто асоціюється з такими поняттями, як східні мудрості, буддизм, іслам, стародавні цивілізації (Китай, Індія, арабський світ).

Ці стереотипи, хоч і не відображають реальність, але є основою для взаємних упереджень і конфліктів.

3. Соціокультурні та політичні наслідки

Існування чітких кордонів між «Сходом» і «Заходом» може призводити до певних соціокультурних і політичних проблем. Взаємне нерозуміння, конфлікти інтересів, ідеологічні війни, війни за ресурси та економічні протиріччя є частими наслідками такої поляризації.

Політичні наслідки

- Глобалізація і культурний конфлікт. В умовах глобалізації відбувається все більш активна взаємодія між культурами, що призводить до певного змішування чи взаємопроникнення «Сходу» та «Заходу». Однак в цьому процесі зберігаються конфлікти, які виникають через відмінності в цінностях, релігіях, політичних системах.

- Гегемонія та домінування. Ідея Західної гегемонії, що виникла в результаті колоніалізму, існує і в сучасному світі, де Захід часто виступає як модель для наслідування. Проте це може призводити до відчуження і нерозуміння з боку народів Сходу, які часто сприймають цей західний вплив як загрозу для своїх традицій і культурної ідентичності.

Культурні наслідки

- Змішування культур. У глобалізованому світі відбувається активний обмін між культурами. «Західні» цінності та «східні» традиції можуть взаємодіяти та навіть синтезуватися, створюючи нові культурні форми, але водночас це може призводити і до культурної конфліктності.

- Ідентичність та належність. Відмінності між Сходом і Заходом також можуть визначати культурні ідентичності, особливо у людей, які належать до певних етнічних або релігійних груп, що прагнуть зберегти свою традиційну культуру у контексті сучасних викликів.

4. Подолання стереотипів та подолання бар'єрів

Щоб зменшити негативний вплив етнокультурних стереотипів і подолати соціокультурні бар'єри між Сходом і Заходом, важливо працювати в напрямку:

- Освітні ініціативи та міжкультурний діалог. Підвищення рівня освіти щодо інших культур та створення майданчиків для діалогу між культурами можуть зменшити упередження.

• Медіа і культурні проєкти. Важливим фактором є відповідальне висвітлення культурних реалій у медіа та мистецтві, яке може сприяти більш об'єктивному сприйняттю культурних відмінностей.

• Глобальні ініціативи миру. Створення механізмів для мирного співіснування, які дозволяють враховувати різноманіття та відмінності, зберігаючи при цьому взаємну повагу.

Висновок. «Схід» і «Захід» — це більше, ніж просто географічні категорії. Вони уособлюють різні соціокультурні моделі, які відображають не лише історичні, але й сучасні соціальні й політичні контексти. Взаємне розуміння, повага до культурних відмінностей і зменшення етнокультурних стереотипів є ключовими елементами для побудови гармонійного глобального суспільства.

2. Національний характер американців

Національний характер американців — це концепція, яка описує характерні риси та соціокультурні особливості, що визначають поведінку, цінності, звички та погляди американців. Залежно від історії, політичної ситуації та культурного контексту США, національний характер американців може змінюватися. Однак, є певні риси, які часто згадуються при описі американців, і вони відображають загальну картину їхнього світосприйняття і суспільних відносин.

1. Індивідуалізм

Одна з основних рис національного характеру американців — *індивідуалізм*. В США існує сильний акцент на важливості особистої свободи, самостійності та досягнень. Кожен американець цінує свою незалежність і прагне до самореалізації. Це часто виражається у прагненні до успіху через власні зусилля, що стало основою американської «міфології» про можливість для кожного (American Dream).

• Ідея «American Dream». Американці вірять у можливість досягти успіху та процвітання завдяки власним зусиллям, незалежно від походження. Це сильний мотив для багатьох, і він підживлюється як соціальними, так і економічними умовами.

• Свобода особистості. Ідея свободи в особистому виборі, особливо у професійному та політичному житті, є важливою частиною національної свідомості американців.

2. Практичність та прагматизм

Американці, як правило, мають *практичний та прагматичний підхід* до життя. Вони часто схильні вирішувати проблеми без надмірних роздумів, шукаючи ефективні рішення. Це проявляється в багатьох аспектах життя, від бізнесу до повсякденних справ.

• Орієнтація на результат. Для американців важливо не просто «теоретично» мати правильну ідею чи концепцію, а й втілювати її в реальність. Американці схильні шукати практичні шляхи досягнення своїх цілей.

• Інноваційність. Прагматизм часто переплітається з інноваційністю — бажанням знаходити нові способи досягнення результатів і застосовувати нові технології для вирішення проблем.

3. Оптимізм та віра в майбутнє

Американці відомі своїм **оптимізмом** та вірою у те, що майбутнє може бути кращим, ніж сьогодні. Вони часто сприймають труднощі як тимчасові перешкоди, які можна подолати завдяки важкій праці та позитивному настрою.

• Позитивне ставлення до змін. Американці не бояться змін, і багато хто сприймає їх як можливість для росту та розвитку. Це оптимістичне ставлення є частиною американської ментальності, яка робить можливим багато інноваційних досягнень.

• Віра в прогрес. В історії США прогрес завжди був основним стимулом, і навіть сьогодні багато американців вірять, що розвиток науки, техніки і суспільства здатен змінити світ на краще.

4. Егалітаризм (рівність)

Американці традиційно підтримують **ідею рівності** та вірять у те, що всі люди повинні мати рівні можливості, незалежно від свого соціального статусу, раси чи походження.

• Рівність прав. Ідея рівних прав для всіх громадян, закріплена в Конституції США, є основою американської політичної культури. Хоча США й мали проблеми з реальним досягненням рівності, особливо щодо расових та етнічних меншин, боротьба за права людини залишається важливою частиною національної свідомості.

• Ідея соціального ліфту. США також славляться своєю ідеєю соціального ліфту — можливістю для кожної людини піднятися на вищій соціальний та економічний рівень через свою працю та досягнення.

5. Сильне почуття національної гордості

Американці часто відчувають **сильну національну гордість** і приєднуються до колективних символів, таких як американський прапор, національний гімн та інші елементи національної ідентичності. Це також виявляється в акціях на підтримку своєї країни та її політики.

• Патріотизм. Патріотизм є важливою частиною американської культури, і він часто виражається через підтримку національних свят, військових та громадських ініціатив.

• Героїзм і національні символи. Американці відчувають гордість за героїв нації — від засновників країни до сучасних політичних і військових лідерів.

6. Колективізм у громадських ініціативах

Хоча американці мають індивідуалістичний характер, важливими аспектами є також громадська свідомість та волонтерство. У багатьох американців є схильність до участі в громадських ініціативах, волонтерській діяльності, благодійності та допомозі нужденним.

• Волонтерство. Волонтерська діяльність і участь в громадських організаціях є важливими аспектами соціальної взаємодії в США. Ці ініціативи часто пропагують ідеї взаємодопомоги та співпраці на рівні громади.

- Соціальна відповідальність. Американці, особливо у бізнес-сфері, акцентують увагу на важливості соціальної відповідальності та підтримки ініціатив, які сприяють розвитку суспільства.

7. Схильність до споживацтва

Американці мають тенденцію до **споживацького способу життя**, що є важливою частиною економіки країни. Споживацька культура включає в себе постійне прагнення до покращення умов життя через покупки, послуги, технології та інші матеріальні блага.

- Прагнення до комфорту та розкоші: Американці часто асоціюють успіх із можливістю жити комфортно, купувати якісні товари та мати доступ до різноманітних послуг.

- Ідея матеріального успіху: Споживчий спосіб життя підсилює ідею, що досягнення матеріального благополуччя є ознакою успіху та високого соціального статусу.

Висновок. Національний характер американців можна охарактеризувати через поєднання індивідуалізму, прагматизму, оптимізму, ідеї рівності та національної гордості. Це все формує унікальну соціокультурну модель, яка є основою американського способу життя і політичних, економічних та соціальних відносин. Однак, важливо пам'ятати, що це загальні характеристики, і всередині США існує значна культурна різноманітність, яка додає різноманіття до національного характеру.

3. Національний характер англійців

Національний характер англійців є предметом численних досліджень і спостережень, адже Англія, як одна з найстаріших націй у світі, має свою унікальну культурну спадщину, яка сформувалася під впливом історичних, соціальних і економічних факторів. Англійці відомі своєю стриманістю, етикетом, любов'ю до традицій і здатністю зберігати баланс між індивідуалізмом і колективізмом. Розглянемо основні риси національного характеру англійців.

1. Стриманість і резервованість

Однією з основних рис англійців є *стриманість* у поведінці. Це проявляється в їхній зовнішній стриманості, в обмеженому вираженні емоцій і в утриманні від надмірних проявів емоцій у публічному просторі. Англійці зазвичай не схильні до відкритого прояву свого внутрішнього світу.

- Тимчасова емоційна дистанція. Англійці часто можуть бути відчуженими в соціальних ситуаціях, але це не означає, що вони не відкриті до нових знайомств чи друзів. Їхня стриманість є більше відображенням бажання зберігати певну приватність.

- Культурні норми. Показник стриманості глибоко вкорінений у британській культурі, де значення мають соціальні норми і етикет, а не відкриті емоційні виявлення. Вони вважають, що особисті почуття краще тримати «під контролем».

2. Повага до традицій і етикету

Англійці, як правило, дуже *шанують традиції* і слідуєть соціальним нормам, які формуються протягом століть. Ідея дотримання «правил» і етикету є важливою частиною національної ідентичності. Вони зазвичай віддають перевагу консервативним підходам і іноді з обережністю ставляться до змін.

- Суворий етикет. Важливість правильного поведіння, формальностей, вітання, звертання за титулами, порядку в суспільстві – все це робить англійську культуру однією з найбільш етикетних у світі.

- Пошана до класичних традицій. Відповідність традиціям також проявляється у тому, як англійці ставляться до національних свят, королівської родини, а також до важливих культурних подій, таких як літературні або мистецькі фестивалі.

3. Сарказм і гумор

Англійці мають надзвичайно *специфічний гумор*, який часто характеризується сарказмом, іронією та самоіронією. Цей гумор є важливою частиною їхнього спілкування та культурної ідентичності.

- Гумор як спосіб комунікації. Англійці часто використовують гумор, щоб розрядити напругу в соціальних ситуаціях або зняти серйозність розмови. Вони можуть сміятися з себе, з політики чи з соціальних проблем.

- Іронія та сарказм. Іронія є характерною рисою англійського гумору, і англійці часто використовують її як спосіб вираження власної думки без прямого вираження емоцій чи критики.

4. Лояльність і націоналізм

Англійці відомі своєю **лояльністю** до свого суспільства та країни, а також гордістю за свою національну ідентичність.

- Гордість за історію. Англійці зазвичай гордяться своєю історією, культурною спадщиною та внеском у розвиток світу (зокрема, у літературі, науці та праві). Вони вважають себе частиною великої нації з багатими традиціями.

- Повага до законів і порядку. Ідея лояльності також виражається в англійському ставленні до правових і соціальних норм. Закони і порядок вважаються основними елементами стабільності суспільства, і англійці традиційно прагнуть дотримуватися встановлених правил.

5. Індивідуалізм і самодостатність

Попри свою лояльність до традицій та спільноти, англійці також дуже *індивідуалістичні*. Це проявляється в їхньому прагненні до самостійності, незалежності та здатності вирішувати проблеми без зовнішньої допомоги.

- Схильність до автономії: Англійці зазвичай цінують свою особисту свободу і прагнуть до автономії в особистому і професійному житті.

- Самодостатність і самоконтроль: Самодостатність — це важлива риса, яку англійці сприймають як частину своєї особистості, зокрема в контексті повсякденного життя, кар'єри та сімейних обов'язків.

6. Консерватизм і прагматизм

Англіїці схильні до **консерватизму** в багатьох аспектах життя, зокрема в політиці та суспільних відносинах. Вони не завжди готові до радикальних змін і віддають перевагу поступовим реформам.

- Практичність. Консерватизм англійців не означає відсутність змін, але вони схильні до практичного підходу, намагаючись зберегти сталість і стабільність. Це допомагає в управлінні та прийнятті рішень.

- Дипломатія. Англіїці часто виявляють прагматизм у міжнародних відносинах і вважають за краще використовувати дипломатичні підходи для досягнення своїх цілей, а не агресивні методи.

7. Повага до особистого простору

Англіїці дуже цінують *особистий простір* і не люблять порушення приватності. Це частково є відображенням їхньої стриманості та прагнення до незалежності.

- Особисті кордони. Англіїці часто вважають, що кожна людина повинна мати свою зону комфорту, яку інші не повинні порушувати без дозволу.

- Приватне життя. Важливим є також захист приватного життя — англійці вважають за краще не ділитися своїми особистими проблемами або почуттями з іншими.

8. Любов до природи і традиційних видів відпочинку

Англіїці часто прагнуть до **природного оточення** та збереження природних традицій, таких як прогулянки в парках або поїздки на дачу. Ці заняття стають важливими для збереження спокою та відновлення емоційного балансу.

- Садівництво і фермерство. Садівництво є популярним хобі серед англійців, і навіть на рівні країни часто організуються виставки квітів та садівничих досягнень.

- Спортивні традиції. Англіїці також дуже люблять традиційні види спорту, такі як крикет, футбол і регбі, які є важливою частиною їхньої культури та національної ідентичності.

Висновок. Національний характер англійців можна охарактеризувати через їхню стриманість, лояльність до традицій, індивідуалізм, прагматизм і велику повагу до етикету і законів. Вони є людьми з глибоким почуттям національної гордості, готові відстоювати свої переконання, але при цьому залишаючи місце для змін і поступових реформ. Англіїці вважають за краще стабільність і традиції, що знаходить своє відображення в усіх аспектах їхнього життя — від культури до повсякденного поведінки.

4. Національний характер японців

Національний характер японців є результатом багатовікової історії, глибоких культурних традицій та специфічних соціальних норм. Японська культура поєднує в собі елементи стародавніх звичаїв та інноваційного прогресу, що формує унікальний образ національного характеру японців. Ось основні риси, які характеризують національний характер японців:

1. Колективізм і гармонія в суспільстві

Однією з основних рис японців є *колективізм*. В Японії на першому місці часто стоїть не інтереси окремої особистості, а благополуччя суспільства, колективу чи родини. Японці орієнтовані на підтримку гармонії та уникання конфліктів.

•Пріоритет групи над індивідом. Японці вважають, що інтереси групи (сім'ї, компанії, нації) повинні бути важливішими за інтереси окремої особи. Це створює атмосферу колективізму, де співпраця і взаємодопомога є основними принципами.

•Гармонія («ва»). У японській культурі існує концепція «ва», що означає гармонію, злагоду та уникання конфліктів. Японці роблять все можливе, щоб зберегти мир і не порушувати соціальні звичаї.

2. Повага до старших і ієрархія

Японці дотримуються чіткої *ієрархії*, де старші мають більше прав і поваги, а молодші — повинні шанувати старших. Цей принцип глибоко вкорінений у японському суспільстві та виявляється як у сімейних відносинах, так і на роботі.

•Шанування старших. У японських родинах та на роботі є чітка система поваги до старших. Молодші часто звертаються до старших за порадами, а старші мають велику відповідальність за рішення в родині або на роботі.

•Роль старших у суспільстві. Старші люди вважаються мудрими та досвідченими, і тому до їхніх думок ставляться з особливою повагою. Це стосується не тільки сімейних відносин, а й організаційних структур.

3. Симпатія до мінімалізму та естетики

Японці мають глибоке почуття до *естетики*, яке виражається в любові до простоти, мінімалізму і гармонії в дизайні та мистецтві. Ця риса визначає не тільки зовнішній вигляд об'єктів, але і стиль життя японців.

•Мінімалізм. Японці цінують простоту і витонченість у всьому, від архітектури до побутових речей. Ідея мінімалізму тісно пов'язана з концепцією «ва», де важливі не лише фізичні об'єкти, а й атмосфера простоти та гармонії.

•Традиційна естетика. В японському мистецтві, архітектурі та дизайні велика увага приділяється красі простих і природних матеріалів. Наприклад, популярні в Японії сади каменів, чайні церемонії та інші елементи, що виражають цю естетику.

4. Самодисципліна і працьовитість

Працьовитість і самодисципліна є невід'ємною частиною японського характеру. Японці зазвичай дуже серйозно ставляться до своїх обов'язків і прагнуть робити все якнайкраще.

•Дедикація і прагнення до досконалості. Японці мають високу працездатність, орієнтуючись на досягнення результату на найвищому рівні. Це проявляється у багатьох сферах, від виготовлення товарів до обслуговування.

•Повага до процесу. В Японії важливо не тільки досягти мети, а й дотримуватися певного процесу. Самодисципліна та постійне вдосконалення є важливою частиною культури праці.

5. Скромність та стриманість

Японці дуже цінують *скромність* і часто не люблять виставляти на показ свої досягнення. Вони не схильні до самореклами і вважають за краще зберігати певну стриманість в особистому житті та поведінці.

•Уникання надмірної уваги. В Японії не прийнято сильно виділятися серед інших. Особисті досягнення зазвичай залишаються в тіні. Японці воліють підтримувати баланс і не привертати до себе зайвої уваги.

•Стриманість у поведінці. Японці часто зберігають стриманість у вираженні емоцій і ставленні до інших, що можна побачити навіть у повсякденних спілкуваннях.

6. Важливість освіти і інтелектуального розвитку

Японці вважають освіту одним із основних засобів для розвитку особистості та успіху в житті. Високий рівень освіти є важливим не тільки для особистого зростання, а й для успіху на роботі і в суспільстві.

•Шанування освіти. Освіта в Японії є дуже важливою, і з дитинства японці навчаються дисципліні та важливості навчання. Система освіти дуже конкурентоспроможна, і японці прагнуть досягати найкращих результатів.

•Інтелектуальна скромність. В Японії вважається гарним тоном залишатися скромним і не хвалитися своїми досягненнями в академічній сфері.

7. Симпатія до природи

Японці мають глибоке *поважне ставлення до природи*. Це проявляється як у побутових звичках, так і в культурних та релігійних практиках.

•Шанування природи: Японці сильно цінують красу природи і мають традицію святкування сезонів (наприклад, ханафубі — милування цвітінням сакури).

•Екологічна свідомість: У сучасному суспільстві також активно підтримується екологічне мислення і збереження природних ресурсів.

8. Повага до ритуалів і обрядів

Японці дуже шанують *ритуали та обряди*, що є важливою частиною їхньої культури. Це стосується як щоденних практик, так і релігійних та соціальних церемоній.

•Чайна церемонія. Японська чайна церемонія є яскравим прикладом того, як важлива роль ритуалів у японській культурі. Вона відображає концепцію гармонії, спокою і естетики.

•Свята та обряди. В Японії існує багато свят і обрядів, які глибоко вкорінені в традиціях, і ці обряди зазвичай мають символічний характер і допомагають зберігати зв'язок з природою і історією.

Висновок. Національний характер японців можна описати через їхній колективізм, повагу до традицій, гармонії, самодисципліну та стриманість. Ці риси допомогли Японії стати однією з найуспішніших країн світу, що поєднує стародавні культурні традиції з сучасними досягненнями. Японці схильні до обережного, зваженого підходу до життя, що дозволяє їм зберігати баланс між індивідуальними прагненнями та колективним благополуччям.

5. Національний характер: китайці

Національний характер китайців — це складний і багатогранний феномен, який виник під впливом багатовікової історії, культурних традицій, філософських учень і соціальних норм. Китай, як одна з найдавніших цивілізацій, має глибокі корені, що визначають національний характер і поведінку китайців. Ось основні риси, які характеризують національний характер китайців:

1. Колективізм і соціальна гармонія

Китайці є народом, для якого важливі не лише інтереси індивіда, а й благополуччя родини, суспільства та нації в цілому. Концепція **колективізму** виявляється у численних аспектах життя, від сімейних відносин до робочих колективів.

- Значення родини. Родина в Китаї займає центральне місце в житті кожної людини. Китайці вважають, що інтереси родини повинні стояти вище особистих прагнень. Це виражається у підтримці старших, допомозі молодшим та важливості родинних обов'язків.

- Гармонія в суспільстві. Концепція соціальної гармонії є важливою частиною китайської культури. Китайці прагнуть до уникання конфліктів і підтримки взаємоповаги між різними групами людей. Це пов'язано з традицією шанування порядку, де збереження гармонії в суспільстві вважається пріоритетним.

2. Повага до старших і ієрархія

В Китаї існує чітка *ієрархія* у стосунках, і важливим елементом є *шанування старших*. Китайці віддають велику шану старшим членам сім'ї та суспільства, і повага до них є важливою частиною культури.

- Роль старших. Старші вважаються джерелом мудрості та досвіду. У традиційній китайській родині старші мають велику роль в ухваленні рішень і в управлінні справами родини. Вони також можуть впливати на кар'єрний шлях молодших.

- Респект до авторитету. В китайському суспільстві повага до авторитету є важливим елементом, і ця повага поширюється не тільки на родину, а й на робочі колективи, навчальні заклади та урядові структури.

3. Працелюбність і прагнення до досягнення мети

Китайці традиційно вважаються *працьовитими* і націленими на досягнення своїх цілей, часто вдаючись до важкої праці і тривалої дисципліни. Вони мають високу мотивацію до самовдосконалення та розвитку.

- Трудова етика. Працьовитість є важливою рисою китайців. Вони вважають, що успіх приходить через тривалу працю і відданість справі. Це особливо виражено в навчанні і роботі, де китайці часто прагнуть досягнути найкращих результатів.

- Амбіції і змагання. Китайці мають високі амбіції і часто активно змагаються, щоб досягти високих позицій у суспільстві або в кар'єрі. Цей аспект їхнього характеру відображає прагнення до соціального прогресу і успіху.

4. Шанування традицій і культурних цінностей

Китайці мають глибоке *шанування традицій* і культурних цінностей, що сформувалися під впливом тисячолітньої історії. Велика частина китайської культури пов'язана з шануванням предків, збереженням традицій та важливістю релігійних та культурних практик.

- Філософія конфуціанства. Конфуціанство, що стало основою китайської філософії та етики, акцентує увагу на моральних засадах, важливості родини, навчання, вірності та обов'язку. Це учення сильно вплинуло на поведінкові норми китайців і визначає їхню поведінку як на рівні особистості, так і в суспільстві.

- Релігійні традиції. Китайці шанують буддизм, даосизм і інші релігійні традиції, що також формують їхнє розуміння світу, моралі та повсякденного життя.

5. Повага до освіти

У Китаї освіта є одним з найважливіших аспектів життя. Китайці дуже цінують знання і зазвичай намагаються забезпечити своїм дітям найкращу освіту.

- Конкурсна система. У Китаї є дуже жорстка система вступних іспитів у вищі навчальні заклади, і досягнення високих академічних результатів є важливим критерієм для соціального статусу та кар'єрного росту.

- Цінність знань. Освіта в Китаї не тільки дозволяє покращити матеріальний добробут, але й є шляхом до соціального визнання та престижу.

6. Конфуціанська етика і мораль

Конфуціанство має величезний вплив на характер китайців і на їх моральні орієнтири. Ось деякі ключові аспекти цієї етики:

- Відданість родині. Важливість родини та обов'язків перед батьками і предками. Китайці часто підтримують своїх старших родичів і віддають данину поваги своїм предкам через різноманітні обряди.

- Пошана до влади та порядку: Китайці традиційно вважають, що соціальний порядок та стабільність є важливими для гармонії в суспільстві, і тому з повагою ставляться до влади та авторитетів.

7. Стриманість і скромність

У китайців є традиція *стриманості* в поведінці, що включає в себе як мінімалізм у вираженні емоцій, так і відсутність схильності до демонстрації власних досягнень. Вони воліють зберігати своє внутрішнє життя більш приватним.

- Невидимість у суспільстві. Китайці намагаються уникати надмірної уваги до своєї особистості та своїх досягнень, що є частиною їхнього прагнення до колективної гармонії.

- Покора та повага. Скромність і покора до старших та вищих соціальних класів є важливою частиною китайської етики.

8. Залучення до природи і повага до навколишнього світу

Китайці мають особливу повагу до природи, що відображається як у філософських вченнях, так і в побутових практиках.

• Даосизм і природа. У даосизмі природа є джерелом мудрості та гармонії. Китайці вважають, що важливо жити в гармонії з природними силами, поважати екологічні цикли і зберігати баланс у навколишньому середовищі.

• Аграрна культура. Багато китайських традицій і ритуалів пов'язані з сільським господарством і природними явищами, що також вказує на глибоке зв'язок з природою.

Висновок. Національний характер китайців можна охарактеризувати через їхній *колективізм, шанування традицій, працелюбність та повага до старших і авторитету*. Китайці традиційно є людьми, орієнтованими на гармонію в суспільстві, збереження родинних цінностей і шанування моральних норм. Під впливом багатой історії та філософських вчень, таких як конфуціанство та даосизм, вони надають великого значення стабільності, повазі до природи і колективного блага, що в значній мірі визначає їхній характер і поведінку.

6. Національний характер: українці

Національний характер українців сформувався під впливом тисячолітньої історії, культурних традицій, соціальних та політичних обставин. Українці, як нація, мають унікальний національний характер, що відображає глибоку духовність, гостинність, працьовитість, а також сильну прив'язаність до землі, родини та незалежності. Ось основні риси, які характеризують національний характер українців:

1. Гостинність і доброзичливість

Однією з основних рис українців є їхня **гостинність**. Українці зазвичай дуже відкриті та привітні, часто готові прийняти чужих людей в свій дім, поділитися їжею та допомогти в складних ситуаціях.

• Теплота та відкритість. Українці відомі своєю доброзичливістю і готовністю допомогти. Вони радо вітають гостей і вважають, що «гостя Бог посилає».

• Традиція частування. На свята та навіть у буденному житті, зустріч з гостем часто супроводжується багатими святковими столами, традиційними стравами і щирими побажаннями.

2. Традиціоналізм і шанування культури

Українці мають глибоке поважання до *своїх традицій* та культури. Це проявляється в шануванні народних звичаїв, мови, обрядів та народних свят.

• Любов до рідної мови та пісні. Українська мова, пісня, танець і народне мистецтво є важливими елементами української ідентичності. В Україні зберігаються багаті традиції фольклору, що сприяють передаванню культурної спадщини з покоління в покоління.

• Релігійні обряди. Українці активно зберігають християнські обряди, святкують православні свята, а також шанують народні звичаї, які поєднують елементи християнства і давніх дохристиянських вірувань.

3. Сімейні цінності і патріархальні традиції

Для українців **сім'я** є одним з найважливіших аспектів життя. Вони приділяють велику увагу родинним зв'язкам, і часто вся родина підтримує один одного в різних життєвих ситуаціях.

•Повага до старших. Українці традиційно виявляють велику повагу до старших членів родини, зазвичай живуть у багатопоколінних родинах, де є сильні зв'язки між дітьми, батьками і бабусями/дідусями.

•Роль жінки та матері. Материнство в українському суспільстві завжди мало особливе значення. Жінки традиційно грають важливу роль у вихованні дітей, організації побуту та збереженні родинних традицій.

4. Працьовитість і прив'язаність до землі

Українці традиційно асоціюють свою ідентичність з *землею і сільським господарством*. Працьовитість та відданість справі часто вважаються одними з основних рис національного характеру.

•Праця на землі. Сільське господарство завжди було важливим елементом життя українців. Українці мають давні традиції землеробства, і важка праця на землі стала частиною національної ідентичності.

•Гострий зв'язок з природою. Українці часто вважають землю «матір'ю», що дає їжу та багатство. Традиційне землеробство, особливо вирощування зернових культур, визначає образ України як житниці Європи.

5. Сила духу і прагнення до незалежності

Українці мають довгу історію боротьби за свою **незалежність**. Протягом століть вони часто боролися за свою державність і свободу від чужоземних загарбників. Ця боротьба сформувала у них почуття сильної національної ідентичності.

•Любов до свободи. Українці дуже цінують свою незалежність, вільний дух і гідність. Це можна побачити як у сучасній політичній боротьбі за суверенітет країни, так і в історичних подіях, таких як революції, що виникали на тлі боротьби за національну свободу.

•Почуття національної гідності. Українці мають високу самооцінку і відчують гордість за свою країну, культуру та мову, навіть у важких історичних обставинах.

6. Оптимізм і життєрадісність

Незважаючи на важкі історичні обставини та соціальні труднощі, українці часто демонструють **оптимізм** і здатність знаходити радість у житті. Це виражається в їхньому позитивному ставленні до майбутнього та здатності долати труднощі з гумором і легкістю.

•Позитивний погляд на життя. Українці мають здатність зберігати позитивний настрій навіть в умовах важких економічних чи соціальних умов. Вони часто виявляють оптимізм і відчуття гумору, що допомагає їм долати труднощі.

•Життєрадісність. Українці люблять святкувати, збиратися за великим столом з родиною та друзями, проводити час на природі і радіти простим речам.

7. Гнучкість і адаптивність

Українці вміють адаптуватися до різних соціальних і економічних умов. Вони можуть бути дуже *гнучкими* у своїх поглядах і підходах, щоб подолати життєві труднощі і зберегти стабільність у родині чи громаді.

•Підприємливість. В Україні часто можна зустріти людей, які здатні створювати бізнеси чи працювати в умовах невизначеності та змін. Українці можуть адаптуватися до змін і знаходити нові можливості для розвитку.

•Інноваційний підхід. В умовах обмежених ресурсів українці часто знаходять креативні рішення для вирішення проблем, що робить їх надзвичайно винахідливими.

8. Національна гордість і патріотизм

Українці мають високу *національну гордість* та *патріотизм*, що проявляється в глибокому зв'язку з власною культурою, історією і традиціями.

•Вшанування історії та героїв. Українці багато уваги приділяють пам'яті про важливі історичні події та героїв, які боролися за незалежність і свободу України. Це виражається в численних пам'ятниках, музеях і святкуваннях.

•Патріотизм в повсякденному житті. Любов до своєї країни виражається в повсякденному житті через шану до державних символів, підтримку національних традицій і культури.

Висновок. Національний характер українців є унікальним поєднанням гостинності, працьовитості, пошани до традицій та сили духу. Ці риси стали основою для національної ідентичності та збереження української культури, навіть в умовах історичних труднощів. Глибока повага до родини, національна гордість, прагнення до незалежності та здатність долати труднощі з оптимізмом — усе це складає основу національного характеру українців.

Розділ 2

Суспільство у вимірах релігієзнавчого аналізу

Тема 9. Релігія як предмет дослідження. Релігієзнавство як наука (1 година)

План

1. Сутність і походження релігії. Релігія як сфера духовної культури, її структура, функції. Ранні форми релігійності та їх характеристика. Містицизм як духовно-релігійний феномен. Давні містерії і таємні спілки.
2. Поняття «релігієзнавство», його предмет і принципи. Структура релігієзнавства.
3. Релігійна свідомість, її особливості та структура. Релігія та нерелігійні форми суспільної свідомості. Релігійний світогляд: загальні риси та його компоненти.
4. Релігійна діяльність та релігійні організації. Вплив релігії на характер духовного типу суспільства.

1. Сутність і походження релігії. Релігія як сфера духовної культури, її структура, функції. Ранні форми релігійності та їх характеристика. Містицизм як духовно-релігійний феномен. Давні містерії і таємні спілки

1. Сутність і походження релігії

Релігія — це система вірувань, обрядів, моральних норм та практик, що базуються на вірі в надприродні сили або Бога. Вона відображає ставлення людини до вищих сил, світу та свого місця в ньому. Релігія є важливою частиною духовної культури суспільства, вона має величезний вплив на формування моральних і етичних принципів, поведінкових норм та світогляду.

Походження релігії

Існує кілька теорій щодо походження релігії:

- *Теорія анімістичного походження.* За цією теорією, релігія виникла з віри в душу або духовні сутності, що населяють природу. Люди почали вірити, що всі об'єкти, явища природи і навіть тварини мають душу чи дух.

- *Теорія соціального походження.* Релігія виникла як спосіб соціальної інтеграції та стабілізації суспільства. Спільна віра у вищі сили чи Бога сприяла створенню єдиної соціальної системи, об'єднуючи людей в єдину громаду.

- *Психологічна теорія.* Релігія виникла через потребу людини в поясненні навколишнього світу, особливо в контексті переживань, пов'язаних зі смертю, стражданнями та іншим невідомим. Релігія дає відповіді на питання про сенс життя і смерті, забезпечує душевний спокій.

- *Теорія міфологічного походження.* Релігія, на думку цієї теорії, виникла з міфів — розповідей про богів і героїв, які допомагали людині пояснити явища природи та життєві процеси.

2. Релігія як сфера духовної культури

Релігія є важливою частиною духовної культури суспільства, оскільки вона

формує уявлення про світ, моральні норми, етичні принципи і дає відповіді на ключові питання про існування, сенс життя та смерті. Релігія тісно пов'язана з іншими сферами духовної культури, такими як філософія, мистецтво, наука, оскільки багато релігійних концепцій мають взаємозв'язок з метафізичними і етичними поглядами.

Основні функції релігії

1. Світоглядна функція. Релігія пропонує цілісну систему поглядів на світ, природу, людину, її місце в світі. Вона пояснює походження Всесвіту, роль людини в ньому, а також дає відповіді на питання про сенс життя і смерть.

2. Морально-етична функція. Релігія встановлює систему моральних норм, що регулюють поведінку людини в суспільстві. Це закони, які визначають, що є добрим і злим, праведним і грішним. Релігійні приписи сприяють підтримці соціальної гармонії, допомагають уникати конфліктів, формують етичні моделі поведінки.

3. Культурно-історична функція. Релігія є важливим чинником культурного розвитку суспільства, зокрема у формуванні архітектури, живопису, літератури, музики, театру та інших видів мистецтва. Вона надихає на створення шедеврів культури, які мають глибоке духовне та естетичне значення.

4. Психологічна функція. Релігія допомагає людині знайти внутрішній спокій, полегшити страждання, подолати труднощі, пов'язані зі страхом перед смертю, болем чи стражданнями. Вона створює емоційну підтримку і дає надію на покращення життя або на вічне життя після смерті.

5. Соціальна функція. Релігія допомагає у формуванні соціальних зв'язків, зокрема через релігійні громади та спільноти. Вона підтримує соціальну єдність, регулює відносини між людьми, встановлює соціальні норми та стандарти.

6. Ритуальна функція. Релігія визначає і регулює ритуали, обряди, святкування, молитви, що сприяють формуванню колективної свідомості, об'єднанню людей в рамках певних традицій.

3. Структура релігії

Релігія складається з кількох ключових елементів, які разом утворюють її структуру:

1. Віра - це основний компонент релігії, який включає в себе визнання існування надприродних сил (Бога, богів, духів) і визначення їх ролі в світі та житті людини.

2. Вчення - це система релігійних ідей, доктрин, що формулюють світогляд релігії. Вчення дає уявлення про природу Бога, походження світу, сутність людини та її відносини з Богом.

3. Ритуали та обряди - це система символічних дій, що практикуються в межах релігійної традиції, включаючи молитви, жертвоприношення, святкування, таїнства тощо.

4. Моральні норми - це правила поведінки, засновані на релігійних переконаннях, що визначають, як людина повинна ставитися до себе, до інших людей і до надприродних сил.

5. Міфологія - це набір священних історій, що пояснюють природу світу, існування людей та роль богів у космічному порядку.

6. Священні тексти. Більшість релігій мають писемні джерела, що містять основні принципи вчення і закони. Це можуть бути Біблія в християнстві, Коран в ісламі, Веди в індуїзмі тощо.

4. Релігія як система соціального впливу

Релігія має вплив на всі аспекти суспільного життя. Вона може формувати політичні, економічні, соціальні та культурні структури, впливати на правову систему та освіту, а також на моральні принципи, що визначають правила взаємодії між людьми.

• У багатьох суспільствах релігія була основою законодавства, наприклад, в середньовічній Європі чи в мусульманських країнах, де існують релігійні закони (шаріат).

• Вона також відіграє важливу роль у вихованні, формуючи уявлення про добро і зло, що допомагає суспільствам підтримувати соціальний порядок.

Таким чином, релігія — це не лише особиста віра, але й важлива соціальна інституція, яка відіграє значну роль у формуванні духовної культури, моралі та соціальних норм. Вона не тільки визначає вірування і практики, а й сприяє розвитку культури, забезпечує психологічну підтримку людям, підтримує соціальну єдність і гармонію. Релігія є однією з основних складових людського існування, що допомагає людям знаходити сенс життя, вирішувати етичні питання і долати життєві труднощі.

Ранні форми релігійності та їх характеристика

Ранні форми релігійності, або первісні релігії, є основними формами релігійних вірувань і практик, які виникли в доісторичні часи. Вони мають різноманітні особливості, залежно від часу і місця виникнення, але існують загальні риси, які дозволяють їх порівняти.

1. Анімїстична релігійність

Анімїстичні вірування є однією з найдавніших форм релігійності. Анімізм (від лат. "anima" — душа) передбачає, що всі явища природи, тварини, рослини, об'єкти, а іноді й абстрактні поняття (наприклад, вітер, сонце) мають душу або духовну сутність. Люди, які практикували анімізм, вірили, що духи цих природних елементів можуть впливати на їхнє життя, тому з ними треба встановлювати певні відносини через обряди, жертвоприношення та молитви.

Анімізм визначався певною ритуальністю, де люди намагалися задобрити або задовольнити духів природних явищ. Цей світогляд був поширений серед первісних племен по всьому світу.

2. Тотемізм

Тотемізм є ще однією ранньою формою релігійності. У рамках тотемізму певні племена або роди ідентифікують себе з певними тваринами або рослинами — тотемами, яким надають священний статус. Тотем служить символом родової або племінної єдності, а також віруваннями в те, що тіло і душа членів племені або роду пов'язані з тотемною твариною чи рослиною.

Тотемізм відрізняється сильною соціальною функцією, оскільки через нього формувалась колективна ідентичність та єдність племені, а також морально-етичні норми щодо ставлення до природи та інших членів громади.

3. Фетишизм

Фетишизм включає віру в те, що певні об'єкти (фетиші) мають надприродну силу, здатну впливати на людину чи природу. Це можуть бути амулети, статуетки, кам'яні, дерев'яні вироби або інші предмети, яким приписують духовну або магічну силу. Фетишизм часто поєднується з анімізмом, оскільки фетиші можуть бути носіями

духів чи інших надприродних сутностей.

Містицизм як духовно-релігійний феномен

Містицизм — це релігійне або духовне прагнення до безпосереднього досвіду єдності з Богом або вищими силами через інтуїцію, розуміння і особисту трансцендентну практику. Містики шукають особливого досвіду, який виходить за межі звичайного сприйняття і не піддається раціональному осмисленню. Вони прагнуть досягти стану єдності з Всесвітом, божественним або абсолютним через медитацію, молитву, глибокі роздуми або екстатичні переживання.

Містицизм зазвичай характеризується наступними рисами:

- **Безпосередній досвід Бога або трансцендентних реальностей**, що не потребує посередників, таких як священнослужителі або священні писання.
- **Відмовлення від зовнішніх форм культів** або ритуалів, у фокусі є індивідуальний досвід.
- **Трансцендентний досвід**, що відображає пошук єдності з божественним або абсолютним, що виходить за межі матеріального світу.
- **Екстаз** або містичне переживання, яке часто супроводжується сильними емоціями, як-от любов або поклоніння до Бога, що має трансформуючий ефект на особистість.

Містицизм проявляється в різних релігійних традиціях, таких як християнський містицизм (наприклад, вчення святих Іоанна Хрестителя та Терези від Авілі), ісламський суфізм, індуїстська йога, буддизм та інші.

Давні містерії і таємні спілки

Містерії — це релігійні обряди і таємні ритуали, що проводилися в Стародавньому Єгипті, Греції та Римі. Містерії часто мали глибокий символічний зміст і пов'язані з міфами, що відображають цикли життя, смерті та відродження. Вони мали на меті ініціацію або духовне очищення учасників, забезпечення їх особливим знанням про божественні таємниці. Участь у містеріях давала людині можливість пережити трансцендентні переживання, отримати благословення від богів і звільнитися від циклу життя і смерті.

Основні риси давніх містерій

1. ***Ініціація*** — процес посвяти, коли учасники проходили через серію обрядів, що символізували перехід від одного стану (неосвіченості, мирського життя) до іншого (освіченості, священного статусу).
2. ***Таємність*** — обряди містерій були закритими, що означало їх доступність лише для вибраних. Ця таємність надавала практикам особливу святість і викликала відчуття унікальності і значущості.
3. ***Зв'язок з природними циклами*** — багато містерій були тісно пов'язані з сільськогосподарськими ритуалами, такими як землеробство, жнива, відродження природи. Часто вони включали символи життя, смерті та відродження, зокрема через акт символічної смерті і воскресіння.
4. ***Символічний зміст*** — міфологія, що лежала в основі містерій, часто включала боротьбу між добром і злом, життя і смертю. Участь у містеріях дозволяла учасникам пережити ці метафізичні теми через практичні ритуали.

Приклади давніх містерій

• *Елевсінські містерії (Давня Греція)* — одна з найвідоміших релігійних практик, яка мала за мету посвятити учасників у таємниці богів Деметри і Персефони. Містерії символізували сільськогосподарські цикли, а також обіцяли учасникам одержання кращої долі після смерті.

• *Містерії Осіріса (Давній Єгипет)* — пов'язані з культом бога Осіріса, бога родючості, смерті та відродження. Ці ритуали також символізували процес відродження та воскресіння, сприяючи очищенню і трансформації душі учасників.

Таємні спілки

Таємні релігійні чи духовні спілки виникали як закриті організації, в яких члени отримували спеціальні знання та ініціації, часто з метою духовного вдосконалення або політичного впливу. Таємні спілки можуть мати різні аспекти, від релігійних до соціально-політичних.

• *Масонство* — одна з найбільш відомих таємних організацій, яка виникла в Європі в XVIII столітті, хоча має корені у середньовічних цехах каменярів. Масони практикують ритуали посвяти, що включають символи, алегорії та моральні уроки, націлені на вдосконалення особистості.

• *Люмінати* — ще одна таємна організація, створена для пропагування просвітництва та боротьби з релігійним фанатизмом у XVIII ст. Її члени мали за мету поширення знань і викорінення авторитаризму, хоча через свою таємність і аристократичну спрямованість організація стала об'єктом численних теорій змови.

Таким чином, ранні форми релігійності були багатограними і різноманітними, від анімістичних та тотемних вірувань до більш складних містерій і містичних практик. Містицизм як духовно-релігійний феномен надає людині безпосередній контакт з божественним через трансцендентний досвід. Давні містерії та таємні спілки, своєю чергою, служили для посвяти вибраних в особливі релігійні чи філософські істини, часто обіцяючи учасникам глибше розуміння життя, смерті та відродження.

2. Поняття «релігієзнавство», його предмет і принципи. Структура релігієзнавства

Поняття «релігієзнавство», його предмет і принципи

Релігієзнавство — це наука, яка вивчає релігію як соціальний, культурний, психологічний та історичний феномен. Вона займається дослідженням різних аспектів релігійного життя, зокрема релігійних вірувань, практик, інститутів, символів і текстів, а також взаємодії релігії з іншими сферами суспільного життя.

Предмет релігієзнавства

Предмет релігієзнавства охоплює всі аспекти релігії, її прояви та розвиток. Основні напрямки дослідження релігієзнавства включають:

1. *Релігійні вірування*. Вивчення різних систем вірувань, їх походження, зміни та еволюцію.

2. *Релігійні практики та обряди*. Дослідження ритуалів, обрядів, святкувань та інших практик, пов'язаних із релігією.

3. *Релігійні організації*. Аналіз структур і функцій релігійних інститутів, церков, сект і релігійних громад.

4. *Релігійна мораль та етика*. Вивчення моральних норм і етичних принципів,

що виникають у межах релігійних традицій.

5. Релігійні символи та священні тексти. Аналіз священних писань, їх тлумачення та символічний зміст.

6. Релігія та суспільство. Дослідження взаємодії релігії з соціальними інститутами, політикою, правом, економікою, культурою та іншими сферами суспільного життя.

Принципи релігієзнавства

Релігієзнавство має кілька основних принципів, що визначають його методологічний підхід до дослідження релігії:

1. Об'єктивність. Релігієзнавство повинно досліджувати релігію без упереджень, вільно від ідеологічних, політичних або релігійних уподобань. Усі релігійні традиції повинні розглядатися на рівних умовах, без дискримінації.

2. Неупередженість. Наукове вивчення релігії повинно бути незалежним від практичної релігійної діяльності. Це означає, що релігієзнавство не є засобом пропаганди або критики будь-якої релігії.

3. Комплексність. Релігія повинна бути розглянута в усій її багатогранності — від вірувань до соціальних та культурних аспектів, а також у контексті її історичного розвитку та впливу на суспільство.

4. Історизм. Релігієзнавство повинно враховувати історичні умови та етапи розвитку релігій, оскільки релігійні вірування і практики постійно змінюються й адаптуються до нових соціокультурних умов.

5. Міждисциплінарність. Релігієзнавство інтегрує знання з різних наук, зокрема з історії, філософії, соціології, психології, культурології та інших, оскільки релігія є багатовимірним феноменом.

Структура релігієзнавства

Релігієзнавство як наука включає кілька основних підрозділів і дисциплін, які детально вивчають різні аспекти релігії:

1. Історія релігій. вивчає розвиток релігійних традицій, історичні етапи їхнього формування та зміни, а також взаємодію релігійних течій і напрямків. Окремі розділи історії релігій можуть бути присвячені конкретним релігіям (християнству, ісламу, буддизму, індуїзму) чи загальним тенденціям в історії релігій.

2. Порівняльне релігієзнавство. порівнює різні релігійні традиції, аналізуючи схожості і відмінності в їхніх віруваннях, практиках, текстах, етичних системах. Це дозволяє зробити загальні висновки про універсальні риси релігій та їх особливості.

3. Соціологія релігій. досліджує вплив релігії на суспільство, зокрема взаємодію релігійних інститутів із соціальними структурами. Аналізуються функції релігії в суспільстві, її вплив на політику, мораль, закони, а також роль релігії в сучасних соціальних змінах.

4. Психологія релігій: займається вивченням психологічних аспектів релігійних переживань, релігійної свідомості, релігійних емоцій, а також дослідженням психологічних ефектів релігійних практик і вірувань.

5. Філософія релігій. досліджує теоретичні основи релігії, її природу, ставлення до питань Бога, сенсу життя, моралі, існування та віри. Вона звертається до основних філософських проблем, що постають у зв'язку з релігією.

6. Релігійна етика. аналізує етичні норми і принципи, що виникають у межах

різних релігійних систем. Вивчаються моральні заповіді, релігійні заповіді та інші етичні категорії, які впливають на поведінку віруючих.

7. *Релігійна антропологія*. досліджує релігію через призму людської культури та поведінки. Ця дисципліна зосереджена на вивченні релігійних вірувань і практик в контексті культури, а також на тому, як релігія формується в людському суспільстві.

8. *Теологія*. хоча теологія є окремою дисципліною, вона є важливою складовою релігієзнавства. Вона зосереджена на вивченні віри і догматів окремих релігій, в основному в контексті християнства, але також охоплює і вивчення теології в інших релігіях.

Висновок. Релігієзнавство — це наука, що вивчає релігію в усіх її аспектах: від вірувань і практик до впливу на культуру і суспільство. Його предмет є багатограним і складним, охоплюючи не тільки саму релігію, але й її зв'язок із іншими сферами людського життя. Основними принципами релігієзнавства є об'єктивність, неупередженість, комплексність, історизм і міждисциплінарність. Структура релігієзнавства включає кілька важливих підрозділів, що дозволяють здійснювати глибокі дослідження релігії, її впливу на суспільство та культурні процеси.

3. Релігійна свідомість, її особливості та структура. Релігія та нерелігійні форми суспільної свідомості. Релігійний світогляд: загальні риси та його компоненти

Релігійна свідомість: її особливості та структура

Релігійна свідомість — це сукупність уявлень, переконань, цінностей і почуттів, які виникають у людини на основі її віри в надприродні сили, божества або надчуттєві реальності. Це особливий спосіб осмислення світу, через призму релігійних доктрин і традицій, який суттєво впливає на поведінку індивіда та колективу.

Особливості релігійної свідомості

1. *Віра в надприродне*. В основі релігійної свідомості лежить переконання у існуванні сил, які виходять за межі природного світу. Це може бути віра в бога, богів, духів або вищі сили.

2. *Світоглядність*: Релігійна свідомість має світоглядний характер. Вона формує цілісну картину світу, в якій значну роль відіграють релігійні уявлення про походження людини, космосу, місце людини в цьому світі та її взаємодію з надприродними силами.

3. *Емоційність і духовність*. Релігійна свідомість характеризується високим рівнем емоційного залучення, зокрема через молитви, ритуали, обряди, в яких людина переживає духовні трансформації і знаходить внутрішню гармонію.

4. *Колективізм і спільнота*. Релігійна свідомість часто пов'язана із членством у релігійній спільноті, яка забезпечує колективний досвід віри і практик. Вона включає в себе традиції, спільні молитви, свята та обряди, що згуртовують людей.

5. *Моральні орієнтири*. Релігійна свідомість формує систему моральних норм, заповідей і обов'язків, які вказують на правильний спосіб життя, відповідний релігійним переконанням.

Структура релігійної свідомості

1. *Ідеологічна (когнітивна) складова*. Включає в себе основні переконання, вірування, концепти та уявлення про світ, бога, людину, моральність і значення життя. Це теоретична частина релігійної свідомості, яка містить релігійні доктрини і

філософські уявлення.

2. *Емоційно-ціннісна складова*. Охоплює почуття, емоції, які людина переживає в релігійних практиках, обрядах, під час молитви, а також моральні цінності, які формуються на основі релігійних вчень (любов до ближнього, співчуття, покаяння, надія).

3. *Практична складова*. Включає релігійні обряди, ритуали, молитви, звичаї та інші практики, які виражають релігійні переконання в реальному житті. Це також може включати моральні настанови щодо того, як правильно поводитися в суспільстві й у стосунках з іншими людьми.

4. *Соціальна складова*. Передбачає інтеграцію людини в релігійну спільноту або суспільство, де взаємодія з іншими віруючими сприяє закріпленню релігійних переконань і практик.

Релігія та нерелігійні форми суспільної свідомості

Релігійна свідомість є лише однією з форм суспільної свідомості. Вона співіснує з іншими її видами, такими як *політична, правова, наукова, мистецька та моральна свідомість*, які відрізняються своєю специфікою і функціями.

1. *Політична свідомість*. У політичній свідомості люди формують уявлення про владу, державу, суспільні інститути, громадянські права і обов'язки. Вона часто взаємодіє з релігією, особливо в країнах, де релігійні інститути мають великий вплив на політичні процеси.

2. *Правова свідомість*. Стосується уявлень про правові норми, закони та мораль, що визначають поведінку людини в суспільстві. Релігія може впливати на формування правових норм, як це відбувається у релігійних правових системах (шаріат в ісламі, канонічне право в християнстві).

3. *Наукова свідомість*. Це систематизоване знання про світ, яке спирається на дослідження та емпіричні дані. Релігія і наука можуть вступати в діалог або конфлікт, зокрема, в питаннях, що стосуються походження життя, Всесвіту або розвитку людства.

4. *Мистецька свідомість*. Формує естетичні уявлення та цінності, що виражаються через живопис, музику, літературу та інші форми мистецтва. Релігійні теми часто використовуються в мистецтві, оскільки релігія є важливою складовою духовної культури.

5. *Моральна свідомість*. Формує уявлення про те, що є хорошим і поганим, правильним і неправильним. Вона часто співіснує з релігійною свідомістю, оскільки багато моральних норм мають релігійне коріння.

Релігійний світогляд: загальні риси та його компоненти

Релігійний світогляд — це система уявлень і переконань, яка пояснює природу світу і місце людини в ньому з точки зору релігійних вірувань. Це одна з основних складових релігійної свідомості.

Загальні риси релігійного світогляду

1. *Віра в існування вищих сил*. Будь-яка релігія спирається на уявлення про надприродне, яке володіє особливою владою над людиною і природою.

2. *Пояснення сенсу життя*: Релігійний світогляд надає людині відповіді на важливі філософські питання, такі як: "Яка мета життя?", "Як ми повинні жити?", "Що чекає нас після смерті?".

3. Моральні орієнтири. Релігійний світогляд формує систему цінностей і норм, якими людина повинна керуватися у своєму житті.

4. Надприродне і святе. Багато релігій мають поняття святого, божественного, що протистоїть буденному і звичайному.

Компоненти релігійного світогляду

1. Онтологічний компонент. Включає уявлення про природу і сутність реальності, її походження, структуру і закони. Це концепція Бога або богів, існування душі, загробного життя.

2. Епістемологічний компонент. Відноситься до способів пізнання світу і того, як релігія дає відповіді на питання про істину. Це можуть бути релігійні тексти, одкровення, досвід віруючих.

3. Етичний компонент. Визначає моральні принципи і норми, яким повинна відповідати поведінка людини, що засновані на релігійних вченнях.

4. Практичний компонент. Пов'язаний з релігійними обов'язками і ритуалами, які є важливою частиною життя віруючої людини (молитви, обряди, пости, паломництва).

Висновок. Релігійна свідомість є особливим видом суспільної свідомості, що орієнтована на віру в надприродне і визначає світогляд людини, її моральні орієнтири та релігійні практики. Вона співіснує з іншими формами свідомості, такими як політична, правова, наукова, мистецька і моральна. Релігійний світогляд є цілісною системою переконань, яка надає сенс існуванню людини в світі та визначає її взаємодію з навколишнім середовищем і суспільством.

4. Релігійна діяльність та релігійні організації. Вплив релігії на характер духовного типу суспільства

Релігійна діяльність та релігійні організації

Релігійна діяльність — це діяльність людей, спрямована на підтримку і розвиток релігійних переконань, практик та вірувань. Вона включає в себе ритуали, обряди, молитви, паломництва, обов'язкові релігійні практики, а також участь у релігійних спільнотах і організаціях. Релігійна діяльність має на меті не тільки задоволення духовних потреб індивідів, але й підтримку соціальних та культурних традицій, які пов'язані з релігією.

Основні види релігійної діяльності

1. Релігійні обряди та ритуали. Включають такі практики, як молитва, пости, жертвоприношення, святкування релігійних свят, відправлення обрядів (хрещення, шлюб, похорон). Ці обряди часто виконуються індивідуально або в групах, за участю священнослужителів або вірних.

2. Проповідницька діяльність. Полягає у поширенні релігійних ідей серед населення. Це можуть бути проповіді, лекції, література, медіа, що мають на меті навчити людей релігійним істинам і моральним цінностям.

3. Молитви та медитації: різноманітні форми духовної практики, що включають спілкування з Богом або богами через молитви, медитацію, роздуми, самозаглиблення.

4. Релігійні організації та їх діяльність. Організації, що здійснюють керівництво релігійними спільнотами, займаються організацією релігійних

практик, підтримкою моралі і етики. Це можуть бути церкви, храми, монастирі, секти, релігійні рухи тощо.

Релігійні організації

1. Церкви, релігійні громади, храми. Релігійні організації, які об'єднують віруючих людей для здійснення релігійних обрядів і спільних молитов. Вони часто є основними центрами релігійного життя.

2. Монастирі, моністичні ордени. Організації, що займаються духовною практикою та місіонерською діяльністю, часто зі специфічним релігійним вченням або способом життя (наприклад, обітниця безшлюбності, бідності, послуху).

3. Секти і релігійні рухи. Це менші релігійні групи, які можуть відрізнятися від традиційних релігійних організацій своїми вченнями, практиками або соціальними структурами. Вони часто виникають в результаті релігійної реформації або через ідеї, які відкидають домінуючі релігійні структури.

4. Релігійні федерації та союзи. Мережі, що об'єднують різні релігійні громади для координації своїх зусиль в рамках певної віри. Це можуть бути національні або міжнародні організації.

5. Релігійні благодійні організації. Займаються допомогою нужденним, виконують соціальну місію церкви через благодійність, допомогу бідним, хворим, сиротам.

Вплив релігії на характер духовного типу суспільства

Релігія має великий вплив на формування духовного типу суспільства, який охоплює моральні, етичні, культурні й соціальні норми. Релігія визначає багато аспектів життя суспільства, створюючи основи для взаємодії людей, розвитку духовних цінностей і культурних традицій.

Основні аспекти впливу релігії на суспільство

1. Морально-етичні норми. Релігія відіграє важливу роль у формуванні моральних норм і етичних стандартів у суспільстві. Наприклад, християнські заповіді, мусульманські норми шариату, індуїстські принципи ахімси та інші релігійні настанови впливають на поведінку індивідів у суспільстві.

2. Духовне виховання та освіта. Релігія в історії часто була основним джерелом освіти. Це стосується не тільки релігійних текстів, але й загальних моральних навчань, які передавалися через релігійні громади.

3. Соціальна організація та ієрархія. Релігійні організації зазвичай мають певну соціальну ієрархію, що регулює роль духовенства, богослужіння та організацію релігійного життя. Це створює певний порядок у суспільстві та підтримує соціальну стабільність.

4. Вплив на політичні процеси. В історії релігія часто була важливим фактором в політичних змінах. Наприклад, релігійні організації можуть підтримувати певні політичні режими або, навпаки, боротися за зміни в суспільстві, як це відбувалося під час Реформації або в період індустріалізації.

5. Культурна ідентичність і національна єдність. Релігія має значний вплив на формування культурної ідентичності. Вона може бути важливим елементом національного єднання, оскільки багато національних традицій і

обрядів мають релігійне походження.

6. *Міжнародні взаємодії та конфлікти*. Релігія може бути фактором, що сприяє міжнародній співпраці, але також і джерелом конфліктів. Релігійні різниці стали основою для численних війни і політичних напружень, як у випадку з хрестовими походами, конфліктами між мусульманським і християнським світом, або між різними напрямками в одній релігії (шиїзм та сунізм в ісламі).

7. *Релігія і релігійна свобода*. Вплив релігії на суспільство може бути як позитивним, так і негативним. В одних випадках релігійні організації сприяють миру, терпимості та співіснуванню, в інших — можуть породжувати інтолерантність і конфлікти.

Висновок. Релігійна діяльність і релігійні організації виконують важливу роль у формуванні духовного типу суспільства. Вони не лише підтримують релігійні переконання і практики, але й впливають на моральні норми, соціальну організацію та політичні процеси. Релігія активно впливає на розвиток культури і соціальних зв'язків, забезпечуючи стабільність і порядок у суспільстві, але водночас може бути і джерелом соціальних і політичних конфліктів.

Тема 10. Етнонаціональні релігії (1 година)

План

1. Іудаїзм.
2. Індуїзм. Джайнізм. Сикхізм.
3. Конфуціанство і даосизм.
4. Синтоїзм.
5. Зороастризм.

1. Іудаїзм

Іудаїзм є однією з найстаріших монотеїстичних релігій світу, яка виникла в Стародавньому Ізраїлі приблизно 3 тисячі років тому. Це релігія, яка вірить в єдиного Бога, Яхве, і дотримується численних обрядів, законів та традицій, що були встановлені в Старому Заповіті (Танах) і пізніше в Талмуді.

Основні аспекти іудаїзму

1. *Монотеїзм*: Іудаїзм є монотеїстичною релігією, що означає віру в одного Бога. Бог в іудаїзмі є всевишнім, всемогутнім, вічним і незбагненим. Його ім'я — Яхве, хоча його також називають "Господь", "Елохім" або "Адонай". Іудаїсти вірять, що Бог створив світ і все, що в ньому є.

2. *Священні тексти*: Основними священними текстами іудаїзму є Танах (єврейська Біблія), що складається з трьох частин:

- *Тора* — п'ять книг Мойсея, які містять основні закони та настанови.
- *Неві'ім* — книги пророків.
- *Кетовім* — священні писання, зокрема псалми, книги мудрості та історичні

хроніки.

Крім того, важливим текстом є **Талмуд**, який містить коментарі та інтерпретації законів Тори і вчень, складений протягом декількох століть рабинами.

3. **Закон та обряди:**

○ Мицвот — заповіді, що визначають правила життя і поведінки для віруючих. Їх налічується 613. Це різноманітні приписи, які регулюють всі аспекти життя: від моральних норм до звичаїв та обрядів.

○ Кошерність — система харчових обмежень, яка вимагає, щоб їжа була приготовлена відповідно до релігійних законів. Наприклад, м'ясо і молоко не можна їсти разом, а лише кошерні тварини дозволені для споживання.

○ Шабат — день відпочинку, який святкується з вечора п'ятниці до вечора суботи. Це святий день, коли іудаїсти утримуються від роботи і присвячують час молитвам, родині та відпочинку.

4. **Віра в обрану націю:** Іудаїзм пропагує ідею, що єврейський народ обраний Богом для виконання особливої місії в світі. Це означає, що євреї мають особливий моральний і духовний обов'язок перед Богом, а також перед людством.

Історія іудаїзму

1. Біблійна епоха. Іудаїзм виник як релігія стародавніх ізраїльтян. Традиційно його засновником вважається патріарх Авраам, з яким Бог уклав перший союз. Потім іудейський народ був під керівництвом таких фігур, як Мойсей (який вивів євреїв з Єгипту і отримав від Бога Тору) і царі Давид та Соломон, які встановили ізраїльське царство.

2. Розпад і вигнання. Протягом століть Ізраїль зазнавав завоювань та розпаду. У VIII ст. до н.е. північне царство Ізраїль було завойоване асирійцями, а у VI ст. до н.е. євреї були вигнані в Вавилон. Це стало початком так званого "Єврейського вигнання", яке тривало протягом століть, але й надалі єврейський народ зберіг свою релігію і культуру.

3. Епоха після Риму. Після падіння єврейського царства під владою Риму в I столітті н.е. і розпаду Храму в Єрусалимі, іудаїзм зазнав значних змін. Замість храмових обрядів головну роль почали відігравати молитовні збори в синагогах. Це була епоха розвитку рабинського іудаїзму.

4. Сучасний період. Іудаїзм сьогодні існує в різних формах. Більшість євреїв живе в Ізраїлі та США, а також в інших країнах світу. Сучасні течії в іудаїзмі включають ортодоксальний, консервативний і реформістський іудаїзм, кожен з яких має свої відмінності у поглядах на закони та обряди.

Основні напрямки іудаїзму

1. Ортодоксальний іудаїзм. Цей напрямок зберігає строгий підхід до дотримання традиційних законів і обрядів Тори і Талмуду. Ортодоксальні євреї вважають, що Тора є божественним виявом і не може бути змінена. Ортодоксальні євреї також практикують окремі обряди, такі як суворе дотримання Шабату і кашруту.

2. Консервативний іудаїзм. Цей напрямок намагається поєднати традиції з адаптацією до сучасного світу. Консервативні євреї, як правило, вважають важливим дотримання релігійних приписів, але також допускають певні зміни в інтерпретації законів іудаїзму.

3. Реформістський іудаїзм. Реформісти прагнуть адаптувати іудаїзм до умов сучасного світу, зокрема дозволяючи зміни в обрядовості, обранні жінок до служіння в

синагогах, перегляді кошерних обмежень. Цей напрямок є найбільш ліберальним серед інших.

4. Реконструктивістський іудаїзм. Це відносно новий рух, який зосереджений на розвитку іудаїзму як культурної і релігійної спільноти. Реконструктивісти вважають, що релігія має розвиватися відповідно до змін у суспільстві та культурі, при цьому залишаючись вірними духовним основам іудаїзму.

Вплив іудаїзму на культуру та суспільство:

Іудаїзм значно вплинув на розвиток західної цивілізації, зокрема через християнство та іслам, які також мають монотеїстичну природу і поділяють багато спільних релігійних концепцій, таких як віра в єдиного Бога і моральні заповіді. Іудаїзм також сприяв розвитку філософії, етики, літератури і мистецтва. Наприклад, поняття моральної відповідальності, справедливості і благодійності значною мірою базується на релігійних вченнях іудаїзму.

Висновок. У висновку необхідно зазначити, що іудаїзм — це не лише релігія, але й культурна спадщина, яка має глибокий вплив на історію та сучасний розвиток багатьох народів. Його основи формуються навколо віри в єдиного Бога, дотримання моральних норм і релігійних обрядів, а також поваги до традицій. Релігійні практики, такі як дотримання Тори, Шабату, кошерних обмежень, залишаються важливою частиною життя багатьох євреїв у світі, а ідеї іудаїзму продовжують впливати на культуру і суспільство.

2. Індуїзм. Джайнізм. Сикхізм

Ці три релігії — індуїзм, джайнізм і сикхізм — виникли в Індії і мають глибокі корені в культурі та історії цього регіону. Кожна з них має свою унікальну систему вчень, обрядів і філософських поглядів, але також вони поділяють певні спільні елементи.

Індуїзм

Індуїзм є однією з найстаріших і найбільш різноманітних релігій у світі. Це не єдина система вчень, а скоріше ціла релігійна традиція, яка включає безліч вчень, практик, божеств і ритуалів.

Основні ідеї індуїзму

1. *Багатобожжя (Політеїзм)*. Індуїзм включає віру в численні божества, які є втіленнями одного великого божественного начала — Брахмана. Це невидиме і нескінченне божественне начало, яке пронизує всю реальність. Основними божествами є Брахма (Творець), Вішну (Охоронець), Шива (Руйнівник) та інші.

2. *Дхарма*. Дхарма в індуїзмі — це моральний закон або обов'язок кожної людини. Вона визначає правильну поведінку, дії, обов'язки та норми для різних класів та стадій життя. Дхарма є основою морального порядку у всесвіті.

3. *Карма*. Карма — це закон причинно-наслідкових зв'язків, згідно з яким кожна дія має наслідки. Добрі вчинки приносять добрі наслідки, а погані — погані. Карма визначає долю людини в поточному житті і впливає на її народження в майбутніх життях.

4. *Самсара та Мокша*. Самсара — це коло народжень і смертей. Індуїзм вчить, що душа (атман) перероджується знову і знову в різних тілах, поки не досягне мокші — звільнення від кола перероджень, яке відбувається через досягнення єдності з Брахманом.

5. *Йога та медитація*. Йога в індуїзмі є шляхом до духовного розвитку та

звільнення. Це система фізичних та розумових практик, які допомагають людині досягти самопізнання та злиття з божественним.

Священні тексти індуїзму

1. Веди — найдавніші священні тексти, що містять знання про ритуали, обряди, а також філософські та духовні настанови.

2. Упанішади — тексти, які доповнюють Веди і пояснюють глибші аспекти метафізики, природу Бога та душі.

3. Бхагавад-Гіта — частина Махабхарати, що містить діалог між Кришною і Арджуною, в якому розкривається філософія дії, дхарми та шляхів до спасіння.

4. Рамаяна та Махабхарата — епічні поеми, які розповідають про богів, героїв, а також моральні уроки для людей.

Джайнізм

Джайнізм — це одна з релігій, що виникла в Індії в той же час, коли розвивався буддизм. Він пропагує шляхи до духовного очищення через відмову від насильства і суворе дотримання аскетичних практик.

Основні ідеї джайнізму

1. Анахімса (непричинення шкоди). Джайнізм робить акцент на повній відмові від насильства (як фізичного, так і емоційного). Віруючі джайни повинні практикувати анахімсу, що означає поважати всі форми життя і уникати будь-якої шкоди живим істотам.

2. Карма: Подібно до індуїзму, в джайнізмі також вважається, що кожна дія має наслідки. Однак джайни вірять, що через аскетизм і моральну чистоту можна очистити свою душу від карми і досягти звільнення.

3. П'ять великих обітниць

- Не вбивати живих істот.
- Не красти.
- Утримуватися від сексуальних відносин (монахи і черниці).
- Не брехати.
- Утримуватися від прив'язаності до матеріальних благ.

4. Звільнення (Мокша). Джайни вірять, що метою життя є очищення душі від усієї карми і досягнення мокші — звільнення від кола перероджень. Це досягається через строгі аскетичні практики, медитацію та моральне очищення.

5. Чернецтво. Ченці і черниці в джайнізмі мають особливий статус. Вони дотримуються дуже строгих обітниць і ведуть аскетичний спосіб життя, щоб досягти духовної чистоти.

Священні тексти джайнізму

1. Агама — основний канон джайнізму, що складається з численних писань, які містять моральні, етичні настанови і філософські принципи.

Сикхізм

Сикхізм — релігія, заснована у XV ст. на півночі Індії, що була започаткована Гуру Нанаком і розвивалася через вчення десяти гуру.

Основні ідеї сикхізму

1. Віра в єдиного Бога. Сикхізм є монотеїстичною релігією, в якій вірять в одного Бога, який є всемогутнім, безтілесним і безмежним. Бога називають Вахегуру.

2. Рівність і соціальна справедливість. Всі люди, за вченням сикхізму, рівні перед

Богом. Віряни сикхізму підкреслюють важливість боротьби з соціальними несправедливостями, кастовими відмінностями та дискримінацією. У сикхізмі немає місця для соціальної ієрархії чи расизму.

3. Севи та медитація. Однією з головних практик є сева — безкорислива служба іншим. Це може включати допомогу бідним, медичну допомогу, участь у громадських роботах. Крім того, сикхи практикують нам-симран — медитацію на Божественне ім'я.

4. П'ять символів сикхізму. Сикхи носять п'ять святих символів, відомих як п'ять К:

- Кеша (необрізані волосся),
- Канга (дерев'яний гребінь),
- Кара (залізний браслет),
- Кирпань (мала меч),
- Качера (спеціальні штани).

5. Сикхська громада (сангат). Важливим аспектом сикхізму є громада віруючих. Сикхи вірять в силу колективної молитви та спільних дій.

Священні тексти сикхізму

1. Гуру Грантх Сахіб — основний священний текст сикхізму, який складається з учень гуру і святих писань з різних традицій Індії.

Висновок. Індуїзм, джайнізм і сикхізм — це релігії, що виникли в Індії та мають глибоке духовне і культурне значення для індійського суспільства. Кожна з цих релігій має свої унікальні вчення, але всі вони підкреслюють важливість духовного очищення, моральної поведінки, відмови від насильства і служіння людям.

3. Конфуціанство і даосизм

Конфуціанство і даосизм — це дві основні філософські школи, які сформували основи китайської культури та мислення. Обидві традиції мали великий вплив на соціальний, політичний і моральний устрій Китаю, а також на інші країни Східної Азії, включаючи Японію, Корею та В'єтнам. Хоча конфуціанство та даосизм мають спільні риси, такі як прагнення до гармонії і етики, їх погляди на природу людини, суспільство і Всесвіт значно відрізняються.

1. Конфуціанство

Конфуціанство — це філософсько-етична система, заснована на вченні китайського мислителя *Конфуція* (551–479 рр. до н.е.), яке орієнтоване на розвиток моральної поведінки, етики взаємин та соціальної гармонії.

1.1. Основні принципи конфуціанства

1. Гармонія в суспільстві та родині. Конфуціанство ставить на перше місце гармонію в особистих відносинах, особливо в родині та в соціальному середовищі. Воно вважає, що через правильні відносини між людьми можна досягти стабільності та процвітання в суспільстві.

2. Ідея “тунь” (управління через мораль): Конфуцій наголошував, що хороше керівництво полягає не стільки в застосуванні закону, скільки в моральному авторитеті керівника. Лідери повинні діяти як етичні приклади для інших, а не через примус чи силу.

3. П'ять основних взаємодій. Конфуцій виділяв п'ять основних відносин: між батьками і дітьми, між старшими та молодшими, між чоловіками та дружинами, між друзями, а також між правителем та підданими. У кожних відносинах повинна бути

чітко визначена роль і обов'язки, що забезпечує порядок і гармонію.

4. Моральна вдосконаленість. Основним ідеалом є моральне вдосконалення через самодисципліну, навчання та рефлексію. Конфуцій закликав до розвитку внутрішньої доброчесності через регулярне самопізнання.

5. Важливість освіти. Конфуцій наголошував на важливості освіти для особистісного розвитку та соціального прогресу. Освічена людина здатна принести користь суспільству та сприяти розвитку моральних цінностей.

1.2. Конфуціанська етика і політика

Конфуціанство має великий вплив на політичну систему Китаю. Воно пропагує ідею доброчесного правління і вважає, що тільки шляхетний правитель може принести мир і процвітання державі. У конфуціанській традиції основна увага приділяється моральним якостям правителя, які повинні слугувати прикладом для його підданих. Однак це вчення також підкреслює важливість соціальної ієрархії та поваги до авторитетів.

1.3. Вплив конфуціанства

Конфуціанство сильно вплинуло на китайську цивілізацію протягом тисячоліть, зокрема на морально-етичні норми, правову систему, а також на освіту і політику. Принципи конфуціанства стали основою для чиновницької служби, ідеї "цивільного служителя" і соціальної стабільності, що підтверджується численними династіями, котрі керували Китаєм на основі конфуціанської моралі.

2. Даосизм

Даосизм — це інша важлива філософська система Китаю, що була заснована на вченні **Лао-Цзи**, автором основного тексту даосизму — "*Дао де цзін*" (Книга про Дао і його сили). Даосизм значно відрізняється від конфуціанства, оскільки в ньому акцент робиться не на соціальних нормах та моральності, а на природному порядку та єдності з природою.

2.1. Основні принципи даосизму

1. Дао (Шлях). Дао означає "Шлях" або "Путь" і є центральною ідеєю даосизму. Це невидима сила, яка пронизує все існуюче і управляє природними процесами. Дао не можна описати словами, це треба відчувати та жити у злагоді з ним.

2. Ву-Вей (Невтручання).: Одна з ключових ідей даосизму — це принцип ву-вей, що буквально означає "невтручання" або "дія без зусиль". Це не означає бездіяльність, а здатність діяти в гармонії з природою, не прикладаючи зайвих зусиль або не змінюючи хід подій насильно. Це філософія, яка прагне до природного перебігу речей.

3. Природність (цзирен). Даосизм цінує природність і спонтанність. Людина повинна жити в гармонії з природним порядком, відмовившись від надмірної діяльності і штучного контролю. Це сприяє внутрішньому спокою та природному розвитку.

4. Підкорення природи та Всесвіту. Даосизм пропагує концепцію підкорення природних сил і всесвітніх процесів через внутрішнє очищення і гармонію з оточенням. Шлях досягнення внутрішнього миру веде через самопізнання і розуміння своїх зв'язків з природою.

2.2. Вплив даосизму на культуру

Даосизм має великий вплив на китайське мистецтво, літературу, медицину та

навіть політику. Наприклад, даосизм значною мірою сприяв розвитку китайської медицини, де особливу увагу приділяють енергетичному балансу людини і зв'язку з природою. Крім того, даосизм вплинув на розвиток традиційного китайського живопису, де часто зображуються пейзажі та природні мотиви, що символізують взаємодію людини з природою.

2.3. Практичні аспекти даосизму

Даосизм також включає ряд практик, таких як **цігун** (вправи для розвитку внутрішньої енергії), **тайцзи** (медитативні фізичні вправи), медитація та різні ритуали, які допомагають людині зберігати фізичне і духовне здоров'я, досягати гармонії з навколишнім світом і самим собою.

3. Порівняння конфуціанства і даосизму

<u>Аспект</u>	<u>Конфуціанство</u>	<u>Даосизм</u>
<u>Основна ідея</u>	Суспільна гармонія через мораль і етику	Гармонія з природою через невтручання та спонтанність
<u>Шлях розвитку</u>	Моральне вдосконалення, соціальна відповідальність	Спонтанний розвиток, внутрішня гармонія через злиття з природою
<u>Суспільство</u>	Акцент на соціальні обов'язки, ієрархії, стабільність	Акцент на індивідуальну свободу та злиття з природними силами
<u>Важливість освіти</u>	Освіта і навчання є ключовими для морального росту	Менше уваги до традиційної освіти, важливе самопізнання і медитація
<u>Мораль та етика</u>	Велика увага до етики поведінки в суспільстві	Відмова від суворих моральних норм, інтуїтивне життя

Висновок. Конфуціанство та даосизм є основними філософськими течіями китайської культури, і хоча обидва вчення мають спільну мету — досягти гармонії в житті, вони роблять це різними шляхами. Конфуціанство зосереджується на моральних і соціальних відносинах, тоді як даосизм — на гармонії з природним світом і внутрішнім миром людини. Однак обидві традиції надають величезний вплив на китайське суспільство, політику, мистецтво та культуру загалом.

4. Синтоїзм

Синтоїзм — це релігійна система, яка є основною в Японії, що базується на поклонінні природним духам та божествам, відомим як **Камі**. Це найстаріша та найглибше укорінена релігія Японії, що має свій унікальний погляд на світ, космос, людину і природу. Синтоїзм не має одного засновника, святого письма або догматичної системи вірувань, тому його можна розглядати не стільки як релігію в традиційному розумінні, а як низку ритуалів, практик і переконань, що об'єднують людей, культ природи і взаємодію з духовним світом.

1. Походження синтоїзму

Синтоїзм не має чіткої історії походження. Це релігія, яка природно розвивалась на японських островах, поєднуючи елементи місцевих вірувань і практик, що існували

задовго до прийняття буддизму і конфуціанства в Японії. Слово "синто" (神道) перекладається як "шлях божеств" або "шлях духів", що підкреслює тісний зв'язок цієї релігії з природою і шануванням божеств.

Основи синтоїзму формувалися ще в період Японської античності, коли з'явилися перші релігійні практики, пов'язані з шануванням природних елементів, таких як гори, річки, дерева, а також культами предків. У найдавніші часи японці вірили, що природа пронизана божественними сутностями.

2. Основні концепти синтоїзму

2.1. Камі (神)

Основна концепція синтоїзму — це *Камі* — духи або божества, які населяють природу, об'єкти та явища. Камі можуть бути як природними (горні духи, духи річок, дерев, сонця), так і антропоморфними (духи предків або історичних осіб, таких як імператори).

• Приклад. Одне з найвідоміших Камі — це *Аматерасу* — богиня сонця, яка є однією з головних божеств в синтоїзмі. Її культ має величезне значення для японської культури.

2.2. Священні місця і святині

Важливу роль в синтоїзмі займають священні місця, де перебувають Камі. Це можуть бути святилища або *камі* — спеціальні структури, що використовуються для ритуалів та поклоніння Камі. Такі святині можуть бути різного розміру — від великих храмів до маленьких священних місць на природі (дерева, скелі, озера).

• Приклад. Один з найбільших синтоїстських храмів — *Ісе Дзінгу* (Ісе святилище) — присвячений богині сонця Аматерасу.

2.3. Міто (міфи) та священні тексти

Синтоїзм має свій цикл міфів і легенд, які описують походження божеств і формування Японії. Один з основних священних текстів — це *Кодзікі* (713 р.) і *Ніхон Сьокі* (720 р.), які містять міфи, легенди про божеств, героїв та створення Японії.

Міфи синтоїзму переплітаються з історією і культовими практиками, показуючи взаємодію божеств з людьми, їх участь у розвитку країни.

2.4. Ритуали та святкування

Ритуали синтоїзму — це форма поклоніння, яка є важливою частиною культури Японії. До основних ритуалів можна віднести:

- Мацурі — святкові обряди та фестивалі на честь Камі.
- Омикуджі — молитви за удачу або за здійснення бажань.
- Тораноцугасі — обряди очищення від забруднення.

Ці ритуали часто проводяться в святилищах і мають за мету встановити гармонію з божествами.

3. Роль синтоїзму в японському суспільстві

3.1. Синтоїзм і японська культура

Синтоїзм глибоко вкорінений в японському способі життя і культури. Він сильно впливає на японську архітектуру (святилища, храми), мистецтво (наприклад, ікебана, каліграфія), а також на традиції (святкування новорічних свят, весільні обряди). Зокрема, на японських весіллях часто проводяться обряди синтоїстського походження.

3.2. Роль імператора

Імператор Японії в синтоїзмі займає особливе місце як прямий нащадок богині сонця Аматарасу. Імператор не просто політична фігура, але й релігійний символ нації, що виконує роль посередника між людьми і божествами.

3.3. Синтоїзм і буддизм

У Японії синтоїзм і буддизм існують поруч, часто переплітаючись у ритуалах і практиках. Це явище отримало назву **синкретизму**. Впродовж багатьох століть буддизм і синтоїзм впливали один на одного, а в японському побуті часто не було чітких меж між цими двома релігіями. Японці могли одночасно відвідувати буддистські храми та синтоїстські святині.

4. Основні святині і святкування

4.1. Ісе Дзінгу

Ісе Дзінгу — одне з найважливіших святилищ синтоїзму, розташоване в місті Ісе в префектурі Міє. Це святилище присвячене богині сонця Аматарасу. Ісе Дзінгу є місцем поклоніння для імператора і його родини.

4.2. Мацурі (фестивалі)

Мацурі — це свята, що проводяться в честь божеств і змін природи (наприклад, сезону збору врожаю, початку нового року). Це обряди, які можуть включати музичні виступи, танці, церемонії очищення і принесення жертв.

5. Символіка і обряди

Синтоїзм дуже уважно ставиться до очищення і є важливим аспектом повсякденного життя. Для очищення використовуються води (ритуальні обмивання), паління свічок, а також спеціальні амулети, які захищають людей від зла. Зокрема, перед входом до святилищ відвідувачі часто здійснюють обряд очищення рук і рота.

У висновку необхідно зазначити, що синтоїзм — це релігія, тісно пов'язана з природою, побутом і повсякденним життям японців. Він формує світогляд, який відзначається глибокою повагою до природних сил і вчить шанувати духовний світ, де все існуюче має божественну суть. Хоча синтоїзм не має чіткої догматичної системи, він сильно впливає на японську культуру, ритуали, мистецтво та суспільні традиції.

5. Зороастризм

Зороастризм — це одна з найдавніших релігій, яка виникла в Персії (сучасний Іран) близько 4 тисяч років тому. Його засновником є пророк *Зороастр*, чіі вчення сформували основу цієї релігії. Зороастризм відіграв значну роль у розвитку релігійної думки в Середній Азії і в інших частинах світу, а його принципи вплинули на подальші релігійні традиції, зокрема юдаїзм, християнство та іслам.

1. Історія виникнення зороастризму

Зороастризм, ймовірно, виник близько 1000-1500 рр. до н.е. в Ірані, хоча деякі джерела припускають, що він може бути ще старішим. Засновник релігії — *Зороастр* — був пророком і реформатором, який запровадив релігійні вчення, які сильно відрізнялися від традиційних вірувань стародавніх іранців.

Зороастризм став основною релігією в імперії **Ахеменідів** (550-330 рр. до н.е.), а також зберіг свою популярність у наступних періодах, зокрема в імперії *Сасанідів* (224-651 рр. н.е.), де він був офіційною релігією.

2. Основи вчення зороастризму

2.1. Двобій Добра та Зла

Центральною темою зороастризму є постійний *духовний двобій між добром і злом*. У зороастрійській космології існує два основні принципи: *Ахура Мазда* — бог світла і добра, і *Ангра-Майню (або Аріман)* — дух зла і темряви. Це протистояння є основою всього космічного порядку, і людина повинна вибирати, на чьому боці вона буде.

- *Ахура Мазда* — це божество світла, мудрості, правди і добра. Від нього походять всі позитивні сили світу.

- *Ангра-Майню* — дух хаосу, зла і темряви, який намагається знищити світло і порядок.

2.2. Світло і вогонь

Вогонь має важливе значення в зороастризмі як символ *світла, чистоти і божественної присутності*. Зороастрійці часто поклоняються вогню в храмах, де спеціальні жреці підтримують священний вогонь, що є символом Ахури Мазди. Вогонь вважається найчистішим елементом, що здатний очищати все негативне.

2.3. Моральні принципи та етика

Зороастризм навчав, що люди повинні жити відповідно до трьох основних заповідей:

- *Добрі думки (Хиата)*. Мислити правильно, бути чесним.

- *Добрі слова (Уджа)*. Говорити правду, не брехати.

- *Добрі дії (Міштак)*. Робити добрі справи, дотримуватись праведних вчинків.

Ці три принципи становлять основу морального життя людини в зороастризмі.

2.4. Важливість вибору і відповідальності

Зороастризм підкреслює важливість *вільного вибору*. Людина не є рабом своєї долі; вона може вибирати між добром і злом. В кінцевому рахунку, кожен індивід несе відповідальність за свої вчинки, і після смерті йому буде дана відповідна оцінка його життя через суд.

3. Космологія зороастризму

Зороастризм має чітке уявлення про космос, поділений на світло і темряву, добрі та злі сили. Всесвіт створений Ахурою Маздою, і його мета — це підтримка і поширення світла, порядку і доброчесності.

Основні компоненти космології зороастризму

- *Фізичний світ* — це арена боротьби між добром і злом, де людина виступає як активний учасник цього процесу.

- *Ахамана* — божественний принцип, що керує всім космосом і закликає до підтримки добра.

- *Танаспа* — священний, чистий простір, де перебувають духи і боги.

4. Зороастрійський культ та ритуали

4.1. Священні тексти

Найважливіший священний текст зороастризму — це *Авеста*, збірка релігійних пісень, молитов, гімнів і міфів. Вона містить основні принципи

вчення Зороастра, ритуальні практики, а також космологічні оповіді.

- Ясна — основна частина Авести, що містить священні гімни і молитви.
- Відуїт — текст, що описує ритуали очищення.
- Вендидат — збірка законів і моральних заповідей.

4.2. Свята і обряди

Зороастрійці проводять святкування на честь різних божеств і важливих подій у релігійній практиці. Основними святами є:

- Новий рік (Навруз) — святкування весняного рівнодення, яке є основним святом зороастрійців.
- Шахріяр — свято вшанування бога Ахури Мазди.
- Проводження померлих — ритуали, що включають очищення духів померлих.

4.3. Священні вогнища

Вогонь має сакральне значення в релігії. У зороастрійських храмах підтримується вогонь, який вважається втіленням божественної присутності. Жреці регулярно підтримують священний вогонь, і відвідувачі храму повинні дотримуватися чистоти.

5. Зороастризм і вплив на інші релігії

Зороастризм мав значний вплив на розвиток інших світових релігій, зокрема:

• Юдаїзм: багато елементів зороастризму були адаптовані в юдаїзм, зокрема ідеї про ангелів, демонів, суд після смерті, апокаліпсис і майбутнє спасіння.

• Християнство: концепція Месії, рятівника світу, а також ідея воскресіння померлих з'явилися в християнстві під впливом зороастризму.

• Іслам: ідеї морального суду, боротьби між добром і злом також були перенесені у іслам з цієї релігії.

6. Зникнення і відродження

Зороастризм був основною релігією в Ірані до арабського завоювання в 7 столітті. Після цього іслам став домінуючою релігією, і зороастризм значно скоротився, залишившись лише у вигляді маленьких громад в Ірані та Індії (так звані *парси*).

Однак, зороастризм продовжує існувати, хоча і в значно менших масштабах, і навіть сьогодні має громади в Ірані, Індії, а також діаспору в інших країнах світу.

Висновок. Зороастризм є однією з найдавніших релігій, яка розвинулася в Ірані і має великий вплив на багато релігійних традицій, зокрема на юдаїзм, християнство та іслам. Його вчення про боротьбу між добром і злом, значення моральних принципів і вибору, а також роль вогню як символу божественної присутності, визначили важливі риси цього віровчення. Зороастризм також сприяв формуванню багатьох космологічних і ритуальних уявлень, які виявилися важливими для духовної культури багатьох народів.

Тема 11. Світові релігії (2 години)

План

1. Буддизм та його основні течії.
2. Християнство: виникнення і загальні принципи віровчення.
 - 2.1 Православ'я: особливості віровчення, культу та організації.
 - 2.2 Католицизм: особливості догматики, культу та організації.
 - 2.3 Протестантизм: виникнення і особливості віровчення, культу та організації. Ранній протестантизм. Пізній протестантизм.
3. Іслам: загальні принципи віровчення. Основні течії у сучасному ісламу.

1. Буддизм та його основні течії

Буддизм — це одна з найбільших світових релігій, яка виникла в Індії близько 2,5 тисяч років тому, заснована на вченнях *Сіддгартхи Гаутами*, відомого як *Будда*. Буддизм пропонує шлях до *духовного просвітлення*, усунення страждань і досягнення *Нірвани* — стану, в якому звільняється від циклу народжень, смертей і перероджень (сансари). Вчення буддизму націлене на розвиток внутрішнього миру, моральної чистоти та мудрості.

1. Основи вчення буддизму

1.1. Чотири благородні істини

Основою буддизму є *Чотири благородні істини*, які пояснюють суть людського страждання та шлях до його подолання:

1. *Істина страждання (Дука)* — все життя, згідно з буддизмом, сповнене страждання. Це страждання включає старість, хвороби, смерть і загальну невизначеність людського існування.

2. *Істина причини страждання (Самудея)* — страждання викликане бажаннями та прихильностями, які спричиняють постійне прагнення до задоволення і уникнення болю.

3. *Істина припинення страждання (Ніродха)* — страждання може бути припинене, якщо знищити ці бажання та прив'язаності.

4. *Істина шляху до припинення страждання (Марга)* — існує шлях, який веде до припинення страждань, це восьмеричний шлях, що включає правильне розуміння, правильне мислення, правильне слово, правильні вчинки, правильний спосіб життя, правильне зусилля, правильну увагу та правильну концентрацію.

1.2. Восьмеричний шлях

Восьмеричний шлях є практичним керівництвом для досягнення Нірвани і складається з восьми складових:

1. *Правильне розуміння* (правильне бачення)

2. *Правильне мислення* (правильні наміри)

3. *Правильне слово* (правильне мовлення)

4. *Правильні вчинки* (правильна поведінка)

5. *Правильний спосіб життя* (правильний спосіб діяльності)

6. Правильні зусилля (правильне зусилля)

7. Правильна увага (правильне усвідомлення)

8. Правильна концентрація (правильне медитативне зосередження)

2. Основні течії буддизму

Буддизм має кілька основних течій, які виникли через різні інтерпретації вчення Будди та різні культурні та географічні умови. Три основні течії буддизму — це Теравада, Махаяна і Ваджраяна.

2.1. Теравада (Школа стародавніх буддистів)

Теравада (що в перекладі означає "шлях стародавніх вчень") — це найбільш архаїчний напрямок буддизму, що зберігав практики і вчення, близькі до оригінальних вчень Будди, як вони були записані в Палійському каноні (найстарішому канонічному тексті буддизму).

•Ціль. Теравада ставить на меті досягнення Араханства — стану, коли людина досягає просвітлення і звільняється від циклу народжень та смертей.

•Особливості. Теравада зосереджена на індивідуальному досягненні Нірвани, підтримуючи строгі практики медитації та морального очищення.

•Географія. Основні країни, де практикується Теравада — це Шрі-Ланка, Тайланд, Лаос, Камбоджа та М'янма.

2.2. Махаяна (Великий шлях)

Махаяна (що в перекладі означає "великий шлях") є однією з найбільших течій буддизму, яка з'явилася в Індії приблизно через 500 років після Будди. Махаяна прагне зробити просвітлення доступним для всіх істот, а не лише для монашества.

•Ціль. Махаяна вважає, що кожна людина має потенціал для досягнення Будди і що шлях до просвітлення полягає не тільки в індивідуальних зусиллях, але й у допомозі іншим досягти Нірвани. Люди, які слідуєть Махаяні, можуть стати Бодгісаттвами — істотами, що обіцяють залишити Нірвану, щоб допомогти іншим досягти просвітлення.

•Особливості. Махаяна надає великого значення ідеї безмежного співчуття (Каруна) і мудрості (Праджня).

•Географія. Махаяна поширена в Китаї, Японії, Кореї, Тибеті та інших країнах Східної Азії. У Японії ця течія розвилася у різні школи, такі як Чистий край, Сингон та Тендай.

2.3. Ваджраяна (Важка колісниця)

Ваджраяна (що в перекладі означає "колісниця ваджри") — це форма буддизму, яка виникла в Тибеті, що поєднує елементи Теравади та Махаяни, зокрема акцентуючи увагу на медитаціях і ритуалах, орієнтуючись на досягнення швидкого просвітлення.

•Ціль. Ваджраяна націлена на досягнення Буддизму в цьому житті через спеціальні техніки, такі як мантри, медитації, ритуали та медитація на тантричні практики.

•Особливості. Ваджраяна особливу увагу приділяє використанню мантр, мандал і ритуальних практик, які допомагають практикуючим здійснити трансформацію свого свідомості.

•Географія. Ваджраяна популярна в Тибеті, Монголії, Бутані і

частково в Гімалаях.

3. Основні принципи буддизму

1. Медитація — є важливим елементом буддистської практики, що допомагає людині досягти глибокого спокою, концентрації та мудрості. Медитація — це шлях до розуміння власного розуму і природи світу.

2. Карма і переродження — збудована на ідеї, що наші вчинки мають наслідки, які визначають наше майбутнє життя. Погані вчинки призводять до страждань, а добрі — до просвітлення.

3. Нірвана — це кінцева мета буддизму, де досягається повне звільнення від страждань і циклу народжень і смертей.

Висновок. Буддизм має величезний вплив на сучасну духовну практику та культури. Багато його принципів (медитація, духовний розвиток, співчуття) знаходять своє застосування в сучасному суспільстві, а вчення Будди продовжують надихати людей на шляху до внутрішньої гармонії, миру та просвітлення.

2. Християнство: виникнення і загальні принципи віровчення

Християнство — одна з найбільших світових релігій, що виникла в першому столітті нашої ери на основі вчення Ісуса Христа, який вважається Месією та Сином Божим. Християнство є продовженням і виконанням обітниць Старого Завіту, однак пропонує нове розуміння стосунків між людиною і Богом через вчення Ісуса.

1. Виникнення християнства

Християнство виникло в Юдеї у середині першого століття нашої ери, коли римська імперія контролювала цей регіон. Ісус Христос, який народився приблизно в IV-VI ст. до н.е., став основоположником християнської віри, проповідуючи вчення про Царство Боже, любов до ближнього та спасіння через віру в Бога.

Ісус вважав себе Месією, обіцяним Спасителем, який прийшов виконати пророцтва Старого Завіту і привести людей до спасіння. Його вчення мали глибокий духовний зміст, закликали до покаяння, прощення і внутрішньої трансформації.

Після розп'яття Ісуса, яке було здійснено римськими властями через тиск релігійних і політичних лідерів того часу, учні Ісуса почали проповідувати про його воскресіння і звістку про спасіння через віру в нього як Сина Божого. Апостоли і перші послідовники Ісуса стали основними проповідниками християнської віри.

2. Основні принципи віровчення християнства

2.1. Віра в Єдиного Бога

Християнство є монотеїстичною релігією, тобто вірить в існування Єдиного Бога. Бог є Творцем всесвіту, всього живого і неживого, і він є абсолютно святим, всемогутнім, всезнаючим та вічним. Християни вірять, що Бог є не лише Творцем, а й особистим Богом, з яким можна мати особисті стосунки через молитву та віру.

2.2. Свята Трійця

Одним з основних принципів християнської віри є віра в Святу Трійцю. Християни вірять, що Бог існує в трьох іпостасях:

1. Бог Отець — Творець і джерело всього.
2. Бог Син (Ісус Христос) — Спаситель, який прийшов у світ, щоб виконати Божий план спасіння людства через своє життя, смерть і воскресіння.
3. Бог Дух Святий — Дух Божий, який діє у світі, спонукаючи до праведності, і веде вірних до спасіння.

Це розуміння Бога як єдиного в трьох особах є одним з найбільш важливих догматів християнства.

2.3. Ісус Христос — Спаситель людства

Основний принцип християнства полягає в тому, що Ісус Христос є Спасителем людства. За вченням християнства, Ісус був Сином Божим, який, ставши людиною, приніс у світ Божу любов і спасіння. Християни вірять, що Ісус:

- Воскрес із мертвих, що підтверджує його божественність і можливість дарувати вічне життя.
- Приніс жертву за гріхи людей через свою смерть на хресті, тим самим відновивши зв'язок між людьми і Богом, який був порушений через первородний гріх.
- Закликав людей до покаяння, прощення, любові до ближнього і служіння Богові.

2.4. Спасіння через віру та благодать

Християнство вчить, що людина не може врятувати себе через свої власні вчинки або добрі справи. Спасіння приходить лише через віру в Ісуса Христа та Божу благодать. Віруючий отримує прощення гріхів і дар вічного життя через покаяння і прийняття Ісуса Христа як свого Спасителя.

Це поняття благодаті є основним: людина може отримати спасіння не через свої заслуги, а через безмежну любов і милосердя Бога.

2.5. Святі писання — Біблія

Біблія є святим письмом християнства і складається з двох частин:

- Старий Завіт — це священні тексти, спільні для християн і юдеїв, що включають історії створення світу, життя пророків та інші важливі події.
- Новий Завіт — це частина Біблії, що описує життя, вчення, смерть і воскресіння Ісуса Христа, а також діяльність апостолів та перших християнських громад.

Біблія є основним джерелом для віровчення і практики християн.

2.6. Моральні заповіді та любов до ближнього

Важливим принципом християнської моралі є Десять заповідей, даних Богом у Старому Завіті:

- Нехай не буде в тебе інших богів, окрім мене.
- Не взивай намарно імені Господа Бога твого.
- Пам'ятай день святий святкувати.
- Шануй батька твого і матір твою.
- Не вбивай.

- Не чини перелюбу.
- Не кради.
- Не свідчи неправдиво на ближнього твого.

А також заклик Ісуса до любові до ближнього:

- "Люби ближнього свого, як самого себе."
- "Люби Бога всім своїм серцем, розумом і душею."

Ці моральні принципи лягають в основу християнського життя і вчать прощати ворогів, проявляти співчуття до бідних і нужденних, бути милосердними та жити в мирі з іншими.

2.7. Церква та таїнства

Церква в християнстві є спільнотою віруючих, яка об'єднується для поклоніння Богові, молитви та навчання. Церква є також місцем для прийняття **таїнств** — священних обрядів, через які християни отримують Боже благословення.

Основні таїнства християнства

1. Хрещення — таїнство входження у християнську громаду і очищення від первородного гріха.

2. Причастя (Євхаристія) — таїнство прийняття Тіла і Крові Христа у вигляді хліба і вина, що символізує його жертву.

3. Сповідь — таїнство покаяння та отримання прощення за гріхи.

4. Миропомазання — таїнство, через яке християнин отримує благодать Святого Духа.

5. Шлюб — таїнство, яке освячує союз між чоловіком і жінкою.

6. Священство — таїнство, через яке чоловік стає священником і служить Церкві.

7. Останнє помазання — таїнство, яке дається хворим для фізичного і духовного зцілення.

3. Різноманітність християнських конфесій

Християнство поділяється на кілька основних конфесій:

1. Католицизм — найбільша гілка християнства, що визнала верховенство Папи Римського. Основні принципи католицизму включають суворе дотримання церковної ієрархії та важливість традиції.

2. Православ'я — це гілка християнства, що зберегла стародавні обряди і традиції, відрізняється від католицизму через відсутність верховенства папи і важливість соборності.

3. Протестантизм — рух, який виник у XVI ст. в Європі під час Реформації. Протестанти підкреслюють важливість особистої віри і відкидають деякі католицькі обряди та традиції, зокрема поклоніння святим і образам.

4. Значення християнства у світі

Християнство має величезний вплив на культуру, етику, мистецтво, освіту, політику і соціальні інститути. Це релігія, що об'єднує мільярди віруючих у всьому світі, і залишається однією з основних моральних і духовних сил, які формують людське суспільство.

Християнство пропонує не лише духовне спасіння, але й високі етичні і моральні принципи, спрямовані на розвиток людяності, співчуття, любові і служіння ближньому.

2.1 Православ'я: особливості віровчення, культу та організації

Православ'я — це одна з основних гілок християнства, що сформувалася в результаті поділу християнської церкви на *Східну (Православну) та Західну (Католицьку)* церкви в 1054 році під час Великої схизми. Православ'я має свої характерні особливості в області віровчення, культу та організації, які відрізняють його від інших християнських конфесій, зокрема від католицизму та протестантизму.

1. Особливості віровчення Православ'я

1.1. Віра у Святу Трійцю

Як і всі християни, православні вірують у Святу Трійцю, тобто в Єдиного Бога, який існує в трьох іпостасях:

1. Бог Отець — Творець, джерело всього існуючого.

2. Бог Син (Ісус Христос) — Спаситель, через якого Бог здійснив спасіння людства.

3. Бог Дух Святий — Присутність Бога у світі та в людях, що здійснює дію на серце віруючого і надає сили для духовного зростання.

Православні підкреслюють важливість *неподільності Трійці*, що є основною істиною віровчення. Це вчення про Трійцю сформувалося на Вселенських соборах у перші століття християнства.

1.2. Ісус Христос як Спаситель

Православ'я визнає Ісуса Христа як Сина Божого і Спасителя світу, який через свою жертву на хресті і воскресіння приніс спасіння всім людям. Православне вчення стверджує, що Ісус є істинним Богом і істинним Людиною, і його місія — це відновлення людських відносин з Богом через його жертву.

1.3. Віра в Божественне Благовіщення і благодать

Православ'я наголошує на важливості благодаті Божої — дару спасіння, який дається людині через віру в Ісуса Христа і тайнства церкви. Благодать вважається основним чинником, що дає людині силу для досягнення святості і спасіння, оскільки жоден з людей не може досягнути спасіння власними силами, а лише через прийняття благодаті від Бога.

1.4. Апостольська традиція і Священне Писання

Православ'я визнає Священне Писання (Біблію) як основне джерело віровчення, однак також наголошує на важливості Священної Традиції — усного передання, яке зберігає та пояснює вчення апостолів. Тому в православ'ї вірять, що Традиція, разом із Біблією, є рівнозначними джерелами Божественного вчення.

1.5. Відсутність папства та схоластичні підходи

Православна церква відкидає концепцію папства, тобто централізовану владу одного релігійного лідера (Папи Римського), яку визнає католицизм. У православ'ї важливі функції мають Вселенські Собори, які приймають основні догмати та визначення для церкви. Влада в церкві розподіляється між

численними єпископами, а ключовими принципами є колегіальність та соборність.

2. Особливості культу в Православ'ї

2.1. Богослужіння

Православне богослужіння — це центральний елемент культу в церкві. Богослужіння, яке проводиться в храмах, часто має вигляд *літургії* — урочистої обрядової служби, що включає в себе молитви, читання священних текстів, пісні (хоровий спів), використання священних символів і образів. Ось основні елементи культового життя в Православ'ї:

- Літургія — це основна форма богослужіння, що відбувається в храмі. Вона є святим актом поклоніння Богові і здійснюється за певними канонами, що визначають порядок молитов і обрядів.

- Ікони — важливі елементи православного культу. Ікони, як образи святих і біблійних подій, допомагають вірянам у молитві, адже в православ'ї вважається, що через образи святі передають Божу благодать.

- Молитви і піснеспіви — молитви в Православ'ї є важливою частиною культової практики. Багато православних молитов мають глибокий історичний і богословський зміст. Піснеспіви виконуються хором і є невід'ємною частиною літургії.

- Таїнства — це священні обряди, які є основою православної духовності. Серед основних таїнств православ'я — хрещення, євхаристія (причастя), сповідь, миропомазання, шлюб і останнє помазання. Вони допомагають віруючим досягати духовного очищення та з'єднання з Богом.

2.2. Піст і обряди покаяння

У православ'ї важливу роль відіграє піст — періоди утримання від певних продуктів (зокрема, м'яса, молочних продуктів, алкоголю) та фізичних насолод. Піст є часом для молитви, духовного очищення та підготовки до важливих свят, таких як Великдень та Різдво. Важливим елементом є також сповідь, що дозволяє вірянам очищати душу від гріхів перед святими та прийняти прощення через благодать Божу.

2.3. Свята і обряди

Православ'я має багатий календар свят, що включають як релігійні свята (Різдво Христове, Пасха, Святі Апостоли та святі мученики), так і народні свята, які інколи адаптовані до християнських традицій (наприклад, Великдень). Обряди святкування свят включають піснеспіви, хресні ходи, урочисті богослужіння.

3. Особливості організації Православної Церкви

3.1. Церковна ієрархія

Православна церква є організована на принципах соборності та колегіальності. Основними рівнями церковної ієрархії є:

- Патріарх — глава православної церкви в окремих країнах (наприклад, Патріарх Константинопольський, Патріарх Київський).

- Митрополит — архієрей, що очолює єпархію або групу єпархій.

- Єпископи — вищі духовні особи, що мають право висвячувати священників та керувати місцевими громадами.

- Священники — священнослужителі, які проводять літургії, здійснюють таїнства та займаються пастирською роботою.
- Диякони — допоміжний духовний чин, що виконує ритуальні функції в храмі.

3.2. Автокефалія та канонічна територія

Православ'я складається з численних автокефальних (самостійних) церков, кожна з яких має свою адміністративну та організаційну незалежність. Наприклад, *Константинопольська Православна Церква*, *Грецька Православна Церква* тощо. Всі ці церкви вважаються частинами єдиної *Вселенської Православної Церкви*, але кожна з них має свою автономність.

Висновок. Православ'я є однією з найбільших та найстаріших християнських конфесій. В його основі лежить глибока віра в Бога, який є Трійцею, шанування святих і ікон, збереження древніх богослужбових обрядів та традицій. Православ'я підкреслює важливість особистого спасіння через віру в Ісуса Христа і взаємодію з благодаттю Божою через таїнства, молитву і добрі справи.

2.2 Католицизм: особливості догматики, культу та організації

Католицизм — це одна з основних гілок християнства, що відрізняється своєю специфічною догматикою, культом і організаційною структурою. Католицька церква є найбільшою християнською конфесією в світі і має понад 1,2 мільярда віруючих. Католицизм виник у західній частині Римської імперії і зберіг свою єдність під владою Папи Римського, що є центральною фігурою в цій традиції.

1. Особливості догматики католицизму

1.1. Віра в Святу Трійцю

Католицизм, як і інші християнські конфесії, визнає віру в *Святу Трійцю*, тобто в Єдиного Бога, який існує в трьох іпостасях:

1. Бог Отець — Творець всього.
2. Бог Син (Ісус Христос) — Спаситель людства, який прийшов у світ, щоб врятувати його через свою смерть на хресті та воскресіння.
3. Бог Дух Святий — Святе Божество, що діє в світі, надаючи сили для духовного зростання, освячення і покаяння.

1.2. Ісус Христос як Спаситель

Католики вірять, що **Ісус Христос** є Сином Божим, який через своє **втілення** (перехід у людську форму) став справжнім Богом і справжньою Людиною. Християнське спасіння можливе через віру в нього як Спасителя і в його жертву на хресті, що очищує людство від гріхів. Католицьке вчення наголошує на особливій ролі **жертви Ісуса** для відкуплення людей від гріха та відновлення їхнього зв'язку з Богом.

1.3. Непогрішність Папи Римського

Католицизм вірить, що Папа Римський є *непогрішним* у питаннях віровчення і моралі, коли він виступає в ролі пастиря Вселенської церкви (цей догмат був проголошений в 1870 р. на I Ватиканському соборі). Це означає, що

Папа має безумовну авторитетність у питаннях, що стосуються інтерпретації Біблії, догматів і церкви.

1.4. Догмат про Непорочне зачаття Богородиці

Католицизм визнає догмат, що *Марія*, мати Ісуса, була зачатою без первородного гріха. Це означає, що Бог охоронив її від гріха вже з моменту її зачаття, аби вона могла стати чистою посудиною для народження Спасителя. Цей догмат був проголошений в 1854 році папою Пієм IX.

1.5. Таїнства

Католицизм визнає сім основних *таїнств*, через які віряни отримують Божу благодать:

1. Хрещення — вступ в християнську громаду, очищення від первородного гріха.

2. Євхаристія (Причастя) — прийняття Тіла і Крові Христових під видом хліба та вина, що є найважливішим таїнством для католиків.

3. Сповідь (Покаяння) — відпущення гріхів через покаяння перед священником.

4. Миропомазання — дар Святого Духа, який дає сили для християнського життя.

5. Шлюб — освячення союзу між чоловіком і жінкою.

6. Священство — встановлення і посвячення у сан священника або єпископа.

7. Останнє помазання — таїнство для хворих і старих, що готує їх до переходу в інший світ.

1.6. Підвищене значення Святого Письма і Святої Традиції

Католицизм наголошує на важливості Священного Писання (Біблії), але також має важливу роль для життя церкви Свята Традиція, яка є переданням вчення апостолів і вважається рівною Біблії як джерело істини. Католицька церква вважає, що як Писання, так і Традиція є основними джерелами Божественного вчення.

2. Особливості культу католицизму

2.1. Богослужіння і літургія

Богослужіння в католицькій церкві дуже урочисте, структуроване і проводиться на певних канонічних засадах. Основним богослужінням є Меса, яка включає молитви, читання з Біблії, співи і причастя. Меса може бути святковою, щоденною або особливою в різні церковні свята.

2.2. Молитва і поклоніння святим

Католики моляться не тільки Богові, а й *святим* і особливо *Марії*, матері Ісуса, яку вони вважають заступницею людства перед Богом. У католицизмі практикується поклоніння святим і пошанування їхніх мощів. Окремо для цього є особливі свята і поклоніння іконам і реліквіям.

2.3. Ікони та реліквії

Ікони в католицькій церкві відіграють важливу роль, але вони не є такими важливими, як у православ'ї. Велика кількість католиків віддає шану святим реліквіям, що включають частини тіл святих або інші святі предмети, яким приписують чудодійну силу.

2.4. Свята і обряди

Католицизм має розгалужену систему свят і обрядів. Серед основних свят: Різдво Христове, Пасха (Великдень), Трійця, Воскресіння Христове. Католицька церква святкує багато свят святих, а також церковні свята, пов'язані з життям Ісуса і Богородиці.

3. Особливості організації католицької церкви

3.1. Папа Римський

Папа Римський є главою Католицької Церкви і має надзвичайно високу церковну владу. Папа є духовним лідером всіх католиків і має визначальне слово в питаннях віровчення, моралі і церковної організації. Папа є вищим суддею в справах церкви і має можливість видавати папські булли — офіційні документи, що містять важливі церковні постанови.

3.2. Колегія кардиналів

Католицька церква має *кардиналів*, що є вищими духовними особами, які допомагають Папі в управлінні Церквою і зазвичай призначаються для виконання важливих функцій в церкві. Один із кардиналів є папським наступником, який обирається колегією кардиналів після смерті Папи. Вони збираються на конклав, щоб вибрати нового Папу.

3.3. Єпископи і священники

Нижчою ієрархією є *єпископи*, які керують окремими дієцезіями (регіонами) і призначають священників, що служать у парафіях. Єпископи мають також владу здійснювати важливі церковні функції, такі як хрещення, миропомазання та посвячення священників.

3.4. Роль мирян

Миряни, тобто всі вірні, які не належать до духовенства, також відіграють важливу роль у католицькому житті. Вони беруть участь у богослужіннях, у святкуваннях та виконують важливі соціальні та благодійні функції в церкві. Миряни можуть брати участь у церковних комітетах, бути членами мирянських організацій, здійснювати соціальні та добродійні служби.

Висновок. Католицизм має свою неповторну і складну структуру віровчення, культу і організації. Його основними рисами є вірність Святому Письму і Святій Традиції, визнання Папи як найвищого духовного авторитету, таїнства як засоби отримання Божої благодаті, урочисті обряди поклоніння і святкування. Католицька церква прагне бути всесвітньою спільнотою, яка активно проповідує християнське вчення через соціальні програми, місіонерську діяльність та міжрелігійний діалог.

2.3 Протестантизм: виникнення і особливості віровчення, культу та організації. Ранній протестантизм. Пізній протестантизм

Протестантизм — це одна з основних течій християнства, що виникла у XVI ст. через Реформацію, започатковану Мартина Лютера. Протестантизм відрізняється від католицизму і православ'я в догматичному, культовому та організаційному аспектах. З часом протестантизм розділювався на багато напрямків, від ранніх до пізніх форм протестантизму, кожен з яких має свої унікальні особливості.

1. Виникнення протестантизму і Реформація

Протестантизм виник на фоні релігійних, соціальних і політичних змін у Європі в XVI столітті. Причинами його виникнення стали:

- Церковна корупція — католицька церква переживала кризу через зловживання владою, продаж індульгенцій (документів, які забезпечували прощення гріхів) та моральну деградацію духівництва.

- Інтелектуальний рух Відродження — розвиток критичного мислення та нових ідей, які оспорювали догмати католицизму.

- Поява нових перекладів Біблії — зокрема, переклад Біблії на національні мови, що дозволило широким масам читати її самостійно та приймати рішення щодо власного віровчення.

Найбільш визначною подією у виникненні протестантизму було *95 тез Лютера*, написані в 1517 р., в яких він критикував практику продажу індульгенцій та інші аспекти католицької практики. Це стало поштовхом до великого релігійного руху, що призвів до Великої схизми у християнстві та утворення численних протестантських деномінацій.

2. Особливості віровчення протестантизму

2.1. Принципи Соло Скриптура і Соло Фіде

- Соло Скриптура («тільки Писання») — протестанти вважають, що *Біблія* є єдиним джерелом віровчення і практики. Всі догмати церкви повинні мати біблійне підґрунтя, і протестанти відкидають будь-яку авторитетну традицію, яка не підтверджена Святим Письмом. Це відрізняє протестантизм від католицизму і православ'я, де велику роль відіграє також Свята Традиція.

- Соло Фіде («тільки віра») — центральний принцип протестантизму, що проголошує, що *спасіння* досягається тільки через віру в Ісуса Христа, а не через добрі справи або участь у церковних обрядах. Це контрастує з католицьким підходом, де підкреслюється роль добрих справ, таїнств і церковної організації для спасіння.

2.2. Принцип загального священства

Протестантизм вважає, що кожен християнин є священником. Це означає, що кожен вірянин має безпосередній доступ до Бога через молитву і читання Біблії, і не потребує посередництва священника або церкви для спасіння. Цей принцип відрізняє протестантизм від католицизму, де священники виконують важливу роль як посередники між людьми та Богом.

2.3. Таїнства

Протестантизм визнає лише два таїнства, які прямо згадуються в Новому Завіті:

1. Хрещення — знак входу в християнську громаду.

2. Євхаристія (Причастя) — споживання хліба і вина, що символізують Тіло і Кров Ісуса Христа. Відзначається, що протестанти не завжди вірять у реальне перетворення хліба і вина в тіло і кров Христа, як це є в католицизмі, але вони вважають, що це є символічним актом єднання з Христом.

3. Особливості культу в протестантизмі

Протестантизм не визнає складної церемоніальності богослужінь і багатства культових обрядів, властивих католицизму та православ'ю. Основні риси культу в протестантизмі:

- Проста богослужінь — відсутність пишних обрядів, церковної іконографії та релігійних обрядів. Богослужіння зосереджено на читанні Біблії, молитвах і проповідях.

- Акцент на проповіді — велика роль проповідника (пастора) у поясненні Біблії і її застосуванні в повсякденному житті віруючих.

- Немає поклоніння святим і іконам — протестанти відкидають поклоніння святим, як це робиться в католицизмі, а також не використовують ікони для молитов.

4. Особливості організації протестантизму

4.1. Протестантські деномінації

Протестантизм не має єдиної централізованої організації, як католицизм, а складається з численних *деномінацій* (релігійних течій), які різняться за доктринами, обрядовістю та церковною структурою. Ось основні напрямки:

- Лютеранство — засноване на вченні Мартина Лютера, найбільша протестантська течія в Німеччині та Скандинавії.

- Кальвінізм — засноване на вченні Жана Кальвіна, широко поширене в Швейцарії, Нідерландах, Великій Британії та Сполучених Штатах.

- Англіканство — англіканська церква стала результатом розриву Англії з Римським папою в XVI ст., при цьому залишаючи багато католицьких традицій, але з реформованим віровченням.

- Баттизм — одна з найбільших течій, що виникла в Англії в XVII ст., з акцентом на важливість особистої віри та хрещення тільки в зрілому віці.

- П'ятидесятники — рух, що акцентує на діях Святого Духа, зокрема на **дарі мов** і чудесах.

4.2. Автономія церков і пасторська система

У протестантизмі багато церков мають *автономну структуру*, тобто кожна церква самостійно визначає свою організаційну структуру і віровчення. Найчастіше віряни обирають *пастора* (лідера громади), який відповідає за духовне наставництво, проповіді та інші аспекти церковного життя. У деяких течіях (наприклад, кальвінізм) існують старійшини, які допомагають в організації церковного життя.

5. Ранній протестантизм

Ранній протестантизм був наслідком Реформації, що почалася в 1517 р. Основні риси раннього протестантизму:

- Протест проти католицької церкви — Мартин Лютер, Жан Кальвін і інші реформаційні лідери закликали до реформування католицької церкви, відкидаючи корупцію і зловживання.

- Поширення ідей через друкарство — друк книг і Біблії, особливо після винаходу друкарського верстата Гутенберга, дозволив швидко поширити протестантські ідеї.

• Соціальна та політична боротьба — протестантизм став не лише релігійним рухом, а й рушійною силою політичних змін. Наприклад, Лютеранська Реформація значно вплинула на розвиток релігійних свобод у Німеччині.

6. Пізній протестантизм

Пізній протестантизм характеризується розвитком численних нових напрямів і течій в релігійному житті:

• Місіонерська діяльність — протестанти активно займаються місіонерською роботою, проповідуючи свою віру в різних куточках світу.

• Екуменізм — протестантизм з часом почав рухатися до єдності з іншими християнськими конфесіями через участь у *єкуменічному русі*, що пропагує діалог і співпрацю між християнськими церквами.

• Теологічний плюралізм — сучасний протестантизм відзначається великим різноманіттям теологічних підходів, від традицій.

3. Іслам: загальні принципи віровчення. Основні течії у сучасному ісламу

Іслам — одна з трьох великих світових релігій, поряд з християнством і юдаїзмом, що виникла в VII ст. на Аравійському півострові. Іслам є релігією, яка має понад 1,8 мільярда послідовників, що складає приблизно 25% світового населення. Його основні принципи віровчення і течії мають величезний вплив на культуру, політику, соціальне життя та світогляд мільйонів людей.

1. Основи віровчення ісламу

1.1. Віра в єдиного Бога (Аллаха)

Іслам заснований на вірі в Єдиного Бога, який в арабській мові називається Аллах. У ісламі Бог є абсолютно єдиним і непорівнянним, не має партнерів чи синів. Віра в єдиного Бога є центральним елементом ісламської віри.

1.2. Пророки та посланці

Іслам вважає, що Аллах посилав численних пророків і посланців для того, щоб навчати людство правильному шляху до Бога. Всі пророки у ісламі є людьми, які отримали божественні вказівки. Найвищим з них є Пророк Мохаммед, якого вважають останнім пророком, що приніс остаточне і завершене послання людству. Мохаммед отримав одкровення від Аллаха через архангела Джибрила (Гавриїла), яке було записано в *Корані*.

1.3. Свята книга — Коран

Коран є священною книгою ісламу, яка складається з 114 сур (глав) і вважається словом Бога, якому не можна вносити жодних змін. Коран є основним джерелом віровчення, моральних норм і законів в ісламі. Його вивчення та дотримання є важливими елементами життя мусульман.

1.4. Ісламські стовпи (Аркан ісламу)

Іслам визначає п'ять основних обов'язкових практик, які називаються *п'ятьма стовпами ісламу*. Ці практики є основою ісламської релігійної практики:

1. Шахада — визнання віри, проголошення: "Немає Бога, крім Аллаха, і Мохаммед — посланець Аллаха".

2. Салат — п'ять обов'язкових молитов на день (фард), які мусульмани виконують обличчям до Мекки.

3. *Закат* — обов'язкова милостиня, що дається на допомогу нужденним (зазвичай 2,5% від багатства).

4. *Саум* — пост протягом священного місяця Рамадан, коли мусульмани утримуються від їжі, напоїв і фізичних потреб з світанку до заходу сонця.

5. *Хадж* — паломництво до священного міста Мекка, яке є обов'язковим для мусульман, які мають фінансову та фізичну змогу здійснити його хоча б раз у житті.

1.5. Віра в Судний день і життя після смерті

Іслам вірить у *Судний день*, коли Аллах судитиме всіх людей за їхніми вчинками, і кожен буде отримувати або нагороду в раю, або покарання в пеклі залежно від своїх справ на землі. *Рай (Джаннат)* і *пекло (Джаханнам)* є реальними місцями, і мусульмани вірять, що життя після смерті є важливою частиною існування.

1.6. Шаріат

Шаріат — це ісламський закон, що ґрунтується на Корані, хадисах (повідомленнях про слова і вчинки пророка Мохаммеда) та інших джерелах. Шаріат охоплює всі сфери життя мусульман — релігійні, моральні, соціальні та правові аспекти. У різних країнах цей закон тлумачиться і застосовується по-різному, залежно від соціокультурних умов.

2. Основні течії в ісламі

Іслам поділяється на кілька основних течій, серед яких найбільшими є *сунізм* і *шиїзм*. Обидві течії визнають основні принципи ісламу, однак відрізняються в ряді теологічних і практичних аспектів.

2.1. Сунізм

Сунізм є найбільш поширеною течією в ісламі, яка складає приблизно 85-90% усіх мусульман. Суніти вірять у те, що після смерті пророка Мохаммеда лідерство в мусульманській спільноті (уммі) повинно було передаватися через вибори або консенсус, і тому вони визнають *четверо праведних халіфів*, які стали наступниками пророка.

• *Основний акцент*: Суніти дотримуються стандартів поведінки та вчень, закріплених у *сундах* (прикладі життя пророка) і *хадисах*. Вони підкреслюють значення об'єднання громади і колективної молитви.

2.2. Шіїзм

Шіїзм є другою за величиною течією в ісламі, складаючи приблизно 10-15% мусульман. Шіїти вірять, що після пророка Мохаммеда лідерство мусульманської громади повинно було передаватися через його родину, зокрема через *Алі* (племінника і зятя пророка). Це розмежування призвело до конфліктів у ранньому ісламі і сформувало відмінності між шіїтами і сунітами.

• *Основний акцент*: Шіїти вважають *Алі* і його нащадків (імамів) священними і невід'ємними лідерами громади. Вони також надають велике значення ритуалам, таким як *ашура* (свято, яке вшановує жертву імама Хусейна, онука Мохаммеда).

2.3. Інші течії в ісламі

Крім основних течій, існують і менш численні групи:

• *Суфізм* — містична течія в ісламі, яка підкреслює інтуїтивне і духовне

пізнання Бога через медитацію, молитву і особливі практики.

- Ісмаїлізм — підрід шіїтського ісламу, що зосереджений на духовному лідерстві імамів і містичному пізнанні.

- Ахмадія — релігійна група, яка була заснована у XIX ст. в Індії, яка вважає Мірзу Гулама Ахмада «Месією» і «обіцяним Махді».

3. Сучасні течії і проблеми в ісламі

У сучасному ісламі існують різні підходи до вирішення соціальних і політичних проблем. Сучасний іслам переживає низку важливих викликів:

- Консерватизм і реформи. Різні мусульманські країни мають різні підходи до застосування Шаріату та співвідношення релігії і держави.

- Політичний іслам. В деяких країнах іслам став основною політичною силою, як, наприклад, в Ірані (шіїтський іслам) і Саудівській Аравії (сунітський іслам).

- Ісламський фундаменталізм. Виникнення ідеології, яка прагне повернутися до «чистих» принципів ісламу, відкинувши сучасні соціальні інновації та західну культуру. Ця течія призвела до зростання радикальних груп, таких як Аль-Каїда і Ісламська держава.

Таким чином, іслам є однією з найбільших світових релігій з багатою історією і різноманітними течіями. Основні принципи ісламу, як-от віра в єдиного

Тема 12. . Нетрадиційні релігії (2 години)

План

- 1.Класифікація неорелігій. Церква уніфікації (об'єднання).
- 2.Рух Харе Крішна.
- 3.Віра багаї.
- 4.Церква саєнтології.
- 5.Сатанізм.

1. Класифікація неорелігій. Церква уніфікації (об'єднання)

Церква уніфікації (також відома як Об'єднана церква) є релігійною організацією, заснованою у 1954 р. корейським релігійним лідером Сан Мьон Муном. Церква має великий вплив на певні соціальні та релігійні аспекти в багатьох країнах світу, зокрема в Сполучених Штатах, Японії та корейському півострові. Уніфікація є частиною більш широкої категорії релігійних рухів, що іноді класифікуються як неорелігії.

Класифікація неорелігій

Неорелігії – це нові або альтернативні релігійні рухи, що з'явилися після традиційних релігій, таких як християнство, іслам чи буддизм. Вони можуть бути засновані на нових віровченнях, злитті різних релігійних традицій або реформуванні існуючих релігій. Характерні риси неорелігій включають:

1. Нова духовність – Вони пропонують новий погляд на релігію та духовність, часто заперечуючи традиційні релігійні структури.
2. Лідерство – Часто ці рухи мають харизматичних лідерів, які створюють нові

релігійні ідеї.

3. Експансія – Багато неорелігій активно поширюють свої ідеї в різних країнах, маючи міжнародний вплив.

Церква уніфікації як неорелігія

Церква уніфікації є типовим прикладом неорелігії. Вона поєднує елементи християнства з корейським національним контекстом і специфічними вченнями Сан Мьон Муна. Її релігійне вчення ґрунтується на концепції "Божественного принципу", який стверджує, що через правильне розуміння божественних істин можна досягти спасіння та духовної єдності між людьми.

Основні аспекти учення Церкви уніфікації

1. Божественний принцип – Це центральний текст вчення церкви, що описує мету і сенс життя, роль людини в світі та шляхи до спасіння.

2. Роль лідера – Сан Мьон Мун вважається месією, який має місію завершити невиконану роботу Ісуса Христа. Він вважається "новим Адамом", чия місія полягає в об'єднанні світу через духовний та фізичний союз.

3. Шлюбна теологія – Особливий акцент в ученні робиться на сакраментальних шлюбах. Унікальною рисою є так звані «публічні шлюби», коли церква організовує шлюби між людьми, які часто не знайомі до цього.

Проблеми та controверсії

Церква уніфікації стала об'єктом критики через свій авторитарний стиль лідерства, агресивну місіонерську діяльність і неприємні практики стосовно своїх послідовників. Часто її звинувачують у маніпуляціях, психологічному тиску на вірян і використанні фінансових ресурсів в особистих інтересах лідерів.

Таким чином, церква уніфікації є частиною широкого спектра неорелігій, які поєднують елементи традиційних релігій із новими духовними практиками. Вона активно поширює свої віровчення по всьому світу і є предметом як релігійних, так і соціальних досліджень.

2. Рух Харе Крішна

Рух Харе Крішна, офіційно відомий як Міжнародне товариство свідомості Крішні (ІСККОН), є одним з найвідоміших неорелігійних рухів у світі, заснованим на основах індуїзму, зокрема на поклонінні богу Крішні. Рух був заснований у 1966 р. у Нью-Йорку індійським духовним лідером А. Ч. Бхактиведантою Свами Прабхупадою і отримав велику популярність у 1960-1970-х рр. у США, а також у багатьох інших країнах світу.

Основи руху Харе Крішна

1. Основна ідея. Рух Харе Крішна є частиною традиції бхакті (релігійної відданості) в індуїзмі, і його основною метою є прославлення і поклоніння богу Крішні, який у цьому контексті вважається найвищим божеством. Віруючі вважають, що повторення мантри "Харе Крішна, Харе Крішна, Крішна Крішна, Харе Харе" (названа мантрою Харе Крішна) допомагає очистити серце і розум, наблизити людину до Бога і досягти духовного прогресу.

2. Вченн.: Вчення руху базується на текстах ведичної літератури, зокрема на Бхагавад-Гіті та Шримад-Бхагаватам, які вважаються основними священними писаннями. Відповідно до вчення, життя є циклом народження і смерті (сансара), а метою є

досягнення мокші — звільнення від цього циклу через відданість Крішні.

3. *Мантра Харе Крішна*. Це одна з найбільш відомих складових руху. Повторення цієї мантри (яка є «святою» або «божественною» словесною формулою) допомагає досягти внутрішнього спокою, зосередженості і безпосереднього контакту з Богом. Віряни часто використовують спеціальні чотки (мала), щоб повторювати мантру нарахунок кількості разів.

4. *Значення відданості (бхакті)*. Основний принцип руху Харе Крішна — це відданість богу Крішні, що проявляється через поклоніння, молитви, співи і танці. Бхакті є шляхом духовного розвитку, при якому віруючий віддається служінню Богу і розвиває глибокі почуття любові та пошани до нього.

5. *Життя в комуні*. Віряни часто живуть у спеціальних громадах або ашрамах, де ведуть аскетичний спосіб життя, вивчають священні тексти, виконують службу (сеvu) і практикують бхакті. Вони також сліdkують за певними моральними нормами, такими як вегетаріанство, утримання від вживання наркотиків, алкоголю та інших засобів, що відволікають від духовного шляху.

6. *Ритуали та поклоніння*. Одним із центральних елементів руху є регулярні ритуали поклоніння (пуджі), де віряни моляться, співають мантри та виконують різні духовні практики. У великих храмах ІСККОН проводяться святкові заходи, а також регулярні служби, на яких віряни спільно співають і танцюють під час святкування божеств.

Соціальна діяльність і поширення

1. *Міжнародне поширення*. Рух Харе Крішна став дуже популярним у Західному світі в 1960-70-х роках, особливо серед молоді, яка була в пошуках альтернативи традиційним цінностям. Прабхупада активно поширював учення через місіонерську діяльність, зокрема через відкриття центрів у великих містах США, Канади, Європи та інших частинах світу. Багато західних зірок, зокрема члени гурту "The Beatles", підтримували рух і навіть брали участь у його заходах, що допомогло руху здобути популярність у масах.

2. *Культурні практики*. Рух Харе Крішна популяризував індуїстську культуру, зокрема через музику, танці, духовні святкування (які включають святкування священних днів), а також через поширення індійської кулінарії, зокрема вегетаріанства. Кулінарія і харчування відіграють важливу роль, адже все їство в цьому русі повинно бути приготоване з відданістю і освячене молитвою.

3. *Звинувачення та критика*. Як і інші нові релігійні рухи, рух Харе Крішна стикнувся з певними критиками, які звинувачують його в маніпуляціях, ізоляції членів від їхніх родин, а також у використанні фінансових ресурсів не на користь громади. Проте рух продовжує функціонувати, його члени активно пропагують свої ідеї і дотримуються власних моральних і духовних практик.

Висновок. Рух Харе Крішна став значним феноменом в історії нових релігійних рухів, вплинувши на багатьох людей, особливо в західному світі. Його принципи і практики зберігають популярність серед тих, хто шукає духовний шлях, а також пропонують інший підхід до життя, зокрема через відданість і поклоніння Крішні, підтримку здорового способу життя, а також через активну соціальну і культурну діяльність.

3. Віра бахаї

Віра бахаї — це монотеїстична релігія, заснована в середині XIX ст. на вченні *Бахаулли* (Мірзи Хусейна-Алі), який вважається її основним пророком і месією. Вона виникла в Персії (теперішній Іран) і з того часу поширилася на різні частини світу, ставши однією з найбільших нових світових релігій. Віра бахаї пропагує ідеї єдності людства, духовної еволюції і прогресу через любов і служіння.

Основи віри бахаї

1. **Єдність Бога.** Віра бахаї ґрунтується на ідеї єдиного Бога, який є творцем всього існуючого. Бог вірян бахаї невидимий, безтілесний і поза межами людського розуміння. Він є джерелом усіх релігій і істин.

2. **Єдність релігій.** Віра бахаї пропагує концепцію, що всі світові релігії, від християнства до ісламу, буддизму і індуїзму, мають спільне коріння і є етапами в одному безперервному процесі одкровення Божої істини. Бахаї вірять, що всі великі пророки світу (Мойсей, Ісус, Мохаммед, Будда, Крішна) є частинами одного великого божественного плану.

3. **Месія і Бахаулл.** В центрі віри бахаї знаходиться постать Бахаулли. Він вважається останнім і найбільшим пророком, який завершив послання попередніх пророків і приніс нове одкровення для людства. Бахаулла заявляв, що його місія — об'єднати людство в одній релігії і привести до миру та гармонії на землі.

4. **Єдність людства.** Однією з основних ідеї віри бахаї є ідея глобальної єдності і братерства. Віряни вірять, що всі люди є дітьми одного Бога, і всі нації, раси та культури повинні жити в мирі і взаєморозумінні. Це включає відкидання расизму, фанатизму та дискримінації.

5. **Духовна і соціальна еволюція.** Віра бахаї стверджує, що духовний прогрес повинен супроводжуватися соціальними змінами, такими як рівність жінок і чоловіків, ліквідація бідності та нерівності, забезпечення справедливості і прав людини.

6. **Відкритість і науковий підхід.** Бахаї підтримують поєднання духовних переконань з науковими досягненнями. Вони не бачать протиріччя між релігією та наукою, вважаючи, що справжнє пізнання Божої істини можна отримати через розум, а також через духовний досвід.

Священні тексти

• **Книга Яссаїн** — це основний священний текст, написаний Бахауллою, який пояснює принципи віри бахаї, та служить джерелом божественного одкровення.

• Інші тексти включають *Книга Ясса та Книга Завіту Бахаулли*, що містять важливі настанови і принципи релігії бахаї.

Віровчення та практики

1. **Молитви та обряди:** Віряни бахаї здійснюють щоденні молитви та обряди, які можуть бути виконані індивідуально або в громаді. Існує кілька стандартних молитов, зокрема молитися тричі на день. Вони також мають ритуали вшанування святих днів.

2. **Святкування:** Бахаї святкують кілька важливих релігійних свят, серед яких:

○ Новий рік (Норуз) — свято весняного рівнодення, що символізує нове народження і нові можливості.

○ Свято Різдва Бахаулли — святкується народження Бахаулли.

○ День Виявлення Бахаулли — святкується відкриття його місії.

3. **Рівність і соціальна справедливість:** Одним з основних принципів віри є боротьба за рівність жінок і чоловіків, а також підтримка освітніх програм і розвитку духовного життя для кожної людини. Бахаї вірять, що всі люди мають рівні права і можливості, і важливо надавати доступ до освіти та соціальних благ.

Спільнота і організація

1. Духовні установи. Віряни бахаї не мають священників або пасторів. Вони організовують свою релігійну діяльність через виборні Духовні збори на місцевому, національному та міжнародному рівнях. Найвищим органом є Всесвітній Духовний Збір, що знаходиться в Хайфі, Ізраїль, і керує релігійними справами бахаї на глобальному рівні.

2. Світове товариство. Віра бахаї є надзвичайно глобальним рухом. Члени цієї релігії присутні в більш ніж 200 країнах світу. Вони активно займаються благодійною діяльністю, зокрема допомагають у питаннях освіти, здоров'я, захисту прав людини.

Висновок. Віра бахаї є однією з найбільш універсальних і прогресивних релігій сучасності. Її основний меседж — це єдність людства, духовний прогрес і намагання створити світ, в якому панують мир, справедливість і рівність. Вона об'єднує найкращі елементи різних світових релігій та пропонує сучасний підхід до духовності, який закликає людей до взаєморозуміння та співпраці.

4. Церква саєнтології

Церква саєнтології є релігійною організацією, заснованою на вченні Рона Хаббарда в середині ХХ ст. Це один із найбільш відомих і контroversійних нових релігійних рухів. Вона об'єднує аспекти релігії, психології і філософії, зокрема через використання спеціальних методів, що дозволяють досягти духовного розвитку і особистісного вдосконалення. Саєнтологія відома своїми незвичайними віровченнями, практиками та організаційними методами, а також часто стає об'єктом критики і звинувачень у маніпуляціях і комерціалізації.

Основи віровчення Церкви саєнтології

1. **Основоположник — Рон Хаббард.** Церква саєнтології була заснована у 1954 р. Роном Хаббардом, автором ряду книг і статей, серед яких найвідомішою є "Діанетика: сучасна наука душі" (1950 р.), що стала основою для розвитку цієї релігії. Хаббард стверджував, що він отримав божественне одкровення про природу людської душі і можливості її очищення та розвитку через спеціальні методи.

2. **Саєнтологія як наука про свідомість.** Назва "саєнтологія" походить від латинського слова "scientia", що означає "знання" або "наука". Хаббард

описував саєнтологію як науку, яка вивчає природу розуму, душі та свідомості. Вона не є традиційною релігією, а радше філософською системою, яка включає в себе психологічні та духовні практики для досягнення кращого життя і внутрішнього спокою.

3. Концепція "тета" та "мейторіїв". Відповідно до вчення саєнтології, людський розум складається з двох частин:

○ "Тета" — це духовна або безсмертна частина людини, яка здатна досягати високих рівнів усвідомлення та прозорливості.

○ "Еттан" — фізичне тіло людини, яке є тимчасовим і вразливим.

Церква саєнтології стверджує, що душа кожної людини переживає безліч життів, і цей процес називається реінкарнацією. Тому важливо очищати "тета" від минулих травм і стресів, щоб розвиватися духовно.

4. "Діанетика" і очищення розуму. Однією з основних концепцій є *діанетика* — методика, розроблена Роном Хаббардом, яка передбачає очищення розуму від негативних впливів, відомих як "мейторії". Мейторії — це травмуючі психологічні спогади, які блокують нормальне функціонування людини і її здатність досягати духовного розвитку.

Для очищення від цих травм та мейторіїв використовуються спеціальні сеанси, під час яких особа аналізує і «відпускає» свої негативні досвіди з минулого. Це зазвичай робиться за допомогою апарату Е-метр — пристрою, який вимірює електричну активність на шкірі людини і допомагає виявити блоки у свідомості.

5. Е-метр та аудитинг: Аудитинг — це один з основних процесів у саєнтології, що включає інтерв'ювання людини за допомогою Е-метра, пристрою, який вимірює реакцію на електричні зміни в організмі (в основному через шкірну електричну активність). Метою аудитингу є виявлення мейторіїв і їх зцілення для досягнення стану "Clear", що означає повне очищення від минулих травм і досягнення високого рівня духовного розвитку.

6. "Clear" і "ОТ" (операційний тета)

○ Clear — це стан, коли людина позбувається всіх негативних впливів мейторіїв і досягає більш високого рівня духовної і психологічної чистоти.

○ ОТ (операційний тета) — це ще вищий рівень духовного розвитку в саєнтології, на якому людина досягає майже божественного контролю над своїм життям і оточенням.

7. Принципи та етика. Церква саєнтології також має свої етичні норми і правила. Основний принцип полягає в тому, щоб кожна людина усвідомлювала себе як духовну істоту і мала можливість досягти свободи від усіх обмежень, які накладає матеріальний світ. Віряни мають слідувати принципам честі, взаємної поваги та співпраці.

Організація та структура

Церква саєнтології є дуже централізованою організацією, з наявністю ряду ієрархічних структур. Вона має численні філії та центри по всьому світу. Вищі органи церковної влади знаходяться в Центрі саєнтології в Лос-Анджелесі та в Міжнародному духовному центрі саєнтології в Санта Барбарі.

Одним із основних принципів є збір коштів, оскільки курси аудиторингу та інші програми для вірян є платними. Це викликає багато запитань щодо фінансової прозорості та комерційної діяльності церкви.

Критика та controверсії

Церква саєнтології часто стає об'єктом жорсткої критики через свої методи організації та залучення людей:

1. Комерціалізація. Саєнтологія відома тим, що її практики часто вимагають значних фінансових витрат від її учасників. Курси, аудиторинг і інші ритуали можуть бути дорогими, що спричиняє обвинувачення в тому, що церква є комерційною організацією.

2. Маніпуляції та контролювання. Багато колишніх членів церкви стверджують, що їх було психологічно маніпульовано та ізольовано від їхніх родин, що схоже на поведінку культів.

3. Юридичні конфлікти. Саєнтологія постійно зазнає юридичних проблем у різних країнах, включаючи звинувачення в обмані, шахрайстві та порушеннях прав людини. Вона була визнана в деяких країнах культовою організацією.

Висновок. Церква саєнтології є одним з найбільш суперечливих і широко відомих нових релігійних рухів. Її вчення базується на методах саморозвитку, використовуючи такі практики, як аудиторинг і очищення від мейторіїв. Хоча саєнтологія здобула популярність у певних колах, її комерційний характер і жорстка організаційна структура викликають багато критики та сумнівів.

5. Сатанізм

Сатанізм — це релігійний, філософський або культурний рух, який використовує фігуру сатани або диявола як символ або як центральну постать. Він має різні течії, від яких залежить ставлення до сатани і того, що він уособлює. Сатанізм може бути як релігією, так і філософією, яка зосереджена на індивідуалізмі, анархії, свободі волі та протесту проти традиційних релігійних установок, особливо християнства.

Основні течії сатанізму

1. Традиційний сатанізм (ідея поклоніння сатані)

○ У цій течії сатанізм розглядається як релігія, де сатана є центральною фігурою, як божество або особливий дух, якому поклоняються.

○ Він часто асоціюється з окультними практиками, чорними месами та іншими ритуалами, які викликають страх і відразу у більшості традиційних релігій.

○ Цей вид сатанізму зустрічається в численних історичних міфах, середньовічних віршах і літературі, де сатана часто представлений як ворог Бога або символ свободи від божественних заповідей.

2. Лавейський сатанізм

○ Заснований Антоном Лавесом у 1966 р., коли він створив Церкву Сатани в США. Лавейський сатанізм є однією з найбільш відомих і організованих форм сатанізму.

○ Лавей не пропагував поклоніння сатані як божеству, а використовував сатану як символ особистої свободи, індивідуалізму, анархії та природного

порядку.

○ У Лавейському сатанізмі немає віри в диявола чи бога, а сам сатана є символом людських інстинктів і бажань, протиставлених традиційним моральним нормам, що нав'язуються релігійними організаціями.

○ **Основні принципи Лавейського сатанізму включають**

▪ Індивідуалізм. Людина повинна бути вільною від обмежень соціальних і релігійних норм.

▪ Матеріалізм. Життя в цьому світі має цінність і повинно бути максимально насолоджене.

▪ Етика сатанізму. Сатанізм Лавей включає принципи моральності, які заохочують досягнення своїх цілей без шкоди іншим, якщо це не є необхідним.

○ "Сатанічні біблії" Лавей — основний священний текст цього напрямку, в якому викладаються філософські та етичні засади.

3. Теїстичний сатанізм

○ Відрізняється від Лавейського сатанізму тим, що вірить у реального сатану як вищу божественну істоту або духовного лідера.

○ Ці сатаністи вважають сатану своєрідним богом, якому вони поклоняються і який дає їм сили і напрямок у житті.

○ Теїстичний сатанізм часто асоціюється з окультними практиками і ритуальними діями, які спрямовані на отримання духовних сил через поклоніння сатані або його демонам.

○ Залежно від різних напрямків теїстичного сатанізму, сатана може бути сприйнятий як об'єктивно зла істота або, навпаки, як протилежність традиційному, авторитарному божеству, яке контролює людське життя.

4. Сатанізм як філософія

○ У цьому випадку сатанізм не є релігією в традиційному розумінні, а більше філософським напрямом, що ставить на перше місце свободу особистості, емоційний та інтелектуальний розвиток.

○ Філософія сатанізму може включати прагнення до особистісного розвитку через відмову від загальноприйнятих моральних норм, етику радикальної свободи та пошук істини через особисті переживання.

○ Такі філософи, як Фрідріх Ніцше, вплинули на розвиток сучасного сатанізму через свої ідеї про подолання традиційних моральних цінностей і шукання сили та волі до влади.

Основні принципи сатанізму (на прикладі Лавейського сатанізму)

1. Віра в себе та індивідуалізм. Сатанізм наголошує на важливості розвитку особистості, самопізнання і реалізації своїх бажань, зокрема через кар'єру, фізичний розвиток, мистецтво чи особисті відносини.

2. Моральний релятивізм. Сатанізм часто відкидає абсолютні моральні норми, що існують у традиційних релігіях. Замість цього він пропонує індивідуальні етичні кодекси, що базуються на особистих цінностях і практичних наслідках.

3. Анти-авторитаризм. Сатанізм протистоїть авторитаризму, будь то в релігійних чи політичних установах. Сатанізм підтримує ідеї особистої свободи, відмови від сліпої віри та підпорядкування інститутам, що обмежують

особистісну свободу.

4. Насолода життя.: Одна з ключових ідей сатанізму — це ідея максимального задоволення від життя і використання земних благ, без надмірних обмежень. Це включає святкування людських бажань і інстинктів (як-от бажання отримати матеріальні блага, насолоди, сексуальну свободу тощо).

Міфи та стереотипи про сатанізм

1. Поклоніння дияволу. Часто сатанізм ототожнюється з поклонінням дияволу або сатані як злу істоту. Однак у більшості течій сатанізму сатана розглядається не як об'єктивно злий бог, а як символ свободи, протистояння традиційним нормам і людських бажань.

2. Жертвоприношення та чорні меси. Різні міфи та стереотипи нав'язують ідею, що сатанізм пов'язаний з ритуальними жертвоприношеннями або чорними месами. Насправді більшість сатаністських течій відкидає насильство та жорстокість, акцентуючи увагу на особистісному розвитку і етиці.

3. Негативне ставлення до суспільства. Сатанізм часто сприймається як рух, що веде до соціального розпаду або як ворожнечею до традиційних релігій. Однак багато сатаністів виступають за соціальну рівність і боротьбу за права людини.

Висновок. Сатанізм є складним і багатогранним рухом, який охоплює різні філософські течії та релігійні практики. Це може бути як релігія поклоніння сатані (як у теїстичному сатанізмі), так і філософія самовизначення і індивідуалізму (як у Лавейському сатанізмі). У сучасному контексті сатанізм часто є символом протесту проти традиційних моральних та релігійних норм, а також сприяє розвитку особистісної свободи і самовираження.

Тема 13. Історичні форми критичного аналізу релігії (2 години)

План

1. Вільнодумство Стародавнього світу. Середньовічне вільнодумство.
2. Вільнодумство епохи Відродження і ранніх буржуазних революцій.
3. Радикальні форми вільнодумства. Французький атеїзм XVIII ст. і войовничий марксистсько-ленінський атеїзм.
4. Природно-наукове вільнодумство. Сучасні організації вільнодумців.

1. Вільнодумство Стародавнього світу. Середньовічне вільнодумство

Вільнодумство Стародавнього світу та Середньовічне вільнодумство є важливими етапами у розвитку ідей, які сприяли розвитку філософії, науки, а також процесів, що призвели до Ренесансу та Просвітництва. Вільнодумство, як концепція, означає підхід до вивчення світу і людської природи, який ставить під сумнів або відкидає авторитетні релігійні або догматичні погляди.

1. Вільнодумство в Стародавньому світі

У Стародавньому світі вільнодумство часто асоціювалося з

раціоналізмом, критичним осмисленням природи та людського суспільства, а також з відмовою від традиційних релігійних уявлень. Хоча в цей період ще не існувало поняття "вільнодумство" у сучасному сенсі, ідеї, що заклали його основи, були вже присутні.

Філософи Стародавньої Греції та Риму

1. Давньогрецькі філософи

○ Таліс Мілетський (VII-VI ст. до н.е.) вважав, що світ має природне пояснення, і все виникло з води. Це було перше спроба пояснити світ без посилання на богів.

○ Піфагор і його школа також намагалися пояснити космос через математику, без залежності від міфологічних уявлень.

○ Геракліт (VI-V ст. до н.е.) запропонував концепцію вічного потоку і зміни, що виходить за межі релігійних уявлень.

○ Сократ (469-399 рр. до н.е.), хоча і не відкидав повністю традиційні релігійні уявлення, активно ставив під сумнів погляди своїх співвітчизників і пропонував мислити критично, ґрунтуючись на розумі.

○ Платон і Арістотель: Хоча вони мали релігійні уявлення, їхні філософії пропонували раціональні пояснення світу і людини, орієнтуючись на ідеї причинності та логіки.

○ Епікур (341-270 рр. до н.е.) висував ідею, що богів слід розглядати як неактивних спостерігачів світу, які не мають впливу на людські справи, і що основною метою людини є досягнення щастя через поміркованість і розуміння природи.

2. Грецькі та римські матеріалісти

○ Філософи, такі як Лукрецій (I ст. до н.е.), висловлювали матеріалістичні погляди, що всі явища можна пояснити через матерію і природні закони, без необхідності в божественному втручанні.

○ Цицерон, хоча був прихильником римської релігії, вважав, що люди повинні вивчати природу і усвідомлювати, що мораль та етика можуть існувати без необхідності в релігійних догмах.

3. Стоїки (зокрема, Зенон Кітійський, Сенека, Марк Аврелій) розвивали ідеї про моральність, самоконтроль і раціональне розуміння світу. Їхня філософія могла бути підставою для вільнодумства, оскільки стоїки зверталися до людської розумності та самовладання, а не до сліпої віри в богів.

2. Середньовічне вільнодумство

У Середньовіччі, на фоні панування християнства в Європі, вільнодумство часто асоціювалося з відкиданням релігійних догматів, церковної авторитетності і традиційних вірувань. В цей період церква мала величезний вплив на суспільство, і будь-які ідеї, які виходили за межі церковного вчення, могли бути кваліфіковані як ересь.

Ідеї вільнодумства у Середньовіччі

1. Аристотелізм і схоластика

○ Фома Аквінський (1225-1274 рр.) вважав, що віра і розум можуть співіснувати, і що християнська віра може бути підтверджена за допомогою

розуму. Однак, поряд з католицьким вченням, це також відкрило шлях до розвитку релігійного вільнодумства, де філософи почали шукати розумні і наукові пояснення релігійних догматів.

○ Більшість середньовічних філософів (такі як Раймонд Луллі і П'єр Абеляр) намагалися синтезувати вчення античних філософів з християнськими віровченнями, що виявлялося у філософському пошуку істини, намагаючись зберегти розумну основу віри.

○ Томас Мор і Еразм Роттердамський (XV ст.) критикували церковну інституцію, пропонуючи ідеї про важливість свободи волі та людського розуму в релігійних питаннях.

2. Єресь і боротьба з церквою:

○ У Середньовіччі з'являлися різні єретичні рухи, які могли бути кваліфіковані як «вільнодумні». Це були рухи, які відкидали церкву як авторитет і пропагували свої власні розуміння духовності. Прикладом є катари та валденси, які критикували католицьку церкву за її корупцію та матеріалізм.

○ Богуміли у Чехії, а також пікарди у Німеччині відкидали ідею церковної ієрархії, а також церковні обряди.

Висновок

• Вільнодумство у Стародавньому світі було тісно пов'язане з філософським раціоналізмом і прагненням зрозуміти природу і світ через розум. Багато стародавніх філософів, таких як Сократ, Платон, Арістотель і Епікур, започаткували традицію розумового дослідження, яка з часом привела до розвитку критичного ставлення до релігійних догм.

• У Середньовіччі вільнодумство, хоча і було піддано репресіям з боку церкви, розвивалося через релігійні рухи, критику церкви, а також через гуманістичні ідеї Ренесансу. Це створило основи для пізніших ідей Просвітництва.

2. Вільнодумство епохи Відродження і ранніх буржуазних революцій

Вільнодумство в епоху Відродження і ранніх буржуазних революцій розвивалося на тлі соціальних, економічних і політичних змін, які відбувалися в Європі. Цей період став часом інтелектуальних відкриттів, культурного відродження, боротьби за політичні та релігійні права. Вільнодумство в цей період відзначалося відмовою від догматичних релігійних вчень і авторитету церкви, а також пошуком нових шляхів до пізнання світу через раціоналізм, науку та індивідуальні свободи.

1. Вільнодумство епохи Відродження

Епоха Відродження (XIV-XVII ст.) була часом повернення до класичних античних ідеалів, коли значну роль відіграли філософія, наука та гуманізм. Це був період, коли люди почали ставити під сумнів традиційні релігійні догмати і шукати нові шляхи для розуміння світу.

Основні ідеї вільнодумства в епоху Відродження

1. Гуманізм

○ Відродження принесло нову філософську течію — гуманізм, що робив акцент на вивченні класичних текстів античності (особливо греко-римських),

розвитку людської гідності і розуму.

○ Гуманісти, такі як Петро Пуччі, Джованні Боккаччо, Еразм Роттердамський, відкидали середньовічне схоластичне мислення та зосереджувалися на розвитку інтелектуальних і творчих здібностей людини.

○ Гуманізм пропагував ідею про те, що людина має право на індивідуальну свободу, самореалізацію та критичне мислення, що було кроком від віри в релігійні догми до більш раціонального погляду на світ.

2. Критика католицької церкви

○ У цей період починається відкрита критика католицької церкви, її догматичних принципів і практик. Гуманісти, як і багато інтелектуалів цього часу, вказували на корупцію та зловживання духовенства.

○ Еразм Роттердамський у своїх працях піддавав критиці багато аспектів церковної влади та ідеї, що існували у християнському світі.

○ Ніколо Макіавеллі, відомий своїми політичними працями, в тому числі "Князь", виступав за реалістичний підхід до політики і відкинув християнську мораллю, вважаючи її непридатною для досягнення політичних цілей.

3. Наукові відкриття і зміна поглядів на світ

○ Відродження також стало періодом великих наукових відкриттів. Наприклад, Микола Коперник запропонував геліоцентричну модель світу, яка значно поставила під сумнів традиційні погляди на Всесвіт, що ґрунтувалися на церковному вченні.

○ Галілео Галілей і Ісак Ньютон продовжили розвиток науки, що створило основу для подальших вільнодумних ідей, оскільки наука почала ставити під сумнів релігійні та метафізичні уявлення про світ.

Вільнодумці Відродження

• Важливими фігурами епохи Відродження були філософи і вчені, які стали на шлях відмови від авторитету церкви і культури Середньовіччя.

• Мішель де Монтень — філософ, який розвивав ідеї скептицизму, вказуючи на обмеженість людського знання і закликаючи до критичного мислення.

• Джордано Бруно, який заплатив життям за свої погляди, які виходили за межі церковних догматів, пропагував ідею безмежного Всесвіту та можливості існування інших світів.

2. Вільнодумство в період ранніх буржуазних революцій

Ранній період буржуазних революцій (XVII-XVIII ст.) був часом глибоких соціальних і політичних змін, які багато в чому сприяли розвитку вільнодумства. Серед таких революцій найбільше значення мали англійська революція (1642- 1651 рр.), французька революція (1789 р.) та зміни в Європі, спричинені розвитком капіталізму, індустріалізації та зростанням буржуазії.

Основні ідеї вільнодумства в період буржуазних революцій

1. Протест проти абсолютної монархії

○ Революції в Англії і Франції стали результатом протесту проти абсолютної влади монархії, а також проти домінування релігійної влади. Люди почали вимагати більшої політичної свободи і прав людини.

◦ Англійська революція, що призвела до страти короля Карла I та встановлення республіки під проводом Олівера Кромвеля, була одним із перших серйозних виступів проти монархії і церкви.

◦ У Франції, з початком революції, виникли ідеї про права людини, відокремлення церкви від держави і забезпечення індивідуальних свобод.

2. Епоха Просвітництва

◦ Просвітництво (XVIII ст.) стало кульмінацією вільнодумства, коли багато філософів і мислителів активно відкидали авторитети стародавніх релігійних вчень і доктрин.

◦ Вольтер, Жан-Жак Руссо, Дені Дідро і Барух Спіноза були відомими вільнодумцями, які виступали за раціоналізм, свободу розуму і критику релігійної нетерпимості та догматизму.

◦ Вольтер виступав за свободу віросповідання та релігійну толерантність, закликаючи до обмеження впливу церкви на політику та суспільне життя.

◦ Дені Дідро був одним з основних авторів "Енциклопедії", яка була спрямована на просування науки, раціоналізму та критику церковної влади.

3. Політичні та соціальні рухи

◦ Вільнодумство стало важливим елементом не лише філософської думки, а й соціально-політичних рухів. Власне, багато ідей Просвітництва лягли в основу таких важливих подій, як Американська революція (1776 р.) та Французька революція.

◦ Буржуазні революції, зокрема, боротьба за права людини, свободу і рівність, стали ключовими моментами для розвитку ідей вільнодумства, оскільки вони вимагали змін у суспільстві, де релігійні і політичні авторитети втрачали своє домінування.

Вільнодумці раннього Нового часу

• Барух Спіноза — філософ, який критикував традиційні релігійні концепції, такі як існування Бога в особистому сенсі, і пропонував натуралістичний погляд на природу та Всесвіт.

• Жан-Жак Руссо — автор "Про суспільний договір", де він виступав за відмову від традиційних соціальних і політичних структур і пропонував ідеї народного суверенітету.

Висновок. Вільнодумство в епоху Відродження та ранніх буржуазних революцій було тісно пов'язане з ідеями гуманізму, наукових відкриттів, критики релігійних та політичних авторитетів. Це був період, коли розум, наука і індивідуальні свободи стали важливими аспектами людського розвитку. Вільнодумці цієї епохи боролися за права людини, свободу мислення і протистояння догматизму, що відкрило шлях для більш сучасних ідей вільнодумства в наступних століттях.

3. Радикальні форми вільнодумства. Французький атеїзм XVIII ст. і войовничий марксистсько-ленінський атеїзм

Радикальні форми вільнодумства відзначаються відмовою від релігійних ідеалів і жорсткою критикою релігійної влади. Ці форми вільнодумства не просто відкидають віру в Бога чи релігійні доктрини, але й активно прагнуть до

їх ліквідації або зменшення впливу на суспільство. Два основні етапи, що розглядаються в цьому контексті, — французький атеїзм XVIII століття та войовничий марксистсько-ленінський атеїзм.

1. Французький атеїзм XVIII століття

Французький атеїзм XVIII століття став важливою частиною Французького Просвітництва. Ця епоха була часом радикальної критики старих авторитетів, і серед найбільш вагомих жертв цієї критики була саме церква та релігія. Філософи і мислителі цього часу заперечували основи християнської релігії, закликаючи до нового світогляду, що ґрунтувався на раціоналізмі, науці та прогресі.

Ключові представники французького атеїзму XVIII століття

1. Вольтер (1694-1778 рр.)

○ Один з головних ідеологів французького Просвітництва, Вольтер активно виступав проти церкви, її догматизму та інквізиції. Він був критичним до релігії, яка, на його думку, стримувала розвиток науки, культури та суспільства.

○ Вольтер підтримував ідею деїзму, який допускав існування Бога, але вважав, що Бог не втручається в життєві справи людей.

○ Вольтер особливо критикував католицьку церкву за її надмірну владу та вплив на суспільство, вказуючи на її корупцію і зловживання.

2. Жан-Жак Руссо (1712-1778 рр.)

○ Хоча Руссо не був атеїстом у класичному сенсі, він висловлював ідеї, що ставили під сумнів релігійну догму і церкву. У своїй роботі "Про суспільний договір" він виступав за релігійну свободу і відділення церкви від держави.

○ Руссо вважав, що релігія має бути більше моральною та індивідуальною, а не політичною чи догматичною.

3. Дені Дідро (1713-1784 рр.)

○ Дідро був одним з основних авторів "Енциклопедії" — великого проекту, який об'єднав знання науковців та філософів і мав на меті боротьбу з релігійними і політичними догмами.

○ Він також був яскравим представником атеїзму XVIII ст., відкидаючи існування Бога і вважаючи, що людський розум і наука можуть пояснити всі природні явища.

4. П'єр-Луї Монтеск'є (1689-1755 рр.)

○ Монтеск'є був критичним до абсолютизму та церкви і підтримував ідеї про важливість прав людини, свободи і громадянських прав. Хоча він не був відкритим атеїстом, його роботи вплинули на вільнодумців того часу.

Ідеї французького атеїзму

• Відмова від релігійних догм і виступи проти церкви як політичної і соціальної сили.

• Заклик до свободи розуму, наукових досліджень та самостійного мислення.

• Віра у прогрес і можливість побудови більш справедливого суспільства без втручання релігійних інститутів.

Вплив на Французьку революцію

• Ідеї французьких атеїстів мали великий вплив на події Французької революції 1789 р., яка зокрема призвела до відокремлення церкви від держави, ліквідації феодальних привілеїв і встановлення принципів секуляризму.

• Відмова від релігії, а також боротьба з корупцією церкви були важливими аспектами революційної ідеології.

2. Войовничий марксистсько-ленінський атеїзм

Після Французької революції і в контексті Індустріальної революції і марксистських ідей, атеїзм набув нових, більш радикальних і політично орієнтованих форм. Основною ідеологією, що вимагала повної відмови від релігії, стала марксистсько-ленінська теорія, яка стверджувала, що релігія є інструментом утримання влади в руках експлуататорів.

Марксистський атеїзм

1. Карл Маркс (1818-1883 рр.)

◦ Маркс розглядав релігію як "опіум для народу", інструмент, що знижує соціальну активність і дозволяє зберігати соціальну нерівність і несправедливість.

◦ Він вважав, що релігія є результатом соціально-економічних умов і відображенням нерівності в суспільстві. Для Маркса релігія була способом збереження існуючих економічних і політичних структур, особливо феодалізму та капіталізму.

2. Володимир Ленін (1870-1924 рр.)

◦ Ленін був одним з основних пропагандистів марксистсько-ленінської ідеї атеїзму. Він виступав за відокремлення церкви від держави і за активну боротьбу з релігійною ідеологією.

◦ Ленін розглядав релігію як перешкоду на шляху до соціалізму і комунізму. У його розумінні релігія повинна була бути ліквідована як частина старого світу.

◦ Ленін підтримував створення атеїстичних організацій, таких як "Пролетарський культурно-освітній союз" для боротьби з релігійними переконаннями серед робітничого класу.

Войовничий атеїзм в СРСР

1. Ідеологічні кампанії

◦ У радянському Союзі атеїзм став офіційною ідеологією, а кампанії проти релігії набули особливого характеру. Релігійні організації піддавалися строгій цензурі, а священники переслідувалися.

◦ Радянська влада створювала атеїстичні організації та пропагандистські інструменти для просування ідей атеїзму серед населення. Школам і університетам надавався пріоритет в навчанні без релігійних догм.

2. Репресії та ліквідація релігійних інститутів

◦ Боротьба з релігією в СРСР також включала ліквідацію церков, монастирів і релігійних шкіл. Атеїстичні кампанії сприяли закриттю храмів і забороні релігійної практики.

◦ Влада активно використовувала науку і марксистську філософію для

того, щоб довести, що релігія суперечить прогресу і соціальному розвитку.

Висновок. Французький атеїзм XVIII ст. і войовничий марксистсько-ленінський атеїзм є двома важливими етапами розвитку радикальних форм вільнодумства. Французький атеїзм зосереджувався на критиці церкви та релігії як інституту, що гальмує прогрес, і підтримував ідею секуляризму та наукового підходу до світу. В свою чергу, марксистсько-ленінський атеїзм був не лише філософською позицією, але й частиною політичної стратегії, спрямованої на ліквідацію релігії як соціального феномена і як підтримки існуючих класових відносин.

4. Природно-наукове вільнодумство. Сучасні організації вільнодумців

Природно-наукове вільнодумство є формою вільнодумства, що базується на раціоналізмі, критичному мисленні і наукових підходах до розуміння світу, відкидаючи надприродні пояснення та релігійні догми. Це світогляд, який підкреслює важливість наукових методів у пізнанні реальності і засуджує сліпу віру в ірраціональні або догматичні ідеї. Природно-наукове вільнодумство отримало значне поширення в сучасному світі, і зараз існують численні організації, які пропагують ці ідеї.

1. Природно-наукове вільнодумство

Природно-наукове вільнодумство зазвичай фокусується на таких принципах, як:

- Раціоналізм. Пошук обґрунтованих, логічних і наукових пояснень явищ природи та всесвіту.

- Скептицизм. Критичне ставлення до непідтверджених фактів, ідеологій та релігійних вірувань.

- Емпіризм. Вірогідність знань, які ґрунтуються на досвіді і наукових спостереженнях, а не на сліпій вірі чи переданнях.

- Атеїзм. Відмова від віри в бога чи богів, оскільки природничі науки не виявляють доказів існування надприродних сил.

- Секуляризм. Відокремлення релігії від державних справ і наукових досліджень, що забезпечує свободу думки і прогрес у науці.

Природно-наукове вільнодумство та наука

Природно-наукове вільнодумство стало основою для багатьох значних наукових досягнень, оскільки наука і раціональне мислення пропонують методи дослідження, які базуються на емпіричних доказах і логічному аналізі. Вчені та мислителі, які виступають за природно-наукове вільнодумство, прагнуть до розвитку суспільства за допомогою науки та технологій, а також підкреслюють важливість освіти та критичного мислення.

2. Сучасні організації вільнодумців

З розвитком сучасних наукових ідей, а також збільшенням популярності атеїзму і секуляризму, виникло багато організацій, які підтримують і пропагують принципи вільнодумства та раціоналізму. Ці організації працюють для поширення наукових знань, критичного мислення і боротьби з релігійними ідеологіями, які можуть заважати науковому прогресу.

Основні організації вільнодумців

1. Американська асоціація атеїстів (American Atheists)

○ Заснована в 1963 р., ця організація має за мету захист прав атеїстів у США, а також боротьбу з релігійним впливом на політику, освіту та суспільство.

○ Вона активно проводить кампанії з підтримки секуляризму, прав людини та свободи мислення.

○ Важливими заходами організації є організація конференцій, адвокація законодавчих змін та підтримка атеїстичних ідей в публічному дискурсі.

2. Міжнародна асоціація атеїстів (International Atheist Alliance)

○ Міжнародна організація, яка об'єднує атеїстів, агностиків та секулярних активістів з усього світу.

○ Мета цієї організації полягає в підтримці атеїзму і секуляризму на глобальному рівні, а також у боротьбі з релігійним фундаменталізмом.

○ Вона також організовує міжнародні заходи і конференції, на яких обговорюються питання свободи думки, прав людини та наукового прогресу.

3. Британська гуманістична асоціація (British Humanist Association)

○ Заснована у Великій Британії в 1896 р., ця організація сприяє розвитку гуманізму та вільнодумства в країні.

○ Вона підтримує ідеї, що базуються на науці, етиці, людських правах та раціональному мисленні, а також виступає за розділення церкви і держави.

○ Британська гуманістична асоціація активно пропагує гуманістичні цінності, організовує освітні заходи і виступає на підтримку свободи вираження поглядів.

4. Фонд "Центр наукових досліджень і секуляризму" (Center for Inquiry, CFI):

○ Ця організація заснована у 1991 р. і активно працює в підтримку секуляризму, науки і критичного мислення.

○ CFI виступає за активну боротьбу з псевдонаукою, релігійним фанатизмом і дискримінацією на основі віри, а також організовує заходи з просвіти громадськості про наукові досягнення та раціоналізм.

5. Фонд "Наука і релігія" (Science and Religion Foundation)

○ Цей фонд підтримує наукові дослідження на перетині науки і релігії, зокрема у питаннях, де наука може допомогти розвіяти релігійні міфи та догмати.

○ Він активно працює на міжнародному рівні, виступаючи за просування наукового методу і боротьбу з релігійними ідеологіями, які можуть заважати розвитку науки.

6. "Світова атеїстична організація" (World Atheist Organization)

○ Міжнародна організація, що об'єднує атеїстів з усього світу для захисту прав атеїстів, а також для боротьби з релігійною нетерпимістю та дискримінацією.

○ Окрім захисту прав атеїстів, вона активно працює над поширенням знань про науку, раціоналізм і секуляризм у глобальному масштабі.

Основні завдання та діяльність сучасних організацій вільнодумців

• Просвітницька діяльність: Організації вільнодумців активно працюють над просвітництвом суспільства, організовуючи лекції, конференції, публікації та інші заходи, щоб підвищити рівень наукового і критичного мислення серед громадськості.

• Захист прав атеїстів і секуляризму: Вони активно займаються захистом прав атеїстів і інших груп, які можуть зазнавати дискримінації через свої погляди, а також виступають за відокремлення релігії від держави.

• Боротьба з релігійним фундаменталізмом: Багато організацій активно виступають проти релігійного фанатизму, псевдонауки та неприязні до наукових досягнень, заохочуючи більш раціональне і обґрунтоване ставлення до світу.

• Підтримка наукових досліджень: Вільнодумці активно підтримують науку та її досягнення, вважаючи, що саме науковий метод є найбільш ефективним способом пізнання світу.

Висновок. Природно-наукове вільнодумство є потужним рухом, який намагається змінити світогляд людей, просуваючи наукові, раціональні і секулярні принципи. Сучасні організації вільнодумців відіграють важливу роль у боротьбі за наукову освіту, захист прав людини, боротьбу з релігійним впливом та пропаганду здорового скептицизму і критичного мислення. Вони допомагають будувати суспільство, де наука і свобода думки мають важливе місце.

Тема 14. Історія і сучасний стан релігій в Україні (2 години)

План

1. Релігійно-культурні зрушення на землях сучасної України у I тис. н.е.
2. Софійний характер київського християнства.
3. Рух за незалежну Українську церкву. Українська Греко-Католицька церква.
4. Конституційні гарантії і правове регулювання свободи совісті в Україні. Сучасний стан релігії в Україні. Закон України «Про заборону релігійних організацій, пов'язаних з Росією» від 20.08.2024 р.

1. Релігійно-культурні зрушення на землях сучасної України у I тис. н.е.

Протягом I тисячоліття нашої ери на території сучасної України відбувалися значні релігійно-культурні зміни, які вплинули на соціальну та політичну структуру населення, формування нових культурних і релігійних традицій. Це період активної взаємодії з різними цивілізаціями, що визначило подальший розвиток релігійних уявлень та культурних процесів. На цей час припадає прихід християнства, поширення інших релігійних систем, а також численні культурні зрушення, що мали важливе значення для розвитку українських земель.

1. Релігійно-культурні процеси на південному заході сучасної України до початку християнізації

1.1. Поліетнічність і релігійна різноманітність

На землях сучасної України в I тисячолітті існувала велика релігійна різноманітність. Тут мешкали різні народи, серед яких були скіфи, сармати, готи, греки, а також різні кочові племена. Їх релігії були здебільшого поганськими та пов'язані з анімізмом, культами природи, божествами, які уособлювали різні сили природи.

1. Скіфи та сармати. Поганські вірування скіфів і сарматів були тісно пов'язані з поклонінням богам природи. Культ Сонця та божеств, що символізували родючість, відігравав важливу роль. Археологічні розкопки свідчать про культу, пов'язані з поминанням предків і жертвоприношеннями.

2. Готи та інші германські племена. Відносно пізніше, в кінці I тисячоліття, на українські землі почали проникати готи, які спочатку сповідували традиційне германське багатобожжя, а пізніше частково переходили до аріанства — християнської ересі, яка відрізнялася від ортодоксального християнства.

1.2. Вплив Візантії та античного світу

Візантія, яка була потужною культурною та релігійною силою, мала значний вплив на релігійні практики, що поширювалися на землях Південного Причорномор'я. Із зростанням торгових зв'язків, розвитком міст на Чорноморському узбережжі (наприклад, Херсонес, Ольвія), проникали елементи культури та релігії Стародавньої Греції та Риму.

1. Грецький пантеон. У прибережних містах значну роль відігравали релігійні культу грецьких богів — Зевса, Афіни, Аполлона та інших. Хоча ці культу не охоплювали всю територію сучасної України, вони стали важливим елементом культурної взаємодії між місцевим населенням і античними державами.

2. Християнство у Візантії. Поступове поширення християнства у Візантії вплинуло на релігійні зміни в південних частинах України. Зокрема, християнство стало важливим елементом в культурному обміні, а в V-VI ст. у прибережних районах з'явилися перші християнські громади.

2. Християнізація українських земель

2.1. Початок християнізації

Поширення християнства на території сучасної України стало ключовим етапом релігійних змін, який розпочався в кінці I тисячоліття. Основними етапами цього процесу стали:

1. Візантійське впливання. Візантія активно поширювала християнство серед слов'янських народів. Хоча на більшості українських земель основна релігія залишалася язичницькою, у прибережних містах, таких як Херсонес, вже у IV-V ст. існували християнські громади.

2. Слов'янські місіонери. Від початку VI ст. на землях сучасної України з'являються місіонери з Візантії, що сприяли розповсюдженню християнства серед слов'ян. Це був процес повільний і поступовий, який не призвів до миттєвих змін у релігійній картині землі, але підготував ґрунт для майбутнього

впливу християнства.

2.2. Прийняття християнства на Русі

Ключовим моментом у християнізації українських земель стало хрещення Київської Русі князем Володимиром Великим у 988 р. Офіційне прийняття християнства на Русі поклало початок значним змінам у релігійному та культурному житті.

1. Вплив християнства на культуру. Прийняття християнства сприяло розвитку писемності, побудові церков і монастирів, впровадженню нових елементів в архітектурі, живопису та освіті.

2. Відмова від язичництва. Одночасно з поширенням християнства відбувалося поступове відкидання старих язичницьких культів. Зокрема, культ природних сил, божеств та тотемів було витіснено християнськими святами і обрядами.

3. Поширення християнських свят і обрядів. Християнські свята, такі як Різдво, Великдень, Покрова Пресвятої Богородиці, стали основними для населення, замінивши язичницькі традиції.

3. Зрушення в культурному житті та освіті

3.1. Розвиток писемності та освіти

З прийняттям християнства на Русі активно розвивалася писемність. За ініціативою князя Володимира та його наступників були засновані перші школи, монастирі та бібліотеки, що стали центрами освіти та культури.

1. Проповідь через писемність. Візантійські місіонери, зокрема Кирило і Мефодій, розробили кирилицю, що дозволила писати слов'янською мовою. Це стало основою для розвитку літератури, літописання та релігійних текстів.

2. Церковне мистецтво. З поширенням християнства на українських землях почав розвиватися новий вид мистецтва, орієнтований на біблійні сюжети. Мозаїка, фрески, ікони — все це стало невід'ємною частиною культурного життя.

3.2. Архітектура та обряди

Монастирі, храми та інші церковні будівлі стали важливою частиною культурної спадщини, вони не лише служили релігійним цілям, а й були осередками освіти та культури. Встановлення християнських обрядів визначало ритм життя населення, зокрема через участь у церковних службах, освячення місць та предметів побуту.

Висновки. Протягом I тисячоліття на території сучасної України відбулися значні релігійно-культурні зрушення, зокрема з переходом від поганських вірувань до християнства. Це включало не тільки релігійні зміни, а й поширення освіти, розвитку писемності та культури. Християнізація стала важливим етапом в історії регіону, що визначило подальший культурний та соціальний розвиток на землях сучасної України.

2. Софійний характер київського християнства

Софійний характер київського християнства — це унікальний елемент ранньої християнської традиції на території Київської Русі, який виражався в особливому поєднанні християнських вірувань з місцевими культурними,

релігійними та політичними традиціями. Концепція «Софійного християнства» бере свій початок від собору Святого Софії в Києві, який був побудований у XI ст. і став символом того, як християнство адаптувалося до умов та традицій Київської Русі. Софія, або «мудрість Бога», символізувала не лише християнську релігію, але й особливий характер її впливу на розвиток політичної та культурної ідентичності Київської Русі.

1. *Поняття «Софія» у контексті християнства*

У християнському контексті *Софія* (від грецького слова «σοφία» — мудрість) є уособленням Божої мудрості, яка, відповідно до біблійних текстів, сприяє створенню світу і зберігає порядок у ньому. У Візантії і на території Київської Русі цей термін став не лише теологічним, а й культурним символом. Ідея «Софії» мала велике значення для християнських традицій Візантії та Київської Русі, оскільки вона пов'язувалася з образами Божої мудрості, священними знаннями та культурною спадщиною, що мала бути втілена в архітектурі, мистецтві та освітньому процесі.

2. *Архітектура та Софія Київська*

Одним із головних символів **Софійного християнства** є собор Святого Софії в Києві, побудований у 1037-1046 рр. за князя Ярослава Мудрого. Цей храм став не лише важливим релігійним центром, але й символом нової політичної і культурної еліти Київської Русі.

• *Архітектурний стиль.* Софія Київська була побудована в традиціях візантійської архітектури, але з додаванням місцевих елементів, що підкреслювало унікальність київського християнства. Візантійський стиль з його куполами, мозаїками, фресками знайшов відображення в інтер'єрі собору, створюючи особливу атмосферу для поєднання місцевих культур і християнських вірувань.

• *Значення для Київської Русі.* Софія Київська стала місцем для церковних служб, але також символізувала втілення божественної мудрості в людському світі. Вона мала важливе значення не лише в релігійному, а й в політичному житті Київської Русі. Тому її часто асоціювали з мудрістю і духовною цілісністю, що відповідало ідеї об'єднання світської та церковної влади, яка була характерною для політичної системи Русі.

3. *Софійний характер київського християнства: поєднання язичницьких і християнських традицій*

Київське християнство у своєму розвитку не відокремлювалося від місцевих традицій. Процес християнізації, хоч і був спрямований на поширення християнських вірувань, відбувався поступово і включав елементи синкретизму, поєднуючи християнські обряди з давніми язичницькими віруваннями.

• *Природничі культури і християнство.* На початку християнізації, особливо в перші століття після прийняття християнства, у Київській Русі все ще зберігалися сліди старих язичницьких культів. Багато народних обрядів та свят, пов'язаних з природними циклами (весняні та осінні свята, поклоніння богам родючості), були адаптовані під християнські свята, як, наприклад, свято Івана

Купала (перехід від язичницького до християнського культу святого Івана Хрестителя).

- Культ природи. Місцеві традиції, пов'язані з обожнюванням природних сил, також знайшли своє місце в християнських обрядах. Відображення цієї адаптації можна знайти у живопису, в іконах, які зображують природу як божественну частину божественного порядку.

4. Вплив Софії на релігійно-політичну ідентичність Русі

- Політичне значення Софії. Софійний характер християнства став важливим для формування державної ідеології Київської Русі. Київський собор Святого Софії символізував поєднання релігійної і світської влади, підкреслюючи важливість мудрості в управлінні державою. Він став центром не тільки релігійного життя, а й політичного впливу, де князі отримували благословення на своє правління.

- Місто як духовний і культурний центр. Київ у період християнства став важливим релігійним і культурним центром, де концентрувалися найвищі цінності християнської мудрості, в тому числі через підтримку освітніх та культурних ініціатив, монастирів і церков.

5. Софійний характер в релігійному житті Київської Русі

У релігійному житті Київської Русі «Софія» була не тільки символом Божої мудрості, але й втіленням освітнього процесу. Одним із важливих аспектів був розвиток церковної освіти, яка базувалася на візантійському досвіді. Київська церква активно підтримувала розповсюдження книг, переклади церковних текстів, заснування монастирів і бібліотек. Таким чином, Софія стала не лише релігійним, але й культурним осередком, який забезпечував розвиток науки, літератури та освіти.

Висновки. Софійний характер київського християнства означав глибоке поєднання християнських вірувань із місцевими культурними традиціями, що проявлялося в архітектурі, мистецтві, обряді та соціально-політичному житті Київської Русі. Софія стала символом мудрості, яка проникала в усі сфери життя — від політики до освіти. Християнство на Русі було не просто релігією, а важливим елементом державної та культурної ідентичності, який формував нову цивілізацію на перехресті християнських і стародавніх слов'янських традицій.

3. Рух за незалежну Українську церкву. Українська Греко-Католицька церква

Рух за незалежну Українську церкву — це боротьба за відокремлення української релігійної традиції від іноземних церковних структур, зокрема від Московського патріархату, і створення незалежної, автокефальної (самоврядної) православної церкви, яка б відповідала національним, культурним і релігійним інтересам українського народу.

Рух за незалежність української церкви має довгу історію, починаючи з часів Київської Русі. Протягом століть Україна була частиною різних імперій, і релігійне життя в ній часто було підпорядковане іноземним впливам. Однак прагнення до незалежної церкви ніколи не зникало.

• Київська митрополія. Після хрещення Київської Русі в 988 р. Київська митрополія стала частиною Константинопольського патріархату, а згодом, після Хмельниччини та розподілу між Московією та Польщею, Україна почала перебувати під контролем Московського патріархату. Однак у ХХ ст., зокрема після проголошення незалежності України в 1991 р., знову виникло питання про автокефалію (незалежність) української церкви.

• Проголошення автокефалії. Важливим кроком у русі за незалежну Українську церкву було проголошення Православної церкви України (ПЦУ) у 2018 р. після отримання томосу від Вселенського патріархату. Створення ПЦУ стало результатом багаторічної боротьби за незалежність і самовизначення українського духовенства та народу.

• Конфлікти з Московським патріархатом. До проголошення незалежності, Українська православна церква (Московського патріархату) залишалася під контролем Російської церкви. Однак, після початку російської агресії проти України, питання незалежності церкви набуло особливого значення, і все більше парафій почало переходити до Православної церкви України.

Українська Греко-Католицька церква (УГКЦ)

Українська Греко-Католицька церква є однією з найбільших християнських конфесій в Україні, що поєднує традиції східного обряду з визнанням папи Римського як духовного лідера церкви. Це єдине національне християнське спільнота, яке зберігає зв'язки з Римським папою, але при цьому дотримується східного обряду, традицій і культури. УГКЦ стала важливим елементом національної ідентичності, відіграючи значну роль в історії України, зокрема в боротьбі за незалежність і культурну автономію.

• Історія створення. УГКЦ була утворена в 1596 р., коли частина православних єпископів, що належали до Київської митрополії, підписала Брестську унію з Римським папою. Це рішення призвело до розколу, оскільки інша частина православних відмовилась від об'єднання з Римом. УГКЦ визнавала вищу владу папи Римського, але зберігала свою самобутність через збереження традицій східного обряду. Ця унія призвела до серйозних релігійних і політичних конфліктів на українських землях, оскільки намагалася поєднати західноєвропейські католицькі та східні православні традиції.

Роль УГКЦ в історії України

Визвольні змагання та національний рух. Українська Греко-Католицька церква зіграла важливу роль в національних змаганнях України, зокрема у період визвольної боротьби ХХ ст. Вона підтримувала ідеї української національної ідентичності, незалежності та культурного розвитку.

Становище церкви у Російській імперії та Радянському Союзі. У роки, коли українські землі перебували під контролем Російської імперії та пізніше Радянського Союзу, УГКЦ часто зазнавала репресій. В Україні початково не було дозволено вільно функціонувати цій церкві, а після підписання пакту Молотова-Ріббентропа в 1946 р. УГКЦ була ліквідована радянською владою, її священники та віряни піддавалися арештам, і багато з них було змушено

перейти до РПЦ або ж стали підпільними.

Відновлення після незалежності. Після проголошення незалежності України в 1991 р. УГКЦ була офіційно відновлена, і вона знову стала важливою релігійною інституцією, що зберігала національні традиції. В даний час УГКЦ активно працює на міжнародній арені, займаючи позицію, яка підтримує незалежність України та є важливим компонентом української національної ідентичності.

Сучасний стан. Сьогодні Українська Греко-Католицька церква є однією з найбільших конфесій в Україні, з численними парафіями як в Україні, так і в діаспорі. Вона відіграє важливу роль у збереженні української культури та традицій, а також в політичному та соціальному житті країни, активно підтримуючи державні ідеали і національні прагнення.

Висновки

• Рух за незалежну Українську церкву є важливим аспектом національної боротьби за самоідентифікацію та культурну незалежність. Як православна, так і греко-католицька церкви відіграють важливу роль в формуванні духовної та національної самобутності України.

• Українська Греко-Католицька церква стала основною силою в підтримці національного руху, а також культурної ідентичності українців, особливо в умовах підпорядкованості та репресій зі сторони чужих імперій. Відновлення її діяльності після проголошення незалежності стало важливим етапом у відновленні української національної самосвідомості та культурного розвитку.

• Створення незалежної Православної церкви України та відновлення діяльності УГКЦ є результатом багатовікової боротьби українського народу за духовну свободу і самобутність у релігійному та культурному житті.

4. Конституційні гарантії і правове регулювання свободи совісті в Україні **Сучасний стан релігії в Україні. Закон України «Про заборону релігійних організацій, пов'язаних з Росією» від 20.08.2024 р.**

Конституційні гарантії і правове регулювання свободи совісті в Україні

Свобода совісті є однією з основних прав людини і є гарантованою Конституцією України. Ст. 35 Конституції України проголошує, що кожна людина має право на свободу думки і слова, а також на свободу совісті, що включає право вільно обирати, змінювати та виявляти свої релігійні чи світоглядні переконання. Важливо, що це право забезпечує не тільки свободу віросповідання, але й свободу від релігійного тиску або втручання з боку держави чи будь-яких інших структур.

Релігійні організації в Україні мають право діяти в межах законодавства, при цьому держава не повинна втручатися в їх діяльність, окрім випадків, коли це необхідно для забезпечення безпеки, порядку або прав та свобод інших осіб. Законодавство України також передбачає особливості реєстрації релігійних організацій та забезпечення їх діяльності.

Сучасний стан релігії в Україні

Стан релігії в Україні є доволі різноманітним, зокрема через багатоконфесійність країни. Основними релігійними групами є християни (переважно православні та католики), але також в Україні представлені інші релігії, такі як мусульмани, євреї, протестанти, буддисти та інші.

Незважаючи на важливість свободи совісті, в Україні зберігається певна політична та соціальна напруга, яка виникає через релігійні відмінності, зокрема через події, пов'язані з конфліктом на сході України та окупацією Криму Росією. Внаслідок цього виникає питання щодо впливу релігійних організацій, що мають зв'язки з Росією, на політичну ситуацію в країні.

Закон України «Про заборону релігійних організацій, пов'язаних з Росією» від 20.08.2024 р.

У відповідь на загрозу безпеці та цілісності держави, а також на зростання впливу релігійних організацій, що мають зв'язки з Росією, було ухвалено Закон України «Про заборону релігійних організацій, пов'язаних з Росією» від 20 серпня 2024 року.

Основні моменти цього закону

1. Заборона діяльності релігійних організацій, пов'язаних з Росією. Закон забороняє діяльність релігійних організацій, що мають безпосередні або опосередковані зв'язки з Росією, зокрема через підпорядкування іноземним церковним структурам, які підтримують агресивну політику РФ щодо України.

2. Підстави для заборони. Законом передбачено заборону релігійних організацій, що здійснюють діяльність, яка може загрожувати національній безпеці, територіальній цілісності або громадському порядку. Якщо релігійні організації сприяють або підтримують дії, що шкодять суверенітету України, то вони можуть бути ліквідовані.

3. Процедура заборони. Процес заборони релігійних організацій передбачає наявність доказів їх зв'язків з Росією та відсутність належного реагування на вимоги української влади про припинення таких зв'язків.

4. Наслідки для релігійних громад. Релігійні громади, які мають зв'язки з забороненими організаціями, повинні пройти процедуру переоформлення або реєстрації, аби продовжити свою діяльність в Україні. Це також включає необхідність відокремлення від організацій, що мають міжнародні зв'язки з Росією.

5. Міжнародний аспект. Закон також націлений на забезпечення того, щоб релігійні організації в Україні не використовували свою діяльність як прикриття для підтримки дій, що шкодять безпеці держави, зокрема в умовах гібридної війни, яку веде Росія проти України.

Цей закон став важливим кроком у посиленні національної безпеки та боротьбі з впливом Росії через релігійні інституції в Україні. Закон відображає прагнення держави забезпечити стабільність і безпеку в умовах зовнішньої агресії та внутрішніх загроз, пов'язаних з впливом іноземних держав.

Висновки. Законодавство України гарантує свободу совісті та релігії, але в умовах зовнішньої загрози та внутрішньої напруженості щодо іноземного впливу, держава вживає заходів для запобігання використанню релігійних

організацій як інструменту для підтримки агресії. Закон України від 20 серпня 2024 року є важливим кроком у цьому напрямку, намагаючись збалансувати гарантовані права з потребами національної безпеки.

Розділ 3 Естетичні виміри особистості і суспільства

Тема 15. Естетика як філософська наука (1 година)

План

1. Формування предмету естетики і генезис естетики як філософської науки. Введення терміну «естетика». Естетичні проблеми як самостійна область теоретичних знань. Практичне значення естетичних знань.
2. Особливості естетичної свідомості. Структура естетичної свідомості: естетичне почуття, естетичний смак, естетичний ідеал.
3. Естетична діяльність. Мистецтво як форма естетичної діяльності. Природа у структурі естетичної діяльності. Естетичний досвід.
4. Природа художнього образу. Естетичне втілення художнього образу. Естетичне сприйняття художнього образу.

1. Формування предмету естетики і генезис естетики як філософської науки. Введення терміну «естетика». Естетичні проблеми як самостійна область теоретичних знань. Практичне значення естетичних знань

Естетика — це філософська наука, яка вивчає природу, функції і значення краси, а також проблеми художньої творчості, сприйняття і оцінки мистецтва. Вона займається дослідженням естетичних відчуттів і суджень, а також взаємозв'язком емоцій, цінностей і культурних практик у контексті художніх форм.

Формування предмету естетики можна прослідкувати через кілька етапів розвитку філософської думки. Естетика, як самостійна галузь знань, почала формуватися в античності, зокрема в роботах Платона та Арістотеля, де вони піднімали питання краси, мистецтва, гармонії і моральної значущості художніх форм. Проте, як окремий розділ філософії, естетика оформилася лише в Новий час, зокрема завдяки німецьким філософам XVIII ст., таким як Олександр Баумгартен та Іммануїл Кант.

Генезис естетики тісно пов'язаний з розвитком філософії в цілому. Від перших філософських пошуків в античності до етапу класичної філософії, естетичні проблеми поступово становились важливим аспектом філософських роздумів про природу людини, її взаємини з навколишнім світом та культурою. Так, у класичній філософії естетичні проблеми не виділялись у самостійну галузь, а були частиною загальної метафізики та етики. Водночас, естетичні питання, такі як краса і мистецтво, активно обговорювались у контексті моральних і метафізичних уявлень про світ.

Введення терміну «естетика»

Термін "естетика" був введений у науковий обіг німецьким філософом Олександром Баумгартеном у 1735 р. в його роботі «Аестетика» (лат. *Aesthetica*), що означало науку про чуттєве пізнання. Баумгартен намагався обґрунтувати естетику як науку про пізнання через чуттєвий досвід і красу. Для нього естетика стала специфічною галуззю знань, що вивчає естетичні переживання, не пов'язані безпосередньо з раціональним пізнанням світу.

Відтак естетика як дисципліна набула значення науки, яка досліджує емоційний, чуттєвий бік пізнання, і зосереджена на таких поняттях, як краса, гармонія, смак і мистецтво. Баумгартен виділив естетику як незалежну науку, яка не має прямого відношення до логіки, але досліджує все, що пов'язано із чуттєвими сприйняттями, художнім досвідом і власне мистецьким процесом.

Естетичні проблеми як самостійна область теоретичних знань

Естетика сформувала самостійну область теоретичних знань, відокремившись від етики, епістемології та метафізики, хоча з ними вона і тісно переплітається. Естетичні проблеми включають:

1. Краса – питання про те, що таке краса, як її сприймати і оцінювати.
2. Мистецтво – визначення природи мистецтва, його функцій, ролі у суспільстві та особистому розвитку.
3. Естетичне сприйняття – дослідження того, як людина сприймає та оцінює художні твори через органи чуття.
4. Естетичний досвід – як емоційно та інтелектуально реагує людина на мистецтво.
5. Смак – як суб'єктивні оцінки впливають на культурні норми та вподобання.
6. Теорія мистецтва – теоретичне осмислення художніх форм, жанрів, стилів, традицій.

У цьому контексті естетика стала не лише теоретичним дослідженням, але й засобом осмислення соціальних, культурних і навіть політичних змін, що відбуваються через мистецтво та естетичні практики.

Практичне значення естетичних знань

Естетичні знання мають велике практичне значення для людини та суспільства в цілому. Ось кілька основних аспектів цього значення:

1. Культурний розвиток. Естетика допомагає розвивати почуття краси, смаку і гармонії, що є важливими для культурного розвитку індивіда і суспільства. Це знання важливе для формування культурних та мистецьких традицій.
2. Освітній процес. У навчанні естетичні знання сприяють розвитку уяви, творчих здібностей, критичного мислення та емоційної чутливості. Вони формують естетичний смак та інтерпретацію культурних явищ.
3. Мистецтво та творчість. Поглиблене розуміння естетичних принципів дає змогу створювати твори мистецтва, а також оцінювати їх значення. Це є основою для професійної діяльності в сфері мистецтва.
4. Соціальна та політична функція. Естетика часто розглядається як інструмент соціальної критики та зміни. Мистецтво, через своє естетичне

змістовне навантаження, може сприяти політичним і культурним трансформаціям.

5. Психологічне благополуччя. Естетичний досвід і взаємодія з мистецтвом можуть мати терапевтичний ефект, допомагаючи людині відновити емоційний баланс, розвинути чуттєву і духовну сферу життя.

Висновки. Естетика як філософська наука сформувалася з античної філософії і розвинулася в окрему дисципліну в Новий час. Вона розглядає поняття краси, мистецтва, естетичного сприйняття та смаку, а також з'ясовує, як ці аспекти формують людське сприйняття світу. Естетика має важливе практичне значення як для особистісного розвитку, так і для суспільних і культурних трансформацій, оскільки вона допомагає осмислювати культурні явища, сприяє розвитку творчості та формуванню емоційної чутливості до краси і мистецтва.

2. Особливості естетичної свідомості. Структура естетичної свідомості: естетичне почуття, естетичний смак, естетичний ідеал

Естетична свідомість — це сукупність уявлень, переживань, оцінок та оцінних суджень людини, що виникають у процесі взаємодії з мистецтвом, природою і культурними явищами. Вона включає в себе не тільки сприйняття краси, але й спосіб, у який людина осмислює, оцінює та інтегрує естетичні переживання у своєму житті.

Основною рисою естетичної свідомості є її орієнтація на сприйняття емоційної і чуттєвої складової явищ. Вона включає в себе такі ключові компоненти, як *естетичні переживання* (що пов'язані з відчуттям краси, гармонії, величі), а також *оцінки та оцінні судження*, які є результатом осмислення та рефлексії над естетичними об'єктами.

Загалом естетична свідомість відрізняється від інших видів свідомості (наприклад, пізнавальної чи моральної) тим, що вона акцентує увагу на емоційних і чуттєвих реакціях на навколишній світ, зокрема на мистецтво, природу та культуру, і дозволяє людині знаходити глибоке значення та виразність у повсякденних явищах.

Структура естетичної свідомості

Структура естетичної свідомості складається з кількох ключових елементів, серед яких особливу увагу заслуговують *естетичне почуття, естетичний смак та естетичний ідеал*. Кожен із цих елементів є важливою складовою частиною естетичного досвіду людини і має своєрідне значення у загальній картині естетичної свідомості.

Естетичне почуття — це безпосереднє емоційне переживання, що виникає під час взаємодії з естетичними об'єктами (мистецтвом, природою, архітектурою тощо). Це інтуїтивне і чуттєве відчуття краси, гармонії або інших естетичних якостей, яке часто не супроводжується детальним осмисленням чи рефлексією.

Естетичне почуття може бути різним за інтенсивністю — від легкого захоплення до глибокого емоційного потрясіння. Це почуття може мати різні прояви в залежності від контексту (наприклад, захоплення природною красою,

емоційна реакція на музичний твір чи живопис). Основною рисою естетичного почуття є його здатність викликати в людині переживання, які не мають безпосереднього утилітарного призначення, а є результатом чисто емоційного впливу.

Естетичний смак — це здатність людини оцінювати і розрізняти естетичну цінність різних об'єктів, визначати, що є гармонійним, красивим, вишуканим або вульгарним. Смак формується під впливом культурних, соціальних та індивідуальних чинників і значною мірою залежить від освіти, досвіду, впливу оточуючої культурної та художньої традиції.

Естетичний смак може бути як високим, так і низьким, і часто відображає рівень розвитку естетичної свідомості людини. Важливим аспектом є те, що смак може бути суб'єктивним, але в той же час він знаходиться під впливом культурних норм, естетичних канонів, які існують в суспільстві. Розвиток естетичного смаку є процесом, що вимагає часу і відображає загальну культуру особистості.

Естетичний ідеал — це уявлення про найвищу форму краси, гармонії або мистецької досконалості, до якої прагне індивід або суспільство. Це поняття пов'язане з певними культурними, моральними та естетичними стандартами, які формують ідеали краси і мистецтва в конкретній історичній або соціальній ситуації.

Естетичний ідеал може бути як індивідуальним, так і колективним (наприклад, ідеал краси в різних культурах і епохах), і він є важливим орієнтиром для творчої діяльності та оцінки естетичних об'єктів. Ідеали можуть змінюватися залежно від часу, соціальних обставин, естетичних тенденцій і культурних пріоритетів. Наприклад, у античності естетичний ідеал був пов'язаний із пропорціями та гармонією, тоді як у сучасному світі естетичні ідеали можуть бути більш різноманітними та відкритими до інтерпретацій.

Взаємодія компонентів естетичної свідомості

Естетичне почуття, смак і ідеал перебувають у тісній взаємодії і взаємозалежності. Естетичне почуття є основою для формування естетичного смаку, який у свою чергу визначає, як людина оцінює та інтерпретує естетичні об'єкти. А естетичний ідеал, будучи вищою метою в естетичній свідомості, дає орієнтири для розвитку смаку та вдосконалення естетичного досвіду.

Наприклад, почуття краси, яке виникає в людини при спогляданні картини, може спонукати її до формування естетичного смаку, а з часом цей смак буде відображати високі естетичні ідеали певної культури чи епохи. У той самий час естетичний ідеал може заохочувати людину до пошуків краси в різних формах мистецтва та природи, що далі розвиватиме її естетичне почуття та смак.

Висновки. Естетична свідомість — це важлива складова загальної свідомості людини, яка дозволяє їй оцінювати та переживати красу, гармонію і художні форми навколишнього світу. Структура естетичної свідомості включає естетичне почуття, смак і ідеал, які взаємодіють один з одним і формують цілісне естетичне сприйняття. Кожен із цих компонентів має важливе значення

для розвитку індивідуальної та колективної естетичної свідомості, сприяючи глибшому осмисленню і розумінню світу через призму краси та мистецтва.

3. Естетична діяльність. Мистецтво як форма естетичної діяльності.

Природа у структурі естетичної діяльності. Естетичний досвід

Естетична діяльність — це діяльність, яка спрямована на створення, сприйняття та оцінку естетичних цінностей. Вона включає в себе як творчу, так і сприйнятливу (рефлексивну) діяльність, спрямовану на пізнання та переживання краси, гармонії, виразності, що можуть бути виявлені як у мистецтві, так і в природі чи повсякденному житті.

Естетична діяльність охоплює процеси творчості та споглядання, які є важливими аспектами людської свідомості. Вона дозволяє людині не тільки створювати твори мистецтва, але й активно переживати їх, надаючи нові сенси та значення через емоційний і інтелектуальний досвід. Зазвичай естетична діяльність поєднує в собі творчість і сприйняття, а також оцінку, що є важливими етапами в цілому естетичному процесі.

Мистецтво є однією з найважливіших форм естетичної діяльності. Воно є особливим видом діяльності, який виражає емоційно-образне сприйняття світу через різноманітні форми та засоби (живопис, музика, література, театр, скульптура, кіно та інші). Мистецтво створюється для того, щоб викликати в людині естетичні переживання — відчуття краси, гармонії, трагізму, радості або гнітючості, що змінюють емоційний стан і змушують переосмислювати світ.

Мистецтво як форма естетичної діяльності має кілька важливих аспектів:

1. Творчість. Мистецтво є результатом індивідуальної або колективної творчої діяльності. Художники, музиканти, письменники та інші творчі особистості створюють нові, оригінальні форми, що виражають певні емоції, ідеї та світогляд.

2. Рефлексія. Мистецтво стимулює глибоке осмислення і аналіз через емоційний досвід. Взаємодія з мистецтвом дозволяє людині не тільки відчувати, але й розуміти глибші аспекти реальності, людських переживань, ідеалів та моральних проблем.

3. Естетичне сприйняття. Мистецтво є об'єктом естетичного сприйняття, яке дає змогу людині переживати цінності краси, гармонії, емоційної виразності. Споживання мистецтва створює умови для естетичного досвіду, який є одночасно інтелектуальним і емоційним.

Мистецтво, отже, виступає як особлива форма естетичної діяльності, яка одночасно є процесом створення і сприйняття естетичних цінностей.

Природа займає важливе місце в естетичній діяльності, виступаючи як джерело естетичних переживань і як об'єкт естетичної рефлексії. Природа може бути як безпосереднім об'єктом сприйняття, так і натхненням для творчості, що перетворюється в мистецькі твори. Вона є важливою складовою естетичного досвіду, оскільки має властивості, здатні викликати емоційні відгуки у людини: пейзажі, звуки природи, зміни сезонів, різноманітність форм і кольорів.

Природа може бути осмислена не лише через естетичне почуття, але й через культурні символи, які надають їй глибшого сенсу. Наприклад, в різних культурах природні об'єкти можуть мати різні естетичні значення: вода може символізувати життя, річки — шлях, а гори — велич або недосяжність.

Природа може бути також не лише натхненням для митця, але й безпосереднім об'єктом творчості. Відомо, що природа завжди була важливим мотивом у живописі, літературі, музиці та інших мистецтвах. Завдяки цьому природа виконує функцію як реального естетичного об'єкта, так і джерела для створення художніх образів.

Естетичний досвід — це суб'єктивне переживання, яке людина отримує під час сприйняття естетичних об'єктів (наприклад, творів мистецтва, природних пейзажів або архітектурних споруд). Естетичний досвід може бути дуже різноманітним: від глибокого емоційного потрясіння до тихого естетичного задоволення від споглядання краси. Цей досвід є інтеграцією емоцій, інтелекту і свідомості, де на перший план виходить чуттєва та емоційна реакція на навколишній світ.

Особливості естетичного досвіду можна охарактеризувати через кілька ключових аспектів

1. Чуттєвий вимір. Естетичний досвід часто починається з чуттєвого сприйняття — зору, слуху, дотику тощо. Це може бути реакцією на колір, форму, звук або рух, які створюють емоційний відгук у спостерігача.

2. Інтелектуальний вимір. Після початкового емоційного враження настає осмислення та рефлексія. Людина починає інтерпретувати побачене або почуте, аналізувати це через призму культурних, соціальних або особистих значень.

3. Емоційний відгук. Естетичний досвід характеризується глибоким емоційним відгуком — від радості та захоплення до суму, смутку або навіть шоку. Цей емоційний відгук є основою для подальших інтерпретацій і оцінок естетичного об'єкта.

4. Індивідуальний та культурний контекст. Естетичний досвід завжди залежить від індивідуального сприйняття, досвіду, культурних традицій і соціального контексту. Те, що для однієї людини є естетично захоплюючим, для іншої може бути неприємним чи нецікавим.

Висновки. Естетична діяльність є важливою частиною людського життя, яка охоплює не лише створення художніх творів, але й їх сприйняття та оцінку. Мистецтво виступає як форма естетичної діяльності, в якій відбуваються як творчі, так і сприйнятливі процеси. Природа є важливою складовою естетичного досвіду, виступаючи як об'єкт натхнення і сприйняття. Естетичний досвід є інтеграцією чуттєвих, інтелектуальних і емоційних реакцій людини на навколишній світ і творчі об'єкти, і є невід'ємною частиною людського досвіду в культурі.

4. Природа художнього образу. Естетичне втілення художнього образу. Естетичне сприйняття художнього образу

Художній образ — це образ, створений у мистецтві, який є втіленням

певних ідей, емоцій, переживань, відображенням реальності або уяви автора через художні засоби. Він є основною категорією мистецтва та центральним елементом, що об'єднує всі інші компоненти твору (форму, зміст, композицію тощо).

Природа художнього образу полягає в тому, що він не є простим відображенням реальності. Художній образ завжди має символічне значення, яке передає не лише зовнішні властивості об'єкта, але й внутрішні, сутнісні моменти. Це може бути відображенням складних людських переживань, абстрактних ідей або соціальних явищ, які художник намагається передати через мистецькі засоби.

Завдяки художньому образу, реальність перетворюється на певний «виконаний» ідеальний або емоційний об'єкт, який надає спостерігачеві глибокий естетичний досвід. Художній образ є багатозначним, і його розуміння може залежати від інтерпретацій, культурних контекстів і особистісного досвіду глядача.

Естетичне втілення художнього образу — це процес, через який художник передає своє бачення світу, його інтерпретацію, через певні форми мистецтва. Втілення образу відбувається через специфічні художні засоби: кольори, форми, лінії, ритм, звук, мову тощо, що дозволяє створити образ, здатний викликати у глядача або слухача певні емоційні реакції, роздуми та переживання.

Естетичне втілення — це не просто технічне відображення образу, але й перетворення цього образу на емоційний, інтелектуальний і культурний символ, що надає йому естетичну цінність. Наприклад, у живопису художнє втілення образу може здійснюватися через використання кольору, композиції, текстур, що створюють емоційний фон для певного сюжету або ідеї. В музиці, втілення образу — через мелодії, гармонії, ритми, які здатні передати атмосферу або внутрішній стан.

Цей процес не тільки передає зовнішній вигляд об'єкта, але й зосереджує увагу на його символічних або психологічних характеристиках, що в свою чергу сприяє глибшому емоційному та інтелектуальному сприйняттю. Таким чином, естетичне втілення художнього образу завжди є результатом творчого акту, який дозволяє художнику виразити свої внутрішні переживання і створити умови для естетичного досвіду.

Естетичне сприйняття художнього образу — це процес, через який глядач або слухач сприймає і інтерпретує художній образ, що був створений митцем. Цей процес поєднує емоційні, інтелектуальні та чуттєві аспекти, оскільки сприйняття художнього образу не обмежується лише простим спостереженням чи прослуховуванням, а є активною взаємодією зі змістом і формою твору.

Естетичне сприйняття художнього образу включає кілька важливих етапів

1. Чуттєве сприйняття. Спочатку глядач або слухач отримує чуттєву інформацію від художнього твору — зорові чи слухові стимули (кольори, лінії, звуки, ритми тощо), які створюють певне перше враження. На цьому етапі

відбувається первинне знайомство з художнім образом, його зовнішніми характеристиками.

2. Інтелектуальна обробка. Після первинного сприйняття людина починає осмислювати зміст твору. Вона інтерпретує символіку, що закладена в образі, аналізує композиційні та структурні елементи, порівнює образ з іншими творами чи досвідом. На цьому етапі сприйняття художнього образу набуває більш глибокого сенсу.

3. Емоційний відгук. Естетичне сприйняття не можливе без емоційної реакції. Твір мистецтва викликає емоції — захоплення, радість, сум, тривогу тощо. Це важливий момент, оскільки емоції відображають безпосереднє переживання, що може надати твору особистого значення для кожного спостерігача.

4. Культурно-історичний контекст. Сприйняття художнього образу також залежить від культурних і історичних умов. Твір мистецтва може мати різні значення у різних культурах або в різні історичні періоди. Тому сприйняття художнього образу часто є змінним і залежить від культурного контексту сприймача.

Естетичне сприйняття є індивідуальним, і тому два різні спостерігачі можуть інтерпретувати один і той самий художній образ по-різному, залежно від їхнього досвіду, знань і емоційного стану. Водночас, естетичне сприйняття має універсальний характер у тому сенсі, що воно сприяє виникненню емоційної і духовної єдності через спільний досвід краси та виразності.

Взаємодія між художнім образом та його сприйняттям є двостороннім процесом. Митець створює образ з певною метою, намагаючись донести до глядача певні ідеї, емоції чи переживання. Однак кожен глядач або слухач сприймає цей образ по-своєму, через свою особисту призму — через досвід, знання, емоційний стан.

Тому художній образ існує не тільки в творі мистецтва, але і в свідомості спостерігача. У цьому контексті художній образ є активним елементом естетичної взаємодії, що не обмежується лише технічними характеристиками твору, але й включає особистісний відгук, культурні й соціальні значення.

Висновки. Художній образ є серцем мистецтва, адже він не тільки передає зовнішні ознаки світу, але й втілює внутрішні переживання, емоції, ідеї митця. Естетичне втілення цього образу через різні художні засоби дозволяє створити твір, здатний вплинути на сприйняття глядача. Взаємодія художнього образу зі спостерігачем є активним і багатозначним процесом, що включає чуттєве, інтелектуальне і емоційне осмислення. Цей процес визначає унікальність і багатство естетичного досвіду, який кожен може отримати через взаємодію з мистецтвом.

Тема 16. Історія естетичної думки (1 година)

План

1. Специфіка естетики Сходу. Особливості розвитку античної естетики. Закладання основ естетичної проблематики у творах філософів Античності.
2. Естетичні ідеї Середньовіччя та Відродження.
3. Самоосмислення мистецтва в основних художньо-естетичних течіях XVII-XIX ст. (бароко, класицизм, рококо, романтизм, реалізм, імпресіонізм).
4. Еволюція художніх стилів і напрямів у період Новітнього часу. Постімпресіоністична традиція (фовізм, кубізм, футуризм, сюрреалізм, експресіонізм, абстракціонізм, поп-арт).

1. Специфіка естетики Сходу. Особливості розвитку античної естетики. Закладання основ естетичної проблематики у творах філософів Античності

Специфіка естетики Сходу

Естетика Сходу є однією з основних складових культурної традиції, що значно відрізняється від естетики Західної цивілізації. Вона розвивалася в культурних традиціях Індії, Китаю, Японії, арабського світу та інших країн, які становлять так званий Схід. Естетика Сходу має свої характерні особливості, що визначаються філософськими, релігійними та культурними традиціями.

Основні риси естетики Сходу:

1. Синкретизм мистецтва та релігії. Висока релігійна складова в мистецтві Сходу значно впливає на естетику. Тут мистецтво часто має сакральний характер, а художні твори спрямовані на вираження релігійних ідеалів, моральних принципів і духовних істин. Це проявляється в таких традиціях, як індуїзм, буддизм та іслам.

2. Мінімалізм і гармонія. На Сході часто спостерігається схильність до мінімалізму у формах мистецтва, де простота, спокій і гармонія природи вважаються важливими аспектами естетичного досвіду. Наприклад, японський сад чи китайська каліграфія мають великий вплив на сприйняття краси як природного порядку і взаємодії між простором і формою.

3. Містицизм та символізм. Естетика Сходу часто має містичний характер, що виражається у використанні символічних образів, де кожен елемент (колір, форма, текстура) несе глибокий духовний чи філософський зміст. Це можна спостерігати, зокрема, в буддійському мистецтві, де, наприклад, зображення Будди або мандала має величезне значення в контексті медитації та духовного пошуку.

4. Цілісність та взаємодія з природою. У східній естетиці існує глибоке прагнення до гармонії людини з природою. Величезне значення надається природним елементам (воді, каменю, дереву), які часто є частинами архітектурних і художніх творів.

5. Споглядання та медитативний аспект. Велику роль в естетиці Сходу відіграє процес споглядання як шлях до духовного пізнання. Тут

важливо не лише створити красивий образ, але й глибоко його усвідомити, пережити його значення в контексті внутрішнього розвитку.

Особливості розвитку античної естетики

Антична естетика — це естетична думка та теорії, які розвивалися в давньогрецькій та давньоримській культурах. Вона стала основою для розуміння мистецтва, краси і творчості на Заході, створивши теоретичну базу для подальших естетичних роздумів.

Особливості античної естетики

1. Розвиток філософської думки. У стародавній Греції естетика формувалася в контексті філософії, де питання про природу краси, мистецтво та творчість стали центральними темами. Філософи античності, зокрема Платон і Арістотель, сформулювали перші теорії про естетичні явища, визначаючи їх місце у світі.

2. Платонізм. У Платона краса була тісно пов'язана з ідеями ідеального світу. Він вважав, що справжня краса існує тільки в світі ідей, і що мистецтво є лише тінню реальності, не в змозі відтворити істинну красу. У Платона мистецтво мало подвійний характер — з одного боку, воно може бути способом досягнення істинної гармонії, з іншого — воно є лише відображенням матеріального світу.

3. Арістотелізм. Арістотель, на відміну від Платона, не вважав мистецтво лише відображенням ідеальних форм. Він підкреслював важливість наслідування природи та реалістичного відображення світу. Він також розробив концепцію катарсису в естетиці театру, що описує очищення емоцій через спостереження за трагедією.

4. Підхід до мистецтва. У античності мистецтво було зрозуміле як діяльність, що має чітке прагнення до краси, гармонії та пропорційності. Вона здебільшого ґрунтувалася на вивченні природи, геометрії та симетрії. Справжньою красою, на думку античних філософів, є те, що має внутрішній порядок і гармонію.

Закладання основ естетичної проблематики у творах філософів Античності

Естетична проблематика в античності почала формуватися через творчість і філософські роздуми таких великих мислителів, як Платон, Арістотель, Сократ та інші. Вони порушували основні питання про природу мистецтва, його значення та місце в людському житті, а також намагалися визначити взаємозв'язок між реальністю, ідеальними формами та сприйняттям краси.

1. Платон. Платон у своєму творі «Держава» обговорює роль мистецтва в суспільстві та його вплив на моральний стан людини. Він вважав, що мистецтво може відображати лише зовнішній вигляд речей, а не їхні ідеальні сутності, тому в ньому можна знайти лише наслідування реальності. Для Платона важливою була роль ідеї та духовних істин, які не можуть бути адекватно передані в художній формі. Тому він висловлював скептицизм щодо

значення поезії та театру, стверджуючи, що вони можуть вводити людей в оману, віддаляючи від істинного пізнання.

2. Арістотель. На відміну від Платона, Арістотель вважав, що мистецтво є важливим елементом пізнання. Він розробив свою теорію мімезису (наслідування), де мистецтво — це не просто копіювання природи, але й трансформація її в художній образ, що втілює глибші смисли. Арістотель також ввів поняття катарсису, яке пов'язане з очищенням через переживання емоцій під час спостереження за трагедією.

3. Естетика в римську добу. Римська естетика багато в чому була наслідуванням грецької, але розвивалася в контексті практичних потреб державного управління та побуту. Римляни більше орієнтувалися на гармонійне поєднання форми і змісту, акцентуючи увагу на архітектурі, скульптурі та інженерії. Наприклад, Вергілій та Овідій в літературі піднімали питання про поетичне мистецтво та його моральну цінність.

Висновки. Естетика Сходу та антична естетика мають свої унікальні риси та особливості. Естетика Сходу концентрується на взаємодії мистецтва з духовністю та природою, підкреслюючи важливість гармонії та мінімалізму. В античній естетиці важливими були філософські пошуки природи краси, місце мистецтва в суспільстві, а також значення мімезису та катарсису. Всі ці теми й питання заклали основи для розвитку естетичних концепцій у наступних епохах, формуючи ідеї, що стали основою сучасної філософії мистецтва.

2. Естетичні ідеї Середньовіччя та Відродження

Середньовічна естетика формувалася під сильним впливом християнства, що значно визначало як мистецькі форми, так і сприйняття краси та мистецтва в цілому. Середньовіччя — це період, коли естетика і мистецтво були тісно пов'язані з релігійними поглядами та догматами християнської церкви. Ідеї про красу, мистецтво та природу оберталися навколо концепцій божественного, а не людського.

Основні риси естетики Середньовіччя:

1. Божественна краса та духовне відображення. У Середньовіччі краса вважалася атрибутом Бога. Всі земні речі сприймалися як відображення божественного порядку. Мистецтво повинно було служити не стільки естетичним, скільки релігійним цілям. Красу шукали не в земних предметах, а в божественних істинах, і вона вважалася не самоціллю, а шляхом до пізнання Бога.

2. Містицизм та символізм. Мистецтво часто набувало символічного характеру. Християнські ікони, фрески, мозаїки та скульптури мали служити не просто як декоративні елементи, але й як засоби для духовного просвітлення. Символи, алегорії і священні образи мали більш важливе значення, ніж матеріальні деталі.

3. Порівняння з класичною естетикою. У Середньовіччі естетика була здебільшого теологічною, і поняття краси не було пов'язане з ідеєю ідеальних форм, як у античності. Мистецтво більше не слідувало природним законам гармонії, як це робили греки і римляни, а більше акцентувалося на вираженні

божественної істини та вічної краси, що є на землі тільки через божественне посередництво.

4. Естетика аскетизму та покорі. В естетиці Середньовіччя також був присутній елемент аскетизму, що виражався в стриманості й відмові від земних радощів. Мистецтво Середньовіччя, особливо в монастирях, часто акцентувало увагу на духовному очищенні, відмові від земних привабливостей та матеріальних благ. У живописі, скульптурі та архітектурі середньовіччя часто використовувалися лаконічні форми, що не привертали увагу до матеріального світу.

Роль Середньовічної церкви та християнства в мистецтві

Церква була основним замовником мистецтва, а також головним регулятором естетичних норм і стандартів. Мистецтво повинно було служити виключно релігійним цілям: прославляти Бога, змушувати людей молитися, вшановувати святі образи та історії, що допомагали людині досягати спасіння. Найбільше це відображалось у створенні ікон, церковного живопису, а також у готичній архітектурі, де величезні собори були не тільки архітектурними шедеврами, але й величними символами божественної сили.

Естетика Відродження (Ренесанс) стала революційним поворотом у розвитку європейської культури. Цей період в історії, що охоплює XIV–XVI ст., був позначений глибоким поверненням до ідеалів античної Греції та Риму, одночасно з критикою середньовічних підходів до мистецтва, релігії та людської природи. Відродження стало епохою, в якій було відновлено значення людської особистості, розуму, творчості та природної краси.

Основні риси естетики Відродження

1. Відновлення античних ідеалів. Ренесанс розпочався з повернення до античної культури, зокрема до класичних уявлень про красу, гармонію та пропорцію. Людина була визнана центром Всесвіту, а мистецтво — важливим способом вираження ідеалів людського розуму і фізичної досконалості. Архітектура, живопис і скульптура стали святкуванням людських досягнень.

2. Гуманізм та індивідуалізм. Гуманізм став домінуючою філософською течією, і він акцентував увагу на важливості людини, її розуму, емоцій, здібностей і гідності. Відродження привнесло в естетику культивування індивідуальності та здатності кожної людини створювати красу через мистецтво. Художники та письменники стали сприймати себе як творців, що розвивають свій власний стиль і бачення світу.

3. Краса людського тіла. В естетиці Відродження великої уваги надавали природній красі людського тіла. Мистецтво цього періоду захоплювалося реалістичним зображенням людини, її анатомії та виразності. Це відображалось в роботах великих майстрів того часу, таких як Леонардо да Вінчі, Мікеланджело та Рафаель. Мікеланджело, зокрема, прославив красу людського тіла у своїх скульптурах, таких як «Давид».

4. Відновлення світської тематики: Якщо в середньовіччі мистецтво в основному було орієнтоване на релігійні теми, то в естетиці Відродження починає розвиватися світське мистецтво. Мистецтво цього часу зображує не

тільки божественне, а й земне, іноді — побутові сцени, портрети, пейзажі. Особлива увага приділялася зображенню людських емоцій, психології та характерів.

5. Розвиток науки та мистецтва. Відродження принесло великий розвиток у науці та техніці, що сприяло вдосконаленню художніх методів. Інновації в живопису (перехід до перспективи, розвиток світлотіні, використання олійних фарб) дозволили створювати більш реалістичні та виразні зображення. Леонардо да Вінчі був одним з перших, хто інтегрував наукові знання про анатомію та фізику в свої художні роботи, що стало елементом нової естетичної практики.

Роль митців Відродження

Митці Відродження розглядали себе не лише як ремісників, але і як науковців, філософів і творців культури. Вони були не просто носіями традиції, але й інноваторами, які прокладали нові шляхи в художньому вираженні. Ренесансне мистецтво було гуманістичним, реалістичним і орієнтованим на досягнення ідеалу людської краси та гармонії.

Висновки. Естетика Середньовіччя була значною мірою теологічною і символічною, із сильним акцентом на релігійній ідеї про божественну красу та духовний зміст мистецтва. У той час як у **Відродженні** мистецтво стало більше орієнтованим на людини, її природну красу, розум і здібності. Відродження позначалося глибоким відновленням античних ідеалів, розвитком індивідуалізму та гуманізму, а також новими досягненнями в техніці мистецтва, що дало новий виток розвитку європейської культури.

3. Самоосмислення мистецтва в основних художньо-естетичних течіях XVII-XIX ст. (бароко, класицизм, рококо, романтизм, реалізм, імпресіонізм)

У період з XVIII до XIX ст. відбулося значне перетворення у самоосмисленні мистецтва. Це була епоха великих соціальних, політичних та культурних змін, які знайшли своє відображення в художніх стилях та естетичних теоріях. Самоосмислення мистецтва в цей період проходило через низку художньо-естетичних течій, таких як бароко, класицизм, рококо, романтизм, реалізм та імпресіонізм, кожна з яких по-своєму відображала уявлення про місце мистецтва в житті людини та суспільства.

1. Бароко (кінець XVI – середина XVIII ст.)

Бароко стало важливою художньо-естетичною течією, яка виникла в Європі на межі XVI–XVII століть і тривала до середини XVIII століття. Бароко з'явилося у відповідь на соціальні, політичні та релігійні зміни того часу, зокрема Реформацію і Контрреформацію, що вплинуло на духовну та художню атмосферу Європи.

Основні риси

•**Емоційна експресія та театральність.** Бароко прагнуло передати потужний емоційний заряд, використовуючи драматичні контрасти світла і тіні (хоча це частіше було властиво живопису), різноманітні текстури та витончені

деталі.

•Величність і монументальність. Архітектура та скульптура бароко зазвичай були масштабними та орієнтованими на створення ефекту захоплення.

•Релігійність і патетичність. В мистецтві бароко була значна роль релігійних тем, що було пов'язано з Контрреформацією.

•Контрасти і динамізм. Художники бароко прагнули до створення «глибини» через контраст світла і тіні, відображення динамічних сцен.

Самоосмислення мистецтва

Бароко вбачало свою мету у створенні великих та виразних художніх образів, що мали викликати у глядачів глибокі емоції, спонукати до роздумів і поклоніння Богу. Мистецтво стає засобом вираження ідей і боротьби, зокрема через емоційний вплив на глядача.

2. Класицизм (середина XVII – початок XIX ст.)

Класицизм був реакцією на надмірну емоційність і театральність бароко. Це був стиль, який звертався до античних ідеалів краси, порядку і раціоналізму. Класицизм в мистецтві відзначався прагненням до чітких форм, симетрії та гармонії.

Основні риси:

•Раціоналізм і порядок. Класицизм став символом раціоналізму, наукового підходу до життя. Це був стиль, орієнтований на логіку і гармонію.

•Ідеалізація і простота. В живопису, скульптурі та архітектурі були використані ідеалізовані форми, чіткі лінії, строгі композиції та відсутність зайвих емоцій.

•Моральність і освіта. Класицизм прагнув не тільки до естетичної краси, але й до морального виховання через мистецтво. Часто мистецтво класичного періоду піднімало етичні, політичні та філософські питання.

Самоосмислення мистецтва:

Мистецтво класицизму зводило своє завдання до вираження універсальних принципів, моралі та гідності. Художники класицизму намагалися ідеалізувати життя і показувати зразки чесноти, порядку та гармонії.

3. Рококо (кінець XVII – середина XVIII ст.)

Рококо виникло у Франції як відповідь на строгість класицизму. Це був стиль, який підкреслював легкість, витонченість, грайливість і ексцентричність.

Основні риси

•Елегантність і грайливість. Рококо акцентувало увагу на витончених формах, кольорових відтінках і асиметрії. Простота і витонченість часто комбінувалися з декоративністю.

•Світська тематика. В мистецтві рококо часто зображувалися сцени з повсякденного життя, а також міфологічні сюжети, що виражали розкіш та елегантність.

•Легкість і веселощі. Рококо було пов'язане з розкішшю і розвагами, нестримною фантазією, легкими та витонченими образами.

Самоосмислення мистецтва

Мистецтво рококо мало служити емоційному відпочинку, розвазі та естетичному задоволенню, надаючи перевагу красі та легкості.

4. Романтизм (кін. XVIII – середина XIX ст.)

Романтизм з'явився як реакція на раціоналізм класицизму і на розвиток індустріалізації та соціальних змін, що відбувалися в Європі. Це був період, коли мистецтво зверталось до емоцій, суб'єктивного досвіду та інтуїції.

Основні риси:

• Емоційність і інтуїція. Романтизм ставив на перше місце емоційний досвід, інтуїцію та суб'єктивне сприйняття світу.

• Природа та екзотика. Часто художники романтизму зображували дикий, незайманий природний ландшафт або використовували екзотичні мотиви для вираження внутрішнього світу людини.

• Індивідуалізм і бунт. Романтизм акцентував увагу на свободі, унікальності кожної особистості, боротьбі проти обмежень суспільства та традицій.

Самоосмислення мистецтва

Мистецтво романтизму прагнуло передати інтенсивність емоцій, боротьбу духу і прагнення до свободи. Це був період пошуків вищих сенсів через особисті переживання.

5. Реалізм (середина XIX ст.)

Реалізм з'явився як реакція на ідеалізм романтизму та як спроба відобразити життя таким, яким воно є, без прикрас.

Основні риси:

• Об'єктивність і достовірність. Реалісти прагнули зображати реальний світ без ідеалізації або намагань додати емоційне забарвлення.

• Соціальна критика. Багато художників реалізму прагнули зобразити реальні умови життя людей, їхні проблеми, часто з соціальним підтекстом.

• Побутові сцени. В живопису часто зображалися сцени з повсякденного життя, праця робітників, сцени з сільського життя.

Самоосмислення мистецтва

Мистецтво реалізму ставило за мету об'єктивно і правдиво зображати світ, звертати увагу на соціальні проблеми та невдачі реального життя, показуючи людину в усіх її проявах.

6. Імпресіонізм (кінець XIX ст.)

Імпресіонізм виник як протест проти академічного мистецтва і намагався передати миттєві враження, що виникають у спостерігача.

Основні риси:

• Миттєвість та світлотінь. Імпресіоністи використовували світло як важливий елемент у зображенні моменту. Вони прагнули передати змінність світла і атмосфери.

• Неабстрактність і емоційна виразність. Художники намагалися

передати свої враження від природи або повсякденних сцен, використовуючи короткі мазки, яскраві кольори і не надто чіткі форми.

•Зображення сучасного життя. Імпресіоністи часто зображували сцени з повсякденного життя, такі як пейзажі, сцени на вулицях або в кафе.

Самоосмислення мистецтва

Імпресіоністи вважали, що мистецтво має передавати не точну реальність, а відчуття, які виникають у спостерігача від певної миті або ситуації.

Висновки. Художньо-естетичні течії XVIII-XIX ст. відображають складні соціальні, культурні та філософські зміни епохи. Бароко, класицизм, рококо, романтизм, реалізм та імпресіонізм по-своєму ставилися до завдання мистецтва, його місця в суспільстві та людському житті. Від емоційної виразності бароко до об'єктивного реалізму і миттєвих вражень імпресіонізму, кожна з цих течій відкривала нові горизонти для розуміння і вираження мистецтва в контексті змінюваного світу.

4. Еволюція художніх стилів і напрямів у період Новітнього часу. Постімпресіоністична традиція (фовізм, кубізм, футуризм, сюрреалізм, експресіонізм, абстракціонізм, поп-арт)

Новітній час в історії мистецтва, що охоплює період з кінця XIX ст. до початку XXI ст., був часом радикальних змін у самосприйнятті художнього процесу, експериментах із формою, кольором, змістом і технікою. Цей період охоплює розвиток *постімпресіоністичної традиції*, яка сформувала багато відомих художніх течій і напрямків: фовізм, кубізм, футуризм, сюрреалізм, експресіонізм, абстракціонізм і поп-арт.

Ці стилі значно відрізняються від класичних традицій мистецтва і відкривають нові горизонти для вираження ідей, почуттів і досвіду художників. Кожен із цих напрямів має свою специфіку, але всі вони стали частиною великої еволюції мистецтва в Новітній час, що відзначається пошуком нових форм і способів взаємодії з реальністю.

1. Постімпресіоністична традиція

Після імпресіонізму, який зосереджувався на миттєвих враженнях і світлових ефектах, наступний період в мистецтві відзначався глибшими пошуками в вираженні емоцій та суб'єктивного сприйняття світу. Постімпресіонізм не був однорідним напрямом, а об'єднав художників, які відмовились від чисто естетичних пошуків імпресіоністів, додаючи нові аспекти в композицію, кольори та тему. Це відкрило шлях до нових експериментів, зокрема в розвитку фовізму, кубізму та інших напрямків.

2. Фовізм (1905–1908 рр.)

Фовізм був одним із перших радикальних стилів XX ст., що зробив акцент на **кольорі як основному виражальному засобі**. Художники-фові (від французького слова "fauve" – дикий звір) намагалися відійти від реалістичного відображення світу, використовуючи сильні, інтенсивні кольори для передачі

емоцій та внутрішніх станів. Найвідоміші представники фовізму — *Анрі Матісс, Жорж Брак*.

Основні риси

- Яскравий колір без уваги до природних відтінків.
- Емоційна інтенсивність і символічність кольору.
- Звільнення від традиційних пропорцій і перспективи.

Фовізм не став довготривалим стилем, але його вплив на розвиток модерністського мистецтва був значним.

3. Кубізм (1907-1914 рр.)

Кубізм — один з найбільш революційних напрямків у живопису ХХ ст., започаткований *Пабло Пікассо і Жоржем Браком*. Кубізм розбиває реальний світ на геометричні форми, зокрема куби, конуси, піраміди, лінії, фрагментуючи і абстрагуючи образи.

Основні риси

- Фрагментація форм. Світ представлений як сукупність геометричних фігур.
- Мультиперспективність. Одне з основних досягнень кубізму — можливість зображення об'єкта з кількох точок зору одночасно.
- Абстракція. Підкреслення форми й конструкції над реалістичним зображенням.

Кубізм мав значний вплив на подальший розвиток абстракціонізму і експериментальне мистецтво.

4. Футуризм (1909-1914 рр.)

Футуризм виник у Італії як реакція на застиглість традиційного мистецтва і спрямований на зображення динаміки, руху та індустріалізації. Художники-футуристи прагнули передати дух сучасного світу, що швидко змінюється, і висловлювали свою підтримку технологічному прогресу, урбанізації та модернізації.

Основні риси

- Майбутнє і швидкість. Зображення руху, енергії, механізмів.
- Динаміка і розмиття форм для передачі руху.
- Протест проти минулого, включаючи критику класичних художніх традицій.

Футуризм вплинув на багато напрямків мистецтва, зокрема на абстракціонізм і навіть на архітектуру.

5. Сюрреалізм (1920-1930-ті рр.)

Сюрреалізм був рухом, який намагався зобразити підсвідомі процеси, мрії і фантазії через абстракцію та метафори. Сюрреалісти зверталися до технік, що дозволяли зобразити сюрреалістичні, ірраціональні або алегоричні образи, щоб порушити уявлення про реальність.

Основні риси

- Підсвідомість і мрії як головні джерела художнього натхнення.

- Ірраціональні образи та фантастичні сцени.
- Використання автоматизму та інших технік для зображення несвідомих переживань.

Сальвадор Далі, Рене Магріт, Макс Ернст — відомі представники цього напрямку.

6. Експресіонізм (1905-1930-ті рр.)

Експресіонізм зосереджувався на вираженні **глибоких емоцій** через перебільшення форм і кольору. Цей напрямок виник на фоні соціальних потрясінь і переживань, зокрема через Першу світову війну та індустріалізацію.

Основні риси

- Емоційна інтенсивність і суб'єктивність.
- Деформація форм і яскраві кольори для передачі внутрішніх переживань.

- Зображення трагедії, страждання, бідності.

Художники, такі як **Едвард Мунк** («Крик»), **Ернст Людвіг Кірхнер**, стали знаковими для цього напрямку.

7. Абстракціонізм (1910-1950-ті рр.)

Абстракціонізм з'явився як реакція на обмеження реалістичних та класичних форм у мистецтві. Художники абстракціоністи вважали, що можна створювати мистецтво без зображення реальних об'єктів, замінюючи їх на чисті кольори, лінії, форми та структури.

Основні риси

- Відмова від реалістичних образів.
- Використання геометрії, певних форм для передачі емоцій або концептів.

- У пошуках чистої художньої виразності.

Представники: **Василь Кандінський, Піт Мондріан, Казимир Малевич.**

8. Поп-арт (1950-1960-ті рр.)

Поп-арт став культурним феноменом, що включав популярні елементи культури мас-медіа, реклами та споживчого товариства. Художники поп-арту ставили під сумнів традиційні уявлення про мистецтво, використовуючи об'єкти повсякденного життя в якості художніх образів.

Основні риси:

- Іронія та пародія. Вживання елементів масової культури, таких як реклама, комікси, знаменитості.

- Візуальна доступність і використання комерційних стилів.

- Техніки масового виробництва (популярні були методи серійного виробництва).

Енді Воргол, Рой Ліхтенштейн — основні фігури поп-арту.

Висновки. Еволюція художніх стилів і напрямів у період Новітнього часу є свідченням великої трансформації в розумінні ролі мистецтва, художника і

глядача у суспільстві. Постімпресіоністична традиція та подальші експерименти в мистецтві виявляють прагнення до нових форм виразу, відмова від традиційних канонів та пошук нових засобів для візуалізації внутрішнього світу людини, її переживань та соціальних процесів. Кожен з напрямів (фовізм, кубізм, футуризм, сюрреалізм, експресіонізм, абстракціонізм, поп-арт) по-своєму відображає дух свого часу та художню революцію, що триває і сьогодні.

Тема 17. Історія розвитку української естетичної думки (2 години)

План

1. Естетичні ідеї Київської Русі (IX-XI ст.) та періоду феодальної роздробленості (XII – середина XIII ст.): мальована кераміка, сакральна архітектура, літописання, образотворче мистецтво.
2. Формування естетичних ідей на теренах України у XIV-XVIII ст. українське «козацьке» бароко, іконопис, українська духовна музика.
3. Естетична думка в Україні у XIX - на початку XX ст. романтизм, модернізм, авангардизм, імпресіонізм.
4. Розвиток української естетики у другій половині XX ст. - першій половині XXI ст. реалізм, постмодернізм, конструктивізм.

1. **Естетичні ідеї Київської Русі (IX-XI ст.) та періоду феодальної роздробленості (XII – середина XIII ст.): мальована кераміка, сакральна архітектура, літописання, образотворче мистецтво**

Естетичні ідеї Київської Русі (IX-XIII ст.) і періоду феодальної роздробленості (XII – середина XIV ст.) відображають важливі етапи в розвитку культури, мистецтва і релігії, що були зумовлені як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Ці періоди характеризуються значними змінами в культурному та релігійному житті, що вплинули на формування естетичних ідей і їх реалізацію через різні види мистецтва: мальовану кераміку, сакральну архітектуру, літописання та образотворче мистецтво.

1. Естетичні ідеї Київської Русі (IX-XIII ст.)

Київська Русь була важливим етапом у формуванні культурної та релігійної ідентичності Східної Європи. Хрещення Русі в 988 р. стало ключовим моментом для розвитку мистецтва і культури, адже воно принесло християнські ідеї, які поєднувались з місцевими традиціями і звичаями.

а) Мальована кераміка

Одним із найбільш відомих елементів матеріальної культури Київської Русі була **мальована кераміка**. Її естетика відображала поєднання язичницьких і християнських елементів. Керамічні вироби, що виготовлялися на території Київської Русі, мали велику декоративну значущість. Це були не

тільки посуд і предмети побуту, а й символи віри, що допомагали в духовному житті людей.

- На керамічних виробах часто зображувались **геометричні орнаменти, сакральні символи**, а також **християнські мотиви** після прийняття християнства, що поступово замінювало язичницькі зображення.

- У багатьох випадках, зокрема на **сакральних** предметах, можна побачити зображення святих, ангелів і релігійних сцен, що свідчить про вплив візантійської традиції, яку активно запозичувала Київська Русь.

б) Сакральна архітектура

Сакральна архітектура була однією з найбільш важливих складових естетичних ідей Київської Русі. З появою християнства в архітектурі почали активно з'являтися **церкви, храми, монастирі**.

- Однією з найбільш значних архітектурних споруд був **Софійський собор у Києві** (1037 р.), який став символом християнської Київської Русі. Його архітектура, стилістично близька до візантійської, мала важливе естетичне значення завдяки своїй величі та святковій символіці.

- В архітектурі також використовувалися **мозаїки та фрески**, що зображали святих, біблійні сцени та ідеї святого світу, відокремленого від земного.

в) Літописання

Літописання стало важливою частиною культурної діяльності в Київській Русі. **Літописи** стали своєрідними джерелами для збереження історії, релігійних подій і важливих наративів.

- В естетичному сенсі, літописи відзначалися своєю **красою письма** (крім того, для створення манускриптів використовувалися складні **ілюстрації і візерунки**).

- Найвідомішим прикладом є "**Повість минулих літ**", написана Нестором Літописцем. Це був перший великий літературний твір, що вмів поєднувати історичні події з глибокими релігійними та моральними уроками.

г) Образотворче мистецтво

У Київській Русі образотворче мистецтво розвивалося під впливом візантійської культури. Найбільший акцент робився на **іконах та мозаїках**, які були важливими елементами сакрального мистецтва.

- **Ікони** в Київській Русі мали своєрідний стиль, що поєднував візантійські традиції з місцевими елементами, такими як суворі обличчя святих і світлий фон.

- Водночас **мозаїки і фрески** прикрашали стіни церков, створюючи враження святого світу через кольорові зображення святих і божественних сцен.

2. Естетичні ідеї періоду феодальної роздробленості (XII–середина XIV ст.)

Після розпаду Київської Русі і періоду феодальної роздробленості, культура продовжила розвиватися в контексті нових політичних і соціальних умов. У цей час, попри відсутність централізованої влади, культура і мистецтво залишались важливою складовою життя. Важливими елементами цього періоду стали

а) Мальована кераміка і народне мистецтво

У період феодальної роздробленості на українських землях розвивалася традиція **народної кераміки**, яка була не лише утилітарною, але й високохудожньою. У цей час з'являються **глиняні фігурки, керамічні вази, посуд**, які були оздоблені **геометричними орнаментами** і часто мали релігійний або магічний характер.

б) Сакральна архітектура і монастирі

Попри політичну роздробленість, на теренах Київської Русі зберігалась традиція будівництва **сакральних споруд**. Важливими архітектурними пам'ятками цього періоду є **церкви та монастирі**, які були значними осередками культури та освіти. Зокрема, значення набули **Успенський собор у Чернігові та Михайлівський Золотоверхий собор у Києві**.

в) Літописання та культурна пам'ять

Літописання не втратило своєї популярності в період феодальної роздробленості. Наприклад, "**Лаврентіївський літопис**" і "**Галицько-Волинський літопис**" стають важливими джерелами для збереження історії та традицій. Ці літописи не тільки розповідали про події того часу, але й слугували основою для формування національної свідомості.

г) Образотворче мистецтво

У цей період зберігався інтерес до **іконопису**. Вже в XII-XIII ст. започатковано розвиток **нових іконографічних типів**. Ікони того часу відзначаються наявністю яскравих кольорів і більш виразною деталізацією обличчя святого, що було характерно для тогочасної мистецької практики.

Висновки. Естетичні ідеї Київської Русі та періоду феодальної роздробленості відображають важливі трансформації в культурному та релігійному житті. Мальована кераміка, сакральна архітектура, літописання та образотворче мистецтво відображають важливість поєднання язичницьких та християнських елементів в мистецькому і культурному житті. Вони стали основою для розвитку національної культури, що вплинула на подальші етапи в історії українського мистецтва.

2. Формування естетичних ідей на теренах України у XIV-XVIII ст. українське «козацьке» бароко, іконопис, українська духовна музика

У XIV-XVII ст. на теренах України сформувався унікальний культурний і мистецький простір, в якому відбувалося синтезування різних традицій і стилів. Цей період характеризується особливим культурним розцвітом, що був зумовлений історичними, соціальними, релігійними та політичними змінами. Важливими етапами цього процесу стали розвиток **українського бароко, іконопису та духовної музики**. Вони стали важливими компонентами естетичних ідей і культурної самоідентифікації українського народу в цей час.

1. Українське «козацьке» бароко

Бароко в Україні розвивалося в період з кінця XVI до середини XVIII ст., набувши особливого характеру через взаємодію з православною церквою, культурною традицією Київської Русі, а також через впливи європейських барокових стилів.

Особливості «козацького» бароко

Козацьке бароко стало одним з основних виразів естетичної ідентичності України цього періоду. Це бароко мало свою специфіку, яка була тісно пов'язана з ідеєю **патріотизму, релігійності та вільнолюбства**, характерного для українських козаків.

• **Архітектура.** Козацьке бароко виявлялося в архітектурних пам'ятках, таких як **церкви, монастирі, козацькі оборонні споруди**. В основному це були **дерев'яні церкви**, що відрізнялися від візантійської традиції великими куполами, складними конструкціями дахів, багатого орнаментациєю. Яскравими прикладами є церкви в Чернігові, на Полтавщині, в Київській області, зокрема, **Покровська церква в Ковна (Київщина)**.

• **Фрески та ікони.** Іконопис періоду бароко мав риси, які поєднували традиційне православне мистецтво з новими стилістичними тенденціями. Ікони цього часу часто були значно більш експресивними, кольоровими, зображали святі постаті в більш природних, емоційно насичених позах. Цей період відзначався також підвищеною увагою до образів свят, військових героїв, «козацьких свят» та захисників релігії.

• **Образотворче мистецтво.** Тенденції бароко відбивалися і в інших формах мистецтва: живописі, скульптурі, декоративно-прикладному мистецтві. Мистецтво бароко використовувалося для вираження внутрішньої сили і гідності козацької нації, уособлення перемог, християнських свят і ідеалів.

2. Іконопис

Іконопис на теренах України у XIV-XVII ст. пройшов етапи значних змін, які відображалися не тільки в техніці виконання, а й в образах та стилістиці. Українські іконописці цього часу активно адаптували впливи Візантії, Польщі, Московії та інших культур, але зберігали свою власну специфіку.

Особливості українського іконопису XVII ст.

• **Підвищення емоційності та деталізації:** На відміну від ранніх періодів, ікони в цей час відрізняються більш виразними обличчями святих, яскравими

фарбами і деталізованими пейзажами. Різноманітні святі, в тому числі й козацькі, були зображені в більш «людських» позах, з акцентом на внутрішні переживання.

• Зображення козацьких героїв: Важливим аспектом українського іконопису XVII століття стало введення образів національних героїв, зокрема козацьких ватажків і святих, таких як **святий Юрій Переможець** чи **святий Дмитрій Солунський**.

• Християнські мотиви і патріотизм: Іконописці намагалися виразити велич християнства і національних цінностей через зображення воїнств, церковних свят, боротьби за віру та незалежність.

3. Українська духовна музика

Духовна музика в Україні в XIV–XVII століттях розвивалася під впливом церковного співу, який поєднував православні традиції з новими європейськими музичними елементами, привнесеними через польські і західноєвропейські впливи. Основні напрями розвитку української духовної музики:

а) Розвиток хорового співу та церковного музичного виконавства

• Початок хорового співу: На теренах України почав розвиватися **хоровий спів** в православних церквах, що надавало певну багатоголосість і складність духовному музикуванню. Цей процес, зокрема, пов'язаний з розвитком **музичних шкіл** в Київській та інших православних митрополіях.

• Мелодика та ритм: Українська духовна музика була значно більш мелодійною і ритмічно різноманітною, ніж традиційна візантійська. У ній почали звучати елементи національного музичного фольклору, що дозволяло створювати глибші, емоційно насичені співи.

б) Грецькі та польські впливи

• Ідеї та теорії, які привносилися через греко-візантійське богослужіння і польську культурну традицію, надавали українській духовній музиці багатшаровості і дозволяли їй інтегрувати в себе різні стилі: від **псалмів** до **гімнів**.

• Багатоголосся в церковному музикуванні стало звичним в українських монастирях і церквах, а також стало важливим елементом **козацької духовної музики**.

в) Греко-католицька музика

На західноукраїнських землях, де поширювалась **греко-католицька церква**, значною мірою розвивалися традиції латинської музики, зокрема в обробці богослужбових піснеспівів, які поєднували католицький і православний стилі.

Висновки. Період XIV-XVII ст. в Україні був часом значного культурного розцвіту та змішування різноманітних релігійних і культурних традицій. Формування естетичних ідей цього часу включало в себе розвиток українського бароко, яке виразилося в архітектурі, іконопису та живопису, а також у духовній музиці. Особливістю українського бароко було поєднання західноєвропейських традицій з глибоким патріотичним і релігійним

контекстом. Це мистецтво відображало боротьбу за національну ідентичність та духовну незалежність, поєднуючи естетичні ідеали з практикою повсякденного життя і релігійного служіння.

3. Естетична думка в Україні у ХІХ - на початку ХХ ст. романтизм, модернізм, авангардизм, імпресіонізм

Перехід від романтизму до модернізму, авангардизму і імпресіонізму в українській естетичній думці в ХІХ - на початку ХХ ст. був пов'язаний із складними соціально-політичними змінами, культурним розвитком та взаємодією з європейськими мистецькими течіями. Це був час, коли українська культура почала активно формувати свою ідентичність у контексті загальноєвропейських процесів.

У цей період українські митці, філософи, поети та письменники шукали нові форми виразу, намагаючись відповісти на потреби нової епохи та на виклики, які ставили нові соціальні реалії. Водночас розвивалася естетична думка, що включала такі напрямки, як **романтизм, модернізм, авангардизм та імпресіонізм**, які мали вплив на українське мистецтво, літературу та філософію.

1. Романтизм в Україні (перша половина ХІХ ст.)

Романтизм був домінуючим напрямом у мистецтві та літературі України в перші десятиліття ХІХ століття. Це була естетична течія, яка акцентувала увагу на **емоціях, індивідуальності, свободі та внутрішньому світі людини**. Романтизм в Україні був тісно пов'язаний із національними прагненнями, пошуками культурної ідентичності та боротьбою за незалежність.

а) Темі та мотиви романтизму в українському мистецтві та літературі

• Пошук національної ідентичності. Романтики в Україні зверталися до народної тематики, фольклору, історії та етнографії, щоб знайти вираження української культури, яка була пригнічена політичними умовами того часу.

• Зображення природи та села. Важливими для романтизму стали образи українського села, природи, що відображали як гармонію, так і боротьбу з природними стихіями.

• Почуття героїзму і трагізму. Часто у творах романтиків спостерігається мотив боротьби людини з долею, самопожертви заради вищої ідеї або свободи.

б) Видатні постаті романтизму в Україні

• Тарас Шевченко – найбільш яскравий представник українського романтизму. Його поезія глибоко просякнута духом боротьби за національну свободу, розумінням особистої і національної гідності, трагічними переживаннями, пов'язаними з соціальними та політичними умовами.

• Микола Гоголь – хоча він більше відомий як представник російської літератури, його ранні твори, зокрема "Вечори на хуторі біля Диканьки", несуть в собі глибокі мотиви українського романтизму, особливо через глибокий фольклорний контекст.

• Леонід Глібов і Пантелеймон Куліш також представляли романтизм в українській літературі, зокрема в контексті поезії, яка відображала народні

ідеали та патріотизм.

2. Модернізм в Україні (кінець XIX - початок XX ст.)

Модернізм прийшов в Україну в кінці XIX століття як реакція на естетичні та соціальні зміни епохи. Це був час індустріалізації, урбанізації та значних наукових відкриттів, що відображалось у пошуку нових форм мистецького виразу, спробах порушити традиційні канони класичного мистецтва.

а) Основні риси модернізму

• Розрив з традиціями. Модерністи відкидали традиційні форми мистецтва, шукаючи нові, інноваційні методи вираження.

• Індивідуалізм і суб'єктивізм: Велике значення надавалось внутрішньому світу людини, її почуттям та переживанням.

• Експерименти з формою та стилем. Модерністи використовували нові техніки у живописі, скульптурі, літературі, зверталися до символізму, імпресіонізму та інших течій.

• Проблеми часу. Модерністи акцентували на конфліктах особистості з суспільством, соціальних проблемах, нових наукових поглядах на природу та світ.

б) Модернізм в українському мистецтві

• Іван Франко і Михайло Коцюбинський у літературі стали важливими представниками модернізму, їхні твори зверталися до психологічних глибин особистості, соціальних конфліктів.

• В образотворчому мистецтві український модернізм виявлявся через творчість таких митців, як Олександр Мурашко, Василь Кричевський та інші, які прагнули до нових форм і технік, вивчаючи європейські тенденції.

3. Авангардизм в Україні (початок XX ст.)

Авангардизм в Україні на початку XX ст. виявлявся в активному пошуку нових форм, що мали б виражати новітні ідеї епохи. Це був час революційних змін у мистецтві, які спостерігались в Європі (кубізм, футуризм, дадаїзм, супрематизм).

а) Основні риси авангардизму

• Радикальний розрив з минулим. Авангардисти прагнули повністю відкинути традиційні форми мистецтва, створюючи абсолютно нові мовні конструкції.

• Експерименти з формою. В авангардному мистецтві часто застосовувалися незвичні матеріали, техніки і стилі (колажі, абстракція).

• Ідеї революції та прогресу. Авангардисти відображали нове бачення світу, яке пов'язувалося з науковими досягненнями та соціальними змінами.

б) Авангардизм в Україні

• Одним із найбільш відомих представників авангардизму в Україні був Василь Ермілов, який працював у стилі конструктивізму, розвиваючи нові форми у дизайні і графіці.

• Микола Бойчук і Федір Кричевський вплинули на розвиток українського

авангардного мистецтва, привносячи елементи модернізму та авангарду в українське мистецтво.

4. Імпресіонізм в Україні

Імпресіонізм також мав своє місце в українському мистецтві, хоча цей стиль був менш виражений, ніж в інших європейських країнах. Імпресіоністи фокусувалися на враженнях від природних явищ, світла, кольору і рефлексій людини.

а) Особливості імпресіонізму в Україні

• Пейзажна живопис. Імпресіоністична традиція була представлена в українському живопису через пейзажі, у яких митці звертали увагу на гру світла і кольору.

• Вплив французьких імпресіоністів. Українські художники, такі як Іван Труш і Микола Пимоненко, оцінили вплив французьких імпресіоністів і прагнули передати швидкоплинні моменти природи.

Висновки. Естетична думка в Україні у XIX - на початку XX ст. пройшла етапи розвитку від романтизму до модернізму, авангардизму та імпресіонізму, що відповідає загальноєвропейським тенденціям, водночас зберігаючи свої особливості, пов'язані з національними прагненнями і боротьбою за культурну ідентичність. У цей час українське мистецтво стало глибоко емоційним, експериментальним, а також зосередженим на відображенні внутрішнього світу людини, її відчуттів і переживань в умовах змінюваного суспільства.

4. Розвиток української естетики у другій половині XX ст. - першій половині XXI ст. реалізм, постмодернізм, конструктивізм

1. Реалізм в українській естетиці (друга половина XX ст.)

Реалізм залишався домінуючим напрямом в українському мистецтві, особливо в період після Другої світової війни, коли Україна знаходилася в складі Радянського Союзу. Важливими характеристиками радянського реалізму були ідеологічні вимоги та цензура, яка орієнтувала мистецтво на служіння соціалістичним ідеалам. Реалізм мав на меті показати "правду життя" через зображення трудящих мас, а також підкреслювати досягнення радянської влади, спільну боротьбу за комунізм.

а) Особливості реалізму в українському мистецтві

• Ідеологічна підпорядкованість. Мистецтво в радянський період часто було підпорядковане політичній ідеології, і ціллю художників ставало створення зразкових образів, що прославляли трудову діяльність, військові подвиги та досягнення соціалістичного будівництва.

• Соціальний реалізм. Акцент на зображенні трудящих людей, їх повсякденного життя і боротьби за кращу майбутність став домінуючою темою. Водночас були створені численні пам'ятники героям соціалістичної праці, а також твори, що прославляли радянських вождів.

• Класична образність. Використовувалися традиційні форми і жанри — портрет, пейзаж, історичний живопис, скульптура. Вони демонстрували ідеалізовані образи людей праці, часто без вказівки на соціальні проблеми або

суперечності.

б) Відомі представники реалізму в Україні

• Іван Падалка, Григорій Синиця, Олександр Дейнеко – художники, які працювали в межах радянського реалізму, створюючи твори, що відповідали вимогам соцреалізму.

• Скульптура і монументалізм. Українські митці активно працювали в жанрі монументальної скульптури, створюючи пам'ятники, що відображали героїчні події історії країни (наприклад, пам'ятник "Матір-Батьківщина" в Києві).

2. Постмодернізм в українській естетиці (кін. ХХ ст. - поч. ХХІ ст.)

З кінця 1980-х рр., після розпаду Радянського Союзу і здобуття Україною незалежності, в культурному середовищі з'являються нові художні напрямки, і одним з основних став **постмодернізм**. Постмодернізм відзначався глибоким сумнівом у традиційних художніх і культурних ідеалах і прагненням до деконструкції класичних норм мистецтва.

а) Особливості постмодернізму

• Гра з формами і стилями. Постмодернізм активно використовує елементи і стильові прийоми з різних історичних етапів і напрямків, іноді поєднуючи несумісні елементи, таким чином руйнуючи традиційні уявлення про мистецтво.

• Іронія та самоіронія. Постмодерністи часто зверталися до іронії, пародії і самоіронії, що допомагало піддати сумніву усталені канони і традиції.

• Відмова від єдиної правди. Постмодерністи вважали, що немає єдиної об'єктивної істини, а є лише різноманітні інтерпретації і погляди на реальність.

• Мультикультурність. Постмодернізм акцентує увагу на різноманітності культур, мови, історій і поглядів.

б) Постмодернізм в українському мистецтві

• Групи та художники: У 1990-2000-х рр. в Україні з'являються групи, які активно працюють у стилі постмодернізму, такі як "Живописні пам'ятники", "Вавилон", "Група 9/11", представники яких працюють в жанрах інсталяцій, перформансів та концептуального мистецтва.

• Нові форми вираження: Українські митці, такі як Анатолій Криволап, Сергій Братков, Іван Стахів, розвивають нові техніки, використовуючи цифрові технології, відеоарт, фотографію для створення творів, які відображають суперечності сучасного світу.

3. Конструктивізм в українській естетиці (ХХ ст.)

Конструктивізм був важливим етапом в українському мистецтві на початку ХХ ст., особливо в 1920-1930-х рр., коли в радянському мистецтві переважала ідея функціональності мистецтва і його служіння революційним ідеалам. У 1990-х рр., в умовах пострадянського простору, конструктивістські ідеї також отримали нове життя в сучасному українському мистецтві.

а) Основні риси конструктивізму

• Функціональність. Мистецтво конструктивістів повинно було служити

практичним цілям, а не тільки естетичним. Вони пропонували створювати не просто красиві об'єкти, а й використовувати мистецтво як інструмент для зміни соціальної реальності.

• Абстракція та геометрія. Важливим компонентом конструктивізму була відмова від класичних форм і зображень, що призвело до використання абстракції, геометричних форм, ліній та кольорів для вираження ідей.

• Естетика машин і технологій. Конструктивісти прагнули об'єднати мистецтво і технології, створюючи нові форми, що відповідали технічному прогресу епохи.

б) Конструктивізм в Україні

• Архітектура: В Україні конструктивізм отримав своє вираження в архітектурі, зокрема в проектуванні будівель для нового, радянського соціалістичного міста, таких як Міжнародний торговий центр в Києві.

• Відомі митці: Одними з провідних представників конструктивізму в Україні були Владислав Глазов, Василь Чечулін, Олександр Дейнека, які прагнули поєднати художні елементи з технічними інноваціями та соціальними ідеями.

Висновки. Розвиток української естетики в другій половині ХХ ст. - першій половині ХХІ ст. був відзначений багатьма важливими змінами, що відображали як внутрішні соціокультурні трансформації, так і вплив міжнародних течій. Під впливом реалізму, постмодернізму та конструктивізму українська естетична думка рухалася від ідеологічно орієнтованого мистецтва до більш відкритих і експериментальних форм, що досліджували сучасні соціальні, культурні та політичні проблеми, а також активно поєднували традиційні та новітні підходи до творчості.

Тема 18. Основні естетичні категорії як ступені духовно-практичного осягнення світу людиною (2 години)

План

1. Естетичне як універсальна категорія естетики.
2. «Прекрасне» як категорія естетики. Прекрасне і потворне.
3. Естетичний зміст категорії «трагічне». Естетичний зміст категорії «комічне». Види реалізації комічного.
4. Вияв піднесеного, героїчного та низького у мистецтві.

1. Естетичне як універсальна категорія естетики

Естетичне є однією з основних категорій естетики — філософської науки, яка вивчає природу краси, художніх явищ і сприйняття мистецтва. Це поняття має широку значимість, оскільки воно охоплює не тільки область мистецтва, але й емоційне сприйняття навколишнього світу, досвід людської чуттєвості та оцінку того, що ми вважаємо красивим або гармонійним. Естетичне є універсальною категорією, оскільки воно стосується всіх сфер

людської діяльності, від мистецтва до повсякденного життя.

1. Розуміння естетичного в контексті філософії

1. Естетичне в філософському сенсі є таким аспектом реальності, який пов'язаний з суб'єктивними переживаннями краси, гармонії, вражень і почуттів, які виникають у процесі сприйняття світу через органи чуття. Естетичне не обмежується лише мистецтвом або природою, а пронизує всі аспекти людського існування.

а) Сфера естетичного досвіду

• Спостереження за природою. Естетичне досвідчається через сприйняття краси природи — від споглядання заходу сонця до сприйняття звуків музики або запахів квітів.

• Мистецтво. Всі форми мистецтва (музика, живопис, література, театр, кінематограф) спрямовані на естетичне переживання, яке є важливою частиною естетичної категорії. Мистецтво прагне виразити й викликати емоційно насичене ставлення до дійсності.

б) Естетичне як форма оцінки

• Оцінка і реакція на об'єкти. У філософії естетики естетичне також визначається через оцінку об'єктів. Тобто коли людина оцінює об'єкти (наприклад, твір мистецтва чи пейзаж), вона робить це з естетичної точки зору — на основі гармонії, краси, пропорцій, кольору, форми.

2. Естетичне як взаємодія між суб'єктом і об'єктом

Однією з важливих характеристик естетичного є *взаємодія між спостерігачем (суб'єктом) та об'єктом сприйняття (предметом естетичної оцінки)*. Це взаємодія, де важливу роль відіграють не лише об'єктивні властивості об'єкта (як його форма або колір), але й суб'єктивні переживання та інтерпретація, які вносяться самим спостерігачем.

а) Суб'єктивність естетичного досвіду

• Індивідуальні переживання. Естетичне сприйняття є глибоко індивідуальним, адже кожна людина має свій унікальний досвід і свою естетичну чутливість. Для однієї особи картина або музичний твір можуть бути джерелом глибоких емоцій, тоді як для іншої вони залишаються нейтральними.

• Об'єктивні якості об'єкта. Водночас, естетичне сприйняття часто має об'єктивні аспекти, як-от симетрія, гармонія кольорів або співвідношення в композиції, які, як правило, викликають схожі емоційні реакції у більшості людей.

б) Мистецтво як основна форма естетичного вираження

Мистецтво є однією з найпотужніших форм вираження естетичного, адже в ньому зосереджено прагнення створити естетичний досвід через різноманітні матеріали, форми, кольори, звуки, рухи та інші елементи. Мистецтво має потенціал для формування глобальних естетичних вражень, які здатні об'єднувати різні культурні контексти.

3. Естетичне в контексті повсякденного життя

Естетичне не обмежується лише сферою мистецтва, але є важливою частиною повсякденного життя. Люди кожного дня стикаються з естетичними виборами, починаючи від того, як виглядають їх будинки, одяг, їжа, до того, які інтер'єри чи ландшафти вони вибирають для своєї життєвої атмосфери.

а) Естетичні аспекти повсякденного життя

• Дизайн і функціональність. У сучасному світі естетичне все більше стає частиною функціональності. Продукти та предмети побуту, транспорт, архітектура — все це має естетичні характеристики, що визначають їх вплив на людину.

• Культура споживання. Сфера естетики охоплює також споживчі смаки та уподобання, коли вибір того, що ми споживаємо або носимо, також є частиною естетичного досвіду.

б) Естетика та психологія

• Емоційний вплив. Естетичні елементи повсякденного життя можуть створювати певний настрій або атмосферу, що сильно впливає на емоційний стан людини. Це може бути, наприклад, візуальна краса інтер'єру, запахи або звуки навколо.

4. Естетичне як універсальна категорія в культурному контексті

Естетичне не є лише особистісним досвідом, а й важливою частиною *культурної спадщини*. Різні культури створюють свої власні концепції естетики, які відображають їхні соціальні, політичні та релігійні цінності.

а) Естетика як частина культурної ідентичності

Кожна культура має свою специфіку у тому, що вважається красивим, гармонійним, вражаючим чи навіть моральним. Наприклад, естетичні норми в художньому мистецтві, архітектурі або музиці в різних країнах можуть суттєво відрізнятися, що формує культурну ідентичність національних і глобальних спільнот.

б) Універсальність естетичного досвіду

Однак є й універсальні елементи, які відзначаються у всіх культурах, такі як прагнення до гармонії, краси, симетрії. Це вказує на те, що естетичне має глибокий корінь в людській природі та спільному досвіді.

Висновки. Естетичне є універсальною категорією, оскільки воно охоплює всі аспекти людського існування, від сприйняття природи і мистецтва до повсякденних естетичних виборів і культурних традицій. Це поняття тісно пов'язане з людським досвідом і реагує на зміни в соціальному, культурному та особистісному контекстах. З одного боку, естетичне є глибоко індивідуальним і суб'єктивним переживанням, з іншого — воно виступає важливим елементом соціальних і культурних процесів, що визначають і формують навколишній світ.

2. «Прекрасне» як категорія естетики. Прекрасне і потворне

Прекрасне — одна з основних категорій естетики, що визначає об'єкти, явища або якості, які викликають позитивні емоційні реакції та сприймаються

як гармонійні, чудові, приємні. Категорія прекрасного є центральною в естетичному досвіді та теорії мистецтва, тому розгляд цієї категорії включає не тільки питання про її природу, а й про взаємозв'язок з іншими естетичними категоріями, такими як *потворне, неприємне, високе і низьке*. Це дозволяє глибше зрозуміти, як ми сприймаємо світ навколо себе та що визначає гармонію і красу.

1. Прекрасне як естетична категорія

У філософії прекрасне традиційно розглядається як те, що викликає естетичне задоволення і гармонію. Визначення прекрасного часто пов'язане з відчуттям *гармонії, симетрії, пропорцій та гармонійного поєднання форм*, які знаходять відгук у емоціях людини.

а) Прекрасне в класичному розумінні

• У *античній філософії (наприклад, у Платона і Арістотеля) прекрасне* відзначалося гармонією та порядком. Уявлення про красу як відображення космічного порядку були основними у філософії і мистецтві Давньої Греції.

• *Платон* вважав прекрасне проявом ідеї "гармонії" в світі ідеальних форм, тоді як *Арістотель акцентував* увагу на пропорціях та співвідношенні частин, що складають цілісність.

б) Прекрасне у Просвітництві та естетиці XVIII ст.

• У *Іммануїла Канта* прекрасне асоціюється з поняттям «суб'єктивної універсальності»: те, що є красивим, повинно викликати схожі емоції у більшості людей. Красу він визначав як таку форму оцінки об'єкта, яка не містить інтересів або бажань — тобто сприйняття прекрасного є безкорисливим і вільним від практичної мети.

• У *Іммануїла Канта* також є концепція «естетичного судження», де людина виявляє здатність оцінювати об'єкти за критерієм краси, не прив'язуючи до них жодної конкретної мети.

в) Прекрасне в романтизмі

• *Романтики* у своїй творчості часто відштовхувались від класичних уявлень про красу та звертали увагу на глибину, емоційність і динаміку. Вони підкреслювали, що краса не лише в зовнішній гармонії, а й у вираженні глибоких внутрішніх переживань, навіть трагічних.

• Для романтиків прекрасне іноді поєднувалося з ідеєю *суб'єктивної інтерпретації краси*, яка була зумовлена емоціями особистості.

2. Прекрасне і потворне: взаємозв'язок категорій

Однією з важливих естетичних проблем є взаємозв'язок *прекрасного та потворного*, адже іноді, здавалося б, протилежні явища можуть бути тісно пов'язані. Категорії прекрасного і потворного не є абсолютними, а швидше за все, зумовлені конкретними культурними, соціальними та індивідуальними уявленнями.

а) Прекрасне і потворне як дві протилежні категорії

• *Прекрасне* зазвичай асоціюється з такими поняттями, як *гармонія, спокій, естетична рівновага*. Це те, що викликає приємні почуття, що

зачаровує та захоплює. Це об'єкти, які відображають ідеал і досконалість.

• Потворне, навпаки, часто асоціюється з дисгармонією, хаосом, нерівністю, невідповідністю і викликає негативні емоції. Потворне можна побачити як щось відштовхувальне, розладнане або навіть страшне. Водночас, потворне інколи викликає інтерес або естетичний шок, який сприяє переосмисленню того, що ми вважаємо нормою.

б) Прекрасне і потворне як дві сторони однієї медалі

У багатьох культурах і мистецьких течіях визнано, що потворне може бути не лише антиподом прекрасного, але й важливою частиною естетичного досвіду. Прекрасне часто визначається через контекст потворного, оскільки людина може зрозуміти красу лише через зіткнення з тим, що є негарним або страшним.

• Іронія та контрасти. В естетичних пошуках часто використовується контраст між прекрасним і потворним для створення сильних емоційних вражень. Наприклад, Гоголь у своїх творах часто використовує моторошні чи гротескні образи для того, щоб підкреслити моменти краси або благородства.

в) Потворне як частина прекрасного

• Іноді, в межах художніх концепцій, те, що здається потворним або огидним, може мати естетичну цінність або бути способом вираження істинної суті речей. Це можна побачити в романтизмі або експресіонізмі, де непривабливі образи, як, наприклад, зображення страждань або жорстокості, використовуються для висловлення глибоких істин і емоцій.

г) Прекрасне в контексті змінюваних стандартів

Стандарти краси змінюються в часі і просторі. Те, що в одній епосі або культурі вважається прекрасним, в іншій може бути сприйнято як потворне. Так, наприклад, у середньовіччі деформації тіла (наприклад, кривизна хребта або повні щоки) вважалися ознакою краси, в той час як у сучасному світі ідеал краси ставати іншим. Тому прекрасне і потворне — це не абсолютні категорії, а такі, що підлягають культурним і соціальним змінам.

3. Прекрасне в мистецтві та культурі

У мистецтві питання прекрасного і потворного стає ще більш актуальним. Митці часто грають з цими категоріями, створюючи контрасти або поєднуючи їх для того, щоб викликати нові емоції у глядача.

а) Прекрасне в класичному мистецтві

• У класичному мистецтві краса часто розглядається через пропорції, симетрію, ідеалізацію людського тіла. Картини, скульптури, архітектура того часу прагнули відтворити ідеал краси, який був універсальним для естетичної думки.

б) Модернізм та сучасне мистецтво

• У ХХ ст., з розвитком таких напрямів, як модернізм, дадаїзм, сюрреалізм, і постмодернізм, категорія прекрасного почала поступово розмиватися. Митці все частіше використовували потворне як художній прийом, щоб викликати у глядача глибше розуміння складних соціальних, політичних або психологічних аспектів людського існування.

Висновки. *Прекрасне є* основною категорією естетики, що відображає гармонію, симетрію, пропорції та інші якості, які викликають емоційне задоволення. Однак зв'язок прекрасного з *потворним є* надзвичайно важливим для розуміння естетичних категорій, оскільки контраст між ними допомагає більш глибоко розкрити сутність кожної з цих категорій. Прекрасне і потворне не є абсолютно протилежними явищами, а швидше доповнюють одне одного, створюючи складний і багатогранний естетичний досвід.

3. Естетичний зміст категорії «трагічне». Естетичний зміст категорії «комічне». Види реалізації комічного

Трагічне і комічне — це дві важливі естетичні категорії, які використовуються для аналізу мистецтва, літератури, театру та інших культурних явищ. Обидві категорії мають великий вплив на те, як ми сприймаємо світ, переживаємо емоції та інтерпретуємо події та персонажів. У цьому контексті кожна з категорій викликає специфічні емоційні реакції та виконують особливу роль у створенні естетичних ефектів.

1. Естетичний зміст категорії «трагічне»

Трагічне — це категорія, що виводить на перший план конфлікт, драматичну ситуацію, яка неминуче призводить до нещастя, падіння або смерті героя. Трагічне переживання виникає, коли персонаж або герой опиняється в ситуації, де його боротьба з життєвими обставинами або внутрішніми протиріччями закінчується поразкою. Головною рисою трагедії є її незворотність і неможливість уникнути фатальних наслідків.

а) Суть трагедії

• Внутрішній конфлікт. Герой трагедії зазвичай стикається з глибокими моральними дилемами, що відображаються в його душевних переживаннях та виборі. Трагедія часто передбачає неможливість знаходження правильного рішення, що призводить до фатальних наслідків.

• Фатальність. Однією з основних ознак трагедії є фанатичний або невідворотний кінець, де герой чи героїня не можуть уникнути своєї долі, навіть намагаючись змінити ситуацію. Це не тільки стосується класичних трагедій, але й сучасних художніх творів.

б) Природа трагедії

• Страждання та катарсис. Трагічні твори завжди включають глибокі страждання героїв, що викликають у глядача або читача відчуття суму, сумління та співчуття. У результаті переживань за героя відбувається катарсис — очищення через емоційне переживання страждання.

• Конфлікт людини і світу. Трагедія часто фокусується на боротьбі людини з невідворотними обставинами, соціальними силами або навіть самою природою. Відсутність можливості змінити ситуацію або визволитися від долі створює трагізм.

в) Трагічне у літературі і мистецтві

Трагічні елементи присутні у творах класичних авторів, таких як Шекспір (наприклад, «Гамлет», «Макбет»), Есхіл, Софокл та ін. Ці автори часто створюють героїв, які є жертвами своїх внутрішніх протиріч або зовнішніх

обставин. Трагічне переживання в мистецтві має на меті показати глибину людської природи та неможливість уникнути непоправного.

2. Естетичний зміст категорії «комічне»

Комічне — це естетична категорія, яка спрямована на виявлення смішного в житті, що викликає сміх і позитивні емоції у спостерігача. У порівнянні з трагічним, комічне пов'язане з безтурботністю, radoщами, а іноді й із недоліками персонажів, які не призводять до фатальних наслідків. Комічне часто виявляється в ситуаціях, де героям і персонажам доводиться стикатися з абсурдними, нелогічними або кумедними ситуаціями, що дозволяє створювати сміхотворні моменти.

а) Природа комічного

• Суперечності між очікуванням і реальністю. Комічне виникає, коли дії або ситуації суперечать здоровому глузду або звичним нормам. Ці контрасти та розриви між тим, що очікується, і тим, що відбувається насправді, є основою сміху.

• Неузгодженість і абсурдність. Комічне часто виражається через абсурдні або непередбачувані ситуації. Комічні твори можуть зображати карикатурні персонажі, які відображають людські слабкості в перебільшеній формі.

б) Функції комічного

• Забава та критика: Комічне може служити як формою забави, так і критики соціальних або моральних аспектів життя. Часто сміх використовується для висміювання недоліків соціальних норм, ідеалів або навіть людських вад.

• Розрядка напруги: Комічне дозволяє зняти напругу, створюючи атмосферу легкості і радості, що протиставляється серйозності трагедії.

3. Види реалізації комічного

Існує кілька основних видів реалізації комічного, які часто використовуються в театральних, літературних та кінематографічних творах.

а) Фізичне комічне (гротеск)

• Це один з найстаріших видів комічного, що полягає у перебільшенні фізичних характеристик персонажів або ситуацій, що призводить до сміху. Наприклад: комедійні ситуації, де герої або персонажі падають, спіткнувшись, або виконують надмірно агресивні або абсурдні дії.

б) Логічне комічне (іронія)

• Це комічне, яке виникає через несподівані або парадоксальні ситуації. Іронія, сарказм, пародія і насмішка — це інтелектуальні форми комічного, що використовуються для вираження сміху через розуміння протиріч або абсурдності подій. Наприклад, комічні діалоги в п'єсах Шекспіра або сучасних комедійних фільмах часто ґрунтуються на іронії.

в) Комічне через недоліки персонажа (карикатура)

• У такому комічному способі зображення героїв підкреслюються їхні **недоліки**, вади чи слабкості. Це може бути як моральне, так і фізичне

перебільшення рис персонажа. Карикатура використовує комічне для зображення персонажа в такій формі, яка викликає сміх через її абсурдність або перебільшення.

2) Абсурдне комічне

• У театрі абсурду або абсурдистських творах комічне досягається через нелогічні або безглузді ситуації, що є смішними саме через свою надмірну відсутність сенсу або непередбачуваність. Такі твори, як п'єси Ежена Іонеско чи Самюеля Беккета, використовують абсурдність для створення комічного ефекту, в основі якого лежить відчуття беззмістовності людського існування.

Висновки. Трагічне і комічне є двома великими категоріями естетики, які виконують важливу роль у формуванні художнього досвіду та вражень. Трагічне зображує страждання, боротьбу і неминучі фатальні наслідки, викликаючи глибокі емоції та катарсис, тоді як комічне часто є джерелом легкості, радості і сміху, даючи можливість для критики, абсурдності та іронії. Реалізація комічного може відбуватися через фізичні, логічні або моральні перебільшення, що створює різноманітні емоційні реакції у спостерігачів.

4. Вияв піднесеного, героїчного та низького у мистецтві

Категорії піднесеного, героїчного та низького мають велике значення в естетичному аналізі мистецтва. Вони дозволяють зрозуміти, як різні соціальні, культурні та моральні контексти впливають на сприйняття художніх творів. Ці категорії допомагають виявити відмінності між типами переживань, які викликають різні твори мистецтва, а також служать орієнтирами для зображення людської реальності.

1. Піднесене у мистецтві

Піднесене (або високе) — це категорія, яка відображає найвищі ідеали, емоційні стани та зображення у мистецтві, які викликають захоплення, захопленість або благоговіння. Це часто є символом величчя, ідеалу, морального чи духовного вдосконалення. Піднесене часто поєднується з елементами **святковості, трансцендентності та вищих досягнень**.

а) Особливості піднесеного

• Емоційний підйом. Піднесене мистецтво викликає сильні позитивні емоції, такі як захоплення або благоговіння. Цей ефект може бути досягнутий завдяки використанню великого масштабу, яскравих образів, емоційного контексту, а також через глибокі філософські чи моральні ідеї.

• Ідеалізація. Піднесене мистецтво часто показує ідеал, що виходить за межі буденності. Це може бути втіленням **світлого майбутнього, героїчної боротьби**, або символом **незламної сили духу**.

б) Приклади піднесеного в мистецтві

• У класичному мистецтві піднесене часто виражалося через величезні скульптури або монументальні картини, які зображували **героїв, божеств** або **епічні сцени**, що звертаються до вищих ідеалів.

• Романтизм (наприклад, у творах Каспара Давида Фрідріха) часто зображує піднесені природні пейзажі, де природа здається величною, могутньою і навіть вражаючою.

• Класичний театр і елементи бароко використовують виразні засоби для зображення божественних та героїчних тем, відображаючи духовну височину через надмірно емоційні сцени.

2. Героїчне у мистецтві

Героїчне — це також категорія, яка звертається до надзвичайних досягнень людини, але її основна специфіка полягає в зображенні боротьби, самопожертви або піднесених вчинків. Героїчне часто акцентує увагу на сили духу, мужності та відданості високим цілям, іноді на жертві заради ідеалів.

а) Особливості героїчного

• Суперечка та боротьба. Героїчне мистецтво зображує людину, яка стикається з величезними труднощами, але не здається, а бореться. Ця боротьба може бути внутрішньою (психологічна боротьба героя зі своїми сумнівами або моральними дилемами) або зовнішньою (боротьба з ворогами, несприятливими умовами чи обставинами).

• Моральна перемога. Хоча часто героїчне пов'язано з боротьбою, герої завжди досягають перемог або хоча б моралістичного зростання — це може бути перемога не тільки над ворогом, а й над власними слабкостями або проблемами.

• Герої-індивідуальності. Герої в мистецтві, як правило, є надзвичайними особистостями, які мають великі внутрішні сили, моральні якості або фізичну силу.

б) Приклади героїчного у мистецтві

• Античне мистецтво часто зображує героїв, як Геракла або Ахілла, які здійснюють героїчні вчинки або перемоги над силами зла.

• Мистецтво Ренесансу зображує героїв, які є символами відродження людини, зображуючи їх як могутніх і моральних фігур, які служать прикладом для інших.

• В літературі героїчне часто зображується через образи літературних героїв, які борються за великі ідеї, такі як Ромео і Джульєтта чи Гамлет, які навіть у трагічних умовах виявляють велику мужність.

3. Низьке у мистецтві

Низьке — це категорія, що вказує на реалістичне або часто зневажливе зображення простих, буденних або навіть низьких аспектів людського існування. Це мистецтво, яке звертається до повсякденних тем, часто з відтінком гумору, іронії або сатири, інколи навіть із зображенням негідних або смішних персонажів.

а) Особливості низького

• Гротеск і реалістичність. Низьке мистецтво може включати гротескні образи, смішні ситуації або зображення негативних рис характеру — це можуть бути як фізичні, так і моральні риси. Мистецтво низького рівня часто викликає сміх або відразу через вульгарність, грубі форми або навіть неприємні образи.

• Соціальна критика. Низьке мистецтво часто є формою критики суспільства, сміючись з певних соціальних норм, звичок або вад.

б) Приклади низького у мистецтві

• У бароко можна знайти зображення низького через грубе і часто навіть бруталне використання контрастів між духовним і матеріальним, що іноді показує грубість соціальних відносин.

• Сатира та карикатури в образотворчому мистецтві є прикладами низького мистецтва, коли зображуються соціальні негаразди та моральні недоліки, зокрема через **гумор** та **вульгарність**.

• У комедії та театрі абсурду часто використовуються карикатурні образи або пародії, щоб показати низькі аспекти людської природи.

4. Взаємодія піднесеного, героїчного та низького у мистецтві

Ці категорії не є взаємно виключними, і в багатьох творах мистецтва можна побачити перехід від однієї категорії до іншої. Наприклад, у Шекспірівських п'єсах герої можуть проходити через героїчні випробування, але в той же час проявляти недоліки або зіштовхуватись з низькими аспектами реальності.

У модерністському мистецтві часто зустрічається поєднання високого і низького, де митці створюють контрасти між елітарним і масовим, ідеальним і реалістичним. Це використовується для того, щоб зобразити суперечливість людського існування та різні аспекти життя, показуючи як великий, так і дрібний у людині.

Висновки. Категорії піднесеного, героїчного та низького дозволяють художникам і письменникам показати різні сторони людського досвіду — від високих ідеалів і моральних досягнень до грубих і часто смішних аспектів повсякденного життя. Вони взаємодіють і доповнюють одна одну, створюючи багатогранний образ реальності, в якому присутні як велич, так і слабкість, боротьба і перемога, а також критика і сміх.

Тема 19. Мистецтво як предмет естетичного аналізу і форма духовно-практичного ствердження людини у світі (2 години)

План

1. Предмет мистецтва. Національне та інтернаціональне у мистецтві. Народність мистецтва. Функції мистецтва.
2. Теорії походження мистецтва.
3. Художня культура суспільства. Зміст та форма у мистецтві.
4. Видова специфіка мистецтва. Особливості різних видів мистецтва.

1. Предмет мистецтва. Національне та інтернаціональне у мистецтві. Народність мистецтва. Функції мистецтва

Мистецтво, як важлива складова культури, має багатогранний характер і різноманітні функції. Поняття предмету мистецтва, національного та інтернаціонального в мистецтві, а також народності мистецтва дають можливість зрозуміти, як твори мистецтва відображають соціальні, культурні та

історичні контексти. Крім того, функції мистецтва вказують на роль, яку мистецтво відіграє у житті людини та суспільства.

1.1. Предмет мистецтва

Предмет мистецтва — це те, що є основою художнього твору. Це може бути *реальність*, яка відображається в творах мистецтва, або ж *внутрішні переживання та ідеї*, які митець втілює через свою творчість. Предмет мистецтва має декілька складових:

- *Реальний світ*. Мистецтво часто відображає дійсність у всіх її проявах, включаючи природу, соціальні відносини, історичні події. Це дозволяє створювати портрети людей, пейзажі, жанрові сцени, історичні картини, де реальний світ стає основою для художнього осмислення.

- *Ідеї та символи*. Мистецтво також може представляти абстрактні ідеї, філософські концепції чи символи. Наприклад, у *сюрреалізмі чи абстракціонізмі* предметом мистецтва є не реальний об'єкт, а форма, колір, структура, що передають ідеї або емоції, відмінні від традиційного розуміння реальності.

- *Моральні та естетичні концепти*. Мистецтво також може зображати уявлення про *добро, красу, правду* або навпаки, зображати *несправедливість, вади*. *Це часто зустрічається в класичних і сучасних творах*, де через образи і символи передаються важливі соціальні та моральні послання.

1.2. Національне та інтернаціональне у мистецтві

Національне і інтернаціональне в мистецтві пов'язані з тим, як художні твори відображають локальні культурні традиції, ідентичність та універсальні цінності. Мистецтво може бути як виразом конкретної національної культури, так і складати частину світового художнього надбання.

а) Національне у мистецтві

Національне в мистецтві визначається через використання специфічних елементів культури, таких як:

- *Традиційні техніки*. Наприклад, *українська народна живописна традиція або японська каліграфія*.

- *Мотиви та сюжети*, що відображають національну історію, звичаї, релігійні уявлення або культурні цінності. Це може бути, наприклад, зображення історичних подій або національних героїв.

- *Мова мистецтва*. Мистецтво часто використовує національну мову або культурні знаки для того, щоб передати власний національний дух. Наприклад, у *українському народному мистецтві* велике значення мають *вишивка та петриківський розпис*, що виражають унікальність національного стилю.

б) Інтернаціональне у мистецтві

Інтернаціональне мистецтво виходить за межі національних кордонів і прагне передати *універсальні цінності* та ідеї. Серед таких аспектів:

- *Загальнолюдські теми*. Це може бути любов, свобода, боротьба за права людини, екологічні проблеми або мир, що стає зрозумілим та близьким для всіх народів.

- *Спільні стилі та течії*. У мистецтві можна зустріти загальні стилістичні рухи, такі як *класика, бароко, романтизм, модернізм, імпресіонізм*, які були

поширені по всьому світу та мали вплив на творчість різних народів.

- Міжнародні виставки та арт-сценарії. Такі події як Венеціанська бієнале, Міжнародні художні фестивалі сприяють розвитку глобального мистецького діалогу, де митці з різних країн взаємодіють і обмінюються ідеями.

1.3. Народність мистецтва

Народність мистецтва — це властивість мистецтва відображати особливості народної культури. Вона стосується використання в мистецтві таких елементів, які характерні саме для того чи іншого народу, нації, їхніх традицій і звичаїв.

а) Особливості народності

- Тематичні мотиви. Народні пісні, казки, легенди, міфи, які часто зображуються у літературі та живопису, є невід'ємною частиною народного мистецтва.

- Фольклорні елементи. Народність мистецтва часто виявляється через використання фольклорних мотивів, таких як символіка, орнаменти, характерні для певних культур.

- Народна техніка. Мистецтво, яке має народне походження, може бути виражене через специфічні техніки або матеріали. Наприклад, петриківський розпис в Україні є прикладами народного мистецтва, що відображають національні традиції.

б) Народність і національна ідентичність

- Народне мистецтво відіграє важливу роль у формуванні національної ідентичності, оскільки через нього передаються традиційні цінності, історична пам'ять та культурні особливості.

1.4. Функції мистецтва

Мистецтво має різноманітні функції, які визначають його значення в житті людини та суспільства. Основні функції мистецтва:

а) Естетична функція

- Мистецтво служить джерелом краси і гармонії, дозволяючи людині насолоджуватись естетичними переживаннями. Це може бути візуальна краса картини, музичне задоволення від композиції або емоційна насолода від театральної постановки.

б) Пізнавальна функція

- Мистецтво допомагає розкрити перед людиною нові аспекти світу, історії, природи або людських емоцій. Воно дозволяє краще розуміти культурні процеси, суспільні явища, досліджувати внутрішній світ людини.

в) Морально-виховна функція

- Мистецтво може бути важливим інструментом морального виховання та розвитку, воно сприяє формуванню певних етичних норм, вихованню почуття співчуття, справедливості та толерантності.

г) Соціальна функція

- Мистецтво може відображати соціальні проблеми, виступати як форма протесту, критики або підтримки певних соціальних рухів. Наприклад, через літературу, живопис чи театр можна висловлювати протест проти

несправедливості, війни або обмеження прав людини.

д) Комунікативна функція

• Мистецтво слугує засобом комунікації між людьми, дозволяючи виражати ідеї та емоції, які можуть бути важкими для вираження словами. Через мистецтво люди можуть поділитись своїми переживаннями, думками та почуттями з іншими.

е) Релігійна та культова функція

• Мистецтво часто використовувалося для вираження релігійних або культових переконань, зокрема через створення церковних ікон, релігійних обрядів, храмових розписів.

Висновки. Предмет мистецтва відображає реальність, внутрішні переживання або абстрактні ідеї, які митець виражає через свою творчість. Національне і інтернаціональне у мистецтві дозволяють зрозуміти, як місцеві культурні традиції та універсальні цінності поєднуються в художніх творах. Народність мистецтва пов'язана з національною ідентичністю та культурною спадщиною, в той час як функції мистецтва включають естетичне задоволення, пізнання, моральне виховання та соціальну роль у суспільстві.

2. Теорії походження мистецтва

Походження мистецтва є однією з основних тем філософії мистецтва, антропології та культурології. Існує кілька основних теорій, що намагаються пояснити, чому виникло мистецтво і як воно стало важливою частиною людської культури. Ці теорії враховують різноманітні аспекти: від еволюційних процесів і соціальних потреб до духовних і психічних явищ.

1. Теорія магії

Однією з перших теорій походження мистецтва є **теорія магії**. Згідно з цією теорією, мистецтво виникло як частина ритуалів і обрядів, пов'язаних із магічними практиками в первісному суспільстві.

Ключові моменти

• Мистецтво, в першу чергу, було використано для того, щоб впливати на природу, викликати дощ, добро або вигідний улов.

• Твори мистецтва (як-от наскельні малюнки, статуетки) використовувалися для поклоніння природним силам або в якості символів, що забезпечують магічний вплив на навколишній світ.

• Це пояснюється також через ритуальні танці, пісні і обряди, які допомагали групам людей взаємодіяти з духами або божествами.

Цю теорію підтримував дослідник Е.Б. Тейлор, який вважав, що первісна людина створювала мистецтво як частину своїх вірувань у магічні сили.

2. Теорія практичного походження мистецтва

Згідно з цією теорією, мистецтво виникло як практичний інструмент для полегшення життя людини. Це стосується перш за все художніх виробів, які створювались для виконання конкретних завдань, таких як виготовлення зброї, кераміки, житлових предметів.

Ключові моменти

• Практична потреба у використанні зображень для виготовлення

інструментів, предметів побуту або релігійних символів призводила до розвитку технік мистецтва.

- З часом, коли людина вдосконалювала свої технології, виникла можливість створювати не лише функціональні, а й естетичні об'єкти.

- Це можна пов'язати з так званою естетизацією функціональних предметів, коли з часом звичайні предмети, наприклад, зброя, кераміка, почали набувати естетичних форм.

3. Теорія емоційного виразу

Ця теорія вважає, що мистецтво виникло як форма **вираження емоцій та почуттів**. Мистецтво є природним способом виявлення внутрішніх переживань, що є важливим для індивіда та його соціального оточення.

Ключові моменти

- Мистецтво дозволяє людині виразити свої переживання, такі як страх, радість, гнів, любов, що не завжди можна висловити словами.

- Графічні зображення, музика, танці — це способи висловлювання емоційних станів, а не просто намагання зобразити або відтворити реальність.

- За цією теорією, мистецтво стало необхідним інструментом самовираження людських почуттів і емоцій, що допомогло налагодити соціальні зв'язки та зрозуміти один одного.

4. Теорія естетичного задоволення

Згідно з цією теорією, мистецтво виникло як потреба людини в естетичному задоволенні та насолоді. Люди відчують потребу в красі, гармонії та враженнях, що і стало підставою для розвитку художньої діяльності.

Ключові моменти

- Мистецтво, з цієї точки зору, є результатом людської здатності шукати гармонію та красу в навколишньому світі.

- Люди створюють мистецтво для того, щоб отримати естетичну насолоду і збагачення емоційного досвіду. Наприклад, картинні зображення, архітектурні споруди чи музика призначені для того, щоб дарувати радість і гармонію.

- Мистецтво також має функцію високої естетики, яке дозволяє людині випробувати глибокі переживання краси і вишуканості.

5. Теорія соціального зв'язку і комунікації

Згідно з цією теорією, мистецтво виникло як спосіб соціальної комунікації та встановлення зв'язків між людьми. Мистецтво використовувалося для передачі інформації, ідеї та переживань між членами суспільства.

Ключові моменти:

- Мистецтво є важливим засобом передачі знань, цінностей, традицій та переживань в суспільстві.

- Люди використовували мистецтво для спільного переживання емоцій, обміну досвідом, що допомагало формувати та підтримувати соціальні зв'язки.

- Мистецтво виявляється як засіб комунікації через художні образи, ритуали, а також як інструмент вираження громадських та політичних ідей.

6. Теорія еволюції

Ця теорія припускає, що мистецтво є результатом еволюційного розвитку людської свідомості. Вона вважає, що мистецтво — це наслідок поступового розвитку когнітивних здібностей людини, зокрема уяви, мислення та самосвідомості.

Ключові моменти:

- Еволюційний підхід припускає, що здатність до мистецтва з'явилась як частина загального розвитку розумових здібностей людини.

- Раннє мистецтво, таке як наскельні малюнки або ритуальні предмети, відображало глибше усвідомлення людиною свого місця в природі та всесвіті.

- Згодом мистецтво стало важливим для розвитку пізнавальних та комунікативних здібностей, сприяючи розвитку культурної та інтелектуальної еволюції.

Висновки. Теорії походження мистецтва охоплюють широкий спектр поглядів, від магічних і ритуальних практик до соціальних і естетичних потреб людини. Незалежно від того, чи бачимо ми мистецтво як результат практичної діяльності, емоційного вираження, естетичного задоволення або соціальної комунікації, воно завжди відображає важливу роль культури в розвитку людства.

3. Художня культура суспільства. Зміст та форма у мистецтві

Художня культура є важливою частиною загальної культури суспільства, яка відображає його соціальні, історичні та духовні аспекти через мистецтво. Вона включає в себе всі прояви людської творчості, що втілюються у різноманітних формах художнього вираження, таких як живопис, музика, література, театр, архітектура, скульптура, кіно, хореографія тощо.

1. Художня культура суспільства

Художня культура суспільства — це система естетичних, творчих, емоційних і духовних практик, які виражають ідейно-естетичні цінності цього суспільства. Вона є не тільки результатом людської діяльності, але й способом самоосмислення національної чи культурної ідентичності.

- Відображення суспільних процесів. Художня культура може відображати важливі соціальні, політичні та економічні процеси, що відбуваються в суспільстві. Вона може ставати формою вираження протесту, критики або підтримки певних соціальних явищ. Наприклад, у мистецтві Ренесансу спостерігається прагнення до гуманізму, в мистецтві ХХ ст. — реакція на війни та глобалізацію.

- Формування цінностей. Мистецтво є важливим інструментом формування соціальних цінностей і норм, тому художня культура має велику роль у вихованні естетичних і моральних переконань. Через твори мистецтва суспільство може обирати ті чи інші орієнтири, зокрема в моральному, політичному, культурному контексті.

- Зв'язок з історією і традиціям. Художня культура тісно пов'язана з історією суспільства, його культурними традиціями та етнічними особливостями. Вона може зберігати колективну пам'ять нації через образи,

символи, стилі та жанри, що відображають специфіку певної епохи.

2. Зміст та форма у мистецтві

Зміст і форма — це дві основні категорії, які дозволяють глибше зрозуміти мистецтво і його природу. Вони є не тільки теоретичними поняттями, але й практичними аспектами кожного художнього твору.

2.1. Зміст у мистецтві

Зміст мистецтва — це те, що саме виражається в творі мистецтва. Це ідеї, переживання, соціальні та культурні явища, які передаються через мистецтво. Зміст мистецтва завжди має відображення в реальності, але він може бути ідеалізований, трансформований чи абстрагований.

- **Тематика.** Теми, які висвітлює твір мистецтва, можуть бути різними: від побутових сцен до абстрактних чи філософських ідей. У живописі це можуть бути, наприклад, пейзажі, портрети, історичні події або соціальні явища.

- **Сюжет.** Сюжет — це розповідь, яка розгортається в рамках твору мистецтва, з певним початком, розвитком і кінцем. Наприклад, у літературі це може бути конкретний роман чи поема, в музиці — опера чи симфонія, у живопису — картина, яка передає певну сцену або подію.

- **Ідея.** Ідея — це основна думка або послання твору. Ідея може бути моральною, філософською або емоційною. Вона спрямована на те, щоб викликати у глядача або слухача певні почуття або змусити задуматися над соціальними, моральними, етичними питаннями.

- **Емоційний та психологічний зміст.** Зміст мистецтва часто відображає внутрішні переживання митця або суспільства. Твори мистецтва можуть передавати емоції, переживання, стани душі, навіть якщо їх не можна чітко окреслити словами. Наприклад, картини імпресіоністів часто зосереджуються на вираженні емоційного враження від моменту, а не на детальному зображенні об'єктів.

2.2. Форма у мистецтві

Форма мистецтва — це спосіб вираження змісту. Це специфічний художній вираз, через який здійснюється передача ідей, почуттів і переживань. Форма включає в себе технічні та композиційні засоби, які використовуються для створення твору мистецтва.

- **Композиція.** Важливий аспект форми, що стосується організації простору, елементів і образів у творі. В композиції закладено, як поєднуються частини твору, як вони взаємодіють, як створюється баланс або напруга.

- **Техніка та матеріал.** Те, як здійснено саму роботу — що саме використано для створення, чи то фарби, чи інші матеріали. В музиці це може бути вибір інструментів і тембрів, в літературі — стиль письма, в живопису — вибір кольору, лінії, форми.

- **Стиль** — це систематизоване поєднання особливостей, технік і засобів, які визначають певну художню традицію або напрям. Наприклад, бароко, класика, модернізм — це певні стилі, в яких форма мистецтва набуває конкретних виразних засобів.

- **Жанр** визначає конкретну категорію мистецтва, в межах якої

створюється твір. У літературі це можуть бути жанри роману, поеми, повісті, у живопису — портрет, пейзаж, натюрморт тощо.

3. Взаємозв'язок змісту і форми

Зміст і форма є взаємопов'язаними і взаємодоповнюючими категоріями в мистецтві. Без змісту форма була б порожньою, а без форми зміст не міг би бути переданий. Вони знаходяться в динамічній взаємодії, що дозволяє мистецтву бути як емоційно виразним, так і концептуально значущим.

• Зміст визначає форму, оскільки кожна ідея чи емоція вимагає певного способу вираження. Наприклад, трагічні теми у мистецтві можуть вимагати більш темних, важких кольорів і драматичних композицій, тоді як комедійні чи легкі теми можуть використовувати світлі кольори та легкі, повітряні композиції.

• Форма формує зміст, оскільки спосіб, яким передається ідея, має великий вплив на те, як ця ідея сприймається. Наприклад, у поезії форма вірша може визначити ритм і емоційну атмосферу твору, в живопису — композиція та колір можуть змінити сприйняття теми.

Висновки. Художня культура суспільства є важливим інструментом вираження соціальних, культурних та духовних аспектів життя. Вона включає в себе різноманітні форми мистецтва, які взаємодіють зі змістом і формою. Зміст в мистецтві визначає те, що ми хочемо виразити, а форма — це спосіб, у який ми це робимо. Разом вони створюють унікальний художній продукт, який має емоційний, пізнавальний та естетичний вплив на суспільство.

4. Видова специфіка мистецтва. Особливості різних видів мистецтва

Мистецтво є багатогранним і багатоаспектним явищем, яке включає численні види та форми творчої діяльності. Кожен вид мистецтва має свої особливості, засоби вираження та функції. Розглянемо видову специфіку мистецтва та особливості основних видів, таких як живопис, скульптура, музика, література, театр, кінематограф та інші.

1. Живопис

Живопис є одним із найстаріших і найбільш значущих видів мистецтва, що використовує фарби та інші матеріали для створення зображень на різних поверхнях (полотно, папір, стіни, дерево тощо).

Особливості

○ Живопис безпосередньо передає візуальні образи, реальні чи уявні, використовуючи кольори, лінії, форми та композицію.

○ Можливість передачі простору, світла і глибини через техніки освітлення і тіні.

○ В основному спрямований на естетичне сприйняття: розгляд картин може бути як емоційним, так і пізнавальним.

Функції

○ Прекрасне мистецтво (пейзаж, портрет, натюрморт), символічне чи алегоричне значення, передача соціальних, релігійних чи культурних ідей.

○ Функція освітлення та документування історичних подій і сцен.

2. Скульптура

Скульптура — це вид образотворчого мистецтва, який створюється за допомогою тривимірних форм, тобто об'ємних об'єктів, зазвичай із каменю, металу, дерева, глини або сучасних матеріалів.

Особливості

○ Тривимірність. На відміну від живопису, скульптура має об'єм і може бути оглянута з усіх боків.

○ Використовуються різноманітні техніки, такі як ліплення, карбування, лиття.

○ Скульптури можуть бути реалістичними або абстрактними.

Функції

○ Часто скульптура використовується для монументальних пам'ятників, відображення історичних або релігійних постатей.

○ Використання в архітектурі та інтер'єрному дизайні.

3. Музика

Музика — це мистецтво організації звуків, яке передає емоційний зміст через ритм, мелодію, гармонію і тембр.

Особливості

○ Музика не має візуального образу і існує у часі — її можна чути, але не побачити.

○ Музика виражає емоції через звуки, темп, динаміку, тональність.

○ Включає різні жанри та форми, такі як класична музика, популярна музика, народна музика.

Функції

○ Музика може бути як розважальним, так і освітнім чи лікувальним інструментом.

○ Вона має важливу роль у ритуалах, церемоніях, пам'ятних заходах та інших формах соціальної взаємодії.

4. Література

Література є видом мистецтва, що використовує слова як основний засіб вираження і створення художніх образів, ідей і емоцій.

Особливості

○ Література передає зміст через **мову** (вірші, прозу, драму) і структуру твору.

○ Включає жанри, як-от роман, поема, есе, п'єса, оповідання, що мають різну форму і стиль.

○ Може поєднувати різні види мистецтва, наприклад, театр, де літературний текст виступає основою для драматургії.

Функції

○ Література є потужним інструментом соціального впливу, дозволяючи розвивати ідеї, моральні питання, історії, порушувати соціальні проблеми.

○ Вона виконує роль освітнього інструменту, впливає на формування світогляду і моральних норм суспільства.

5. Театр

Театр — це вид мистецтва, в якому за допомогою живих виступів

акторів, що виконують літературні або драматургічні твори, розповідаються історії, виражаються емоції.

Особливості

○ Театр поєднує кілька видів мистецтва: літературу, музику, живопис (декорації, костюми), танець.

○ Динамічність: театральна дія розгортається в часі, її неможливо зупинити або переглянути, як це можливо з картинкою або записом музики.

○ Виступи акторів залежать від **публіки** та взаємодії між ними.

Функції

○ Театр має можливість не тільки розважати, але й навчати, викликати співпереживання, соціальну критику та політичний дискурс.

6. Кінематограф

Кінематограф (або кіно) — це мистецтво створення і показу рухомих зображень, що є сучасною формою візуального мистецтва, яке використовує технології запису та демонстрації.

Особливості

○ Кіно поєднує в собі елементи **театру, живопису, літератури та музики**, створюючи багатформатний художній продукт.

○ Використовує час і простір, дозволяючи створювати динамічні й об'ємні історії.

○ Кінематограф має великий вплив на масову культуру.

Функції

○ Кіно може виконувати розважальну функцію, а також бути інструментом соціальної критики, освітнім засобом або політичним інструментом.

○ Відображає культурні, історичні, соціальні аспекти життя, може бути формою масової комунікації.

7. Архітектура

Архітектура — це мистецтво та наука проектування та будівництва будівель і споруд.

Особливості

○ Архітектура поєднує в собі як функціональність, так і естетику. Будівля повинна бути не тільки зручною і безпечною, але й красивою.

○ Архітектура має здатність формувати простір і атмосферу навколо людини.

Функції

○ Архітектура виконує практичні функції житла, роботи, відпочинку, але також має естетичну і символічну роль у суспільстві, визначаючи **історичний вигляд** міст і країн.

Висновок. Кожен вид мистецтва має свою унікальність і специфіку, в якій він виражає людське сприйняття реальності. Художня культура охоплює різні аспекти життя і сприяє розвитку інтелектуальної, емоційної та духовної сфери людини. Завдяки своїм різноманітним формам мистецтво здатне відображати різні аспекти людської діяльності, тим самим виконуючи освітню, виховну та культурну роль у суспільстві.

**Тема 20. Художня творчість як об'єкт естетичного аналізу. Проблема
художньої творчості в естетиці
(2 години)**

План

1. Визначення поняття «творчість». Структурні елементи творчості та їх характеристика.
2. Види художньої творчості. Специфіка творчого процесу.
3. Поняття «художник». Природа творчої особистості.
4. Поняття «задатки» та «геніальність» та їх особливі риси. Рух від задатків до геніальності.

1. Визначення поняття «творчість». Структурні елементи творчості та їх характеристика

Творчість — це процес створення чогось нового, оригінального, що не існувало раніше або мало іншу форму. Вона передбачає вияв інтелектуальної активності, що призводить до результату, який є інноваційним та має певну цінність, часто естетичну, наукову, технічну чи соціальну.

Творчість відрізняється від звичайної діяльності своєю неповторністю, новизною і нестандартністю підходів. Вона може бути спрямована на різні аспекти життя людини, включаючи мистецтво, науку, техніку, педагогіку, бізнес і навіть побут.

1. Структурні елементи творчості та їх характеристика

Процес творчості можна розглядати як взаємодію кількох структурних елементів, що сприяють виникненню нових ідей і результатів. Основні структурні елементи творчості:

1.1. Пізнавальна діяльність (аналіз і синтез)

Творчість неможлива без попереднього осмислення існуючого досвіду. Пізнавальна діяльність включає в себе такі етапи:

• Аналіз — це процес вивчення, розкладання на частини, розуміння того, що вже існує. Це початковий етап, на якому ми здобуємо знання, проводимо порівняння і вивчаємо наявні явища чи ідеї.

• Синтез — це процес поєднання розрізнених елементів для створення нових, непередбачених зв'язків. Синтез дає змогу з'єднати вже наявні факти чи ідеї у щось нове і оригінальне.

Ці етапи — важливі для кожного виду творчості, оскільки вони дозволяють поєднати існуючі знання з новими підходами або концепціями.

1.2. Інтуїція

Інтуїція — це здатність без логічного аналізу, на основі попереднього досвіду, знайти рішення або зробити відкриття. Це "раптове" усвідомлення правильного шляху або рішення, яке виникає ніби з нізвідки, але часто базується на підсвідомому накопиченні знань і досвіду.

Інтуїція є особливо важливою на етапі виникнення нових ідей, коли логіка та аналітичне мислення можуть виявитися недостатніми для досягнення результату.

1.3. Уява

Уява — це здатність створювати у свідомості образи, ідеї або ситуації, які не існують в реальності. Уява дозволяє людині бачити можливості, створювати нові концепти або вирішувати проблеми, які не мали ще вирішення. Уява є потужним двигуном творчості, оскільки саме через неї генеруються нові концепти, стилі, форми.

• **Візуалізація** — уявлення і створення образів в свідомості, особливо важлива для таких видів мистецтва, як живопис, архітектура чи література.

• **Моделювання майбутнього** — здатність передбачати розвиток подій і створювати концепти, які можуть втілитися в майбутньому.

1.4. Мотивація та емоційна складова

Мотивація — це внутрішнє прагнення досягти певної мети, що стимулює людину до творчої діяльності. Вона може бути зовнішньою (премія, соціальне визнання) або внутрішньою (потреба в самовираженні, задоволення від процесу створення).

• **Емоції** також є важливою частиною творчості, оскільки вони можуть бути джерелом натхнення або стимулювати до нових пошуків і ідей. Відомо, що емоційний стан людини, її відчуття радості, захоплення чи навіть гніву можуть безпосередньо впливати на креативність.

1.5. Перспективність і інноваційність

Інноваційність є суттєвою ознакою творчості. Успішна творча діяльність передбачає здатність бачити нові перспективи, створювати нові ідеї, підходи, а також шукати незвичні рішення для існуючих проблем. У контексті творчості це може бути новий стиль, нове технологічне рішення, інновація в бізнесі або науці.

2. Творчість як процес

Процес творчості можна розглядати як цілеспрямовану діяльність, яка проходить кілька етапів:

1. **Підготовчий етап**: Вивчення, накопичення знань, аналіз попереднього досвіду, формування проблеми або завдання.

2. **Зародження ідеї**. Це момент, коли інтуїція, уява та попередні знання дозволяють знайти нове рішення або концепт.

3. **Реалізація**. Процес втілення ідеї у конкретний результат (наприклад, написання картини, створення технічного винаходу або нового музичного твору).

4. **Оцінка та вдосконалення**. Після створення результату, настає етап його оцінки, можливих коригувань або вдосконалень.

Ці етапи можуть бути не лінійними і часто переплітаються між собою. Наприклад, на етапі реалізації нові ідеї можуть виникати, а оцінка вже створеного результату може сприяти новим удосконаленням.

3. Роль творчості в суспільстві

Творчість має важливе значення для розвитку суспільства. Вона дозволяє не тільки розвивати мистецтво, а й вносити зміни в науку, техніку, культуру і

навіть соціальні структури. Саме творчі ідеї приводять до інновацій у технологіях, змінюють економічні та соціальні процеси, створюють нові підходи до освіти та управління.

Висновки. Творчість — це складний, багатогранний процес, який передбачає використання різних структурних елементів: пізнавальної діяльності, інтуїції, уяви, мотивації та інноваційності. Вона є основою для створення нового, оригінального, що дозволяє людині не лише змінювати навколишній світ, але й розвивати свій внутрішній потенціал. Творчість виявляється в кожному вигляді діяльності людини та є невід'ємною частиною її прогресу.

2. Види художньої творчості. Специфіка творчого процесу

Художня творчість охоплює різноманітні види діяльності, у межах яких творяться художні твори, що мають естетичну, культурну та соціальну цінність. Кожен вид художньої творчості має свої специфічні риси та підходи до створення, а також певну мету — передати емоційний, ідеологічний або символічний зміст через різні медіуми.

1. Види художньої творчості

Існує кілька основних видів художньої творчості, кожен з яких має свої унікальні засоби вираження, інструменти і характеристики:

1.1. Живопис

Живопис є одним із найдавніших видів художньої творчості, який використовує фарби для створення образів на плоских поверхнях (полотно, папір, стіни тощо). Основні елементи живопису — це колір, форма, лінія, текстура, композиція.

Особливості творчого процесу

- Створення композиції з використанням кольорів та форм, що виражають емоції, ідеї чи настрої.
- Використання різних технік (олія, акварель, акрил тощо).
- Робота з перспективою, світлотінню, текстурами для створення ефекту об'єму або глибини.

1.2. Скульптура

Скульптура — це мистецтво створення об'ємних форм, зазвичай з матеріалів, таких як камінь, метал, дерево, глина. Вона вимагає високої майстерності у роботі з матеріалами, що дозволяють створити реалістичні чи абстрактні форми.

Особливості творчого процесу

- Робота з об'ємними формами та текстурами.
- Застосування різноманітних технік: ліплення, карбування, лиття.
- Важливою є взаємодія з простором, оскільки скульптура має тривимірну природу та сприймається з різних точок огляду.

1.3. Музика

Музика є мистецтвом організації звуків у часі. Вона складається з ритму, мелодії, гармонії і тембру, що використовуються для вираження емоцій, настроїв і ідей.

Особливості творчого процесу

- Створення композицій з використанням різних інструментів і голосу.
- Поєднання теоретичних аспектів музики (гармонія, ритм) з інтуїтивними моментами творчого процесу.
- Вибір теми, стилю, жанру для передачі конкретних емоцій або історії.

1.4. Література

Література — це мистецтво слова, яке дозволяє передавати складні ідеї, емоції і події через текст. Вона охоплює жанри, такі як поезія, проза, драма.

Особливості творчого процесу

- Створення сюжетів, персонажів, діалогів і описів, які мають емоційний і філософський зміст.
- Використання мови як основного інструменту для вираження думок і переживань.
- Робота з літературними формами і стилями, поєднання символізму, метафор, алюзій.

1.5. Театр

Театр є видом мистецтва, в якому виступають актори, що зображують персонажів і виконують дії відповідно до літературного твору чи сценарію.

Особливості творчого процесу

- Взаємодія між акторами, режисером, художниками та іншими учасниками для створення емоційно насиченого виступу.
- Підготовка декорацій, костюмів, музики та освітлення для створення атмосфери.
- Постановка п'єс або сценічних вистав, що передають сюжети та соціальні проблеми через дію.

1.6. Кінематограф

Кінематограф поєднує в собі різні форми мистецтва: літературу, живопис, музику, театральне мистецтво. Він використовує рухомі зображення для передачі сюжету, емоцій і настроїв.

Особливості творчого процесу

- Робота з режисурою, сценарієм, акторською грою, монтажем і ефектами.
- Створення візуальних і звукових образів для передачі емоційних ідей.
- Кінематограф часто виступає як форма масової культури, що впливає на широкий загал.

2. Специфіка творчого процесу

Творчий процес має низку унікальних характеристик, які визначають його специфіку в кожному виді мистецтва. Однак є кілька загальних рис, які притаманні всім видам художньої творчості:

2.1. Ідея та натхнення

Кожен творчий процес починається з *ідеї або натхнення*, яке приходить раптово або після тривалого роздумування. Це може бути:

- *Інтуїтивне* осягнення того, що потрібно створити.
- Виникнення нових образів чи сюжетів, що з'являються в результаті обробки попередніх знань і досвіду.

Натхнення часто є спонтанним і непередбачуваним. Водночас воно може

бути і результатом напруженої роботи або пошуку.

2.2. Підготовка та планування

Для того, щоб ідея реалізувалась у конкретному художньому творі, необхідне планування. Це може включати:

- Окреслення цілей та задач.
- Вибір матеріалів або інструментів для створення твору.
- Визначення основних структурних елементів (наприклад, композиція в живопису, структура оповіді в літературі).

2.3. Реалізація

На цьому етапі ідея набуває конкретної форми через матеріальні засоби, які використовуються у творчому процесі. Тут застосовуються практичні навички, техніки, стиль і методи роботи. Важливим є поєднання технічних аспектів (наприклад, навички малювання чи гри на інструменті) і емоційних переживань.

2.4. Оцінка та вдосконалення

Після того, як творець завершив свою роботу, вона може бути піддана **оцінці**. Це може бути:

- Особиста оцінка твору художником.
- Критика з боку інших митців або публіки.

У цьому процесі може відбутись коригування або удосконалення, якщо художник бачить необхідність у змінах чи доопрацюванні.

2.5. Прийняття та сприйняття

Завершений твір часто є предметом публічного сприйняття. Це включає сприйняття аудиторією або іншими людьми, хто оцінює і реагує на творчий продукт. Важливим є розуміння того, як твір впливає на суспільство, на думки й емоції людей.

Висновки. Художня творчість — це складний і багатогранний процес, який має багато видів і форм. Кожен вид творчості має свою специфіку, унікальні інструменти та засоби вираження. Незалежно від виду мистецтва, творчий процес включає етапи: натхнення, підготовку, реалізацію, оцінку та вдосконалення. Він також має важливу роль у культурному розвитку суспільства, впливаючи на емоції, ідеї та сприйняття навколишнього світу.

3. Поняття «художник». Природа творчої особистості

Художник — це людина, яка займається створенням художніх творів, що мають естетичну цінність, виражають емоції, думки та ідеї через різні форми мистецтва. Термін «художник» охоплює не лише представників класичних видів мистецтва, таких як живопис, скульптура або графіка, а й тих, хто працює в інших сферах творчості, зокрема в музиці, літературі, театрі, кіно та інших видах мистецтва.

Основними ознаками художника є:

- Творчий підхід. Художник генерує нові ідеї, форми, концепти, що сприяють розвитку естетики та культури.
- Емоційне вираження. Твори художника зазвичай передають особисті переживання, емоції, ставлення до світу.

• *Майстерність*. художник володіє певними технічними і творчими навичками, необхідними для втілення своєї ідеї.

Художник створює не просто об'єкти, а *сенси, символи*, що відкривають нові перспективи для розуміння світу. Його роботи можуть стати основою для філософських, соціальних чи політичних дискусій.

Природа творчої особистості

Творча особистість — це людина, яка здатна продукувати нові ідеї, виявляти оригінальність у підходах до вирішення різних завдань, створювати унікальні твори в сфері мистецтва, науки, техніки чи інших галузях. Творча особистість не обмежується лише технічною майстерністю, вона володіє певними рисами характеру, що дозволяють їй здійснювати прориви в різних сферах.

2.1. Особливості творчої особистості

1. Індивідуальність і оригінальність

Художники відрізняються від інших людей тим, що виявляють **унікальність** своїх ідей і способів їх втілення. Вони не копіюють чужі твори, а шукають нові шляхи вираження своїх думок і переживань. Оригінальність є однією з головних характеристик творчої особистості.

2. Інтуїція

Творчі люди часто здатні приймати рішення на основі інтуїції, «відчуваючи» ідеї до того, як вони усвідомлюються логічно. Інтуїтивне бачення вирішення проблем, відчуття прекрасного, здатність бачити потенціал у нестандартних рішеннях — це важливі аспекти природи художника.

3. Емоційність

Художник часто має високий рівень емоційної чутливості, здатний переживати глибокі емоції, що потім перетворюються на естетичні образи. Творчі люди часто виражають через свої роботи те, що інші не можуть сформулювати або не відчують.

4. Пошук смислів

Творча особистість прагне не лише створити естетично красиві чи технічно досконалі об'єкти, але й донести *глибші смисли*. Творець часто шукає відповідь на питання, що турбують суспільство чи його самого, ставить філософські, моральні, соціальні проблеми.

5. Незвичне сприйняття реальності

Творчі особистості часто сприймають навколишній світ по-іншому, ніж більшість людей. Вони здатні побачити те, що здається непомітним, знайти зв'язки і образи там, де інші бачать лише звичну реальність.

6. Самовираження

Творчість — це важливий спосіб самовираження для художника. Це не просто спосіб заробітку або діяльність, пов'язана з технічними завданнями, а спосіб розповісти світові про свої внутрішні переживання, погляди, переконання.

2.2. Взаємодія художника з суспільством

Творчість художника часто є реакцією на навколишню реальність. Художник може виражати свою позицію стосовно певних суспільних подій,

політичних, культурних чи соціальних процесів. Взаємодія з суспільством може проявлятися через:

1. Суспільну критику

○ Часто художники використовують свою творчість для того, щоб критикувати існуючі соціальні або політичні структури. Мистецтво може бути інструментом змін у суспільстві, як у випадку з творами, що висвітлюють соціальні несправедливості чи протестують проти режимів.

2. Реакція на культурні зміни

○ Художники часто відображають зміни в культурному середовищі, шукаючи нові форми і стильові напрямки, що відповідають духу часу. Вони можуть розвивати нові течії або відновлювати старі традиції, адаптуючи їх до сучасних умов.

3. Вплив на суспільство

○ Творчість художника не лише відображає реальність, але й здатна змінювати погляди та переконання людей. Твори мистецтва часто мають величезний вплив на суспільну думку і можуть виступати як важливий фактор у розвитку соціальних або культурних процесів.

2.3. Творчий потенціал і розвиток художника

Творчий потенціал художника постійно розвивається через процеси самопізнання, навчання, досвіду та взаємодії з іншими митцями і середовищем. Багато художників проходять довгий шлях пошуків і вдосконалення своїх навичок, стилю та технік. Вони часто перебувають в пошуках нових форм вираження або глибших сенсів, що допомагає їм відкривати нові горизонти в своїй творчості.

Висновки. Художник — це не просто майстер своєї справи, а й творець, здатний перевтілювати свої ідеї в естетичні образи, що виражають емоції, смисли та концепти. Його природа полягає в унікальному сприйнятті світу, здатності до інтуїтивного та емоційного вираження і постійному пошуку нових форм самовираження. Художник є важливим елементом культурного розвитку, оскільки через свою творчість він впливає на суспільство, змінюючи його цінності та сприйняття реальності.

4. Поняття «здатки» та «геніальність» та їх особливі риси. Рух від задатків до геніальності

1. Задатки — це вроджені якості або здібності людини, які є потенційною основою для розвитку спеціальних умінь і талантів. Вони є природними умовами для досягнення високих результатів у різних сферах діяльності, зокрема у мистецтві, науці, спорті, музиці тощо. Задатки можуть бути фізичними, розумовими, емоційними чи соціальними, і вони визначають початкові можливості для розвитку того чи іншого виду діяльності.

Основні характеристики задатків

• Вроджені якості. Задатки не є результатом навчання або тренувань, а складаються з генетичних, біологічних, психофізіологічних чинників, які виявляються в дитинстві або в ранньому віці.

• Потенціал для розвитку. Задатки є лише потенціалом для розвитку

певних здібностей. Наприклад, музичні або художні задатки можуть проявлятися в дитини, але для їх реалізації потрібен тривалий процес навчання і практики.

- *Специфічність*. Задатки можуть бути специфічними для різних видів діяльності — художніх, наукових, спортивних тощо. Наприклад, для того щоб стати видатним математиком, потрібні певні інтелектуальні задатки, а для художника — художні чи емоційні.

2. Поняття «геніальність»

Геніальність — це особливий рівень розвитку здібностей і творчого потенціалу, який дозволяє людині досягати результатів, що значно перевершують звичайні можливості. Геніальна особистість має здатність створювати нове, відкривати незвідані шляхи, розв'язувати проблеми, які не могли бути вирішені іншими.

Геніальність часто пов'язана з оригінальністю, інтуїцією, високим рівнем творчого потенціалу та здатністю до радикальних інновацій. Це не просто висока майстерність у певній діяльності, а здатність змінювати парадигму або створювати абсолютно нові концепти.

Основні характеристики геніальності

- *Оригінальність*. Геніальна особистість здатна до створення нових ідей або підходів, які не просто відповідають вимогам часу, а й змінюють саму сутність речей.

- *Творчий прорив*. Геніальність пов'язана з здатністю робити значні прориви в тій чи іншій сфері — науці, мистецтві, техніці.

- *Високий рівень майстерності*. Геніальні особистості здебільшого є дуже майстерними у своїй діяльності, володіють навичками, що дозволяють їм реалізовувати найскладніші ідеї.

- *Тривалий розвиток*. Геніальність не є результатом миттєвого осяяння, це здатність до постійного розвитку та самовдосконалення.

3. Рух від задатків до геніальності

Процес переходу від *задатків до геніальності* — це складний і багаторівневий шлях, який включає розвиток вроджених здібностей через навчання, досвід, самовдосконалення та творчий пошук. Однак це не автоматичний процес — лише деякі люди здатні досягти високого рівня розвитку своїх здібностей і перетворити їх на геніальність.

3.1. Вроджені задатки — основа для розвитку

Задатки є початковим етапом розвитку будь-якої творчої або професійної діяльності. Вони закладають основи для подальшої реалізації здібностей. Наприклад, людина з природним музичним слухом або художніми задатками має більші можливості стати музикантом чи художником, ніж та, що не має таких задатків. Однак самі задатки не гарантують досягнення геніальності.

3.2. Необхідність розвитку і вдосконалення

Для того щоб задатки розвинулись в геніальність, необхідно пройти **тривалий процес навчання**, практики та самовдосконалення. Важливими аспектами є:

- *Практика та досвід*. Без постійного вдосконалення навичок та умінь

неможливо перейти на високий рівень розвитку. Тільки через глибоке занурення у свою діяльність і багаторазову практику можна досягти майстерності.

• Навчання та дослідження. Великий вплив на розвиток здібностей має процес навчання у школах, академіях або самостійне освоєння нових знань. Геніальність часто формується не лише через практику, а й через здатність до теоретичного осмислення та інтеграції нових ідей.

3.3. Індивідуальні риси геніальних людей

Не кожен, хто має потенційні задатки, стане генієм. Геній часто пов'язаний з особливими рисами особистості, такими як:

• Висока мотивація. Прагнення досягти більшого і подолати обмеження.
• Творча сміливість. Здатність ризикувати, шукати нові шляхи і не боятися невдач.

• Внутрішня свобода. Готовність відмовитись від обмежень традицій і стереотипів, відкритість до нового і незвичайного.

• Невтомна праця та відданість. Геніальні люди часто працюють до виснаження, вкладаючи в свою справу все своє серце і розум.

3.4. Інтуїція та осяяння

Один із важливих аспектів геніальності — це здатність до інтуїтивних проривів або «осяянь». Багато геніїв в історії науки і мистецтва говорили про раптові ідеї, які приходять без попередньої роботи над ними, як ніби з «повітря». Цей аспект важливий тому, що інтуїція дозволяє людині знайти абсолютно нові шляхи вирішення проблеми.

Висновки. Рух від задатків до геніальності — це складний процес, який вимагає не тільки наявності природних здібностей, але й величезної праці, розвитку, сміливості та здатності до інтуїтивних відкриттів. Задатки є лише основою для подальшого розвитку, а геніальність — це результат тривалої творчої діяльності, яка проявляється в здатності робити прориви та змінювати світ через нові ідеї, інновації та творчі досягнення.

Розділ 4

Особливості функціонування моралі у суспільстві

Тема 21. Етика як філософська наука про мораль (2 години)

План

1. Предмет етики. Мораль як соціальний феномен. Структура і функції моралі.
2. Загальні моральні поняття. Поняття моральної свідомості.
3. Прикладна етика. Моральний досвід. Етика ділового спілкування.
4. Моральний світ особистості. Моральні виміри особистості і суспільства.

1. Предмет етики. Мораль як соціальний феномен. Структура і функції моралі

Етика — це галузь філософії, що вивчає моральні норми, принципи, цінності, поведінку людини в соціумі та її взаємодію з іншими людьми. Етика аналізує поняття добра і зла, справедливості, чесності, відповідальності, свободи та інших моральних категорій. Вона спрямована на розуміння того, як люди повинні діяти в різних ситуаціях, щоб досягти гармонії в суспільстві та бути відповідальними за свої вчинки.

1. Предмет етики охоплює наступні аспекти:

- *Вивчення моральних норм* та їх роль у суспільстві.
- *Аналіз моральних принципів* (наприклад, справедливість, добродієність, обов'язок).
- *Визначення моральних цінностей*, які регулюють поведінку особистості та соціуму.
- *Розгляд моральних дилем і труднощів*, з якими стикаються люди в процесі прийняття рішень.
- *Вивчення моральних ідеалів* та їх втілення в різних культурах і соціальних структурах.

1.2. Мораль як соціальний феномен

Мораль — це сукупність норм, правил і цінностей, що регулюють поведінку людини в суспільстві, визначають, що є правильним і неправильним, добрим і поганим. Мораль відображає рівень розвитку суспільства, його культури, традицій, а також етичні погляди, які передаються від покоління до покоління.

Мораль можна трактувати як соціальний феномен з таких основних точок зору:

- *Соціальна функція моралі*. Мораль забезпечує стабільність соціальних відносин, адже люди, дотримуючись моральних норм, взаємодіють на основі загальних принципів і цінностей.
- *Мораль як механізм соціалізації*. Через моральні норми та цінності відбувається інтеграція індивідумів у соціум, адже мораль вчить людей взаємодіяти відповідно до правил, які прийняті в їхній культурі або суспільстві.

• Інтерналізація моралі. Моральні норми не лише є зовнішнім регулятором поведінки, але й стають частиною внутрішнього світу людини. Інтерналізація означає, що людина починає жити згідно з моральними переконаннями, а не лише через зовнішні правила.

Мораль виконує важливу роль у формуванні соціальних відносин, тому що вона визначає, як люди мають взаємодіяти в різних життєвих ситуаціях: в особистому житті, в сім'ї, на роботі, в політичному і культурному житті.

1.3. Структура моралі

Мораль має складну структуру, до якої входять такі основні елементи:

1. Моральні норми

○ Це конкретні правила, що визначають поведінку людей у певних ситуаціях. Наприклад, "не кради", "будь чесним", "поважай старших" — це все моральні норми.

○ Моральні норми поділяються на загальні (загальнолюдські) та специфічні (що характерні для певних культур чи соціальних груп).

2. Моральні цінності:

○ Це глибокі переконання, що лежать в основі моральних норм і визначають, чому саме те чи інше правило є важливим для суспільства. Наприклад, цінність свободи, гідності, справедливості, любові.

○ Цінності є основою для розробки конкретних моральних норм, які, в свою чергу, забезпечують соціальну стабільність.

3. Моральні принципи:

○ Це основні ідеї або підходи, що лежать в основі моральної теорії, на яких базуються моральні норми і цінності. Наприклад, принципи справедливості, гуманізму, добросовісності.

○ Принципи визначають, як застосовувати моральні норми в різних ситуаціях і забезпечують єдність моральних цінностей на рівні індивіда та суспільства.

4. Моральні відносини

○ Моральні відносини відображають взаємодію між людьми на основі моральних норм. Це відносини, у яких присутні моральні елементи, наприклад, взаємна повага, чесність, довіра.

○ Моральні відносини виникають як результат реалізації моральних норм і принципів у реальному житті.

1.4. Функції моралі

Мораль виконує кілька важливих функцій, що забезпечують її роль у розвитку особистості та суспільства.

1. Регулятивна функція

○ Мораль регулює поведінку людини в суспільстві, вказуючи, що є дозволеним, а що — забороненим. Вона встановлює межі прийнятної поведінки, визначаючи, що є добрим, а що поганим.

2. Оціночна функція

○ Мораль здійснює оцінку поведінки людини, виражаючи позитивне або негативне ставлення до її вчинків. Це дозволяє розрізняти «правильне» і «неправильне» в межах соціуму.

3. Стимулююча функція

○ Мораль стимулює людину до дотримання певних стандартів і цінностей, наприклад, до доброчесності, відповідальності, чесності. Вона мотивує людину діяти відповідно до моральних ідеалів, адже виконання моральних норм часто приносить моральне задоволення і соціальне схвалення.

4. Соціалізуюча функція

○ Мораль є основним інструментом соціалізації індивіда в суспільстві. Вона допомагає людям освоювати соціальні ролі, формувати відповідне ставлення до суспільних інститутів і визначати свою поведінку у взаємодії з іншими людьми.

5. Інтегративна функція

○ Мораль об'єднує людей в суспільстві, створюючи загальні цінності та норми. Завдяки інтегративній функції мораль допомагає сформувати соціальну єдність, підтримує стабільність і порядок у суспільстві.

6. Критична функція

○ Мораль виконує також функцію критики суспільства, оскільки дозволяє виявити соціальні недоліки, несправедливість, порушення прав людини. Критика існуючого порядку допомагає знайти нові шляхи розвитку суспільства.

Висновки. Мораль — це основа соціальних відносин, що регулює поведінку людини в суспільстві, визначаючи, що є правильним і неправильним. Вона є важливим соціальним феноменом, що об'єднує людей, сприяє їхній соціалізації і розвитку. Структура моралі включає моральні норми, цінності, принципи та відносини, які разом виконують різноманітні функції, такі як регуляція, оцінка, стимулювання та інтеграція суспільства.

2. Загальні моральні поняття. Поняття моральної свідомості

Мораль — це система соціальних норм і принципів, які регулюють поведінку індивідів у суспільстві, визначаючи, що є правильним і неправильним, добрим і поганим. Мораль допомагає людям орієнтуватися у взаєминах з іншими, визначає обов'язки та права особистості, а також ставлення до різних аспектів життя. Ось деякі загальні моральні поняття, які є основою для розуміння моральних принципів:

1. Добро і зло

○ Добро — це категорія, що позначає все, що відповідає моральним нормам, сприяє розвитку людини та суспільства, охоплює вчинки, спрямовані на благо інших.

○ Зло — це протилежність добру, вчинки або ситуації, що завдають шкоди, руйнують або обмежують розвиток людей і суспільства.

○ Справедливість — це моральний принцип, що передбачає рівне ставлення до всіх людей, розподіл благ і покарань відповідно до заслуг і потреб. Справедливість вимагає, щоб кожна людина отримувала те, на що вона заслуговує, без упередженості та дискримінації.

○ Чесність є моральною нормою, що вимагає правдивості в словах та діях, відсутності обману, фальшивих вчинків або підтасовування фактів.

○ **Відповідальність** — це моральне усвідомлення наслідків своїх дій і вчинків. Вона передбачає здатність людини відповідати за свої рішення та готовність брати на себе наслідки, як позитивні, так і негативні.

○ **Свобода** в моральному контексті означає можливість діяти відповідно до власних переконань і бажань, але з урахуванням прав і свобод інших людей. Моральна свобода не є абсолютною, вона обмежується необхідністю не порушувати моральні норми та права інших.

○ **Обов'язок** — це моральне зобов'язання перед іншими людьми чи суспільством. Це визнання необхідності виконувати певні моральні норми, навіть якщо вони потребують зусиль або жертв.

○ **Гідність** — це повага до себе як до особистості, визнання своєї цінності та прав. Вона є основою для розвитку моралі, оскільки кожна людина повинна мати право на повагу і недоторканість.

○ **Лояльність** — це вірність, прихильність до певної групи, ідеї чи принципу. Це моральна категорія, яка сприяє стійкості соціальних відносин і солідарності в суспільстві.

Поняття моральної свідомості

Моральна свідомість — це сукупність моральних переконань, уявлень, норм і оцінок, які людина має щодо добра і зла, правильного і неправильного, а також її здатність усвідомлювати і аналізувати свої вчинки з моральної точки зору. Моральна свідомість є складовою частиною загальної свідомості людини і визначає її моральні позиції, цінності та поведінку.

Моральна свідомість включає:

○ **Моральні переконання** - це глибокі внутрішні впевненості людини у тому, що є правильним чи неправильним, що є добрим чи поганим. Моральні переконання формуються під впливом соціальних, культурних і релігійних факторів, а також через особистий досвід людини.

○ **Моральні ідеали** - це уявлення людини про те, як вона має поводитися в ідеальних умовах або як повинна виглядати моральна людина. Ідеали є орієнтирами для досягнення морального досконалості, вони визначають, як людина хоче жити та якими цінностями керуватися.

2. Моральна рефлексія

○ Моральна свідомість передбачає здатність до **моральної рефлексії** — осмислення та оцінки своїх вчинків з моральної точки зору. Це здатність людині аналізувати, чи відповідають її дії моральним нормам, чи завдали вони шкоди іншим.

○ **Моральні емоції** - це емоційні реакції людини на моральні ситуації або вчинки. Наприклад, почуття сорому або гордості за свої вчинки, почуття провини або задоволення за правильний вчинок, обурення від несправедливості або співчуття до страждання інших людей.

○ **Моральні норми і правила** - це системи встановлених в суспільстві норм, що регулюють взаємодію між людьми і визначають соціально прийнятну поведінку. Вони входять до структури моральної свідомості людини і використовуються для прийняття рішень і оцінки ситуацій у реальному житті.

○ **Моральна мотивація** - це внутрішнє прагнення людини діяти відповідно до своїх моральних переконань, навіть якщо це вимагає зусиль або жертв. Моральна мотивація сприяє тому, щоб людина діяла не тільки через страх покарання чи прагнення до нагороди, а й через бажання бути доброю, справедливою, чесною.

2.3. Моральна свідомість у розвитку особистості

Моральна свідомість розвивається протягом життя людини, починаючи з раннього віку. Вона змінюється в залежності від соціальних і культурних умов, в яких знаходиться людина.

Процес розвитку моральної свідомості включає

1. **Соціалізація.** Формування моральних уявлень і переконань через взаємодію з іншими людьми, родиною, школою, культурою та суспільством загалом.

2. **Навчання.** Усвідомлення моральних принципів і норм через виховання та освіти.

3. **Самосвідомість.** Здатність до саморефлексії, коли людина здатна оцінювати свої моральні вчинки і переглядати свої переконання.

4. **Криза моральної свідомості.** В моменти складних життєвих ситуацій чи моральних дилем людина може переглядати або змінювати свої моральні позиції.

Висновки. Загальні моральні поняття охоплюють фундаментальні категорії, такі як добро і зло, справедливість, чесність, обов'язок, свобода і гідність, які є основою морального життя і взаємодії в суспільстві. Моральна свідомість є важливим елементом психічної діяльності людини, що включає моральні переконання, ідеали, рефлексію, емоції та мотивацію, і вона допомагає орієнтуватися у моральних аспектах життя. Моральна свідомість формує у людини внутрішню відповідальність за свої вчинки і допомагає їй діяти відповідно до соціально прийнятих норм і принципів.

3. Прикладна етика. Моральний досвід. Етика ділового спілкування

Прикладна етика — це галузь етики, яка займається застосуванням моральних принципів і норм до конкретних життєвих ситуацій. Вона вивчає і формулює рекомендації та правила поведінки в різних сферах діяльності, де виникають моральні питання. Прикладна етика розглядає такі області, як медична етика, етика бізнесу, етика науки, етика екології, етика прав людини та інші.

Основні напрямки прикладної етики

1. **Медична етика** — вивчає етичні питання в медицині, такі як питання лікарської та пацієнтської етики, інформованої згоди, лікарської таємниці, евтаназії та інших моральних дилем в медицині.

2. **Етика бізнесу** — досліджує моральні питання, що виникають у сфері економічної діяльності, зокрема у відносинах між роботодавцями і працівниками, корпоративну соціальну відповідальність, етику реклами та маркетингу.

3. Етика науки і технологій — аналізує етичні проблеми, пов'язані з розвитком нових технологій, зокрема в галузі біоетики, генетичних досліджень, штучного інтелекту, а також моральні питання, що виникають у науковій практиці.

Прикладна етика дозволяє знайти оптимальні рішення для складних моральних питань, забезпечуючи правильний вибір у конкретних ситуаціях, які потребують етичного аналізу.

Моральний досвід — це знання, цінності, норми та уявлення, які людина здобуває в результаті практичної діяльності та взаємодії з іншими людьми. Це частина загального життєвого досвіду, що включає в себе усвідомлені або інтуїтивні розуміння того, що є правильним або неправильним, що є добрим чи поганим, з урахуванням соціальних, культурних і моральних норм.

Моральний досвід формується через

- **Інтерацію з іншими людьми.** Взаємодія в родині, в школі, на роботі, в колективі дозволяє людині засвоювати норми і правила, які відображають моральні цінності суспільства.

- **Роздуми та рефлексію.** Особисте осмислення своїх вчинків, аналіз наслідків прийнятих рішень допомагає людині вдосконалювати моральні переконання.

- **Практичні ситуації.** Через вирішення моральних дилем і складних життєвих виборів людина набуває досвіду в контексті того, як застосовувати моральні принципи на практиці.

Моральний досвід є важливим елементом для розвитку моральної свідомості людини. Завдяки цьому досвіду людина здатна краще розуміти моральні проблеми, приймати відповідальні рішення і діяти в складних ситуаціях.

Етика ділового спілкування — це сукупність моральних норм і правил, які регулюють взаємодію між людьми в професійній діяльності. Вона стосується моральних аспектів поведінки в сфері бізнесу та професійних відносин і включає в себе питання довіри, чесності, відповідальності, справедливості, поваги до інших, етики співпраці і конкуренції.

Основні принципи етики ділового спілкування:

1. Чесність і прозорість. У бізнесі важливо бути відкритим і правдивим у своїх взаєминах з партнерами, клієнтами та колегами. Моральна норма чесності включає також уникнення обману, маніпуляцій та фальсифікацій.

2. Довіра і відповідальність. Важливим аспектом етики ділового спілкування є взаємна довіра між учасниками процесу. Люди повинні виконувати свої зобов'язання та бути відповідальними за свої дії.

3. Поважне ставлення. Відносини в бізнесі повинні базуватися на повазі до особистості, незалежно від її соціального статусу, національності чи статі. Поважне ставлення створює атмосферу для ефективної роботи та зменшує ймовірність конфліктів.

4. Конфіденційність. У багатьох випадках важливо зберігати конфіденційність щодо інформації, яку отримуєш в процесі ділового

спілкування. Етика ділового спілкування вимагає дотримання етичних стандартів щодо збереження особистих і корпоративних секретів.

5. Справедливість і рівність. Взаємодія в професійній діяльності має ґрунтуватися на принципах справедливості, забезпечуючи рівні можливості для всіх учасників без дискримінації.

6. Етика переговорів. Переговори є важливим елементом ділового спілкування. Тут важливо дотримуватись етичних норм, таких як чесність, дотримання домовленостей, відсутність маніпуляцій та примусу.

7. Відповідальність перед суспільством. Ділове спілкування також включає соціальну відповідальність — діяльність компанії повинна бути етичною і сприяти розвитку суспільства, а не тільки досягненню фінансових вигод.

Висновки

• Прикладна етика є важливою частиною сучасної етики, що допомагає людині орієнтуватися в конкретних моральних ситуаціях, які виникають у різних сферах діяльності. Вона допомагає приймати морально відповідальні рішення в медичній, бізнесовій, екологічній, науковій і інших сферах.

• Моральний досвід — це знання та внутрішні переконання, які формуються через взаємодію з іншими людьми і осмислення своїх вчинків. Моральний досвід є основою для моральної свідомості і дозволяє людині приймати морально правильні рішення в різних життєвих ситуаціях.

• Етика ділового спілкування — це сукупність моральних норм і принципів, які регулюють взаємодію між людьми в професійній діяльності. Вона включає важливі аспекти, такі як чесність, довіра, повага та відповідальність, що є необхідними для забезпечення здорових і продуктивних відносин у бізнесі та професійній сфері.

4. Моральний світ особистості. Моральні виміри особистості і суспільства

Моральний світ особистості — це сукупність моральних переконань, цінностей, норм, емоцій та мотивів, які визначають внутрішнє сприйняття людиною себе та свого місця в суспільстві. Це внутрішній простір, у якому особистість усвідомлює свої моральні обов'язки, вибирає між добром і злом, а також намагається знайти правильні орієнтири для своїх вчинків.

Моральний світ особистості включає кілька ключових елементів

1. Моральні переконання. Це глибоке і стійке переконання людини в тому, що є правильним або неправильним, добрим чи поганим. Ці переконання формуються під впливом виховання, освіти, релігійних та культурних норм.

2. Моральні цінності. Вони складають основу моральної системи особистості. Цінності можуть включати повагу, чесність, справедливість, гідність, доброту та інші моральні принципи, що визначають вибір людини у складних ситуаціях.

3. Моральні ідеали. Це образи і уявлення про «ідеальну» людину, її поведінку та стосунки з іншими. Ідеали можуть включати прагнення до морального вдосконалення, стійкості до спокусу, самовдосконалення та допомоги іншим.

4. Моральні мотиви та емоції. Моральний світ особистості включає також емоційні переживання, які виникають у ситуаціях морального вибору — почуття провини, сорому, гордості, співчуття тощо. Ці емоції зазвичай виникають у відповідь на морально значущі події, що ставлять людину перед важливим моральним вибором.

5. Самооцінка та моральна рефлексія. Важливим аспектом морального світу є здатність особистості до саморефлексії, оцінки своїх вчинків та рішень з моральної точки зору. Це дозволяє людині коригувати свою поведінку, враховувати моральні принципи та вдосконалювати себе.

Моральні виміри особистості і суспільства

Моральні виміри — це аспекти або рівні моральної реальності, що визначають взаємодію між особистістю та суспільством. Мораль є не лише внутрішньою характеристикою особистості, а й результатом соціальних процесів, норм і звичаїв, що існують у суспільстві.

1. Індивідуальна мораль. Мораль на рівні особистості визначає поведінку людини в суспільстві, її здатність слідувати моральним принципам у щоденному житті. Індивідуальна мораль є основою для розуміння особистісних цінностей, переконань і вибору між правильним та неправильним. Моральні норми, які діють в суспільстві, впливають на формування індивідуальних переконань, а індивідуальний досвід — на загальні моральні норми суспільства.

2. Соціальна мораль. Це мораль, яка є результатом взаємодії між індивідами в суспільстві, вона регулює відносини між людьми, визначає, що є прийнятним, а що — неприпустимим в соціальному контексті. Соціальна мораль включає загальноприйняті норми, які створюються і підтримуються через традиції, звичаї, закони, етичні кодекси та інші соціальні інститути. Ці норми допомагають регулювати колективні відносини, сприяючи гармонії і взаєморозумінню між людьми.

3. Моральні вимоги суспільства. Суспільство висуває певні вимоги до своїх членів, щоб забезпечити стабільність і функціонування соціальних інститутів. Ці вимоги можуть включати обов'язки перед родиною, суспільством, державою, а також моральні зобов'язання щодо інших людей. Моральні норми формуються в результаті колективних домовленостей і встановлюють межі того, що є прийнятним, а що — ні.

4. Моральний консенсус у суспільстві. Моральний консенсус є узгодженням загальних цінностей і принципів, що спільно прийняті всіма членами суспільства. Такий консенсус дозволяє забезпечити соціальний порядок і згуртованість в суспільстві, забезпечує спільне розуміння того, що є морально правильним.

Мораль і суспільні зміни

Мораль не є статичною категорією, а змінюється разом із розвитком суспільства. Моральні цінності, норми та переконання можуть еволюціонувати в залежності від історичних, культурних, економічних та соціальних змін. Наприклад:

• Історичні зміни. В різні історичні періоди суспільства можуть по-різному трактувати поняття справедливості, свободи, рівності тощо. Що було

морально прийнятним у середньовіччі, може бути неприпустимим сьогодні.

• Культурні відмінності. У різних культурах і народів мораль може бути різною, навіть якщо загальні принципи (такі як заборона вбивства) схожі. Різні соціальні контексти і традиції можуть визначати різні підходи до моральних питань.

• Моральні дилеми сучасності. Новітні технології, наукові досягнення, глобалізація та інші фактори спричиняють нові моральні проблеми, зокрема в етиці навколишнього середовища, генетики, прав людини, технологій та ін. Зміни в цих сферах вимагають переосмислення традиційних моральних уявлень.

Висновки

• Моральний світ особистості — це внутрішня сфера, що включає моральні переконання, цінності, мотиви та емоції, які формують поведінку людини і визначають її відносини з іншими людьми та суспільством загалом.

• Моральні виміри особистості і суспільства пов'язані через взаємодію між індивідуальними переконаннями та соціальними нормами. Соціальна мораль формує межі і правила, в межах яких індивіди діють, а індивідуальні моральні переконання, у свою чергу, впливають на зміну моральних стандартів суспільства.

• Мораль має змінний характер, адаптуючись до історичних, культурних та соціальних умов, і є важливим елементом для забезпечення гармонії і стабільності в суспільстві.

Тема 22. Мораль як культурно-історичний феномен (2 години)

План

1. Виникнення моралі і родоплемінні відносини.
2. Мораль у Стародавньому світі.
3. Мораль у феодальному світі.
4. Мораль у буржуазному суспільстві.
5. Мораль у ХХ- початку ХХІ ст.

1. Виникнення моралі і родоплемінні відносини

Мораль виникла в процесі розвитку людського суспільства, як форма соціальної регуляції поведінки, яка допомагала забезпечити виживання груп і стабільність у відносинах між людьми. Вона з'явилася в результаті необхідності взаємодії людей у суспільстві та встановлення певних норм, які мали допомогти підтримувати гармонійні відносини і знижувати ймовірність конфліктів.

Мораль не була одразу складною і систематизованою, вона поступово розвивалася. Від початкових спільних норм поведінки, які не мали чітких формулювань, вона ставала більш структурованою. Перші моральні норми,

ймовірно, були емоційно забарвлені і визначались безпосереднім досвідом людей у процесі взаємодії.

Причини виникнення моралі

1. Необхідність співпраці для виживання. У первісному суспільстві люди залежали від співпраці в полюванні, зборі їжі, захисті від хижаків та у боротьбі з іншими племенами. Ця співпраця вимагала створення певних норм, які регулювали поведінку в межах спільноти.

2. Потреба у встановленні норм і правил. Без чітких правил існувала велика ймовірність соціальних конфліктів, насильства та анархії. Тому було необхідно встановити норми, які регулюють повагу до особистості, співпрацю та взаємодопомогу.

3. Зростання соціальної взаємодії. З розвитком громад та племен виникала потреба у більш складних і різноманітних соціальних взаємодіях, що сприяло формуванню моральних норм для регулювання цих відносин.

Родоплемінні відносини — це відносини між людьми в межах родових чи племінних спільнот, які були основною формою соціальної організації у доісторичні часи. У таких спільнотах родичі часто мали спільні ресурси, землю, добування їжі та захист. Взаємодія в межах племені базувалася на принципах солідарності, взаємодопомоги та спільної відповідальності.

У ранніх родоплемінних суспільствах виникали певні соціальні ролі, які визначали, хто в сім'ї чи племені відповідає за які обов'язки (наприклад, полювання, збір їжі, виховання дітей, захист від ворогів). Відносини між членами родини та племені були засновані на принципах взаємоповаги та підтримки, і в межах цих відносин почали формуватися перші моральні норми, що визначають, що є «правильним» чи «неправильним», що дозволено, а що заборонено.

Важливими рисами родоплемінних відносин були

1. Колективізм. Спільнота діяла як єдине ціле, де інтереси групи переважали інтереси окремої особи. Цей принцип забезпечував виживання та добробут для всіх членів спільноти.

2. Рівність серед родичів. Хоча у племенах могли існувати певні соціальні ієрархії, основною була рівність між членами родини та між людьми з одного племені. Це вносило елементи солідарності і взаємодопомоги.

3. Святість родини. Родина і рід мали надзвичайно важливе значення в цих відносинах, і норми моралі часто були спрямовані на збереження цілісності родини і роду, захист від загроз і підтримання норм взаємоповаги.

4. Моральні заборони і табу. У родоплемінних суспільствах вже існували певні заборони, що визначали, які вчинки є неприпустимими. Це могли бути табу щодо взаємодії між певними людьми, заборони на обрані форми поведінки, а також санкції за порушення цих норм.

Мораль і релігія в родоплемінному суспільстві

У родоплемінних відносинах важливу роль відігравала релігія, яка також допомагала регулювати соціальні відносини. Вірування у духовних сутностей,

ворожіння, магичні практики і культ предків, а також ритуали, були тісно пов'язані з моральними нормами, що визначали, як люди повинні поводитися один з одним, які моральні норми повинні дотримуватися. Часто релігійні обряди і вірування укріплювали моральні заборони і правила, додаючи їм сакрального значення.

Висновки

• Мораль як соціальний феномен виникла в процесі взаємодії людей у родоплемінних спільнотах, де необхідність співпраці і взаємної підтримки змусила розробити певні норми поведінки. Ці норми були не лише інструментом для забезпечення виживання, а й основою для формування людської соціальності.

• Родоплемінні відносини передбачали солідарність і колективізм, що визначало моральні стандарти цих спільнот. Основними моральними категоріями були повага до родини, взаємна допомога, збереження єдності групи, а також елементи релігійного моралітету.

• Моральні норми в родоплемінних суспільствах були не тільки соціальними вимогами, а й частиною релігійного уявлення, що сприяло їх закріпленню і виконанню через сакралізацію та моральне навчання.

• Мораль у родоплемінних суспільствах була елементом, який допомагав підтримувати гармонію і порядок у соціальних відносинах, а також забезпечував адаптацію до зовнішніх і внутрішніх викликів того часу.

2. Мораль у Стародавньому світі

Мораль у Стародавньому світі розвивалася у межах різних цивілізацій та культур, зокрема в Стародавньому Єгипті, Месопотамії, Індії, Китаї, а також у Греції і Римі. Ці цивілізації мали свої унікальні моральні принципи, але одночасно подібні моральні ідеї часто перепліталися, відображаючи універсальні етичні аспекти, які прагнули створити гармонію в суспільствах.

Мораль у Стародавньому Єгипті

У Стародавньому Єгипті моральні принципи ґрунтувалися на понятті **Маат**, що означало не лише правду і справедливість, але й гармонію, порядок у Всесвіті та суспільстві. Маат була уособленням правди, космічного порядку та справедливості, і всі єгиптяни повинні були слідувати їй законам у своїй повсякденній поведінці.

Основні моральні норми. В Єгипті велика увага приділялася таким чеснотам, як істина, доброта, повага до старших, піклування про родину, слухняність до волі богів і справедливість.

Кодекс моралі. Один з відомих текстів — «Повчання Птаххотепа» (бл. 2500 р. до н.е.) — містить мудрі поради, які наголошують на важливості скромності, поваги до старших і правильної поведінки у суспільстві.

Мораль у Месопотамії

У Месопотамії, зокрема в Вавилонії та Шумері, моральні норми були нерозривно пов'язані з релігією та законами.

Кодекс Хаммурані (бл. 1754 р. до н.е.) — один з найдавніших документів, який систематизував закони і правила поведінки в суспільстві. Це була спроба

створити справедливість та зберегти порядок у суспільстві, зокрема через покарання за порушення моральних і соціальних норм. Кодекс охоплював різні сфери життя, включаючи торгові відносини, сімейні стосунки, релігійні практики та кримінальні правопорушення.

Моральні настанови. У літературних творах, таких як «Епос про Гільгамеша», згадуються етичні питання, пов'язані з людським життям, смертю, дружбою, справедливістю та мудрістю.

Мораль в Індії

У Стародавній Індії моральні уявлення значною мірою пов'язані з релігійними вченнями та філософськими системами, такими як ведантизм, буддизм і джайнізм.

- **Дхарма** — це ключове поняття, що означає моральний порядок, закон і шлях істини. Вона включає в себе принципи справедливості, обов'язку та поведінки згідно з соціальними ролями.

- **Буддизм** акцентує на Чотирьох благородних істинах та восьмирічному шляху, які визначають шлях до припинення страждань і досягнення нірвани, зокрема через моральне вдосконалення, уникання насильства і брехні.

- **Йога та медитація** сприяли розвитку морального самовдосконалення і гармонії з навколишнім світом.

Мораль у Китаї

У Стародавньому Китаї мораль була значною мірою визначена конфуціанством та даосизмом.

- **Конфуціанство** вбачало мораль як основний принцип соціальної гармонії. Конфуцій розробив концепцію "Жень", що можна перекласти як «гуманність» або «людяність». Він акцентував увагу на важливості правильних відносин між людьми, зокрема в родині та суспільстві. Особливу увагу він приділяв моральним чеснотам, таким як повага до старших, чесність, відповідальність і виконання обов'язків.

- **Даосизм**, заснований Лао-Цзи, підкреслював важливість природного порядку та гармонії. Мораль у даосизмі зосереджена на сприйнятті «Дао» (шляху) як принципу, який вимагає від людини слідувати природному ходу життя та уникати насильства і надмірностей.

Мораль у Стародавній Греції

У Стародавній Греції мораль була важливою темою для багатьох філософів.

- **Сократ** вважав, що моральні якості людини є основою справжнього щастя, і що людина повинна прагнути до самопізнання і розвитку чеснот. Він виступав за внутрішній діалог і рефлексію як спосіб досягнення морального вдосконалення.

- **Платон** розглядав мораль як частину великої ідеальної держави. Він вважав, що для досягнення моральної гармонії необхідно справедливість як основний принцип суспільства.

- **Арістотель** розробив концепцію «серединного шляху», де моральність полягає в дотриманні золотого середнього між крайнощами. Для нього етика

була практичною наукою, спрямованою на досягнення щастя через добродійність.

Мораль у Стародавньому Римі

У Римі мораль була тісно пов'язана з ідеями громадянського обов'язку, правами та обов'язками громадян перед державою та суспільством.

• **Цицерон** підкреслював важливість природного права, що є універсальним і не залежить від місцевих законів. За його думкою, мораль була фундаментом для будь-якого законодавства і людських відносин.

• **Стоїки** (наприклад, Сенека, Марк Аврелій) наголошували на контролі над пристрастями, внутрішньому спокої та досягненні моральної досконалості через дисципліну розуму. Стоїчна мораль була орієнтована на виконання свого обов'язку перед природою та суспільством, а також на внутрішню стійкість до зовнішніх труднощів.

Висновки. Мораль у Стародавньому світі формувалася під впливом релігійних, філософських та соціальних структур різних цивілізацій. У кожній з цих культур мораль була засобом для підтримання порядку в суспільстві, розвитку взаємин між людьми, а також гармонії з навколишнім світом.

• **У Єгипті та Месопотамії** мораль була тісно пов'язана з релігією і законами.

• **В Індії та Китаї** мораль формувалася через релігійні вчення, такі як буддизм, джайнізм і конфуціанство, які наголошували на внутрішньому вдосконаленні.

• **У Греції та Римі** мораль була більш філософським питанням, де філософи шукали відповідь на питання про шлях до добродійності і щастя.

Ці моральні системи, хоча й різні, однак мають спільну мету — забезпечення справедливості, гармонії та розвитку людини у її соціальному оточенні.

3. Мораль у феодальному світі

Феодалізм, що домінував у Європі в період з IX по XV ст., був не лише соціальною та економічною системою, але й виявлявся у культурних і моральних структурах середньовічного суспільства. Мораль у феодальному світі була тісно пов'язана з релігією, класовими структурами та соціальними ролями, що визначали повсякденне життя.

Мораль у християнському контексті

У середньовіччі християнська релігія мала основний вплив на моральні уявлення людей. Католицька церква була центральною інституцією, яка встановлювала моральні принципи і санкціонувала певні норми поведінки.

• ***Преференція духовних цінностей.*** Моральні норми середньовіччя часто підкреслювали духовну значущість, на противагу матеріальним чи світським цінностям. Люди вважали, що шлях до спасіння полягає в дотриманні релігійних заповідей, покорі, смиренні та любові до Бога і ближнього.

• ***Сім'я і суспільство.*** Роль сім'ї була центральною в соціальній структурі. Моральні норми вимагали від людей відданості родині, вірності подружньому

союзу та турботи про дітей. Відносини між чоловіком і жінкою мали бути підпорядковані християнським принципам.

- Справедливість і милосердя. Центральною моральною категорією в християнстві була справедливість — визнання необхідності рівного ставлення до всіх членів суспільства і допомоги нужденним. Водночас велика увага приділялася милосердю, турботі про бідних та хворих.

Роль феодальних відносин у моральній свідомості

Феодальна система передбачала існування суворої ієрархії, де кожен стан мав свої права і обов'язки. Ця соціальна структура також впливала на моральні уявлення людей того часу.

- Лорди та васали. У феодальному суспільстві існувала чітка моральна відповідальність лордів перед своїми підданими. Лорд мав обов'язок захищати своїх васалів та дбати про їх добробут, водночас васал мав відданість та вірність лордові. Це взаємне моральне зобов'язання формувало основу для стабільності феодальної системи.

- Станова мораль. Кожен стан у середньовічному суспільстві мав свої моральні норми, що відповідали його соціальному положенню. Наприклад, духовенство підкорялося моральним нормам, що випливали з релігійних приписів, лицарі мали кодекс честі та відваги, а селянство було зобов'язане працювати на землі та виконувати трудові обов'язки.

- Ідеал лицарства. Лицарство було важливою частиною феодальної моральної свідомості. Лицарі були зобов'язані слідувати певним моральним нормам, серед яких були такі як: хоробрість, вірність, захист слабких та служіння Господу. Від лицаря очікувалося, що він буде служити своєму володарю та народові, боротися за справедливість і віддано виконувати свої обов'язки.

Мораль у літературі та філософії

Моральні уявлення феодального суспільства знаходили своє відображення в літературі та філософських вченнях того часу.

- Література та релігійні тексти. Великою популярністю в середньовіччі користувалися релігійні тексти, які визначали моральні орієнтири. Природно, основним авторитетом була Біблія. Крім того, існували такі літературні жанри, як святі житія, проповіді та трактати, які пропагували моральні принципи.

- Філософія Середньовіччя. Моральні питання також активно розроблялися в середньовічній філософії, зокрема в працях таких філософів, як Августин Блаженний та Фома Аквінський. Аквінський, наприклад, у своїй теорії природного права розглядав мораль як поєднання божественних заповідей і природних законів. Він підкреслював важливість морального закону для досягнення блаженства.

Моральний кодекс та церква

У феодальному суспільстві церква мала величезний вплив на моральні норми. Вона вважалася основним джерелом моральних правил і була важливою складовою соціальної структури.

• Церква як моральний авторитет. Католицька церква була основним регулятором моральних норм, встановлюючи ідеали чеснот та визначаючи, що є морально прийнятним, а що ні. Церква надавала вищу санкцію для людської поведінки, зокрема через інститут сповіді, відпущення гріхів і визначення покарань.

• Моральні функції церкви. Церква не лише пропагувала моральні принципи, але й активно сприяла їх виконанню через свої обряди, канонічне право та догмати. Вона визначала правильність вчинків, засуджувала безбожні дії, пропонувала шляхи до морального очищення через покаєння.

Мораль та економічні відносини

Феодальна мораль також була тісно пов'язана з економічними відносинами того часу. Земельна власність, релігійні норми, ідеї справедливості та рівності — усе це взаємодіяло в межах економічної системи.

• Мораль і труд. Селяни були зобов'язані працювати на землі, забезпечуючи тим самим добробут лордів. Водночас, мораль закликала селян виконувати свою роботу добросовісно і чесно. Трудова етика також включала повагу до землі і праці як способу служіння Богу та суспільству.

• Бідність і благодійність. Мораль того часу визнавала існування бідності і заохочувала аристократію до благодійності та допомоги нужденним. Часто земельні феодали повинні були надавати підтримку бідним через церковні благодійні ініціативи або через дотримання соціальних зобов'язань.

Висновки. Мораль у феодальному світі була органічно пов'язана з релігією, феодальними відносинами та соціальними ідеалами того часу. Це була система, що поєднувала релігійні та соціальні норми поведінки, де кожен член суспільства мав свої моральні обов'язки залежно від свого соціального статусу. Мораль, у свою чергу, служила важливим інструментом для збереження порядку в середньовічному світі та підтримки стабільності у феодальних відносинах.

4. Мораль у буржуазному суспільстві

Мораль у буржуазному суспільстві, яке почало формуватися в період з 16 по 18 століття, зумовлена розвитком капіталізму, індустріалізації, а також змінами в соціальній, економічній і культурній структурах. Перехід від феодального до буржуазного суспільства був пов'язаний із суттєвими змінами в моральних цінностях, особливо в контексті індивідуалізму, ринкової економіки, прав людини та приватної власності.

1. Індивідуалізм та автономія особистості

Один із найважливіших аспектів моральної трансформації буржуазного суспільства — це утвердження індивідуалізму як морального і соціального принципу. Відсутність абсолютної залежності від феодальних чи релігійних інститутів призвела до формування нових моральних норм, що підкреслюють важливість свободи особистості, самовираження та права на приватну власність.

• **Ідея права на власність.** Буржуазне суспільство визначало приватну власність як основу морального та економічного розвитку. Мораль стає більш

орієнтованою на індивідуальний успіх, свободу вибору та самореалізацію. З точки зору буржуазії, людина повинна була мати право на володіння майном, свободу торгівлі і можливість отримання прибутку від своєї праці.

• **Суб'єктивне право:** Вперше у цей період формується ідея права особистості на свободу вибору та незалежність від авторитетів, що було закріплено в моральних нормах та законах. Розвиток буржуазної моралі зумовлював боротьбу за **права людини**, за свободу совісті, думки і віри.

2. Ринковий принцип і мораль

У буржуазному суспільстві ринкові відносини значно вплинули на моральні уявлення. З розвитком капіталізму та комерції з'явилися нові моральні орієнтири, які підтримували прагматизм і практичний розум як важливі риси особистості.

• **Етика праці та успіху.** Буржуазне суспільство пропагувало етику праці як моральну цінність. Успіх у бізнесі, накопичення капіталу і підприємницька активність стали морально позитивними якостями. На цьому етапі ринкова діяльність і прибуток стали морально нейтральними, і навіть позитивно оцінюваними в суспільстві.

• **Конкуренція і досягнення.** Принцип конкуренції, що став основою ринкових відносин, отримав моральне виправдання. Ідея, що індивідуальний успіх досягається через змагання та самовдосконалення, стала невід'ємною частиною морального світу буржуазії.

3. Мораль і релігія в буржуазному суспільстві

Буржуазне суспільство відрізнялося від феодального тим, що релігійна мораль поступово втрачала свою центральну роль у формуванні суспільних цінностей. Проте релігія все ще мала великий вплив на мораль, особливо на етичні уявлення щодо доброчесності, чесності та сімейних відносин.

• **Секуляризація моральних норм.** З розвитком буржуазії відбулося секуляризація моралі. Це означало, що мораль більше не базувалася лише на релігійних заповідях, а стала пов'язана з раціоналістичними, гуманістичними і правовими принципами. Мораль перестала бути суто релігійним і церковним інститутом, а почала формуватися через світські механізми, такі як право, законодавство та громадська думка.

• **Роль протестантизму.** Окремо варто згадати протестантизм як важливий фактор, який відігравав значну роль у розвитку буржуазної моралі. Ідеї протестантської етики, зокрема теорія Макса Вебера про протестантське бачення світу як стимул для економічного розвитку, показали, як релігійні принципи (праця, заощадливість, обмеження задовольень) стали основою для моральних і економічних норм буржуазного суспільства.

4. Мораль і соціальні класи

У буржуазному суспільстві відбулася зміна соціальних відносин, що позначилося на моральних цінностях. Розвиток капіталізму призвів до посилення ролі буржуазії як провідного соціального класу, що визначав основні моральні норми.

• **Підтримка соціальної мобільності.** Мораль стала більш ліберальною, підтримуючи можливість соціальної мобільності для індивідів. Якщо в

середньовічному суспільстві соціальні ролі часто були визначені кровною належністю, то в буржуазному суспільстві з'явилася ідея, що кожна людина має можливість досягти успіху через особисті зусилля.

• **Мораль багатства та бідності.** У буржуазному суспільстві почала активно поширюватися мораль, яка позитивно оцінювала *багатство* як результат інтелектуальних зусиль, а бідність часто пояснювалася *непрацелюбством або недостатньою ініціативністю*. Це призводило до деякої моральної асиметрії між різними соціальними групами.

5. Моральні конфлікти та критика буржуазної моралі

З розвитком капіталізму та індустріалізації виникли нові соціальні конфлікти, що знайшли своє відображення у моральних дебатах.

• **Критика експлуатації:** Усе більше зростала *критика моральних норм буржуазії*, особливо від представників робітничого класу та соціалістичних рухів. Класичні критики буржуазії, такі як *Карл Маркс*, стверджували, що буржуазна мораль відображає інтереси *правлячого класу* та захищає його економічні вигоди через виправдання приватної власності, експлуатації та нерівності.

• **Індивідуалізм і соціальна відповідальність:** Водночас індивідуалістичний підхід до моральності, хоча і підтримувався буржуазією, став об'єктом критики з боку тих, хто вважав, що надмірна увага до індивідуального успіху призводить до ігнорування соціальних обов'язків і соціальної справедливості.

Висновки. Мораль у буржуазному суспільстві була визначена розвитком індивідуалізму, капіталізму та ринкових відносин, що стали основою нових моральних норм, які акцентували права людини, приватну власність, свободу вибору і конкуренцію. Однак ці моральні норми не були універсальними і часто ставали предметом критики з боку тих, хто виступав за соціальну справедливість і рівність. Буржуазне суспільство розвивало мораль, яка обґрунтовувала нові соціальні й економічні реалії, але також ставала об'єктом моральних та філософських дискусій.

5. Мораль у XX- початку XXI ст.

Мораль в XX ст. та на початку XXI ст. пройшла значні трансформації під впливом різних історичних подій, філософських течій, соціальних змін та глобалізації. Цей період став часом для переосмислення моральних норм і цінностей, зокрема в контексті технологічного прогресу, глобальних конфліктів, зростаючого індивідуалізму, а також постійних соціальних і політичних змін.

1. Техніко-наукова революція і моральні зміни

Одним із основних факторів, що вплинуло на мораль у XX ст., стала *техніко-наукова революція*, що призвела до розвитку нових технологій, масових комунікацій, глобалізації та змін у праці. Ці зміни вплинули на моральне сприйняття соціальних і індивідуальних цінностей:

• **Мораль і технології.** Інновації, такі як ядерна енергія, комп'ютерні технології, біоінженерія, змінюють наше ставлення до природи, людини і

майбутнього. Зокрема, виникає питання моральної відповідальності за використання нових технологій, таких як створення ядерної зброї або генетичні маніпуляції. Проблеми, пов'язані з екологічною відповідальністю та розвитком *штучного інтелекту*, стали важливими моральними дилемами цього періоду.

- Зміни у трудових відносинах. Перехід до постіндустріального суспільства, де інформація та знання стали основними товарами, породив нові моральні питання щодо трудової етики, глобалізації праці, прав працівників та нерівності в розподілі багатства.

2. Індивідуалізм і моральний релятивізм

Однією з характерних рис моральної ситуації ХХ ст. є поширення індивідуалізму та морального релятивізму, особливо в західному світі:

- Індивідуалізм. Зростаючий інтерес до особистих прав, самовираження та індивідуальної свободи зробив моральний акцент на особистій відповідальності. Індивідуальні свободи стали важливою частиною морального ландшафту, зокрема через ідеї гуманізму та прав людини.

- Моральний релятивізм. З розвитком постмодернізму, який став популярним у 60-70-х роках, набувають поширення ідеї морального релятивізму, згідно з якими немає абсолютних моральних істин і цінностей, а всі моральні уявлення залежать від культурних, соціальних та історичних умов. Це призводить до ослаблення універсальних моральних норм, і люди часто сприймають різні цінності як рівнозначні.

3. Етика прав людини

Одним із ключових аспектів моралі ХХ ст. стала ідея прав людини, що здобула своє визнання після Другої світової війни, особливо після прийняття Універсальної декларації прав людини в 1948 р. Це відкриває нову моральну парадигму, яка підкреслює

- Недоторканність особистості та її прав: Права людини стали моральною основою міжнародних документів та політичних дискусій. Мораль права особистості на свободу, безпеку, гідність стала важливим принципом у міжнародних відносинах та внутрішніх політиках країн.

- Соціальна справедливість: Виникає рух за рівні права для всіх людей, незалежно від раси, статі, сексуальної орієнтації, релігії, що викликало розвиток нових моральних норм щодо гендерної рівності, прав меншин та боротьби з дискримінацією.

4. Секуляризація та нові релігійні рухи

Протягом ХХ ст. продовжувалася секуляризація суспільства, що відображалася на моральних уявленнях

- Секуляризація моралі. У міру того як релігія втрачає свою безпосередню роль в управлінні державними справами і суспільними процесами, моральні питання починають вирішуватися без прив'язки до релігійних догм. Це веде до формування нових моральних орієнтирів, часто світських, що ґрунтуються на раціоналізмі, правах людини і соціальній відповідальності.

- Релігійний плюралізм і нові релігійні рухи. У той же час зростає вплив релігійного плюралізму, особливо у глобалізованому світі, де різні релігійні традиції взаємодіють. Більше того, в другій половині ХХ ст. з'являються нові

релігійні рухи, які пропонують нові моральні орієнтири в контексті сучасного світу.

5. У глобалізованому світі моральні норми починають бути глобальними, що зумовлено спільними викликами:

• *Глобальні моральні проблеми.* Зростання глобальних проблем, таких як *екологічна криза, міжнародні конфлікти, тероризм, міграція* вимагають формулювання універсальних моральних принципів. Виникає потреба в міжнародному співробітництві для вирішення таких проблем, як зміна клімату, порушення прав людини та соціальна нерівність.

• *Етика на рівні глобальних комунікацій.* Технології масової комунікації дозволяють швидко поширювати моральні ідеї, але також відкривають нові питання, пов'язані з етикою приватності, правом на інформацію, цифровими правами людини.

6. Моральні проблеми сучасної епохи

У XXI ст. моральні проблеми знову стають предметом інтенсивних дебатів, зокрема:

• *Технологічна етика.* Штучний інтелект, біоетика, генетичні маніпуляції — ці нові проблеми ставлять мораль перед необхідністю вирішення питань, які раніше не існували.

• *Етика глобальної справедливості.* Декілька поколінь у XXI ст. стикаються з питанням глобальної соціальної справедливості, справедливого розподілу ресурсів, боротьби з бідністю, нерівністю та соціальними конфліктами.

Висновки. Мораль ХХ - початку ХХІ ст. є результатом складних соціальних, культурних і технологічних змін, що визначаються індивідуалізмом, правами людини, секуляризацією, глобалізацією та новими моральними дилемами в умовах постіндустріального світу. Важливими аспектами є розвиток етики прав людини, поширення релігійного плюралізму, а також критичне ставлення до технологічних інновацій, які ставлять нові виклики моральному самовизначенню людства.

Тема 23. Історія етичних вчень (2 години)

План

1. Етичні вчення Стародавнього світу.
2. Етичні вчення Середньовіччя (V-XIII ст.). Етичні вчення епохи Відродження (XIV-XVI ст.).
3. Етичні вчення Нового часу та епохи Просвітництва (XVII-XIX ст.).
4. Етичні вчення XX- початку XXI ст.

1. Етичні вчення Стародавнього світу

Етичні вчення Стародавнього світу були основою для розвитку філософії та моралі в наступних епохах. У різних цивілізаціях — у Стародавньому Єгипті, Китаї, Індії, Давній Греції, Римі — сформувались різноманітні погляди на те, що таке добро, як треба жити, які цінності є важливими для людини і суспільства.

Етичні вчення Стародавнього Єгипту

Моральні принципи в Єгипті були зосереджені навколо концепції "Маат" — божественного порядку і справедливості. Людина мала жити згідно з принципами Маат, щоб підтримувати баланс і гармонію у світі. Цей принцип включав чесноти, як от правдивість, справедливість, порядність і повага до божественного.

Етичні вчення Стародавнього Китаю

• *Конфуціанство* — конфуціанство є однією з основних етичних систем у Китаї. Конфуцій навчав, що важливо слідувати моральним нормам, шанувати старших, поважати традиції, і бути добродісною людиною. Він вважав, що ідеальний соціальний порядок досягається через взаємоповагу і добрі стосунки між людьми.

• *Даосизм* — даоси, засновники якого, зокрема Лао-цзи, вважали, що для досягнення морального і гармонійного життя людина повинна слідувати "Дао" (шляхові), який є природним порядком Всесвіту. Вони наголошували на важливості спокою, простоти та відмови від надмірних прагнень.

Етичні вчення Стародавньої Індії

• *Брахманізм* (ідеї, що лежать в основі індуїзму) — вчення про дхарму (моральний обов'язок) і карму (дія і її наслідки). Людина повинна виконувати свої обов'язки відповідно до своєї варни (соціального стану) та досягати звільнення (мокша) через благочестиве життя.

• *Буддизм* — основоположник буддизму, Сиддхарта Гаутама (Будда), навчав, що шлях до звільнення від страждань лежить через усвідомлення Чотирьох благородних істин та виконання Восьмирічного шляху. Він підкреслював важливість медитації, усвідомленості та моральних практик для досягнення нірвани.

Етичні вчення Стародавньої Греції

• *Сократ* — один із основоположників західної етики. Сократ вважав, що добродісність — це знання. Людина, яка пізнає, що є добром, завжди буде

діяти правильно. Його метод полягав у запитаннях і розмовах, щоб допомогти людям зрозуміти сутність добродесного життя.

• **Платон** — учень Сократа, розвинув етичні ідеї свого вчителя. Він вважав, що моральне життя базується на пізнанні ідеальних форм, які є вищими за матеріальний світ. Головне для людини — це досягнення гармонії в душі та суспільстві.

• **Аристотель** — розробив концепцію етики, яка базується на ідеї "середини". Він стверджував, що чеснота — це золотий середній шлях між двома крайнощами (наприклад, між жорстокістю та слабкодухістю). Аристотель також вважав, що метою людського життя є досягнення щастя через розвиток розуму і добродесностей.

• **Стоїцизм** — стоїки, зокрема Зенон з Кітіону, Сенека, Епіктет, вчили, що щастя можна досягти через самоконтроль, розуміння природи і підпорядкування волі Бога або природи. Стоїки наголошували на внутрішній свободі і спокої, незважаючи на зовнішні обставини.

Етичні вчення Стародавнього Риму

Римляни значною мірою продовжили грецькі етичні традиції, але на практиці ці вчення набули більш юридичного характеру.

• **Цицерон** — римський філософ і політик, розвинув ідеї стоїцизму і схоластики. Він вважав, що існують природні закони, які вказують людині, як жити добродесно. Згідно з його вченням, моральне життя людини має бути спрямоване на служіння спільному благу.

• **Сенека** — стоїк, який розробляв концепції етики через філософію самоконтролю та самовдосконалення. Сенека підкреслював важливість внутрішньої сили і самодисципліни для досягнення щастя.

Висновок. Етичні вчення Стародавнього світу охоплюють багато аспектів людської поведінки, моралі та духовності, і кожна з цих традицій має свою унікальну перспективу на те, як жити правильно і досягти щастя або духовного розвитку. Загальною рисою цих вчень є наголос на самовдосконаленні, важливості внутрішнього світу людини та її стосунків із суспільством і природою.

2. Етичні вчення Середньовіччя (V-XIII ст.). Етичні вчення епохи Відродження (XIV-XVI ст.)

1. Етичні вчення Середньовіччя (V-XIII ст.)

Середньовіччя — це період, коли на перший план виходить релігійна етика, і в основному морально-етичні вчення були пов'язані з християнством. У цей період християнство відігравало центральну роль у формуванні етичних норм, і на нього значною мірою впливали ранні християнські мислителі, а також церква як інститут. В середньовіччі етика поєднувала релігійні догмати з філософськими роздумами.

1.1. Християнська етика

У середині Середньовіччя етика була тісно пов'язана з християнським ученням про спасіння душі. Основні принципи етики цього періоду — любов

до Бога і ближнього, прощення, смирення, покаяння, та віра в життя після смерті.

• Августин Аврелій (354-430 рр.) — один з основоположників християнської філософії. Його головною етичною ідеєю була концепція «града Божого» і «града земного». Він вважав, що людське життя має бути спрямоване на досягнення духовної досконалості і блаженства через віру в Бога та відмову від земних пристрастей.

• Фома Аквінський (1225-1274 рр.) — один із найбільших схоластичних філософів середньовіччя. Він спробував поєднати християнську віру з розумом, розвиваючи концепцію природного закону. За його вченням, людська моральність повинна базуватись на законах, які є природно притаманними людині і відображають волю Бога. Він вважав, що моральна поведінка є результатом розуму і віри, а істинне щастя можна досягти через зв'язок із Богом.

1.2. Моральні принципи середньовічної етики

Середньовічна етика базувалась на таких основних моральних принципах:

• Богослужіння і служіння ближньому. Людина повинна жити відповідно до божественних заповідей, служити іншим і добросовісно виконувати свої обов'язки в суспільстві.

• Милосердя, прощення та смирення. Багато середньовічних етичних ідей зосереджувались на необхідності прощення ворогів, смирення перед Богом і іншими людьми, боротьбі з гордістю і самолюбством.

• Теоцентризм. Уся мораль була пов'язана з Богом. Етика середньовіччя була теоцентричною, тобто всі моральні норми і цілі були підпорядковані вірі в Бога.

2. Етичні вчення епохи Відродження (XIV-XVI ст.)

Епоха Відродження відзначалася відродженням інтересу до античної філософії та літератури, а також розвитком нових ідей про людину, її свободу та гідність. Цей період можна вважати мостом між середньовічною християнською етикою та новітніми філософськими ідеями.

2.1. Відродження гуманізму

Гуманізм, який виник під час Відродження, став основною етичною течією. Гуманісти вважали, що важливо не тільки служити Богу, а й розвивати свою особистість, цінувати людську гідність і прагнути до пізнання і самовдосконалення. Вони пропагували ідею, що людина є мірою всіх речей і повинна активно працювати на благо суспільства, природи та самого себе.

• Петро Павліні (1444-1509 рр.) — філософ-гуманіст, який вважав, що основною метою життя є розвиток інтелекту і досягнення моральної досконалості через навчання та культуру.

• Ніколо Макіавеллі (1469-1527 рр.) — автор знаменитої праці «Принц», де він окреслював етику влади і політики. Макіавеллі не прагнув до морального ідеалізму, а вважав, що політичні діячі повинні бути практичними і готовими до будь-яких методів для досягнення своїх цілей, навіть якщо вони суперечать

традиційним моральним нормам. Це стало основою реалістичної політичної теорії.

• Еразм Роттердамський (1466-1536 рр.) — гуманіст і філософ, який виступав за моральне вдосконалення через освіту, розумність і критичне осмислення життя. Він наголошував на важливості етики, яка ґрунтується на мудрості, терпимості та розумінні.

2.2. Основні ідеї етики Відродження

• Антропоцентризм. Людина стає центром етики і філософії. Відродження поставило людину на перше місце, підкреслюючи її здатність до саморозвитку, творчості та досягнення великих висот.

• Розум і моральна самостійність. Етика Відродження наголошувала на важливості розуму для досягнення моральних і духовних висот. Людина повинна самостійно визначати свою моральну позицію і діяти відповідно до внутрішнього розуму і совісті.

• Суспільна мораль і добродесність. Поряд із індивідуальним самовдосконаленням, гуманісти акцентували увагу на важливості суспільного добробуту, чесності і справедливості в політиці та соціальних відносинах.

Висновок. Етичні вчення середньовіччя і епохи Відродження відображають дві важливі етапи у розвитку західної філософії. Середньовіччя було періодом панування теоцентричної моралі, зосередженої на служінні Богу та виконанні релігійних заповідей, в той час як Відродження принесе повернення до людини як центру етичного мислення, розвиток індивідуалізму і нове розуміння моральних цінностей.

3. Етичні вчення Нового часу та епохи Просвітництва (XVII-XIX ст.)

1. Етичні вчення Нового часу XVII-XIX ст.

Етичні вчення Нового часу та епохи Просвітництва стали важливими етапами в розвитку західної філософії, оскільки в цей період значно змінилося розуміння ролі людини в світі, а також способи осмислення моралі та етики. Ці періоди відзначалися переходом від теоцентризму до антропоцентризму, а також відрізнялися розвитком науки, раціоналізму та ідеалів свободи, рівності та братерства. У цей час почали активно обговорювати питання прав людини, громадянської свободи, а також ставити під сумнів традиційні авторитети церкви і монархії.

3.1. Етичні вчення Нового часу (XVII-XVIII ст.)

У цей період філософи зосередилися на питаннях раціональності, моралі, політичної влади та соціального договору. Основними напрямками були раціоналізм, емпіризм та деїзм.

1. Раціоналізм та етика

• Рене Декарт (1596-1650 рр.) — один із основоположників раціоналізму. Він вважав, що розум є основним джерелом знань і моральних істин. Декарт стверджував, що людина повинна керуватися розумом у всіх справах, а моральність — це наслідок ясного і чіткого розуміння принципів добра і зла. Декарт також підкреслював важливість добродесного життя, яке можна

досягнути через правильне застосування розуму.

• Бенедикт Спіноза (1632-1677 рр.) — філософ, який розвивав ідеї етики через раціоналізм і пантеїзм. Спіноза вважав, що моральність визначається природними законами, і що люди повинні діяти відповідно до природи, а не заради якихось зовнішніх цілей. Він також стверджував, що людина може досягти щастя і свободи, коли живе в гармонії з природою і усвідомлює свою частину Всесвіту.

2. Емпіризм та етика

• Джон Локк (1632-1704 рр.) — британський філософ, який зосередився на питаннях природних прав людини, свобод і власності. Локк вважав, що моральні принципи походять від природних прав людини — життя, свободи та власності. Він стверджував, що вільні і рівні люди обирають владу через суспільний договір для забезпечення цих прав. Таким чином, Локк став основоположником ліберальної етики.

• Девід Г'юм (1711-1776 рр.) — емпірист і скептик, який аналізував мораль з точки зору людських емоцій і почуттів. Він вважав, що мораль не є результатом розуму, а в основному є продуктом людських емоцій і співчуття. Г'юм підкреслював, що моральні принципи ґрунтуються на людських інстинктах і соціальній співпраці.

3. Деїзм та етика

• Вольтер (1694-1778 рр.) та інші деїсти були переконані, що Бога можна пізнати через природу та розум, а моральність не потребує релігійних догм. Вони вважали, що людина повинна жити відповідно до природних законів і розуму, а релігійні ідеї не повинні обмежувати свободу та індивідуальні права.

3.2. Етичні вчення епохи Просвітництва (XVIII ст.)

Епоха Просвітництва була періодом активного розвитку наукового мислення, раціоналізму, індивідуалізму і демократичних ідей. Філософи цього періоду прагнули змінити суспільство, керуючись принципами розуму, гуманізму та прав людини.

1. Моральний оптимізм і раціоналізм

• Іммануїл Кант (1724-1804 рр.) — один з найвпливовіших філософів Просвітництва, розробив етику, яка ґрунтується на категоричному імперативі, тобто на принципі, згідно з яким людина повинна діяти тільки відповідно до тих максим, які можуть бути одночасно бажаними для всіх. Кант вважав, що моральність не залежить від результатів дій, а є наслідком виконання морального обов'язку перед самим собою та іншими людьми. Він надавав великого значення автономії людини і її здатності до морального самовизначення.

2. Суспільний договір і політична етика

• Жан-Жак Руссо (1712-1778 рр.) — філософ, чия праця «Про соціальний договір» зробила значний внесок у розвиток політичної етики. Руссо вважав, що ідеальне суспільство має ґрунтуватися на вільних громадянах, які обирають владу для забезпечення загального блага. Він стверджував, що людина природно є доброю, але цивілізація спотворює її природу. Етика Руссо включала ідеї про загальну волю та моральну відповідальність громадян.

3. Вольтер та просвітницька етика

• Вольтер (1694-1778 рр.) — французький філософ, який закликав до свободи думки, релігійної толерантності та критики авторитаризму. Вольтер виступав за свободу особистості та повагу до прав людини, а його етичні погляди базувались на вірі в розум і прогрес. Він критикував традиційні релігійні догми і виступав за мораль, що ґрунтується на розумі, справедливості та гуманізмі.

3.3. Основні принципи етики Нового часу та Просвітництва

• Раціональність і наука. Розвиток раціоналізму і науки став важливим аспектом етики цього періоду. Філософи вірили в здатність людини пізнати світ через розум і застосовувати ці знання для морального розвитку.

• Свобода і індивідуальні права. Етика Просвітництва акцентувала на правах людини, індивідуальній свободі та рівності. Відповідно до ідей Просвітництва, кожна людина має право на свободу, гідність і самовизначення.

• Суспільний договір. Ідеї суспільного договору, особливо в працях Руссо і Локка, стали основою для розвитку політичної етики, яка акцентувала на важливості створення справедливого та рівноправного суспільства.

Висновок. Етичні вчення Нового часу та епохи Просвітництва мали величезний вплив на розвиток сучасної моральної філософії. Вони стали основою для розвитку сучасних демократичних і політичних ідеалів, таких як права людини, індивідуальна свобода, моральні принципи раціоналізму і гуманізму. Водночас, вони також поставили під сумнів старі авторитети і заохочували до розвитку нових способів мислення і моральної самостійності.

4. Етичні вчення XX- початку XXI ст.

Етичні вчення XX – початку XXI ст. демонструють значну еволюцію в порівнянні з попередніми етапами розвитку філософії. Цей період відзначається численними новими підходами до етики, де поряд із традиційними моральними ідеями з'являються нові погляди, пов'язані з розвитком науки, техніки, політичними та соціальними змінами, а також із глобалізацією та постмодернізмом. Важливим є також зростання інтересу до прав людини, етики відповідальності, екологічної етики і соціальної справедливості.

Філософські напрямки та етичні течії XX ст.

1. Екзистенціалізм

Екзистенціалізм став однією з найбільш впливових філософських течій XX ст. Він зосереджувався на питаннях людського існування, свободи, абсурдності життя та індивідуального вибору.

• Жан-Поль Сартр (1905-1980 рр.) — один з головних представників екзистенціалізму, розглядав етику як результат особистого вибору. Він стверджував, що людина не має заздалегідь визначеної сутності (не існує Божого плану для людини), і тому кожна людина сама визначає свою сутність через свої вчинки. Сартр вважав, що свобода — це основний принцип існування людини, і з цією свободою пов'язана відповідальність за власні вчинки. Етика в його контексті — це етика свободи, де кожен вибір має моральні наслідки.

• Мартін Хайдеггер (1889-1976 рр.) — хоча Хайдеггер не був класичним екзистенціалістом, його ідеї мали великий вплив на цю течію. Він досліджував питання існування через поняття «буття» і зазначав, що людина повинна бути автентичною, тобто діяти відповідно до своєї сутності, а не під впливом соціальних норм чи очікувань.

2. Гуманізм і етика відповідальності

• Мартін Бубер (1878-1965 рр.) — філософ і теолог, який розробляв ідеї гуманістичної етики на основі діалогу між людьми. Він стверджував, що етика не повинна зводитись лише до абстрактних норм, а має ґрунтуватися на живому контакті між людьми, де кожна особистість визнається як унікальна і неповторна. Його концепція "Я-Ти" підкреслювала важливість взаємної поваги та співчуття.

3. Аналіз етики у контексті права і політики

• Ганс Кельзен (1881-1973 рр.) — австрійський юрист, один з основоположників теорії нормативізму, який відокремлював етику від права, але разом з тим вважав, що закони повинні бути втіленням моральних норм у суспільстві. За його теорією, право має слідувати моральним принципам, і таким чином між етикою і правом існує тісний зв'язок.

• Джон Ролз (1921-2002 рр.) — американський філософ, який розробив концепцію «теорії справедливості», яка зосереджується на принципах справедливості, як справедливо організувати суспільство так, щоб мінімізувати соціальні нерівності. Ролз стверджував, що етика та політика мають бути засновані на принципах рівності і справедливості, зокрема через ідею «за завісою незнання», де люди визначають суспільні принципи, не знаючи своїх власних соціальних та економічних позицій.

4. Моральна філософія в контексті етики прав людини

У ХХ ст. виникло значне зростання інтересу до прав людини як основи етики та моральних норм:

• Елеонор Рузвельт (1884-1962 рр.) — американська правозахисниця, яка брала участь у розробці Загальної декларації прав людини (1948 р.), зазначала, що права людини мають універсальний характер і повинні бути основою моральних і правових норм, що регулюють суспільні відносини. Вона наголошувала на важливості свободи, рівності та гідності кожної людини.

• Пітер Сингер (народився у 1946 р.) — сучасний австралійський філософ, який став одним з основних представників прикладної етики, зокрема етики прав тварин і глобальної етики. Сингер виступав за етичну рівність всіх живих істот, пропагуючи ідею «раціональної утилітарності», де моральний обов'язок передбачає максимізацію добробуту для всіх істот, здатних до страждання.

4.1. Течії і проблеми етики початку ХХІ ст.

Початок ХХІ ст. відзначається подальшим розвитком етики в контексті глобалізації, технологічного прогресу, соціальних рухів та нових моральних викликів.

1. Етика відповідальності в умовах глобалізації

• Етика глобальної відповідальності акцентує увагу на моральних

зобов'язаннях, які людина має перед іншими країнами, культурами та планетою. Це включає питання екології, зміни клімату, біженців і глобальної нерівності. Моральна відповідальність тепер виходить за межі локальних спільнот і вимагає від людини об'єктивного підходу до глобальних проблем.

2. Етика технологій і штучного інтелекту

• З розвитком технологій, біоетики, робототехніки та штучного інтелекту з'явилися нові моральні питання щодо прав і свобод людей, безпеки та управління технологіями. Як повинні регулюватись нові технології, які етичні принципи мають бути враховані при розробці штучного інтелекту? Це важливі питання для сучасної етики.

3. Постмодерністська етика

• У постмодернізмі етика розглядається як сфера суб'єктивних і часто суперечливих поглядів. Постмодерністські філософи, такі як Мішель Фуко та Жан-Франсуа Ліотар, ставлять під сумнів універсальні моральні принципи і зосереджуються на культурних, соціальних та індивідуальних контекстах, які впливають на розуміння того, що є моральним.

4.2. Основні принципи етики XX – початку XXI ст.

1. Індивідуальна свобода та відповідальність. Важливими етичними принципами є автономія особистості та її відповідальність за власні вчинки, що особливо підкреслюється в екзистенціалізмі.

2. Права людини. Підвищення уваги до прав людини є основною тенденцією в етиці XX та XXI ст. Моральні принципи базуються на рівності, свободі, гідності та справедливості для кожної людини.

3. Етика глобальної відповідальності. Відповідальність за долю планети та людства в цілому стає основним моральним імперативом.

4. Технологічна етика. Технології, штучний інтелект, генетика та біотехнології ставлять нові етичні питання, пов'язані з моральним впливом цих інновацій на людство.

Висновок. Етичні вчення XX – початку XXI ст. є надзвичайно різноманітними і вражаючими. Вони охоплюють широкий спектр проблем, від індивідуальних моральних виборів до глобальних етичних викликів. Сучасна етика надає великого значення правам людини, екології, технологіям, а також соціальній і політичній відповідальності.

Тема 24. Етичні категорії (2 години)

План

1. Категорії добра і зла як абсолютні координати моралі.
2. Моральний обов'язок та совість. Моральний вчинок.
3. Свобода та відповідальність.
4. Честь та гідність.
5. Моральні смисли любові. Щастя як етична категорія.
6. Сенс життя як моральна проблема. Моральні цінності.

1. Категорії добра і зла як абсолютні координати моралі

Категорії добра і зла є одними з основних моральних категорій, що формують етичне мислення і визначають поведінку людини. Вони використовуються для оцінки вчинків, намірів, характеру і життєвих орієнтирів, а також служать орієнтирами в межах моральних систем і філософських вчень. Розгляд добра і зла як абсолютних координат моралі передбачає їх існування як незалежних і незмінних категорій, що є основою для визначення морально правильних і неправильних вчинків.

1.1. Поняття абсолютного добра та зла

Добро зазвичай асоціюється з позитивними цінностями — благом, любов'ю, справедливістю, милосердям, співчуттям, правдою, чесністю, турботою про інших. Добро сприяє розвитку людини, суспільства і природи, допомагає досягати гармонії та благополуччя. У класичній філософії та релігії добро часто вважається вищим ідеалом або принципом, що стоїть на першому місці.

Зло, у свою чергу, розглядається як протилежність добру. Воно асоціюється з руйнуванням, несправедливістю, насильством, брехнею, егоїзмом, ненавистю. Зло зазвичай розглядається як те, що заважає розвитку і благополуччю особистості, суспільства та світу в цілому. У багатьох релігіях і філософських системах зло є джерелом страждань, негараздів та конфліктів.

1.2. Абсолютність категорій добра і зла

Концепція абсолютного добра і зла передбачає, що ці категорії мають сталий, об'єктивний характер, незалежно від людських вподобань, соціальних норм або культурних особливостей. Це означає, що існують універсальні принципи моралі, які можна застосувати до будь-якої людини в будь-якому місці й часі. Тобто, добро і зло — це не просто соціальні конструкти, а принципи, що є об'єктивними і незмінними.

1.2.1. Релігійне трактування абсолютного добра і зла

У багатьох релігіях (наприклад, у християнстві, ісламі, юдаїзмі) добро і зло мають абсолютний, божественний характер. У християнстві Бог є джерелом абсолютного добра, і все, що сприяє йому, є добрим. Протилежне цьому — зло, яке є результатом відступу від Божих заповідей або волі Бога. Зло розглядається як наслідок вільного вибору людини, яка може відмовитись від Бога і вибрати шкідливі або руйнівні вчинки.

У релігійних контекстах абсолютне добро часто асоціюється з богоподібними якостями (любов, милосердя, праведність), тоді як абсолютне зло — з проявами гріха, відступу від Божої волі і сатанинських впливів.

1.2.2. Філософське трактування абсолютного добра і зла

У філософії питання абсолютності категорій добра і зла розглядаються через різні парадигми, залежно від філософського напрямку. Одним із відомих підходів є концепція *платонівського доброго*. Для Платона абсолютне добро є єдиним і найвищим принципом, який визначає існування всього, і є ідеальною формою, до якої слід прагнути. У Платона категорія зла також є певним відхиленням від ідеального доброго і обумовлюється обмеженням людського розуму або морального упередження.

Інші філософи, як-от *Іммануїл Кант*, вважали, що абсолютне добро є принципом морального обов'язку. Кант визначав добро через категоричний імператив — правило, яке повинно керувати кожним вчинком і яке повинно бути однаковим для всіх людей, незалежно від ситуації.

1.3. Абсолютне добро і зло в контексті моралі

Абсолютні координати добра і зла виступають як моральні орієнтири, які допомагають людям оцінювати свої вчинки та вибір. Вони встановлюють стандарти моральності, на основі яких формуються соціальні та культурні норми, а також особисті моральні переконання. Це означає, що:

- **Добро** є тим, що сприяє благополуччю, розвитку і гармонії — як індивідуальному, так і суспільному. Вчинки, що базуються на принципах доброти, справедливості, чесності, допомоги іншим, є морально правильними та добрими.

- **Зло** є тим, що заважає розвитку, руйнує чи ставить на шкоду іншого. Вчинки, що спричиняють страждання, несправедливість, брехню, насильство або маніпуляції, є морально неправильними і злісними.

1.4. Критика абсолютних категорій добра і зла

Незважаючи на те, що концепція абсолютного добра і зла займає важливе місце в релігійних і філософських вченнях, її критика стала важливою частиною сучасної етики та моральної філософії. Сучасні підходи до моралі часто ґрунтуються на релятивізмі, що заперечує існування універсальних і незмінних моральних стандартів, а пропонує погляд, що мораль залежить від конкретної культури, суспільства або навіть особистих поглядів людини.

1.4.1. Релятивізм моралі

Релятивізм моралі стверджує, що добро і зло не можуть бути визначені поза контекстом конкретної культури або історичної епохи. Моральні норми змінюються, залежно від культурних традицій, соціальних умов і індивідуальних переконань. У цьому контексті абсолютне добро і зло є проблематичними, оскільки вони не можуть бути застосовані до всіх людей без урахування особливостей їхнього життя та вірувань.

1.4.2. Психологічні та соціальні фактори

Психологічні та соціальні дослідження також ставлять під сумнів абсолютність категорій добра і зла. Людські вчинки можуть бути обумовлені не лише моральними переконаннями, а й складними психологічними механізмами,

соціальними впливами, вихованням або навіть біологічними факторами. Врахування цих аспектів дозволяє розуміти, чому різні люди можуть мати різні погляди на те, що є добрим чи злим.

Висновок. Категорії добра і зла як абсолютні координати моралі служать важливими орієнтирами для розуміння моральних норм і етичних принципів у різних філософських і релігійних традиціях. Вони визначають, що є правильним і неправильним, допомагають вибудувувати систему цінностей, яка регулює поведінку людини. Однак у сучасному світі ці категорії не є безумовними та незмінними, і можуть бути піддані релятивістському або психологічному аналізу, залежно від культурного, історичного та соціального контексту.

2. Моральний обов'язок та совість. Моральний вчинок

Моральний обов'язок, совість і моральний вчинок є центральними категоріями в етиці, які визначають, як людина повинна діяти в межах моральних норм, що складаються в суспільстві або згідно з особистими переконаннями. Ці поняття взаємопов'язані й важливі для розуміння того, як людина оцінює свої вчинки та дії в контексті моралі.

1. Моральний обов'язок — це внутрішнє зобов'язання, яке людина відчуває щодо дотримання певних моральних норм, правил або принципів. Обов'язок виникає через усвідомлення того, що певні вчинки є морально правильними або неправильними, і що індивід має відповідальність перед іншими людьми та суспільством.

Різні філософські традиції по-різному трактують природу морального обов'язку:

1. Кантівська етика. Іммануїл Кант у своїй етиці категоричного імперативу визначав моральний обов'язок як принцип, який є обов'язковим для кожної людини незалежно від її особистих бажань чи обставин. Кант стверджував, що моральні закони повинні бути універсальними і діють завжди, без винятків, через "категоричний імператив". Це означає, що кожен вчинок повинен бути таким, щоб його можна було б вважати загальним законом для всіх людей.

2. Етика утилітаризму. Утилітаризм, представлений такими філософами, як Джеремі Бентам і Джон Стюарт Мілль, зосереджений на максимізації щастя та благополуччя для найбільшої кількості людей. Моральний обов'язок в цій концепції полягає в тому, щоб вибирати вчинки, які приносять найбільшу користь для більшості.

3. Гуманістична етика. У гуманізмі моральний обов'язок базується на людській гідності та праві кожної людини на свободу і розвиток. Тут обов'язок полягає в тому, щоб діяти так, щоб поважати права інших людей і сприяти їхньому добробуту.

Моральний обов'язок може проявлятися в конкретних ситуаціях, таких як:

• *Допомога ближньому.* Зобов'язання допомагати іншим, коли це необхідно (наприклад, допомога в біді чи підтримка друзів).

- Чесність. Моральний обов'язок говорити правду та уникати обману.
- Виконання громадянських обов'язків. Дотримання законів, підтримка справедливості та рівності в суспільстві.

У цьому контексті моральний обов'язок може бути зумовлений не тільки суспільними нормами, але й внутрішнім почуттям справедливості, що виходить від особистих моральних переконань.

3. Совість

Совість — це внутрішній голос людини, який дозволяє їй відрізнити правильне від неправильного, добросчесне від аморального. Совість можна розглядати як моральну свідомість або здатність до самооцінки своїх вчинків з точки зору моралі. Вона є важливим механізмом, що допомагає людині визначати свою поведінку, приймати рішення і діяти згідно з моральними нормами.

Функції совісті

1. Самоконтроль. Совість дозволяє людині здійснювати самооцінку своїх вчинків, рефлексувати на свої дії і приймати рішення про те, чи є вони моральними.

2. Моральний компас. Совість виступає внутрішнім орієнтиром, який допомагає людині правильно визначати межі між добром і злом.

3. Відчуття провини і каяття. Якщо людина діє в порушення моральних норм, совість може призвести до почуття провини, жалю і каяття, що стимулює її до виправлення вчинку.

Совість і моральний вибір

Совість важлива, тому що вона допомагає людині здійснювати моральний вибір, коли вона стикається з дилемами між різними варіантами поведінки. Іноколи людина може опинитися в ситуації, коли існують конфліктні моральні обов'язки (наприклад, допомогти другові чи дотримуватися закону). Совість у таких випадках сприяє тому, щоб знайти оптимальне рішення або зробити вибір на користь морально правильного вчинку.

4. Моральний вчинок

Моральний вчинок — це дія, яка є свідомим виразом моральних переконань і здійснюється згідно з певними моральними принципами чи обов'язками. Це вчинок, який відповідає моральним нормам, що визнаються суспільством або індивідом.

Характеристики морального вчинку

1. Свідомість. Моральний вчинок завжди є свідомим. Людина розуміє, що її дія має моральне значення і здійснюється відповідно до певних принципів.

2. Вибір. Моральний вчинок не є результатом примусу чи випадковості. Це завжди усвідомлений вибір людини, яка може оцінити свої вчинки з моральної точки зору.

3. Відповідальність. Людина несе моральну відповідальність за свої вчинки, оцінюючи їх у контексті добра і зла. Це означає, що вона готова прийняти наслідки своїх дій.

Види моральних вчинків

1. Альтруїстичні вчинки. Дії, що сприяють благу інших людей, навіть коли це не приносить вигоди для себе. Наприклад, допомога хворому, волонтерська діяльність.

2. Чесність і правдивість. Вчинки, які відображають готовність сказати правду, навіть коли це може бути неприємно чи важко. Відмова від обману — важливий моральний вчинок.

3. Справедливість. Поведінка, яка передбачає рівне ставлення до всіх, підтримку прав людини, боротьбу з дискримінацією.

Моральний вчинок і його оцінка

Моральні вчинки оцінюються за двома основними критеріями:

• Мотиви. Важливо розуміти, чому була здійснена дія. Наприклад, допомога людині може бути моральною, якщо вона базується на співчутті, але аморальною, якщо це робиться з метою отримання вигоди.

• Наслідки. Моральність вчинку може також оцінюватися за його наслідками для інших людей і суспільства. Якщо вчинок сприяє благу більшості або мінімізує шкоду, то він вважається моральним.

Висновок. Моральний обов'язок, совість та моральний вчинок є центральними аспектами моральної свідомості. Моральний обов'язок визначає, що людина повинна робити, совість допомагає їй оцінювати свої вчинки з моральної точки зору, а моральний вчинок — це конкретна дія, яку людина здійснює на основі цих оцінок. Усі ці категорії взаємодіють і є важливими для формування особистої моральності і підтримки етичних норм у суспільстві.

4. Свобода та відповідальність

Свобода і відповідальність — це одні з найважливіших категорій у філософії, етиці, праві та соціології, які пов'язані між собою і мають вирішальне значення для розуміння людської поведінки, моральних норм і соціальних структур. У багатьох культурах і традиціях ці категорії вважаються невід'ємними складовими особистісного розвитку та функціонування суспільства.

1. Свобода: визначення та аспекти

Свобода — це здатність людини діяти відповідно до своїх бажань, переконань, вибору без зовнішнього примусу або обмеження. Вона є основною передумовою для самовираження, творчості та розвитку особистості. У філософії свобода часто розглядається через два основних аспекти:

1. Свобода від (відсутність зовнішнього примусу) — це негативна свобода, що передбачає відсутність обмежень з боку інших людей, держави або природи. Наприклад, свобода слова, свобода вибору, свобода пересування.

2. Свобода для (можливість вибору та розвитку) — це позитивна свобода, яка означає не лише відсутність обмежень, але й можливість досягати

своїх цілей, реалізувати потенціал, вибирати життєвий шлях і самовираження. Це здатність діяти згідно зі своїми внутрішніми прагненнями і цілями.

Свобода у філософії

1. Античні філософи (наприклад, Сократ, Платон, Аристотель) розглядали свободу як можливість досягти добродетності та внутрішньої гармонії через раціональне керівництво вчинками та бажаннями. Для них свобода була пов'язана з самоконтролем і мудрістю.

2. Іммануїл Кант вважав, що свобода — це здатність діяти згідно з моральним законом, тобто діяти не на основі випадкових бажань, а на основі розумних моральних обов'язків. У кантівській етиці свобода є передумовою морального вибору.

3. Жан-Поль Сартр в екзистенціалізмі наголошував на тому, що людина є абсолютно вільною, і ця свобода є джерелом не тільки можливостей, але й відповідальності. Для нього свобода — це здатність створювати себе через власні вчинки, але разом з тим це накладає на людину важку відповідальність за свій вибір.

2. Відповідальність: визначення та аспекти

Відповідальність — це усвідомлення наслідків своїх вчинків і готовність приймати ці наслідки. Вона означає здатність відповідати за свої дії перед іншими людьми, суспільством і собою. Відповідальність тісно пов'язана з поняттям моральної зрілості та соціальної відповідальності.

Типи відповідальності

1. Моральна відповідальність. Людина відповідає за свої вчинки в моральному сенсі — тобто вона повинна враховувати етичні норми та цінності при прийнятті рішень і здійсненні дій. Моральна відповідальність передбачає, що людина має здатність оцінювати свої вчинки як морально правильні чи неправильні.

2. Юридична відповідальність. Це відповідальність перед законом за порушення норм і правил, що визначені державою. Якщо людина порушує закони, вона може бути притягнена до юридичної відповідальності через судові органи чи інші державні інстанції.

3. Соціальна відповідальність. Це відповідальність перед суспільством за свої дії, які можуть впливати на інше середовище чи спільноту. Наприклад, відповідальність за екологічну ситуацію, соціальні проблеми чи економічні процеси.

Взаємозв'язок свободи та відповідальності

Свобода і відповідальність — це взаємодоповнюючі категорії, між якими існує тісний зв'язок. Без свободи не може бути відповідальності, оскільки людина не може відповідати за свої вчинки, якщо вона не має можливості вибору. Однак свобода без відповідальності призводить до безладу та анархії.

1. Свобода передбачає відповідальність. Свобода вибору означає, що людина має право робити те, що хоче, але також має відповідати за наслідки своїх рішень і дій. Наприклад, свобода слова дозволяє людині висловлювати

свої думки, але вона не звільняє від відповідальності за поширення неправдивої інформації або наклепу.

2. Відповідальність обмежує свободу. Відповідальність перед іншими людьми і суспільством накладає певні обмеження на абсолютну свободу. Наприклад, людина не може порушувати права інших людей на основі власної свободи вибору, якщо її дії призводять до шкоди для інших.

3. Етичний вибір і самовизначення. З точки зору філософії свободи, особливо в контексті екзистенціалізму, відповідальність за власні вибори і дії є невід'ємною частиною свободи. Жан-Поль Сартр підкреслював, що свобода — це не тільки можливість робити те, що хочеш, але й несення відповідальності за ці вибори, оскільки кожен вчинок формує не тільки людину, але й суспільство.

3. Свобода і відповідальність у сучасному світі

У сучасному світі концепція свободи та відповідальності набуває нових форм, враховуючи соціальні, політичні та технологічні зміни. Зокрема:

1. Глобалізація та технології. Інтернет і соціальні медіа створюють нові виклики для свободи слова та інформації. Водночас з цими можливостями приходить нова відповідальність за поширення інформації, за захист особистих даних та за етичне використання технологій.

2. Соціальні права та обов'язки. У демократичних суспільствах свобода індивіда балансується з відповідальністю перед державою та громадою. Люди мають право на свободу вибору, але зобов'язані дотримуватися законів і норм, які визначають правила співіснування в суспільстві.

3. Екологічна відповідальність. З розвитком глобальних екологічних проблем (зміни клімату, забруднення навколишнього середовища) зростає відповідальність кожної людини за збереження природи. Вибір між миттєвим комфортом і довготривалим благополуччям планети стає важливим аспектом сучасної свободи.

Висновок. Свобода та відповідальність — це основоположні елементи морального та соціального життя людини. Свобода дає людині можливість вибору та самовираження, тоді як відповідальність визначає межі цього вибору, враховуючи наслідки для себе та інших. Свобода не є абсолютною; вона завжди співвідноситься з відповідальністю, яка забезпечує гармонію між індивідуальними правами та обов'язками перед суспільством. Це постійна взаємодія, яка формує етичні, правові та соціальні норми сучасного світу.

5. Честь та гідність

Честь і гідність є важливими категоріями в етиці, філософії та соціології, що визначають людську самооцінку, моральну оцінку особистості та взаємодію людини з іншими людьми та суспільством. Обидва ці поняття мають глибокий моральний зміст і впливають на поведінку та соціальну поведінку індивіда.

1. Честь

Честь — це моральна категорія, яка відображає соціальну оцінку особистості за її вчинки, поведінку, а також за її здатність дотримуватися

етичних норм і цінностей, що прийняті в суспільстві. Честь часто асоціюється з високими моральними якостями людини, такими як чесність, порядність, відданість обов'язку, відповідальність.

1.1. Визначення честі

Честь можна визначити як престиж або репутацію, що ґрунтується на моральних досягненнях, етичному поведженні і тому, як особистість здатна виконувати свої обов'язки та зобов'язання перед іншими людьми та суспільством.

У класичному розумінні честь передбачає:

- Повага з боку інших людей.
- Визнання за мужність, добродішність і порядність.
- Усвідомлення особистої гідності та цінності в контексті соціальної взаємодії.

1.2. Честь у різних культурах і епохах

1. Античність. У Стародавньому світі честь була важливим соціальним і моральним показником. Для грецьких і римських громадян честь була невід'ємною частиною їхнього статусу в суспільстві. Воїни, герої, філософи, політики — всі вони змагалися за честь, яку здобували через свої вчинки. Наприклад, грецький епос (ідеали грецьких героїв) акцентує увагу на мужності і відвазі як основних складових честі.

2. Середньовіччя. В епоху Середньовіччя честь була пов'язана з феодалною ієрархією та поняттям лицарської доблесті. Лицарі прагнули до честі через своє служіння королю, боротьбу за захист слабших та відданість релігійним і моральним ідеалам.

3. Сучасність. Сучасне розуміння честі більше пов'язане з моральним вибором, чесністю, вірністю своїм переконанням і здатністю вистояти за свої права, гідність і цінності, навіть коли це потребує жертв.

1.3. Честь і соціальні очікування

Честь часто пов'язана з соціальними нормами, і ці норми змінюються залежно від культурних, історичних і соціальних контекстів. Сучасні стандарти честі можуть бути різними в залежності від суспільства, в той час як в середньовіччі вона була часто пов'язана з виконанням обов'язків перед родиною, королем або церквою.

2. Гідність

Гідність — це внутрішнє усвідомлення власної цінності як людини, незалежно від зовнішніх оцінок і соціальних умов. Гідність є категорією, що стосується не лише моральних, але й правових аспектів, таких як право на повагу, свободу та особисту недоторканність.

2.1. Визначення гідності

Гідність — це внутрішнє переконання людини у власній цінності та праві на повагу з боку інших. Вона не залежить від соціального статусу, матеріальних досягнень чи зовнішніх умов життя. Людина може мати високу гідність, навіть якщо вона не має матеріального багатства або соціального

визнання, якщо вона живе за власними моральними переконаннями і дотримується своїх етичних принципів.

2.2. Гідність в філософії

1. І. Кант у своїй етиці стверджував, що кожна людина має вроджену гідність, яку слід поважати незалежно від її досягнень чи соціального статусу. Для нього гідність була нерозривно пов'язана з людською здатністю до морального вибору і здатністю діяти згідно з моральними принципами. Людина, яка діє морально, не може бути об'єктом використання або приниження.

2. Екзистенціалізм: Філософи-екзистенціалісти, такі як Жан-Поль Сартр, стверджували, що гідність людини полягає в її свободі вибору та відповідальності за свої вчинки. Це внутрішнє почуття цінності не є чимось, що дається зовні, а створюється через акт існування і вибору.

2.3. Гідність як основа прав людини

Гідність є основою всіх прав людини, згідно з міжнародними нормами, зокрема, у Загальній декларації прав людини ООН. Повага до гідності людини означає повагу до її прав, свобод, права на освіту, роботу, приватне життя і свободу вираження поглядів. Всі ці права покликані захищати і підтримувати гідність індивіда в суспільстві.

3. Взаємозв'язок честі та гідності

Хоча честь і гідність є різними категоріями, вони тісно взаємопов'язані. В обох випадках мова йде про моральну оцінку людини і її поведінки, але з різних аспектів:

1. Чесць — це соціальна категорія, що залежить від оцінки людини іншими, від її репутації в суспільстві. Вона визначається тим, як інші бачать людину і її вчинки. Людина може мати честь завдяки своїм досягненням, вчинкам або виконанню своїх обов'язків перед іншими людьми чи суспільством.

2. Гідність — це внутрішнє почуття самоцінності, яке не залежить від оцінок інших людей або соціальних умов. Це те, як людина ставиться до себе і чи відчуває вона свою цінність як особистості, незалежно від того, як її сприймають інші.

Хоча гідність є основою для існування честі, вони можуть бути незалежними. Людина може мати високу гідність, навіть якщо її честь була піддана сумніву або зазнала шкоди. Водночас, честь може бути втраченою внаслідок зовнішніх факторів, але внутрішнє відчуття гідності залишається непорушним.

4. Честь, гідність і моральна відповідальність

Обидва поняття — честь і гідність — мають значення в контексті моральної відповідальності. Людина, яка має гідність, прагне діяти згідно зі своїми моральними переконаннями, незалежно від зовнішніх факторів. Водночас, людина, яка має честь, може бути піддана оцінці з боку суспільства

за свої вчинки та вибір, але її моральна відповідальність залишатиметься важливою для підтримки її честі в соціальному контексті.

Висновок. *Чесць і гідність* — це важливі моральні категорії, що визначають відношення людини до себе та інших. Чесць пов'язана з соціальною оцінкою і репутацією, тоді як гідність відображає внутрішнє почуття самоцінності і права на повагу. Разом ці категорії формують моральний портрет людини і визначають, як вона буде діяти в соціальному контексті та як взаємодіяти з іншими людьми.

6. Моральні смисли любові. Щастя як етична категорія

1. Моральні смисли любові

Любов — це складне і багатогранне почуття, яке має не лише емоційний та фізіологічний вимір, але й глибокий моральний аспект. У філософії та етиці любов часто розглядається як одна з основних категорій, що визначають людські взаємини та взаємодію особистості з іншими людьми і суспільством. Вона має різні форми і прояви, і кожна з них несуть в собі свої моральні смисли.

1.1. Любов як моральний імператив

У філософії любов часто виступає як моральний імператив, що сприяє встановленню гармонії у відносинах між людьми, заснованих на взаємоповазі та турботі один про одного. Наприклад:

- *Аристотель* розглядав любов як основну складову дружби (*philia*), яка є моральною цінністю і заснована на доброчесності. Для Аристотеля дружба, що базується на моральних якостях, є однією з форм найвищої любові.

- *Іммануїл Кант* у своєму вченні підкреслював, що справжня любов повинна бути моральною, тобто діяти згідно з категоричним імперативом. За Кантом, любов — це не тільки почуття, а й моральне ставлення до іншої особистості як мети, а не як засобу.

- *Екзистенціалізм*. У філософії екзистенціалізму, зокрема у Жана-Поля Сартра, любов розглядається як акт свободи та відповідальності. Любов є здатністю визнати іншу людину як незалежну, вільну особистість, і це створює моральний обов'язок не втручатися в її свободу.

Типи любові

- 1. Ерос (еротична любов)*** — це форма любові, пов'язана з пристрастю, фізичним тяжінням, інтимними стосунками. У моральному контексті еротична любов може бути пов'язана з такими цінностями, як повага до партнера, чесність, відданість та взаємне задоволення.

- 2. Агапе (безумовна любов)*** — це любов, яка виражається через жертвність, піклування та безкорисливість. Ця форма любові важлива у християнстві та етиці альтруїзму, де людина любить не заради власної вигоди, а заради блага іншого.

- 3. Сторге (родинна любов)*** — це любов, яка існує в межах родини, між батьками і дітьми, братами і сестрами. Вона ґрунтується на природних зв'язках і є важливим моральним інструментом у формуванні цінностей, таких як турбота, підтримка та відданість.

4. Філія (дружба) — це любов, яка ґрунтується на взаємоповазі, спільних інтересах і моральних переконаннях. Вона важлива у соціальному контексті, адже дозволяє створювати етичні, чесні та підтримуючі стосунки.

Моральні смисли любові

Любов не лише є емоційним, але й моральним явищем, яке визначає багато аспектів поведінки людини:

• Безкорисливість і жертовність: Високі форми любові, як агапе, передбачають відсутність егоїзму та готовність до самопожертви на користь іншої людини.

• Рівність та взаємоповага: У любовних стосунках важливими є моральні категорії рівності і взаємної поваги. Любов не повинна бути односторонньою чи маніпулятивною.

• Повага до свободи іншої особистості: Любов повинна включати в себе моральну повагу до прав і свободи іншої людини, без спроб контролювати чи обмежувати її свободу волі.

2. Щастя як етична категорія

Щастя є однією з найважливіших етичних категорій, оскільки воно відображає людські прагнення до благополуччя, внутрішньої гармонії і досягнення життєвих цілей. У філософії щастя розглядається не тільки як емоційний стан, але й як моральний і етичний ідеал.

Щастя в класичній філософії

1. Аристотель і етика добродетності. Аристотель у своїй «Нікомаховій етиці» визначав щастя (евдемонія) як найвищу мету людського життя. Для нього щастя досягається через розвиток добродетностей — таких як мужність, мудрість, розсудливість. Щастя для Аристотеля не є чимось зовнішнім чи миттєвим, а є наслідком гармонійного розвитку особистості.

2. Епікур і задоволення. Епікур, один з представників гедонізму, вважав, що щастя досягається через максимізацію задоволень і мінімізацію страждань. Для нього щастя полягає в досягненні внутрішнього спокою та задоволення без надмірностей.

3. Стоїки. Стоїки, такі як Сенека та Марк Аврелій, розглядали щастя як внутрішній стан, до якого можна прийти через самоконтроль, прийняття долі та розвиток мудрості. Для них щастя не залежить від зовнішніх обставин, а є результатом правильного ставлення до життя і відсутності емоційних прихильностей

4. Щастя в етиці І. Канта

Іммануїл Кант не визначав щастя як основну мету життя, але він розглядав його як результат моральної діяльності. У його етичній теорії щастя досягається через виконання морального обов'язку, керуючись категоричним імперативом, що визначає, як слід діяти в кожній ситуації. Щастя для Канта не є безпосередньою метою, але є наслідком морально правильних вчинків.

5. Щастя в сучасній етиці

Сучасні етичні теорії також звертаються до поняття щастя, однак вони підходять до нього з різних перспектив:

1. Утилітаризм (Джеремі Бентам, Джон Стюарт Мілль) визначає щастя як максимізацію загального блага та мінімізацію страждань для найбільшої кількості людей. Для утилітаристів щастя полягає у досягненні корисного результату для всіх членів суспільства.

2. Етика добробуту (Нейл Браун) звертає увагу на індивідуальні аспекти щастя, вказуючи на те, що справжнє щастя виникає з розуміння власних потреб, досягнення особистих цілей і реалізації потенціалу.

3. Позитивна психологія. У сучасній психології щастя розглядається як стійкий внутрішній стан, пов'язаний з позитивними емоціями, вдячністю, відносинами з іншими людьми, а також досягненням особистих і соціальних цілей.

2.4. Щастя як моральний і соціальний ідеал

Щастя в етиці може розглядатися як не лише особистий, але й соціальний і моральний ідеал. Воно передбачає розвиток особистих моральних якостей, таких як добродієність, і взаємодію з іншими людьми на принципах поваги, співчуття та взаємної підтримки. Таке щастя не є егоїстичним, а включає в себе турботу про інших та участь у створенні кращого суспільства.

Висновок. Моральні смисли любові та щастя взаємопов'язані, оскільки любов є важливим елементом, який сприяє досягненню щастя, а щастя, в свою чергу, є етичним і соціальним ідеалом, до якого прагне людина. Обидві категорії мають не лише емоційний, але й глибокий моральний вимір, що визначає поведінку людей, взаємодію в суспільстві і їхнє ставлення до себе та інших.

4. Сенс життя як моральна проблема. Моральні цінності

1. Сенс життя як моральна проблема

Сенс життя — це питання, яке хвилює філософів, релігійних мислителів, науковців та кожен людину на індивідуальному рівні. Сенс життя можна розглядати через різні призми: екзистенціальну, релігійну, моральну та психологічну. Однак у контексті моральної проблеми сенс життя пов'язаний з пошуком і здійсненням морального обов'язку, формуванням етичних принципів і здійсненням життєвих виборів, що ґрунтуються на цих принципах.

Сенс життя у філософії

1. Екзистенціалізм. Одним із ключових напрямків, що досліджує сенс життя, є екзистенціалізм. Філософи цієї школи (Сартр, Камю, Ніцше) стверджують, що сенс життя не є об'єктивно заданим, а створюється самою людиною через її вчинки і вибори. Для екзистенціалістів питання сенсу життя є моральним, тому що саме вольове рішення, свобода і відповідальність за своє існування визначають моральний аспект життя. Людина повинна самостійно створити свій сенс, і цей процес включає в себе етичний вибір, обрання між добром і злом, а також здатність брати на себе відповідальність за свої дії.

2. Філософія абсурду (Альбер Камю). Камю вважав, що життя саме по собі не має визначеного сенсу, і світ є абсурдним. Однак, незважаючи на абсурдність існування, людина повинна знаходити сенс у своєму житті через власні вчинки та ставлення до світу. Це стає моральною проблемою, оскільки

людина має вибір, як реагувати на абсурдність життя: чи це буде бунт проти абсурду через творчість, любов, допомогу іншим, чи це буде пасивне прийняття абсурду як єдиного можливого шляху.

3. Релігійні погляди. Різні релігійні вчення пропонують свої відповіді на питання сенсу життя, часто в контексті моральних заповідей, догм і етичних норм. Наприклад, християнство вбачає сенс життя в служінні Богові і виконанні моральних обов'язків перед іншими людьми, зокрема через любов, співчуття та благодійність. У буддизмі сенс життя полягає у досягненні нірвани через моральне очищення, а в ісламі — в підкоренні волі Аллаха і служінні людству.

4. Гуманізм. Гуманісти вважають, що сенс життя можна знайти через прагнення до добра, розуміння людської гідності, боротьбу за соціальні справедливості і розвиток науки та культури. У цьому контексті моральне питання сенсу життя полягає в реалізації людського потенціалу і створенні більш гуманного суспільства.

1.2. Сенс життя і моральний вибір

У моральному контексті сенс життя нерозривно пов'язаний з моральними виборами людини, її здатністю приймати відповідальність за свої вчинки і обирати шлях, що ґрунтується на етичних принципах. Моральний вибір включає в себе здатність визначати, що є правильним або неправильним у конкретній ситуації, і діяти відповідно до цього вибору.

1. Моральна відповідальність. Сенс життя часто постає в питаннях моральної відповідальності, яка вимагає від людини вибору між добром і злом. Це питання настає, коли людина стикається з етичними дилемами, коли їй потрібно вибрати між особистим благом і загальним добром, між індивідуальними бажаннями і обов'язками перед іншими.

2. Моральне вдосконалення. Для деяких філософів, таких як Аристотель, сенс життя полягає в досягненні «евдемонії» — стану внутрішнього щастя через моральне вдосконалення. Це включає в себе розвиток добродетелей (мудрості, мужності, справедливості, поміркованості), і моральний вибір у такому контексті є важливим інструментом досягнення повноцінного життя.

2. Моральні цінності

Моральні цінності — це стандарти, які визначають, що є правильним або неправильним, хорошим або поганим у поведінці людини та її взаємодії з іншими. Вони є основою для формування моральних переконань та моральних норм у суспільстві. Моральні цінності формують основу етики, вони визначають, як людина повинна ставитися до себе, до інших людей і до світу загалом.

Основні моральні цінності

1. Чесність. Чесність є однією з основних моральних цінностей, оскільки вона забезпечує довіру між людьми і дозволяє встановити здорові, надійні стосунки в суспільстві. Чесність є моральною вимогою не лише перед іншими людьми, а й перед самим собою, адже вона допомагає людині бути автентичною та справедливою у своїх вчинках.

2. Справедливість. Справедливість — це моральна цінність, яка вимагає від людини діяти за принципами рівності, об'єктивності та безупередженості у стосунках з іншими. Вона передбачає прагнення до рівних можливостей і прав для всіх людей, а також забезпечення того, щоб кожен отримував те, що заслуговує згідно з його вчинками і заслугами.

3. Стійкість і мужність. Стійкість і мужність є важливими моральними цінностями, які допомагають людині долати труднощі, зберігати моральну ясність і не відступати від своїх принципів навіть у складних ситуаціях. Ці якості визначають силу характеру і здатність брати відповідальність за свої вчинки.

4. Повага. Повага є основною моральною цінністю, що передбачає визнання гідності іншої особистості, її прав і свободи. Повага є необхідною умовою для здорових міжособистісних стосунків, і вона повинна проявлятися у ставленні до кожної людини, незалежно від її статусу чи поглядів.

5. Альтруїзм і турбота. Альтруїзм — це моральна цінність, що виражається в готовності діяти на користь інших, навіть якщо це вимагає жертв або відмови від особистих вигод. Турбота про інших є проявом цієї цінності і необхідною умовою для розвитку здорових соціальних відносин.

Моральні цінності в різних культурах

1. Західна мораль. У західній традиції, особливо у християнській етиці, основними моральними цінностями є любов, милосердя, прощення та справедливість. Християнство пропонує ідею безкорисливої любові до ближнього як морального ідеалу.

2. Східна мораль. В культурах Сходу (буддизм, конфуціанство, даосизм) моральні цінності часто зосереджені на внутрішньому очищенні, гармонії з природою та суспільством, а також на відповідальності за колективне благополуччя.

3. Ісламська етика. Іслам також надає великого значення моральним цінностям, таким як справедливість, доброчесність, співчуття та допомога нужденним. Праведне життя в ісламі передбачає дотримання моральних принципів у всіх аспектах життя.

Роль моральних цінностей у суспільстві

Моральні цінності виконують кілька ключових функцій у суспільстві:

• **Регуляція соціальних відносин.** Моральні цінності допомагають регулювати взаємодію людей, визначаючи, що є допустимим і правильним у певних соціальних контекстах.

• **Стимулювання соціальної солідарності.** Спільні моральні цінності сприяють створенню відчуття спільності та взаєморозуміння серед людей.

• **Моральна оцінка вчинків.** Моральні цінності дозволяють суспільству оцінювати вчинки людей як морально правильні або неправильні, що є основою для відповідальності.

Висновок. Сенс життя, як моральна проблема, вимагає від людини здатності робити етичний вибір і брати на себе відповідальність за свої вчинки, що зумовлює пошук глибокого сенсу існування. Моральні цінності є основою для розвитку етичних переконань і норм у суспільстві, і вони визначають, що є

правильним або неправильним у поведінці людини. Вони допомагають не лише створити гармонійне суспільство, а й надають можливість кожній людині знайти власний шлях до щастя, справедливості і моральної повноти.

Тема 25. Морально-етичні аспекти глобальних проблем сучасності (2 години)

План

1. Глобальні проблеми у світлі загальнолюдських моральних цінностей. Національна еліта – духовний щит на порозі глобалізації.
2. Екологічна поведінка і культура. Повага до живого світу – основа сучасного гуманізму.
3. Турбота про здоров'я альтернативи не має.
4. Золоте правило моралі і сучасність. Життя є благо, вищого за яке немає. Смертна кара: етичні аргументи «проти». «За» та «проти» евтаназії.

1. Глобальні проблеми у світлі загальнолюдських моральних цінностей. Національна еліта – духовний щит на порозі глобалізації

Глобальні проблеми — це ті виклики та загрози, які виникають у сучасному світі і мають потенціал впливати на життя всіх людей, незалежно від національної приналежності чи соціального статусу. До таких проблем відносяться зміни клімату, глобальні конфлікти, нерівність у доступі до ресурсів і технологій, екологічні катастрофи, пандемії, тероризм, бідність, міграційні кризи та інші. Ці проблеми мають універсальний характер, і їх рішення потребує спільних зусиль усіх країн та народів, а також ґрунтується на моральних принципах, які можуть бути спільними для людства.

Загальнолюдські моральні цінності — це моральні орієнтири, які мають універсальне значення для всього людства. Вони включають такі основні поняття, як:

• *Гуманізм* — принцип, що ставить людину в центр моральних оцінок, підкреслюючи її гідність, право на свободу та рівність.

• *Справедливість* — вимога до рівних можливостей для всіх людей і забезпечення їхніх прав.

• *Солідарність* — готовність допомогти іншим, підтримувати слабших і працювати для загального блага.

• *Повага до життя та довкілля* — основа для відповідального ставлення до природи та всіх живих істот.

• *Толерантність* — визнання та прийняття різноманітності, взаємоповага між культурами та народами.

Рішення глобальних проблем повинне ґрунтуватися на цих моральних принципах, оскільки вони сприяють досягненню гармонії і стабільності в суспільстві. Наприклад:

• *Зміни клімату* вимагають солідарності та співпраці між усіма країнами, незалежно від їх економічного розвитку. Справедливість вимагає, щоб

найбідніші країни, які найбільше страждають від змін клімату, отримували допомогу в адаптації та подоланні наслідків екологічних катастроф.

•Конфлікти та війни можуть бути зупинені через дотримання принципів поваги до життя та людської гідності, а також через вирішення суперечок на основі міжнародного права і діалогу.

•Глобальні проблеми є свідченням того, що без узгодженого колективного підходу і морального засвоєння загальнолюдських цінностей вирішення цих проблем стає майже неможливим. Таким чином, для вирішення глобальних проблем важливо формувати суспільства, в яких ці цінності підтримуються і практикуються на всіх рівнях.

Національна еліта – духовний щит на порозі глобалізації

Глобалізація — це процес, який передбачає взаємодію і взаємозалежність країн та народів через економічні, соціальні, культурні та політичні зв'язки. Вона створює нові можливості для розвитку, але також відкриває нові виклики, які можуть загрожувати культурній ідентичності, традиціям та моральним цінностям окремих народів.

У цьому контексті *національна еліта* стає важливим елементом, який може виступати як *духовний щит* для нації. **Національна еліта — це не лише політичні лідери, бізнесмени та інтелектуали, а й культурні діячі, які формують моральний та духовний фундамент суспільства. Вона повинна бути здатна:**

• Зберігати національні традиції та цінності, не даючи їм бути поглинутими глобалізацією, яка може спричинити вирівнювання культур і зниження важливості національних особливостей.

• Визначати моральний компас суспільства, орієнтуючи націю на загальнолюдські цінності — повагу до прав людини, справедливість, солідарність, мир. У цьому сенсі національна еліта може стати гарантом того, щоб процеси глобалізації не призводили до моральної деградації.

• Бути рушієм соціальних змін, стимулюючи розвиток інклюзивних політик і ініціатив, які сприятимуть прогресу національних громад і будуть гармонійно поєднувати інтереси країни з глобальними тенденціями.

Національна еліта в умовах глобалізації повинна виступати як «духовний щит», оберігаючи свою націю від моральних викликів і загроз, які можуть виникати в результаті глобалізаційних процесів. Вона повинна розуміти, що глобалізація не є однозначним процесом і не завжди приносить лише позитивні наслідки. Вона може призвести до:

• Втрата національної ідентичності. Глобалізація може призвести до культурної однорідності, коли національні традиції та мова можуть бути знецінені або забуті.

• Соціальна нерівність. Більш розвинуті країни можуть експлуатувати ресурси менш розвинених, що створює соціальну нерівність.

• Загроза моральним цінностям. Зміни, пов'язані з глобалізацією, можуть вплинути на моральні цінності, такі як повага до прав людини, сімейних традицій або природних ресурсів.

Завдання національної еліти в умовах глобалізації

1. Збереження культурної та духовної ідентичності. Національна еліта повинна працювати над тим, щоб підтримати і зберегти культурну спадщину, мову та традиції, що є основою моральних і духовних цінностей нації. Це включає в себе розробку політики, яка сприяє розвитку національної культури, освіти та медіа.

2. Просування загальнолюдських моральних цінностей. У той час як глобалізація може знижувати значення місцевих традицій і цінностей, національна еліта повинна прагнути поєднувати національні інтереси з загальнолюдськими моральними принципами, такими як права людини, екологічна відповідальність, соціальна справедливість і мир.

3. Розвиток національної економіки без шкоди для соціальних верств. Національна еліта повинна забезпечити збалансований розвиток економіки, який би підтримував соціальну стабільність і не призводив до збільшення розриву між багатими і бідними. Це включає створення ефективної системи оподаткування, підтримку малого та середнього бізнесу, розподіл ресурсів для зменшення соціальних проблем.

4. Підтримка морального та етичного лідерства. Національна еліта має бути прикладом морального поведінки, етичного лідерства і служіння інтересам суспільства. Вони повинні бути етичними взірцями для всіх верств населення, особливо у контексті боротьби з корупцією, брехнею, несправедливістю.

Висновок. Глобалізація є потужним процесом, що несе як можливості, так і загрози для національних ідентичностей та моральних цінностей. У цьому контексті національна еліта виступає важливим моральним лідером і «духовним щитом», здатним зберегти національні цінності та гармонійно поєднати їх з загальнолюдськими принципами. Її роль полягає в тому, щоб формувати і підтримувати моральні орієнтири для суспільства і сприяти таким змінам, які забезпечують стійкість нації перед глобальними викликами.

2. Екологічна поведінка і культура. Повага до живого світу – основа сучасного гуманізму

1. Екологічна поведінка та екологічна культура є важливими складовими сучасного гуманізму, оскільки вони тісно пов'язані з принципами відповідальності, поваги та бережливого ставлення до навколишнього середовища та живих істот. У сучасному світі, де глобальні екологічні проблеми, такі як зміни клімату, забруднення навколишнього середовища, знищення біорізноманіття та інші, стали серйозними викликами, важливість екологічної поведінки стає очевидною для забезпечення сталого розвитку та благополуччя людства.

1.1. Екологічна поведінка як моральна проблема

Екологічна поведінка — це те, як ми ставимося до природи, як взаємодіємо з нею та які вибори робимо у повсякденному житті, аби мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище. Це може включати як дрібні, так і великі вчинки, які сприяють збереженню природи: від

правильного сортування сміття і економії ресурсів до підтримки екологічних ініціатив і політик.

Моральний аспект екологічної поведінки полягає в тому, що кожна людина має моральний обов'язок зберігати довкілля для майбутніх поколінь. Не тільки інтереси людства, а й інтереси інших живих істот мають бути враховані в нашій поведінці. Ми повинні приймати відповідальність за наслідки наших вчинків, адже порушення екологічної рівноваги впливає не лише на нас, але й на весь живий світ, включаючи тварин, рослини та мікроорганізми.

1.2. Екологічна культура

Екологічна культура — це система знань, переконань, норм і практик, яка формує відповідальне ставлення до природи та мотивує людей діяти з урахуванням довгострокових наслідків своїх дій для навколишнього середовища. Вона включає в себе не тільки знання про природу, а й етичні норми, що керують взаємодією з нею. Це свідоме ставлення до навколишнього середовища як частини загальної екосистеми, яке має включати практичні навички (планування сталого використання ресурсів, впровадження відновлювальних технологій, екологічні інновації тощо).

З розвитком екологічної культури людина стає більш свідомою щодо наслідків свого життя для довкілля та вчиться жити в гармонії з природою. Таке ставлення сприяє формуванню етичного ставлення до всіх живих істот і визначає, як ми маємо ставитися до екосистем в цілому.

2. Повага до живого світу – основа сучасного гуманізму

Сучасний гуманізм — це філософія, яка наголошує на гідності, правам і свободам людини, але також включає в себе відповідальність за стан навколишнього світу та взаємодію з іншими формами життя. Один із головних принципів сучасного гуманізму — це *повага до живого світу*, тобто визнання цінності кожної живої істоти незалежно від її вигляду чи статусу. Це включає як захист прав людини, так і охорону тварин, рослин та екосистем загалом.

Етичні основи поваги до живого світу

Повага до живого світу є моральною вимогою, оскільки всі форми життя мають свою цінність і важливість для функціонування екосистеми. Живий світ взаємопов'язаний, і кожна його частина вносить свій вклад у підтримку загальної гармонії. Сучасний гуманізм підкреслює, що людина не повинна розглядати себе як центр Всесвіту, а повинна усвідомлювати свою роль у глобальній екосистемі.

1. *Моральний обов'язок до інших видів.* Люди мають обов'язок захищати права тварин, забезпечувати їх благополуччя, уникати жорстокого поводження та знищення біорізноманіття. Це передбачає підтримку етичних норм і законів щодо охорони природи, відмову від браконьєрства, запровадження етичних принципів у сільському господарстві та промисловості.

2. *Біоцентризм.* Це філософія, що вважає всі форми життя рівноцінними в моральному сенсі і що всі живі істоти мають право на існування. Біоцентризм є важливою складовою частиною сучасного гуманізму, оскільки він стимулює більш відповідальне ставлення до природи.

3. Екологічний гуманізм. Сучасний гуманізм вимагає не лише поваги до людини, а й до природи. Це означає, що люди мають етичний обов'язок не лише щодо своїх ближніх, але й щодо всього живого світу, включаючи тварин і рослини. Збереження довкілля, сталий розвиток і гуманне ставлення до всіх форм життя — це важливі складові гуманістичних цінностей сьогодення.

Сучасний гуманізм і глобальні екологічні виклики

Сучасний гуманізм, орієнтуючись на ідеї сталого розвитку та екологічної відповідальності, наголошує на важливості екологічної освіти та свідомого ставлення до природи.

Ось кілька важливих аспектів, де гуманізм і екологія взаємопов'язані:

1. Сталий розвиток. Люди повинні прагнути до розвитку, який забезпечує задоволення потреб сучасних поколінь, не порушуючи можливостей для майбутніх. Це включає раціональне використання ресурсів, збереження екосистем та розвиток відновлюваних джерел енергії.

2. Захист прав живих істот. Частиною гуманізму є переконання, що люди повинні забезпечити гідне існування всім живим істотам. Це передбачає боротьбу з жорстокістю до тварин, захист їхніх прав і забезпечення їхнього існування у природних умовах.

3. Глобальна солідарність. Глобальні екологічні проблеми, такі як зміни клімату та втрата біорізноманіття, потребують солідарних зусиль на міжнародному рівні. Гуманізм вимагає глобальної відповідальності і прагнення до спільної роботи з вирішення екологічних проблем для досягнення сталого і справедливого майбутнього для всіх.

Висновок. Екологічна поведінка та культура є основними аспектами сучасного гуманізму, який наголошує на необхідності збереження гармонії між людиною і природою. Повага до живого світу — це фундаментальний принцип, що визначає моральну відповідальність людей за збереження навколишнього середовища та всіх його компонентів, включаючи тварин, рослини та екосистеми. У глобалізованому світі, де екологічні виклики стають все більш очевидними, гуманізм має стати орієнтиром для сталого розвитку, що базується на повазі до життя, відповідальності за природні ресурси та гармонії між людьми та природою.

3. Турбота про здоров'я альтернативи не має

Здоров'я — це не тільки фізичний стан організму, але й психічне та соціальне благополуччя. Поняття здоров'я в сучасному світі стало одним з основних орієнтирів для розвитку особистості та суспільства загалом. Однак здоров'я не є чимось випадковим чи даним, яке дається людині без зусиль з її боку. Воно потребує постійної уваги, самодисципліни і, в кінцевому рахунку, турботи про себе як найвищої цінності. У світі, де стрес, забруднення навколишнього середовища, неправильне харчування та інші фактори все більше впливають на наше здоров'я, його підтримка стає не просто вибором, а необхідністю.

Здоров'я як основа благополуччя

Здоров'я — це основа не лише фізичної сили, а й духовного і психологічного благополуччя. Коли людина здорова, вона має можливість активно брати участь у суспільному житті, досягати особистих цілей, вести активний спосіб життя, працювати над своїм розвитком. Втрата здоров'я може спричинити серйозні обмеження, як у фізичному, так і в емоційному та соціальному планах.

Здоров'я також є індикатором розвитку суспільства. Країни з високим рівнем медичного обслуговування, правильною освітою про здоров'я і здоровими звичками своїх громадян зазвичай мають високі показники соціально-економічного розвитку.

Турбота про здоров'я як моральна категорія

Турбота про здоров'я можна розглядати не лише з точки зору фізіології, а й як моральну цінність. Приділяючи увагу своєму здоров'ю, людина демонструє відповідальність за себе, за своє життя та майбутнє. Це включає:

- *Відповідальність за своє фізичне і психічне здоров'я.* Це передбачає здоровий спосіб життя, правильне харчування, фізичну активність, відмову від шкідливих звичок і підтримку позитивного психологічного стану.

- *Поважливе ставлення до власного тіла.* Турбота про здоров'я — це визнання важливості власного тіла як інструмента для досягнення цілей у житті. Повага до свого тіла є основою для його довготривалого функціонування.

- *Відповідальність перед іншими.* Здоров'я є основою соціального і професійного життя. Лише людина, що піклується про своє здоров'я, може ефективно взаємодіяти з іншими людьми і підтримувати їх здоров'я, через, наприклад, участь у суспільних ініціативах, підтримку благодійних проєктів в області охорони здоров'я, активну громадянську позицію.

Альтернативи турботі про здоров'я

Сучасний світ надає різноманітні альтернативи для кожної сфери життя. Однак у випадку здоров'я таких альтернатив не існує. Турбота про здоров'я — це не просто один з варіантів способу життя, це основа існування людини, без якої не можуть бути досягнуті інші життєві цілі. Порушення цього принципу може призвести до серйозних наслідків:

- *Погіршення якості життя.* Якщо людина ігнорує своє здоров'я, це може призвести до хронічних захворювань, зниження працездатності, обмеження можливостей для саморозвитку, негативного впливу на психічний стан.

- *Соціальні проблеми.* Погіршення здоров'я може обмежити участь в соціальному житті, що веде до соціальної ізоляції, зниження ефективності комунікацій і колективної діяльності.

- *Фінансові витрати.* Відсутність профілактики хвороб може призвести до великих витрат на лікування, що обтяжує не тільки індивіда, а й національну економіку.

Здоров'я та етика сучасного гуманізму

У сучасному гуманізмі здоров'я вважається одним із основних етичних пріоритетів, адже турбота про здоров'я тісно пов'язана з ідеєю поваги до людської гідності. Здоров'я — це один із факторів, який забезпечує людині гідне існування. Виходячи з цього, суспільства і уряди повинні підтримувати ініціативи, що сприяють зміцненню здоров'я громадян, починаючи з освіти та профілактики до медичних реформ.

• ***Здоров'я як право людини.*** Всі люди повинні мати доступ до якісної медичної допомоги, інформації про здоров'я та можливостей для ведення здорового способу життя. Це є важливим принципом гуманістичної етики.

• ***Профілактика здоров'я.*** Підтримка здоров'я має бути основою соціальної політики та освіти. Виховання у людей звички до здорового харчування, фізичних вправ, психічного благополуччя має стати пріоритетом, адже запобігання хворобам завжди є ефективнішим і дешевшим за їх лікування.

5. Практичні аспекти турботи про здоров'я

1. ***Збалансоване харчування.*** Здоровий раціон — це основа для нормального функціонування організму. Харчування повинне бути різноманітним, з низьким вмістом шкідливих продуктів, таких як цукор, насичені жири та трансжири.

2. ***Фізична активність.*** Регулярні фізичні вправи покращують здоров'я серця, знижують ризик хронічних захворювань, таких як діабет та гіпертонія, а також підтримують психічне здоров'я.

3. ***Психологічне благополуччя.*** Психологічне здоров'я є не менш важливим за фізичне. Важливо навчитися керувати стресом, шукати підтримки в разі необхідності і займатися діяльністю, яка приносить емоційне задоволення.

4. ***Профілактика.*** Регулярні медичні огляди, вакцинація, уникання шкідливих звичок та правильне ставлення до здоров'я дозволяють зберегти життєву енергію на багато років.

Висновок. Турбота про здоров'я — це не лише один із способів організації життя, а необхідність, без якої неможливо досягти повноцінного, щасливого та продуктивного існування. У сучасному світі, де загрози для здоров'я людей є більш реальними, ніж будь-коли, відмова від турботи про своє здоров'я може призвести до серйозних наслідків. Здоров'я є основою благополуччя людини і має бути пріоритетом на всіх рівнях — особистому, соціальному та державному. Людина, що піклується про своє здоров'я, є не лише відповідальною перед собою, а й перед суспільством, в якому вона живе.

3. Золоте правило моралі і сучасність. Життя є благо, вищого за яке немає. Смертна кара: етичні аргументи «проти». «За» та «проти» евтаназії

1. Золоте правило моралі і сучасність

Золоте правило моралі є одним із основних принципів етики, яке можна виразити так: «*Чини з іншими так, як ти хочеш, щоб чинили з тобою.*» Це правило, яке присутнє у багатьох культурах і релігіях світу, закликає до співчуття, взаєморозуміння та взаємної поваги. Воно сформульоване в різних формах в античній філософії, християнстві, буддизмі, індуїзмі та інших

світоглядних системах, і є універсальним для людської моральної свідомості.

У сучасності золоте правило залишається актуальним принципом, але його реалізація може зустрічати труднощі в умовах складних соціальних відносин, глобалізації та різних етичних дилем. Сучасний світ стикається з новими моральними викликами, такими як технології маніпуляцій з генетичним матеріалом, штучний інтелект, екологічні кризи, питання прав людини в умовах глобалізації. Однак золоте правило може бути основою для конструктивного діалогу і взаєморозуміння серед людей різних національностей, релігій та культур, адже закликає до взаємної поваги.

2. Життя як благо, вищого за яке немає

Згідно з більшістю етичних систем, **життя є найвищим благом**. Природний процес життя та існування людини є найціннішим і найбільшим даром. Це фундаментальний принцип, на якому побудовані багато моральних вчень. Визнання життя як найвищої цінності є основою сучасних прав людини, зокрема права на життя, яке є одним з основних невід'ємних прав кожної людини.

У такому контексті людське життя вважається *неоціненним*, тому жодна людина не має права надавати іншій особі право позбавити себе цього дару, а держави повинні охороняти життя своїх громадян від посягань, чи то війна, чи насильство, чи хвороби.

3. Смертна кара: етичні аргументи «проти»

Смертна кара є однією з найбільш обговорюваних етичних тем, і питання про її доцільність має кілька важливих аспектів:

Аргументи «проти» смертної карі:

1. Невідворотність помилок: Жодна правова система не є ідеальною, і навіть в найкращих судах можуть траплятися помилки. Невинна людина може бути страчена через неправдиві свідчення, помилки в розслідуванні або процедурні порушення. Повернути життя вже неможливо.

2. Невиправданість жорстокості: Морально неприпустимим є позбавлення життя людини, навіть якщо вона скоїла тяжкий злочин. Спільнота повинна прагнути до гуманності та справедливості, а не до помсти, адже смертна кара — це крайня форма жорстокості.

3. Невизначеність ефективності: Дослідження показують, що смертна кара не є ефективним стримуючим чинником від злочинів. Вбивства не зменшуються в країнах, де застосовується смертна кара, порівняно з країнами, де її немає.

4. Моральне виправдання: Культура, що підтримує смертну кару, може мати негативний вплив на суспільство, пропагуючи насильство як допустимий спосіб розв'язання конфліктів. Відповідно до багатьох етичних теорій (наприклад, християнського гуманізму або кантівської етики), позбавлення життя є аморальним і неприязним діянням.

5. Відновлення та реабілітація: Можливість виправлення і реабілітації злочинця є важливим аспектом правосуддя. Деякі злочинці можуть змінитися, покаятися або пройти лікування, і позбавлення їх життя позбавляє їх шансів на відновлення.

4. «За» та «проти» евтаназії

Евтаназія — це акт надання допомоги людині у вмиранні або її припиненні через серйозні, невиліковні страждання. Це питання має багатогранний етичний вимір і викликає безліч суперечок.

Аргументи «за» евтаназію

1. Право на автономію. В рамках гуманістичного підходу людина має право контролювати своє життя і смерть. Якщо людина страждає від невиліковної хвороби, і її життя не має шансів на полегшення або покращення, вона може обирати для себе спосіб смерті, щоб уникнути тривалих страждань.

2. Гідність у смерті. Евтаназія дозволяє людині піти з життя в спокійних умовах, зберігаючи власну гідність, а не страждати від болю та фізичних обмежень. Багато хто вважає, що краще мати можливість померти на своїх умовах, а не страждати до останнього.

3. Економічні та соціальні фактори. У деяких випадках хвороба може бути надзвичайно дорогою для лікування, а людина може не мати шансів на одужання. Евтаназія дозволяє заощадити ресурси та уникнути зайвих страждань.

4. Покращення якості життя. Враховуючи важкі страждання та болі при невиліковних хворобах, евтаназія може бути кроком до полегшення життя. Вона дає можливість припинити життя без невиправданих страждань.

Аргументи «проти» евтаназії

1. Моральне і релігійне заперечення. Багато релігій вважають евтаназію аморальною, оскільки тільки Бог має право на життя і смерть. Людське втручання в природний процес смерті є неприпустимим у ряді релігійних і моральних традицій.

2. Можливість помилок у діагнозі та рішення. Є ймовірність, що в результаті помилки в діагнозі або неадекватної оцінки ситуації пацієнт може померти за допомогою евтаназії, коли все ще є шанс на одужання або полегшення.

3. Підвищений ризик зловживань. Відкриття можливості евтаназії може призвести до зловживань, особливо в умовах економічного тиску. Люди можуть бути схильні до евтаназії не через бажання померти, а через фінансові або соціальні обставини, що впливають на їх рішення.

4. Невизначеність і розширення меж. Легалізація евтаназії може призвести до її непередбачуваного розширення, коли дозволять вмирати не тільки важко хворим, а й тим, хто має лише тимчасові чи менш серйозні проблеми.

Висновок. Золоте правило моралі, яке закликає ставитися до інших так, як хочеш, щоб ставилися до тебе, залишається актуальним і в сучасних етичних питаннях. Життя є найвищою цінністю, і це має визначати позицію суспільства щодо таких складних моральних проблем, як смертна кара та евтаназія. Питання щодо смертної кари та евтаназії є контроверсійними і потребують глибокого морального осмислення, але саме підтримка людського життя та турбота про гідність особи повинні бути на першому місці при вирішенні таких питань.

7. ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

Розділ 1

Культурологічні дослідження розвитку суспільства

1. Культура як особлива якість людського існування. Історія становлення поняття «культура» та його сутність.
2. Поява терміну «культурологія», її мета, методи та категоріальний апарат.
3. Культурологічні школи: суспільно-історична, натуралістична, соціологічна, символічна; їх представники та характеристика.
4. Культурологічні теорії: еволюціоністська, аксіологічна, антропологічна, циклічного розвитку, теологічна, ігрова; їх представники та характеристика.
5. Особливості культурологічних концепцій українських учених: Г. Сковорода, М. Костомаров, Г. Шевченко, М. Драгоманов, І. Франко.
6. Функції культури. Взаємозв'язок культури з різними формами суспільної свідомості: політикою, правом, мистецтвом, мораллю, філософією, наукою.
7. Підстави типології культури: галузі культури, форми культури, види культури.
8. Домінантна культура.
9. Субкультура та контркультура: їх особливості, види та характеристика.
10. Сільський і міський види культур, їх особливості та характеристика.
11. Регіональна типологія культур. Характерні риси та особливості арабомусульманського, африканського, далекосхідного, індійського та латиноамериканського культурних регіонів.
12. Особливості розвитку давніх цивілізацій та культурні особливості Сходу та Заходу.
13. Давньосхідна модель світу. Соціокультурна типологія та історія у східному типі культури (Давній Єгипет, Месопотамія, Дворіччя, Давня Індія, Давній Китай).
14. Західна модель світу. Греко-римська культура (Давня Греція, Давній Рим).
15. Особливості культури Середньовіччя. Християнський тип культури.
16. Характерні риси культурного розвитку епохи Відродження. Науково-технічний розвиток в епоху Відродження.
17. Культура Нового часу, її особливості та представники.
18. Особливості культури епохи Просвітництва, її науковий потенціал. Нові ідеї та їх розвиток.
19. Культура XIX-початку XX ст., її особливості та представники.
20. Сучасна західна культура, її особливості та представники.
21. Періодизація української культури та її розвиток на початкових етапах. Витоки української культури.
22. Культура Київської Русі (IX-XI ст.) та періоду феодальної роздробленості (XII – середина XIII ст.): мальована кераміка, міфологія, язичництво, побутово-обрядова творчість, сакральна архітектура, літописання, образотворче мистецтво.
23. Культура України у XIV – першій половині XVIII ст.: народна дума, просвітницька діяльність, українське «козацьке» бароко, іконопис, українська духовна музика, друкарство.
24. Українське національно-культурне відродження (кінець XVIII – початок XX ст.): романтизм, модернізм, авангардизм, імпресіонізм, етнографія.

25. Новітня українська культура (друга половина XX - початку XXI ст.): реалізм, постмодернізм, конструктивізм.
26. Народна, елітарна та масова культура. Роль засобів масової інформації у сучасній культурі.
27. Поняття про культурний і життєвий сценарії. Культура як сукупний спосіб життя.
28. Культура мислення. Дім у системі цінностей і комунікативних зразків.
29. Культура спілкування.
30. Культура навчання.
31. Культура праці.
32. Міжкультурна комунікація: поняття, структура та основні риси.
33. Культурний шок і його негативні та позитивні наслідки.
34. Толерантність і емпатія як специфічні риси комунікативних процесів.
35. Вербальна комунікація. Мовна взаємодія і мовний етикет.
36. Типи та форми міжкультурного мовного контакту. Мова як символічний код культури.
37. Невербальна комунікація. Символіка жестів.
38. Етнокультурні стереотипи. «Схід» і «Захід» як соціокультурна проблема.
39. Національний характер: американці, англійці, японці, китайці, українці.

Розділ 2

Суспільство у вимірах релігієзнавчого аналізу

1. Сутність і походження релігії. Релігія як сфера духовної культури, її структура і функції.
2. Ранні форми релігійності та їх характеристика.
3. Містицизм як духовно-релігійний феномен. Давні містерії і таємні спілки.
4. Поняття «релігієзнавство», його предмет і принципи.
5. Структура релігієзнавства та її характеристика.
6. Релігійна свідомість, її особливості та структура.
7. Релігія та нерелігійні форми суспільної свідомості.
8. Релігійний світогляд: загальні риси та його компоненти.
9. Релігійна діяльність та релігійні організації. Вплив релігії на характер духовного типу суспільства.
10. Іудаїзм.
11. Індуїзм.
12. Конфуціанство і даосизм.
13. Синтоїзм.
14. Зороастризм.
15. Джайнізм і сикхізм.
16. Буддизм та його основні течії.
17. Християнство: виникнення і загальні принципи віровчення.
18. Православ'я: особливості віровчення, культу та організації.
19. Католицизм: особливості догматики, культу та організації.
20. Протестантизм: виникнення і особливості віровчення, культу та організації.
21. Ранній протестантизм. Пізній протестантизм.
22. Іслам: загальні принципи віровчення. Основні течії у сучасному ісламу.
23. Класифікація неорелігій та їх характеристика.

24. Церква уніфікації (об'єднання).
25. Рух Харе Крішна.
26. Віра багаї.
27. Церква саєнтології.
28. Сатанізм.
29. Вільнодумство Стародавнього світу.
30. Середньовічне вільнодумство.
31. Вільнодумство епохи Відродження і ранніх буржуазних революцій.
32. Радикальні форми вільнодумства. Французький атеїзм XVIII ст. і войовничий марксистсько-ленінський атеїзм.
33. Природно-наукове вільнодумство.
34. Сучасні організації вільнодумців.
35. Релігійно-культурні зрушення на землях сучасної України у I тис. н. е.
36. Софійний характер київського християнства.
37. Рух за незалежну Українську церкву. Українська Греко-Католицька церква.
38. Конституційні гарантії і правове регулювання свободи совісті в Україні. Сучасний стан релігії в Україні. Закон України «Про заборону релігійних організацій, пов'язаних з Росією» від 20.08.2024 р.

Розділ 3

Естетичні виміри особистості і суспільства

1. Формування предмету естетики і генезис естетики як філософської науки. Введення терміну «естетика». Естетичні проблеми як самостійна область теоретичних знань. Практичне значення естетичних знань.
2. Особливості естетичної свідомості. Структура естетичної свідомості: естетичне почуття, естетичний смак, естетичний ідеал.
3. Естетична діяльність. Мистецтво як форма естетичної діяльності. Природа у структурі естетичної діяльності. Естетичний досвід.
4. Природа художнього образу. Естетичне втілення художнього образу. Естетичне сприйняття художнього образу.
5. Специфіка естетики Сходу. Особливості розвитку античної естетики.
6. Закладання основ естетичної проблематики у творах філософів Античності.
7. Естетичні ідеї Середньовіччя та Відродження.
8. Самоосмислення мистецтва в основних художньо-естетичних течіях XVII-XIX ст. (бароко, класицизм, рококо, романтизм, реалізм, імпресіонізм).
9. Еволюція художніх стилів і напрямів у період Новітнього часу.
10. Постімпресіоністична традиція (фовізм, кубізм, футуризм, сюрреалізм, експресіонізм, абстракціонізм, поп-арт).
11. Класична естетика, її особливості та представники.
12. Естетичні ідеї Київської Русі.
13. Формування естетичних ідей на теренах України у XIII-XVIII ст.
14. Естетична думка в Україні у XIX- на початку XX ст.
15. Розвиток української естетики у другій половині XX ст. - першій половині XXI ст.
16. Естетичне як універсальна категорія естетики.
17. «Прекрасне» як категорія естетики. Прекрасне і потворне.
18. Естетичний зміст категорії «трагічне».
19. Естетичний зміст категорії «комічне». Види реалізації комічного.

20. Вияв піднесеного, героїчного та низького у мистецтві.
21. Предмет мистецтва. Національне та інтернаціональне у мистецтві. Народність мистецтва. Функції мистецтва.
22. Теорії походження мистецтва.
23. Художня культура суспільства. Зміст та форма у мистецтві.
24. Видова специфіка мистецтва. Особливості різних видів мистецтва.
25. Визначення поняття «творчість». Структурні елементи творчості та їх характеристика.
26. Види художньої творчості. Специфіка творчого процесу.
27. Поняття «художник». Природа творчої особистості.
28. Поняття «задатки та «геніальність» та їх особливі риси. Рух від задатків до геніальності.

Розділ 4

Особливості функціонування моралі у суспільстві

1. Предмет етики. Мораль як соціальний феномен. Структура і функції моралі.
2. Загальні моральні поняття. Поняття моральної свідомості.
3. Прикладна етика. Моральний досвід. Етика ділового спілкування.
4. Моральний світ особистості. Моральні виміри особистості і суспільства.
5. Виникнення моралі і родоплемінні відносини.
6. Мораль у Стародавньому світі.
7. Мораль у феодальному світі.
8. Мораль у буржуазному суспільстві.
9. Мораль у XX - початку XXI ст.
10. Етичні вчення Стародавнього світу.
11. Етичні вчення Середньовіччя (XI-XV ст.) Етичні вчення епохи Відродження (XV-XVI ст.).
12. Етичні вчення Нового часу та епохи Просвітництва (XVII-XIX ст.).
13. Етичні вчення XX - початку XXI ст.
14. Категорії добра і зла як абсолютні координати моралі.
15. Моральний обов'язок та совість. Моральний вчинок.
16. Свобода та відповідальність.
17. Честь та гідність.
18. Моральні смисли любові.
19. Щастя як етична категорія.
20. Сенс життя як моральна проблема. Моральні цінності.
21. Глобальні проблеми у світлі загальнолюдських моральних цінностей. Національна еліта – духовний щит на порозі глобалізації.
22. Екологічна поведінка і культура. Повага до живого світу – основа сучасного гуманізму.
23. Турбота про здоров'я альтернативи не має. Життя є благо, вищого за яке немає.
24. Золоте правило моралі і сучасність. Смертна кара: етичні аргументи «проти». «За» та «проти» евтаназії.

8. ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Розділ 1

Культурологічні дослідження розвитку суспільства

1. Бокань В.А. Культурологія: Навч. посіб. – К., 2000.
2. Греченко В.А., Чорній І.В., Кушнерук В.А., Режко В.А. Історія світової та української культури. – К., 2002.
3. Історія світової культури. Культурні регіони / Л.Т. Левчук, В.С. Грищенко, В.В. Єфіменко та ін. – К., 1994.
4. Історія української та зарубіжної культури / За ред. С.М. Клапчука, В.Ф. Остафійчука. – К., 1999.
5. Історія світової культури: навч. посіб./ кер. Авт. кол. Л.Т. Левчук. – К., 1991.
6. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: Курс лекцій. – К., 2002.
7. Кормич Л.І., Багацький В.В. Культурологія (історія і теорія світової культури ХХ ст.): Навчальний посібник. – Харків, 2002.
8. Культура ХІХ-початку ХХ сторіччя // Теорія та історія світової і вітчизняної культури. – К., 1993.
9. Культурологія: українська та зарубіжна культура: Навч. посіб. / Закович М.М. – К., 2004.
10. Культурологія: Курс лекцій / Під ред. А. Баканурського та ін. – К., 2004.
11. Культурологія / Під ред. проф. В. Пічі. – Львів, 2003.
12. Культурологія: теорія та історія культури: Навч. посіб / За ред. І. Тюрменко, О Горбула. – К., 2004.
13. Лекції з історії світової та вітчизняної культури / За ред. А.В. Яртися, С.М. Шендрика, С.О. Черепанової. – Львів, 1994.
14. Лобас В. Українська і зарубіжна культура. – К., 2000.
15. Лосев І.В. Історія і теорія світової культури: Європейський контекст– К., 1995.
16. Меднікова Г.С. Українська та зарубіжна культура ХХ ст.: Навч. посіб. – К., 2002.
17. Піча В.М. Культурологія. – Львів, 2003.
18. Подольська С. та ін. Культурологія: Навч. посіб. – К., 2003.
19. Полікарпов В.С. Лекції з історії світової культури: Навч. посіб. – К., 2002.
20. Теорія та історія світової та вітчизняної культури: Курс лекцій / А.К. Бичко, Б.Г. Бичко, Н.О. Бондарь та ін. – К., 1993.
21. Теорія та історія світової та вітчизняної культури: підручник / Н.Я. Горбач, С.Д. Гелей, З.П. Росінська та ін. – Львів, 1992.
22. Українська та зарубіжна культура / За ред. М.М. Заковича. – К., 2001.
23. Українська та зарубіжна культура / За ред. М.М. Заковича. – К., 2001.
24. Українська та зарубіжна культура. Навч. посібник / За ред. М.М. Заковича. – К., 2006.
25. Шевнюк О. Культурологія. – К., 2004.
26. Шевнюк О.Л. Українська та зарубіжна культура: Навч. посіб. – К., 2002.

Розділ 2

Суспільство у вимірах релігієзнавчого аналізу

Законодавчі документи:

1. Конституція України (із змінами) [Електронний ресурс] : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page4>
2. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] : Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII (із змінами). – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Закон України «Про заборону релігійних організацій, пов'язаних з Росією» від 20.08.2024 р.
4. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» [Електронний ресурс] від № 988-ХІІ від 23.04.91, (із змінами). – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>

Література

1. Академічне релігієзнавство. Підручник. За наук. ред. професора А. Колодного. – К.: Світ Знань, 2000.- 862 с.
2. Алексієвич Л. Релігії балтів і давніх слов'ян: Текст лекцій / Терноп. Держ. Пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль: Літопис, 2003. – 30 с.
3. Борисова З.О. Основи релігієзнавства: Навчально-методичний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури. 2006. – 288 с.
4. Грушевський М.С. З історії релігійної думки на Україні. – К., 1999.
5. Дарманський П.Ф. Земні джерела «Святого письма». – К., 1985.
6. Історія релігій в Україні / За ред. А.М. Колодного та П.Л. Яроцького. – К., 1999.
7. Калінін Ю.А. Релігієзнавство: Курс лекцій. – К., ВІ-ПОЛ, 1996.
8. Калінін Ю.А., Харьковщенко Є.А. Релігієзнавство. - К., 1997.
9. Ковальчук А.С. Географія релігій в Україні: Монограф. – Л., 2003.- 308 с.
10. Лубський В.І., Лубська М.В. Історія релігій. Підручник. – К., 2004.
11. Лубський В.І. Релігієзнавство. – К., 1997.
12. Мокрий В. Церква в житті українців. – Львів: Просвіта, 1993.
13. Нетрадиційні релігійні та містичні культури України: Навч. посіб. / В.М. Петрик, С.В. Сьомін, Є.В. Ліхтенштейн, В.В. Гринько, В.В. Остроухов. – К.: Росава, 2003. – 336 с.
14. Нові релігійні течії та організації в Україні (Упор. Л. Філіппович). – К., 1997.
15. Новітні релігійні течії і рухи в Україні. – К., 1997.
16. Огієнко І.І. Українська церква: У 2-х т. – К., 1993.
17. Основи релігієзнавства: Навч. посібник / О.П. Тарасова, О.О. Петуніна, А.В. Голозубов, С.Л. Євсєєв, Л.С. Кукушкін, Є.І. Юнусова, В.Г. Буряк / Нац. Техн. Ун-т «Харк. Політех.ін-т». – Х., 2003. – 231 с.
18. Перевезій В. Суспільне служіння Української греко-католицької церкви в умовах становлення української державності кінця ХХ ст. // Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонац. Досліджень. – 2002. – Вип. 21. – С. 275-281.
19. Пашенко В. Православ'я в новітній історії України. – Полтава, 1997.
20. Пашенко В. Православ'я в Україні. – Полтава, 1995.
21. Подольська Є.А., Садовніков О.К. Релігієзнавство. – Харків: Золоті сторінки. 2002.

22. Релігія і церква років незалежності України / За ред. Колодного. – Київ – Дрогобич, 2003.
23. Релігієзнавство. – К.: Академія, 2000.
24. Релігієзнавство: Навч. посібник / За ред. С.А. Бублика. – К., 2001.
25. Релігієзнавство: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 272 с.
26. Релігієзнавство: Підручник / За ред. М.М. Заковича. – К., 2000.
27. Релігієзнавство / За ред. М. Ф. Рибачука. - К., 1997.
28. Релігієзнавство: Підручник / За ред. В.І. Лубського, В.І. Теремка. – К., 2000.
29. Релігієзнавчий словник / Під ред. А. Колодного, Б. Лобовика. – К.: Четверта хвиля, 1996.
30. Семеній О.М. та ін. Релігієзнавство: Курс лекцій. – Тернопіль, 1999. – 76 с.
31. Стоколос Н. Уроки трагічної історії церковно-релігійного життя в Україні // Укр. релігієзнавство. – 2002.- № 22. С.84-94.
32. Ульяновський В. Церква в Українській державі, 1917-1920 рр. (доба Української Центральної Ради): Навчальний посібник. – К.: Либідь, 1997. – С. 186.
33. Харьковщенко Є.А. Релігієзнавство: Підручник. – Київ: Наукова думка, 2007.
34. Харишин М., Мордвінцев В. Російське самодержавство та Київська митрополича кафедра або Як Українська Православна Церква позбулася автокефалії. – Братство УАПЦ «Світло для світу», 1999. – 331 с.
35. Християнство в Україні на межі третього тисячоліття: Зб. Наук. праць. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 434 с.
36. Шевченко В.М. Словник-довідник з релігієзнавства. – К.: Наук. думка. 2004. – 560 с.
37. Шугальова І.М., Ігнатуша О.М. Зміни організаційного устрою Російської православної церкви на Лівобережній і Південно-східній Україні протягом XVIII - поч. XX ст. // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. – 2001. – Вип. 16, - С.21-27.
38. Филипович Л.І. Етнологія релігії. – К., 2000.
39. Филипович Л.І. Нові релігії в Україні: поява, типологія, перспективи Релігійна свобода: історичне підґрунтя, правові основи і реалії сьогодення. – К., 1998. – С. 92-110.

Розділ 3

Естетичні виміри особистості і суспільства

1. Асеев Ю.С. Джерела мистецтва Київської Русі. – К.: 1980.
2. Бажан М.П. Маловідомі мистецькі сторінки / М.П. Бажан. – К.: Криниця, 2014. – 816 с.
3. Білецький П.О. Українське мистецтво другої половини XVII-XVIII ст. - К., 1981.
4. Боровський Я.С. Світогляд давніх киян. – К., 1992.
5. Бушман О. І. Естетика: навчальний посібник. - Суми, Видавництво Сум ДУ, 2005. - 141 с.
6. Василенко Г.К. Велика Скіфія. – К., 1991.
7. Естетика: Навч. посіб. / М.П. Колесніков, В.О. Лозовий та ін.; За заг. ред В.О. Лозового. – К., 2003.
8. Естетика: Підручник / Л.Т. Левчук, О.В. Панченко, О.І. Оніщенко, Д.Ю. Кучерук; За заг. Ред. Л.Т. Левчук. - – 2-ге вид., доповн. і перероб. – К., 2005.

9. Жаборюк А.А. Український живопис останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. - К. - Одеса, 1990.
10. Жолтовський П.М. Художнє життя на Україні в ХVІ-ХVІІІ ст. – К., 1983.
11. Каменський А.Г. Основи естетики. – Тернопіль, 2004.
12. Лавриненко Ю. Розстріляне Відродження. – Мюнхен, 1959.
13. Левчук Л. Західноєвропейська естетика ХХ ст.
14. Левчук Л. Естетика: Навч. посіб. – К., 2000.
15. Левчук Л.Т., Оніщенко О.І. Основи естетики: Навч. посіб. – К., 2005.
16. Макаров А.М. Світло українського бароко. – К., 1994.
17. Овсійчук В.А. Майстри українського бароко. – К., 1991.
18. Огієнко І. Історія українського друкарства.- К., 1994.
19. Роменець В.А. Психологія творчості. – К., 2002.
20. Степовик Д.В. Українське мистецтво першої половини ХІХ ст. – К., 1982.
21. Українське бароко та європейський контекст. Архітектура, образотворче мистецтво, театр і музика.- К., 1991.
22. Пастир І.В. Художньо-творче становлення фахівця засобами образотворчого мистецтва: теорія і практика [монографія] /І.В. Пастир.– Ізмаїл. 2011.– 256 с.
23. Ткачук О.В. Психологія художніх здатностей : [монографія] / О.В. Ткачук. – Одеса : видавець Букаєв В.В., 2012. – 372 с.
24. Фарінья К. Розвиток культурних та креативних індустрій в Україні / дослідження підготовлене за підтримки Програми ЄС та Східного партнерства «Культура і креативність» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: : https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/Research/Creative%20Industries%20Report%20for%20Ukraine_UA.pdf

Розділ 4

Особливості функціонування моралі у суспільстві

1. Етика: Навч. посіб. / За ред. В.О. Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2002.
2. Етика ділового спілкування. Курс лекцій. / Т.К. Чмут, Г.Л. Чайка, М.П. Лукашевич, І.Б. Осечинська. – К.: Вид. МАУП. 1999. – 208 с.
3. Етика: Навч. посібник / Т. Г. Аболіна, В. В. Єфименко, О. М. Лінчук та ін. - К.: Либідь, 1992. - 328 с.
4. Зусін В. Я. Етика та етикет ділового спілкування: Навчальний посібник: 2-е вид., перероб. і доп. - К.: Центр навчальної літератури, 2005. - 234 с.
5. Малахов В. А. Етика: Курс лекцій: Навч. посібник. - К.: Либідь, 1996. - 304 с.
6. Малахов В.А. Етика: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2001.
7. Мовчан В. С. Етика. Навчальний посібник. – К. : Знання, 2007. – 483 с.
8. Палеха Ю. І. Етика ділових відносин: Навч. посіб. - К.: Кондор, 2008. - 356 с.
9. Палеха Ю. І. Ділова етика: Навч. посібник. - К: Вид-во Європ. ун-ту, 2002. - 180 с.

Електронне навчальне видання комбінованого використання
Можна використовувати в локальному та мережному режимі

Богданова Наталія Григорівна

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Конспект лекцій

з дисципліни для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)»

В авторській редакції

Підписано до розміщення 23.04.2025. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 15,3. Обсяг 4,125 Мб. Зам. № 192/25.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.2009
Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна